

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

Том 30 (69). № 6, 2019

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Головний редактор:

Горник Володимир Гнатович – доктор наук з державного управління, доцент, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Белякова Оксана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Менеджмент та підприємництво на морському транспорті» Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія».

Бойченко Еліна Борисівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та природничих наук Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кисельов Володимир Борисович – доктор технічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту муніципального управління та міського господарства Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Корнєєв Володимир Вікторович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кравченко Сергій Олександрович – доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва економічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Медведев Микола Георгійович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри загально-інженерних дисциплін та теплоенергетики Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Кучабський Олександр – доктор габілітований, професор кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща).

Міхальські Томаш – доктор габілітований, професор кафедри океанографії Гданського університету (Польща).

Хлобистов Євген Володимирович – доктор економічних наук, професор, Вища школа економіки та гуманітаристики в м. Бельсько-Бяла (Польща).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 4 від 20.12.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління»
заресстровано Міністерством юстиції України (Свідectво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ
серія КВ № 15716-4187Р від 28.09.2009 року)

Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2017 № 1714 (Додаток 7)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.econ.vernadskeyjournals.in.ua

ISSN 2523-4803 (print)
ISSN 2707-1103 (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2019

ЗМІСТ

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Кміть В.М., Маланчак О.А.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СПРАВЛЯННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ І ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОДАТКОВІЙ ПРАКТИЦІ.....	1
---	---

2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Бабіченко В.В., Сахно Ю.С.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ В ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	10
---	----

Височина А.В., Костенко В.В.

ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У РЕГУЛЮВАННІ ЕКОЛОГІЧНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ.....	16
--	----

Клименко І.С., Кривошесєва С.В., Кривенко О.К.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПАСАЖИРСЬКИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ.....	21
--	----

Костинєць В.В.

ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У СФЕРІ БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ.....	26
--	----

Руденко М.В.

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.....	30
---	----

Супруненко С.А.

СПЕЦИФІКА ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ.....	38
---	----

3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Головач Н.В., Дмитренко Г.А.

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ ПОТРЕБ РОБОТОДАВЦЯ ТА ПРАЦІВНИКА	43
--	----

Дашко І.М.

АНАЛІЗ СКЛАДНИКІВ ГЛОБАЛЬНОГО ІНДЕКСУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	48
---	----

Мельник Т.С.

ТЕХНОЛОГІЯ КОМПЛЕКСНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ЦІЛІСНОГО УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОЮ ЦІННІСТЮ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ.....	54
---	----

Нісходовська О.Ю.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ЕКОНОМІКИ.....	60
--	----

Углярєнко О.М., Гудзь С.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ В СИСТЕМУ ІНДИКАТОРІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	64
---	----

Яскал І.В., Пасайлюк Р.І.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	70
--	----

4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Зайчук К.А.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ТА ДИНАМІКА ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ ПРОТЯГОМ 2015–2018 РОКІВ.....	78
--	----

Тимошенко О.В., Мельник А.О.

СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	82
--	----

5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Опенько І.А., Цвях О.М., Степчук Я.А.

ОЦІНКА НЕРІВНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛІСОВИМИ РЕСУРСАМИ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ..... 87

Танасійчук А.М., Середницька Л.П., Мельник Ю.В.

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ УПАКОВКИ ТОВАРІВ..... 94

6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Павленко О.П.

СИСТЕМА АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ
ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ..... 98

Попова Л.В., Федішин М.П., Білявська А.В.

ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....103

Тищенко О.І.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ДЕПОЗИТІВ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕФЕКТИВНОЇ СТАВКИ.....108

7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Татар М.С., Тур І.Ю., Гусейналієв О.Г.

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ
ДЛЯ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 114

8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Горбачук В.М., Дунаєвський М.С., Сулейманов С.-Б.

ІНСТИТУЦІЙНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНІХ ВОДНИХ
ШЛЯХІВ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ ЧЕРЕЗ БАСЕЙН ДУНАЮ.....121

CONTENTS

1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Kmit Vira, Malanchak Olena

FOREIGN EXPERIENCE IN COLLECTING AND ADMINISTERING TAX PAYMENTS AND EXPEDIENCY OF ITS APPLICATION IN THE NATIONAL TAX PRACTICE.....	1
---	---

2. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Babichenko Viktor, Sakhno Yulia

METHODICAL APPROACHES TO FORMATION OF EXPENSES IN ACCOUNTING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	10
--	----

Vysochyna Alina, Kostenko Viktoriia

USE OF TAX INSTRUMENTS IN REGULATING ECOLOGICAL RESPONSIBILITY OF ECONOMIC AGENTS.....	16
---	----

Klymenko Iryna, Krivosheeva Svetlana, Kryvenko Olena

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE PASSENGER CAR TRANSPORTATION MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	21
---	----

Kostynets Valeriia

DIGITALIZATION TRENDS IN THE BRANDING OF TOURIST DESTINATIONS.....	26
--	----

Rudenko Mykola

THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON AGRICULTURAL PRODUCTION: A METHODICAL ASPECT.....	30
--	----

Suprunenko Svitlana

SPECIFICITY OF FINANCIAL MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICES.....	38
---	----

3. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Holovach Nataliia, Dmytrenko Hennadii

IMPROVING OF QUALITY OF THE LABOR POTENTIAL OF ORGANIZATIONS IN VIEW OF THE WORKER AND EMPLOYER REQUIREMENTS.....	43
--	----

Dashko Irina

ANALYSIS OF THE COMPONENTS OF THE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX.....	48
---	----

Melnyk Tatyana

TECHNOLOGY OF INTEGRATED MARKETING RESEARCH AT THE TOTAL CONTROL OF THE CONSUMER VALUE OF RAILWAY PASSENGER TRANSPORTATION.....	54
---	----

Niskhodovska Olena

FOREIGN EXPERIENCE OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL OF ECONOMY.....	60
---	----

Uhliarenko Olena, Hudz Serhii

CONCEPTUAL BASES OF IMPLEMENTATION OF TRANSFER PRICING IN THE ENTERPRISE INDICATOR SYSTEM.....	64
---	----

Yaskal Ihor, Pasailiuk Romana

EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE ECONOMY OF UKRAINE: TRENDS AND PROSPECTS.....	70
--	----

4. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Zaychuk Kateryna

PERIODIZATION OF TOURISM MARKET FORMATION AND DYNAMICS OF TOURIST FLOWS OF VOLYN REGION DURING 2015–2018 YEARS.....	78
--	----

Timoshenko Elena, Melnyk Alona

THE MODERN LEVEL OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE LVIV REGION.....	82
---	----

5. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Openko Ivan, Tsvyakh Oleg, Stepchuk Yanina

EVALUATION OF INEQUALITIES IN THE PROVISION OF FOREST RESOURCES
OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE..... 87

Tanasiichuk Alona, Serednyts'ka Liudmyla, Melnyk Julia

WORLD EXPERIENCE OF DEVELOPMENT
OF ENVIRONMENTALLY PACKAGING GOODS.....94

6. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Pavlenko Oksana

SYSTEM OF INSURANCE AGRARIAN AS A COMPLEX TOOL MANAGEMENT RISKS.....98

Popova Liubov, Fedyshyn Maiia, Bilyavska Anastasiia

INNOVATIVE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT
OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE..... 103

Tyshchenko Helena

RESEARCH OF THE MARKET OF BANK DEPOSITS
OF INDIVIDUALS USING AN EFFECTIVE RATE.....108

7. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Tatar Maryna, Tur Iryna, Huseynaliyev Orhan

THE ORDER OF INFORMATION SOURCES FORMATION
FOR ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY ANALYSIS.....114

8. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Gorbachuk Vasyl, Dunaievskyi Maxym, Suleimanov Seit-Bekir

INSTITUTIONAL ISSUES FOR DEVELOPMENT
OF NAVIGABLE INLAND WATERWAYS OF UKRAINE
AND NEIGHBORING STATES BY THE DANUBE BASIN.....121

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-23>

УДК 336.225

Кміть В.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Маланчак О.А.

студентка
Львівський національний університет імені Івана Франка

Kmit Vira, Malanchak Olena

Ivan Franko National University of Lviv

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СПРАВЛЯННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ І ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОДАТКОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті розглянуто міжнародний досвід справляння та адміністрування податкових платежів. Досліджено тенденції розвитку податкових систем у різних країнах, виділено особливості здійснення адміністрування та контролю (нагляду) за сплатою податків у деяких зарубіжних країнах; узагальнено позитивні риси розвитку закордонних податкових систем і наведено ті, що можуть бути корисними при впровадженні у вітчизняну практику. Наведено порівняльний аналіз сучасного стану системи податкового адміністрування в Україні та зарубіжних країнах. Виявлено, що у порівнянні з іншими країнами світу, система податкового адміністрування України недосконала. Доведено, що взяття до уваги міжнародного досвіду у вітчизняну практику повинно відбуватися шляхом підвищення ефективності системи справляння та адміністрування податків, а також забезпечення всіх учасників податкових відносин повною інформацією про сплату податків, що сприятиме досягненню ефективного результату і призведе до посилення соціальної складової системи оподаткування.

Ключові слова: податки, справляння податків, адміністрування податків, податкова система, податковий контроль (нагляд), податкові органи, національна податкова практика.

Постановка проблеми. В умовах прискорення процесів інтеграції в різних регіонах світу особливого значення для економічного розвитку України набуває її податкова система. Поступове здійснення податкової реформи та регулярні зміни Податкового кодексу в Україні направлені на подолання дефіциту бюджету, погашення державного боргу, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та відновлення позитивної динаміки обсягів ВВП. Тому важливими питаннями сьогодення є забезпечення відносної простоти справляння та адміністрування податків, транспарентності, формування надійної системи податкового контролю (нагляду).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування зарубіжного досвіду при побудові національної системи справляння та адміністрування податкових платежів висвітлені в чис-

ленних публікаціях відомих вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко [1], З. Варналій, О. Василик, О. Данілова, Ю. Іванов [2], М. Карлін, А. Крисоватий [3], Л. Попова, А. Соколовська [4], В. Суторміна, С. Терещенко, В. Федосов, Н. Ткаченко, Л. Шаблиста, С. Юрій. Результати досліджень цих та інших науковців вирішальною мірою сприяли розв'язанню багатьох складних завдань, що покликані покращити національну систему справляння та адміністрування податкових платежів. Разом з тим, глобальні фінансові зміни та їх активізація з новою силою актуалізують потребу переоцінки здобутків та прорахунків у національній податковій практиці з метою подолання негативних тенденцій.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення зарубіжного досвіду справляння та адміністрування податкових платежів і обґрунтування

необхідності впровадження його окремих аспектів у національну податкову практику.

Виклад основного матеріалу. Податкова система кожної країни представлена сукупністю податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що стягуються з платників податків – фізичних та юридичних осіб, резидентів та нерезидентів, відповідно до норм, правил та регламентів, закріплених у національному податковому законодавстві. Провідні країни світу вже давно усвідомили роль податкових платежів не тільки як фіскального інструмента формування дохідної частини бюджетів, а й як важливого інструмента регулювання процесів, що відбуваються у ринкових економіках.

Система справляння та адміністрування податкових платежів в Україні, на жаль, спрямована суто на виконання лише однієї функції – фіскальної, перебуває у кризовому стані, а, отже, потребує подальшого реформування та удосконалення в контексті забезпечення повноцінної інтеграції нашої країни в світову систему господарювання.

Податкова реформа в Україні відбувається під впливом міжнародної податкової конкуренції, необхідності європейської податкової гармонізації та координації національної податкової політики в напрямі досягнення стратегічної мети, що полягає в інтеграції країни до ЄС. Тому реформування податкової системи України здійснюється з урахуванням сучасних тенденцій розвитку систем оподаткування зарубіжних країн [5, с. 92].

Так, окремі аспекти позитивного досвіду вирішення проблемних питань з удосконалення податкових систем є в багатьох країнах світу.

У зарубіжних країнах для здійснення податкового адміністрування та контролю створюють спеціальні органи державної влади, що виконують управлінські функції, та іменуються органами податкового адміністрування або податковими адміністраціями. Серед них можна виділити: органи, що відповідають за встановлення податкової політики; органи, що безпосередньо стягують податки і збори, контролюючи їх сплату [6].

В Україні такі функції покладено на податкові органи, які також постійно перебувають у стані реформування. Державна податкова служба (далі – ДПС) України – колишній центральний орган виконавчої влади, що очолював систему органів ДПС України з часів здобуття незалежності. ДПС була ліквідована внаслідок об'єднання з Державною митною службою України в Міністерство доходів і зборів України 24 грудня 2012 року. А 1 березня 2014 Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) прийняв рішення ліквідувати Міністерство доходів і зборів, і відновити діяльність Державної податкової та Державної митної служб, проте, врешті на базі Міндоходів була утворена Державна фіскальна служба (далі – ДФС) (Постанова КМУ № 160) [7].

У грудні 2018 року Уряд прийняв рішення про реорганізацію ДФС шляхом її поділу на дві служби: ДПС та Державну митну службу України (Постанова КМУ № 1200) [8], так, як це було до 2012 року. Процес реор-

ганізації ДФС планується завершити до кінця квітня поточного року, згідно опублікованого Меморандуму співпраці України з Міжнародним валютним фондом [9]. Згідно з текстом Меморандуму, значна кількість існуючих юридичних осіб, що входять до складу ДФС, буде ліквідовано в рамках реформи податкового адміністрування. Подальша реформа ДФС, за твердженням сказав заступника Міністра фінансів С. Верланова, «створить підґрунтя для демілітаризації податкових органів, покращить якість сервісів, які надаються платникам податків, підвищить прозорість та підзвітність роботи податкових та митних органів» [10].

Однак, на нашу думку, складається враження, що Україна дореформувалася – просто вернулася до колишньої системи. Втім, так чи інакше, за останні роки кардинальних змін та поліпшень у роботі податкових органів переважна більшість платників податків не відчули.

В розвинених зарубіжних країнах при здійсненні контролю за сплатою податків підвищена увага приділяється усвідомленню громадянського обов'язку населенням шляхом створення умов, за яких громадяни розуміють, що несплата податків і зборів негативно вплине на економічний стан держави. Так, згідно з даними Служби внутрішніх доходів США, систематичне і всебічне проведення перевірок посилює сумлінне ставлення платника податків до виконання своїх обов'язків, – і, в результаті, 83% податків в США сплачується добровільно, і 3% – у примусовому порядку. Через ухилення від сплати податків Служба внутрішніх доходів США не добирає лише 14% надходжень [11]. Така ситуація досягнута шляхом постійного удосконалення податкової системи протягом багатьох років.

Існуюча концепція щодо поліпшення якості податкової системи у розвинених країнах на перше місце ставить ввічливе і шанобливе ставлення до платників податків, на друге – поліпшення обслуговування громадян при безпосередньому контакті з податковими співробітниками, і на третє – підвищення ефективності організації діяльності (зниження витрат і підвищення збору податків при мінімальному вкладенні зі боку держави). Наприклад, в Швеції сплата податків і зборів досягається шляхом [12]:

- професійного і точного реагування державних органів на вчинені правопорушення, профілактика та заходи з інформування населення;

- довіри платників податків, впевнених в чесності роботи податкової системи та у виконанні податковими органами своїх завдань відповідно до закону;

- введення доступних для розуміння правил оподаткування.

Організація податкового адміністрування Швеції проходить під гаслом «єдина декларація – єдиний рахунок – єдиний платіж – єдина адреса (платежу)». У податковому органі для кожного платника податків відкривається особистий рахунок, який використовується як звичайний розрахунковий рахунок і сплата податків здійснюється за допомогою єдиного

платіжного доручення. Податковий орган розподіляє отримані суми на відповідні податкові рахунки платника податків [13, с. 446].

Очевидно, що однією з причин, за якою платники податків прихильно ставляться до процедур податкового адміністрування – це легкість спілкування з податковими органами. У Швеції не існує ніяких черг, довгого очікування і бюрократії, а населення країни, поряд із США, – одні з найбільш справних платників податків.

У Великобританії також, крім принципів справедливості, сприяння і ясності, окрема увага приділяється якості обслуговування платників податків.

Яскравим прикладом успішної роботи з громадянами є Німеччина, де діє єдиний телефонний номер підтримки, за яким можна дізнатися всю необхідну інформацію про податки і збори, крім того, тут діють консультаційні пункти, а в кожному податковому органі присутні фахівці-консультанти. В країні існує інститут податкових консультантів, яким Міністерство фінансів видає ліцензію на право надання платних консультацій платникам податків. Професію консультанта вважають вкрай необхідною, оскільки німецьке податкове законодавство дуже заплутане: в Німеччині немає Податкового кодексу в його класичній формі, а кодифікація податкових законів обмежена Положенням про стягування податків, зборів і мит [14, с. 103].

Крім того, в Німеччині регулярно проводиться робота з населенням у вигляді анкетування та опитування, в результаті якої здійснюється бальна оцінка роботи податкових органів, виявляють негативні і позитивні сторони роботи державних структур. Бальний нормативний показник є засобом здійснення службового або спеціального нагляду головним чином з боку керівників відповідних відділів. Сутність бальної оцінки полягає в тому, що в залежності від категорії кожного перевіреного підприємства податковому інспектору зараховується певна кількість балів від 1 до 8. При цьому, за звітний рік кожен інспектор повинен набрати як мінімум 34 бали, що є підставою для керівництва зробити висновок про його службову відповідність. Крім цього, бальний норматив є основою для складання планів перевірок на майбутній звітний період щодо найбільш оптимального розподілу навантаження між окремими інспекторами [15, с. 59].

Значні зусилля в зарубіжних державах звернені на спрощення умов оподаткування фізичних осіб. Основна мета такої діяльності – спрощення процедури збору податків з фізичних осіб, що полягає у стягненні податків без безпосередньої участі самого платника податків в даній процедурі. Платнику податків залишається тільки сплатити належну суму до податкового органу. Позитивною стороною в такому випадку є відсутність контролю самих податкових органів як одержувачів за надходженням таких зборів. Прикладом може служити система утримання фіксованої ставки податку, яка застосовується в багатьох зарубіжних країнах. Наприклад, в Норвегії вся відповідальність за деклару-

вання доходу, утримання з нього суми податку і перерахування на рахунок податкового органу покладається на суб'єкт, що утримує податок (державна установа, організація і т.д.), а від самого платника податків не потрібно ні збору інформації, ні присутності. Але передбачається, що платник податків може покласти на себе обов'язок з перерахування обов'язкових платежів до податкового органу, за умови, що він вважає, що податок з нього утримано неправомірно і в підвищеному розмірі.

У Фінляндії практикується система, за якої у платника податків є 2 варіанти вибору оплати податку. Перед працевлаштуванням, громадянин повинен отримати в податковому органі індивідуальну картку платника податків і надати її роботодавцю для подальших розрахунків і сплат. Карткова система передбачає вибір громадянином способу сплати податку – проведення із допомогою телефону, або через мережу Інтернет. Після виконаних операцій, податкова інспекція надсилає платнику податків вже заповнену декларацію за його податками. При згоді з представленими розрахунками платнику податків залишається тільки доплатити різницю податкової суми або чекати повернення переплати податку. Перерахунок здійснюється автоматично, і перерахування надходять на банківську карту фізичної особи, якщо особа дала згоду на таку процедуру [6].

Досліджуючи практику Канади, багато експертів відзначають, що в країні вдалося створити практично ідеальну систему з хорошим податковим адмініструванням [16, с. 537]. У Канаді простота адміністрування забезпечується самою структурою податку, яка дає стимул для дотримання законодавства, а адміністративні витрати обґрунтовані і залежать від обсягів податкових надходжень. Головна особливість податкового адміністрування в Канаді полягає в тому, що держава залишає за собою право вимагати сплати податків з будь-яких доходів, в тому числі незаконних (наприклад, отриманих від торгівлі наркотиками). Тому в ході розслідування крім факту злочинної діяльності у всіх випадках встановлюється розмір доходу, отриманого в результаті її здійснення. Функціонуючий спеціалізований Податковий суд покликаний здійснювати незалежний перегляд рішень Канадського агентства доходів. Прийом апеляцій від платників податків здійснюється представництвами Податкового суду, наявними більш ніж в 80 населених пунктах Канади.

Зараз податкові органи Канади проводять постійну роботу з впровадження нових підходів і методів у податковому адмініструванні з метою забезпечення максимального ступеня ефективності. Вже приймаються поправки в існуючу систему у напрямку застосування інноваційних продуктів.

Важливим моментом удосконалення справляння та адміністрування податків є розвиток інформаційних технологій, які дозволяють систематизувати всю інформацію. Комп'ютеризація та автоматизація податкового контролю (нагляду) дозволяє [6]:

– зменшити обсяг аналітичної та статистичної роботи, яку раніше виконували вручну;

– провести аналіз отриманих даних, і на основі аналізу підвищити рівень проведених заходів;

– знизити кількість податкових правопорушень;

– створити інформаційну базу про вчинені податкові правопорушення, і використовувати цю інформацію для припинення таких діянь в подальшому.

Слід зазначити, що сучасне технічне оснащення дозволяє економити час співробітників податкових органів і дозволяє підвищити їх результативність.

У країнах із розвиненим податковим адмініструванням питання автоматизації податкових процесів і вдосконалення управління ними є одними з пріоритетних у національній політиці. Так, наприклад, в Австралії суб'єкти господарювання реєструють своїх працівників в спеціалізованому Інтернет-ресурсі щодо оподаткування, що дозволяє скоротити паперову тяганину і зменшити витрачений час на нарахування та справляння податків. Крім того, в Австралії 20% від усіх працівників податкових інспекцій складають ІТ-фахівці [6; 12].

Серед останніх інновацій в системі податкового адміністрування можна виділити технологію розподілених баз даних, відому як «блокчейн» і «біометрія». Так, податкові органи Австралії застосовують біометричні технології розпізнавання голосу і мови, тобто замість електронного підпису ідентифікатором користувача служить голос платника податків, що дуже зручно при сплаті податків через мобільні додатки. А технологія розподілених баз даних «блокчейн» дозволяє захистити документи від несанкціонованих змін, а також робить систему податкового адміністрування персоналізованою, тобто у кожного платника податків є можливість відстежити, куди саме попрямував його платіж. У світлі останніх подій, податкове управління Австралії створило Спеціальну цільову групу з метою відстеження та ідентифікації всіх криптовалютних транзакцій в країні для збору податків. Новостворений орган покликаний допомогти досліджувати загальні і практичні питання, пов'язані з торгівлею криптовалютами і боротьбою з ухиленням від податків.

Податкові органи Австралії тісно працюють з такими організаціями як Рада та Асоціації платників податків, вважаючи таку роботу дуже важливою і не шкодуючи на неї часу. Для цього спеціально підбирають найбільш відповідальних людей, які вміють оперативно і детально вирішувати виникаючі проблемні питання [15].

У Великобританії серйозним кроком на шляху до розвитку податкового адміністрування стало впровадження розширеної інформаційної взаємодії між платниками податків і податковими органами у формі горизонтального моніторингу, процедури якого вже показали свою значимість і життєздатність. Для поліпшення відносин між великими платниками податків та податковими органами створено Центр з обслуговування великого бізнесу. Законодавчою вимогою є підписання заяви про контроль за податками, відповідно до чого Рада директорів компанії підтверджує контроль власних податкових ризиків. Подібні процедури існують в США, Ірландії та Нідерландах [17, с. 34].

Отже, окремим напрямком підвищення ефективності податкового контролю (нагляду) в зарубіжних країнах є ефективна співпраця різних органів державної влади та розробка єдиних заходів в сфері протидії сплаті податків і зборів. Наприклад, партнерами італійських податкових органів в обміні інформацією є [6]:

– торгова палата промисловців, ремісників і працівників аграрного сектора;

– податкова поліція;

– податковий архів і картотека платників податків;

– відомство автомобільного реєстру цивільних транспортних засобів.

У Фінляндській Республіці створено спеціальний банк даних, який щодня поповнюється різними організаціями-партнерами податкових органів. У зазначеній базі містяться дані кредитних бюро, аудиторів, реєстрів акціонерів компаній, кадастру об'єктів нерухомості, інформація про пайовиків, директорів, керівників та інших фінансово відповідальних осіб. Податкові органи Фінляндії ведуть посилену боротьбу з особами, які ухиляються від сплати обов'язкових платежів. Створений банк даних допомагає впорядкувати всю наявну інформацію про конкретну особу, також дозволяє виділити групу ризику, в яку входять громадяни, раніше ухиляються від сплати податків і зборів [6; 12].

У багатьох країнах активно використовується процедура «візиту і конфіскації», яка полягає в наділенні співробітників податкових структур правом проводити обшуки за наявності дозволу судових органів. Такий дозвіл дозволяє виявити ознаки злочинів, зібрати наявну інформацію, яка в подальшому може бути доказом шахрайства: таємна або фіктивна діяльність, приховування або передача доходів, підроблення податкових пільг. Наприклад, в Німеччині в процесі проведення розслідувань у справах, пов'язаних з порушенням податкового законодавства, представники податкової поліції – «Штойфа» мають ті ж права, що і співробітники поліції. Податковим законодавством Німеччини податкової поліції надані значні повноваження на проведення обшуків і особистих оглядів громадян, затримання підозрюваних осіб і конфіскацію документів. Керівництво «Штойфа» має право призначати спеціальне розслідування щодо будь-якого факту порушення податкового законодавства [15, с. 55].

Вельми показовим для США є досвід функціонування телефону довіри, на який може звернутися будь-який платник податків, що має підозри або достовірні докази порушення певним суб'єктом податкового законодавства. При цьому добровільні інформатори можуть розраховувати на премію в розмірі до 10% від виявленої недоїмки, але не більше 100 тис. дол. [18, с. 101].

Тоді як у багатьох пострадянських державах йде дискусія щодо того, яка потрібна реформа в податковому адмініструванні, часто аргументом виступає Грузія. Починаючи з 2011 року і до цього дня в Грузії одне з найсприятливіших податкових законодавств у світі, податкова служба надає якісні послуги за допомогою електронних інструментів, а бізнес переконаний, що податки треба платити.

Одним з великих досягнень влади в податковій сфері можна вважати успішну боротьбу з корупцією. Реформу податкового адміністрування Уряд почав не з різкого зниження ставок, а з системи мотивації співробітників податкової служби. Варто нагадати, що в 2003 році Грузія вважалася однією з найбільш корумпованих країн світу, тоді власники понад 70% підприємств зізнавалися в опитуваннях, що давали хабарі податковим та митним органам. Згідно з дослідженнями, на даний момент ця цифра зменшилася до 4% [19].

У Грузії активно розвивається система, в рамках якої облік підакцизних товарів проводиться не за допомогою спеціальних акцизних марок (наклейок), а електронним способом.

Серед новацій слід також виділити механізм «попереднього рішення», оскільки з його допомогою платникам податків дається можливість попередньо дізнатися, як буде діяти податковий орган у зв'язку з тією чи іншою їх операцією. Якщо платник податків діє згідно з попереднім рішенням, то податковий орган не накладає на нього штрафні санкції.

Причому у платників податків, оповіщених про податкову перевірку, є право вибору, кому це довірити: державній службі або приватній аудиторській компанії. В податкових органах вже працюють за системою «альтернативного аудиту». Так, створено посібник з перевірки для приватних аудиторських компаній, і на основі конкурсу підібрані аудитори, яким надані ліцензії на проведення перевірок. «Альтернативний аудит» — одна з найголовніших змін, яка в підсумку має сприяти як поліпшенню добровільного адміністрування податків самими платниками податків, так і утвердженню стабільного і здорового середовища використання податкового законодавства з боку податкових органів. В цілому, в Грузії й надалі триває робота щодо вдосконалення податкового адміністрування.

В Аргентині та Еквадорі для здійснення податкового контролю застосовується метод так званих фізичних перевірок. Він полягає в тому, що, наприклад, податковий інспектор прибуває в магазин і просить кожного з покупців на виході пред'явити чек, що підтверджує придбання товару. У разі якщо такий чек не буде надано, то магазин закривається на перевірку на кілька днів або тижнів [20, с. 724].

Досить цікавим способом змусити платників податків дотримуватися законодавства і, як наслідок, мінімізувати витрати на перевірки є ПДВ-лотереї, які успішно застосовуються в Тайвані та Індонезії. Для того щоб взяти участь в такій лотереї платник податків повинен своєчасно подати податкову декларацію, а за результатами лотереї переможець отримує значну суму грошових коштів.

У разі ненадання податкової декларації податкове законодавство Франції дозволяє розрахувати планований прибуток платника податків, з огляду на його спосіб життя. Якщо громадянин має будинок, кадастрова вартість якого визначена, то його дохід розраховують в розмірі п'ятикратної вартості річної оренди.

Вважається, що при наявності хатнього робітника дохід платника податків становить не менше 30 тис. євро, в разі придбання нового автомобіля дохід прирівнюється до 75% його вартості [20, с. 68].

Отож, узагальнимо проведений аналіз сучасного стану системи справляння та адміністрування податкових платежів в Україні та провідних зарубіжних країн у табл. 1.

Треба відзначити, що в багатьох країнах удосконалення процесу справляння, адміністрування податків та посилення податкового контролю (нагляду) відбувається за рахунок вдосконалення взаємовідносин платника податків і податкових структур. Більшість країн з розвиненим податковим адмініструванням прийшли до висновку, що побудова податкових правовідносин на основі професіоналізму посадовців податкових органів та довіри платників податків позитивно впливає на підвищення законслухняності платників податків, сприяє добровільній сплаті ними податкових платежів і, в кінцевому підсумку, покращує стан податкових розрахунків з бюджетами різних рівнів. Також велике значення має робота з громадянами-платниками податків, спрямована на повне і своєчасне інформування населення про внесені зміни в податкове законодавство, просвіта в правових питаннях.

Висновки. Проведений аналіз сучасних тенденцій податкової практики зарубіжних країн спонукає до необхідності його впровадження та урахування при подальшому реформуванні національної системи справляння та адміністрування податкових платежів і модернізації податкових органів в Україні. У порівнянні з іншими країнами світу, національна система справляння та адміністрування податкових платежів характеризується як недосконала, низькоефективна, корумпована та бюрократизована, а податкові органи зазнають постійних змін та трансформацій, що негативно відбивається на їх роботі при забезпеченні ефективного і дієвого контролю (нагляду) за своєчасним і повним надходженням коштів до бюджетів різних рівнів.

У низці зарубіжних країн форми організації податкового адміністрування вкрай відрізняються від української практики та є досить ефективними в частині проведення контрольно-перевірочних заходів, у взаєминах між податковими органами і платниками податків, автоматизації послуг тощо.

Проведений аналіз досвіду прогресивних моделей податкового адміністрування, які використовуються в зарубіжних країнах, свідчить про те, що окремі елементи податкових систем доцільно адаптувати в Україні для вдосконалення регулятивного характеру впливу на економіку. Так, для системного вдосконалення податкової політики та податкової системи України важливо вирішити такі першочергові завдання як:

- вдосконалення податкового законодавства та остаточна його адаптація до вимог ЄС;
- підвищення транспарентності сплати податкових платежів, прозоре та спрощене адміністрування податків;

Системи справляння та адміністрування податкових платежів

Міжнародний досвід	Національна податкова практика
Допомога податкових органів платникам податків у визначенні переліку податкових платежів	Платник податків самостійно визначає, які податкові платежі, відповідно до ПКУ, він має сплачувати
Пріоритетом податкових органів є робота з неплательниками податків	Робота податкових органів зосереджується навколо платників податків, які свідомо та самостійно реєструються в установленому порядку
Платник податків перебуває на обліку в податкових органах, і може подавати заяви та податкову звітність, здійснювати зв'язку, отримувати різноманітні документи та консультації у будь-якому органі податкової служби виконавчого рівня безпосередньо чи в електронному вигляді	Контроль за платниками податків та їх обслуговування здійснюється виключно в податковому органі за місцем обліку платника
Автоматичне отримання цивільного реєстраційного номеру від народження або імміграції у країну	Не врегульовано питання щодо автоматичного присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків на підставі інформації про новонароджених
Визначення ризикованих платників податків під час проведення процедури їх реєстрації платниками ПДВ є нормою для багатьох країн Європи	Аудит реєстрації суб'єктів господарювання не передбачено ПКУ. Таким чином, кількість перевірок сум ПДВ, заявлених платниками до відшкодування, залишається досить великою, як і сума невідшкодованого ПДВ
Наявність єдиного державного інформаційного ресурсу стосовно даних про громадян, нерезидентів, платників податків, об'єкти оподаткування, з доступом до нього органів державної влади, прокуратури, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, фізичних та юридичних осіб	Створюються технічні можливості для забезпечення доступу державним виконавчим органам у межах їх повноважень до інформації, наявної в базах даних інших державних органів
За одним податком існує тільки одна форма податкової звітності. Форми податкової звітності прості та зрозумілі. Інструкції із заповнення форм виписані таким чином, аби уникнути різного трактування. Наприклад, у Нідерландах та Бельгії декларація з ПДВ складається з 1 сторінки	Кількість форм податкової звітності значна. Форми звітності перевантажені додатками та розрахунковими таблицями (наприклад, декларація з ППП з додатками сягає 40-ка сторінок формату А4)
Застосування найбільш ефективної, прозорої та простої системи сплати податків – Єдиного рахунку (Швеція, Данія, Велика Британія, Бельгія).	Відсутні технічні можливості для запровадження Єдиного рахунку для сплати податків, але ведеться робота щодо їх створення
Податкова звітність з податку на прибуток у багатьох країнах подається 1 раз на рік (Великобританія, Чехія), а з ПДВ – щоквартально (Великобританія, Кіпр)	Кількість звітних періодів значно більше, що призводить до збільшення часу, який платник витрачає на справляння податків

Джерело: сформовано з використанням [1]

– упорядкування діючого переліку пільг для юридичних і фізичних осіб та ліквідація необґрунтованих податкових пільг, які деформують вартісні показники в економіці та знижують конкурентоспроможність національних товаровиробників;

– формування податкової культури у населення та підвищення рівня відповідальності платників податків за своєчасну і повну сплату належних до бюджету платежів, включаючи встановлення матеріальної та кримінальної відповідальності, з одночасним заохоченням і моральним стимулюванням до сплати податків;

– демілітаризація податкових органів, покращення якості сервісів при обслуговуванні платників податків;

– підвищення прозорості та підзвітності роботи податкових та митних органів;

– забезпечення надійної системи податкового контролю (нагляду), яка не буде обтяжувати платників

податків, але й обумовлюватиме відповідальність за вчинення податкового правопорушення.

Впровадження всіх зазначених вище заходів дозволить наблизитися до моделі, яка б забезпечила поєднання фіскальної ефективності з одночасним забезпеченням належного регулюючого впливу на соціально-економічні процеси та явища в Україні.

Як показують дослідження, в багатьох країнах вдосконалення системи справляння та адміністрування податкових платежів і посилення податкового контролю (нагляду) відбувається за рахунок трансформації взаємовідносин платників податків і податкових органів. Більшість країн із розвиненим податковим адмініструванням дійшло висновку, що побудова відносин на основі професіоналізму службовців податкових органів та довіри платників податків позитивно впливає на підвищення їхньої законослухняності, добровільну сплату податків і на податкові надходження загалом.

Список літератури:

1. Андрющенко І.Є., Гринь Ю.В. Міжнародний досвід організації податкового адміністрування. *Ефективна економіка*. 2015. №11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_42 (дата звернення: 01.12.19).
2. Адміністрування податків: навч. посіб. [Ю.Б. Іванов, Л.М. Карпов, К.В. Петросянц] / за заг. ред. Ю.Б. Іванова. Х. : ХНЕУ, 2005. 276 с.
3. Крисоватий А.І., Мельник В.М., Кошук Т.В. Сутність та концептуальні онови формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка України*. 2016. № 1. С. 35–51.

4. Соколовська А.М. Податкові аспекти acquis ЄС як орієнтири вдосконалення акцизного податку в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 12. С. 21–44.
5. Лисяк Л.В., Гуменюк М.О., Філімонова Д.А. Удосконалення податкової системи України з урахуванням досвіду зарубіжних країн. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2018. Вип. 31. С. 90–94.
6. Бойко Н.Н. Опыт иностранных государств в сфере налогового администрирования. *Электронный научно-практический журнал «Политика, государство и право»*. 2015. № 4. URL: <http://politika.snauka.ru/2015/04/2862> (дата звернення: 01.12.19).
7. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо наближення законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова від 24 лютого 2016 р. № 160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2016-%D0%BF> (дата звернення: 01.12.19).
8. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України: Постанова КМУ від 18 грудня 2018 р. № 1200. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-utvorennja-derzhavnoyi-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-derzhavnoyi-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini>.
9. Меморандум про економічну і фінансову політику від 5 грудня 2018 року. URL: <https://www.documentcloud.org/documents/5638678-IMF.html#document/p3> (дата звернення: 01.12.19).
10. Кабмін схвалив постанову про утворення Державної податкової та Державної митної служб. *Дебет-Кредит*. URL: <https://news.dtki.ua/state/other/52342> (дата звернення: 01.12.19).
11. Податкова система Сполучених Штатів Америки. URL: http://www.appu.org.ua/main2/shkola_platnyka_podatkiv/ (дата звернення: 01.12.19).
12. Турдалы Ж.Н. Нове подходы в налоговом администрировании в практике зарубежных стран. *Журнал «Науковий огляд»*. 2018. № 3(46). URL: <http://oaji.net/articles/2017/797-1530621577.pdf> (дата звернення: 01.12.19).
13. Тотикова Т.Е. Модернизация систем налогового администрирования в зарубежных странах: анализ основных тенденций. *Известия Саратовского Университета. Серия: Экономика. Управление. Право*. 2016. Том 6. № 4. С. 445–448.
14. Назарбекова Г.Н. Зарубежный опыт разрешения налоговых споров. *Вестник КРСУ*. 2017. Том 17. № 2(103). С. 103–106.
15. Украинцева А.И., Трегубова Е.В. Администрирование налогового контроля в зарубежных государствах (организация, пределы осуществления, запреты и ограничения). *Административное и муниципальное право*. 2012. № 3. С. 53–64.
16. Bird R., Gendron P. Sales Taxes in Canada: The GST–HST–QST–RST «System». *Tax Law Review*. 2010. No. 63(3). P. 537–538.
17. Надточий Е.В. Горизонтальный мониторинг – новый инструмент взаимодействия в налоговой сфере. *Налоги и налогообложение*. 2013. № 1. С. 33–41.
18. Гамонина А.Н. Проблемы и перспективы использования в Российской Федерации положительного опыта организации и методики налоговых проверок США. *Молодой ученый*. 2014. № 1. С. 100–102.
19. Налоговое бремя. *Онлайн-версия делового журнала «Business time Georgia»*. URL: http://btime.ge/page.html?id_node=452&id_file=3062 (дата звернення: 01.12.19).
20. Berhan B., Jenkins G. The High Costs of Controlling GST and VAT Evasion. *Canadian Tax Journal*. 2005. Vol. 53. No. 3. P. 721–727.

References:

1. Andriushchenko I.Ye., Hryn Yu.V. (2015) Mizhnarodnyi dosvid orhanizatsii podatkovoho administruvannia. [International experience in tax administration] *Efektivna ekonomika*. vol. 11. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_42. (accessed 01.12.19).
2. Ivanov Ju.B., Karpov L.M., Petrosjanc K.V. (2005) Administruvannja podatkov: navch. posib. [Tax administration: training. tool] : KhNEU, 276 p.
3. Krysovatyj A.I., Meljnyk V.M., Koshhuk T.V. (2016) Sutnistj ta konceptualjni onovy formuvannja podatkovoji polityky v umovakh jevrinteghracijnykh procesiv [The essence and conceptual updates of tax policy formation in the context of European integration processes]. *Ekonomika Ukrainy*. vol. 1. pp. 35–51.
4. Sokolovsja A.M. (2016) Podatkovi aspekty acquis JeS jak orijentyry vdoskonalennja akcyznogho podatku v Ukrajinii. [Tax aspects of the EU acquis as a benchmark for improving excise tax in Ukraine] *Finansy Ukrainy*. vol. 12. pp. 21–44.
5. Lysiak L.V., Humeniuk M.O., Filimonova D.A. (2018) Udokonalennia podatkovoi systemy Ukrainy z urakhuvanniam dosvidu zarubizhnykh krain. [Improving the tax system of Ukraine, taking into account the experience of foreign countries] *Naukovyvisnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seria : Ekonomika i menedzhment, vyp. 31, pp. 90–94.
6. Boyko N.N. (2015) Opyt inostrannykh gosudarstv v sfere nalogovogo administrirovaniya [Experience of foreign states in the field of tax administration] *Elektronnyy nauchno-prakticheskiy zhurnal «Politika, gosudarstvo i pravo»*, no. 4. Available at: <http://politika.snauka.ru/2015/04/2862> (accessed 01.12.19).
7. Pro vnesennja zmin do dejakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrainy shhodo nablyzhennja zakonodavstva Ukrainy do prava Jevropejskogho Sojuzu (acquis JeS) [Amendments to certain acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approximation of the laws of Ukraine to European Union law (EU acquis)]: Postanova vid 24 ljutogho 2016 r. # 160. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2016-%D0%BF> (accessed 01.12.19).

8. Pro utvorennja Derzhavnoji podatkovoji sluzhby Ukrainy ta Derzhavnoji mytnoji sluzhby Ukrainy [On the formation of the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine]: Postanova KМУ vid 18 ghrudnja 2018 r. # 1200. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-utvorennja-derzhavnoji-podatkovoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-derzhavnoji-mitnoyi-sluzhbi-ukrayini> (accessed 01.12.19).
9. Memorandum pro ekonomichnu i finansovu polityku vid 5 ghrudnja 2018 roku [Economic and Financial Policy Memorandum]. Available at: <https://www.documentcloud.org/documents/5638678-IMF.html#document/p3> (accessed 01.12.19).
10. Kabmin skhvalyv postanovu pro utvorennja Derzhavnoji podatkovoji ta Derzhavnoji mytnoji sluzhb [The Cabinet of Ministers approved the resolution on the formation of the State Tax and State Customs Services]. *Debet-Kredyt*. Available at: <https://news.dftk.ua/state/other/52342> (accessed 01.12.19).
11. Podatkova systema Spoluchenykh Shtativ Ameryky [United States tax system]. Available at: http://www.appu.org.ua/main2/shkola_platnyka_podatkiv/vse_pro_podatki/zarybizhnuy_dosvid/USA.html (accessed 01.12.19).
12. Turdaly Zh.N. (2018) Novye podkhody v nalogovom administrirovanii v praktike zarubezhnykh stran [New approaches to tax administration in the practice of foreign countries]. *Zhurnal «Naukoviy oglyad»*. № 3(46). Available at: <http://oaji.net/articles/2017/797-1530621577.pdf> (accessed 01.12.19).
13. Totikova T.Ye. (2016) Modernizatsiya sistem nalogovogo administrirovaniya v zarubezhnykh stranakh: analiz osnovnykh tendentsiy [Modernization of tax administration systems in foreign countries: analysis of the main trends]. *Izvestiya Saratovskogo Universiteta*. Novaya seriya. Ekonomika. Upravlenie. Pravo, tom 16, no. 4, pp. 445–448.
14. Nazarbekova G.N. (2017) Zarubezhnyy opyt razresheniya nalogovykh sporov [Foreign litigation of tax disputes]. *Vestnik KRSU*, tom 17, no. 2(103), pp. 103–106.
15. Ukrainseva A.I., Tregubova Ye.V. (2012) Administrirovanie nalogovogo kontrolya v zarubezhnykh gosudarstvakh (organizatsiya, predelyosushchestvleniya, zaprety i ogranicheniya) [Administration of tax control in foreign countries (organization, limits of implementation, prohibitions and restrictions)]. *Administrativnoe i munitsipalnoe pravo*, no. 3, pp. 53–64.
16. Bird R., Gendron P. (2010) Sales Taxes in Canada: The GST–HST–QST–RST «System» *TaxLawReview*, no. 63(3), pp. 537–538.
17. Nadochiy Ye.V. (2013) Gorizontalnyy monitoring – novyy instrumen tvzaimodeystviya v nalogovoysfere. *Nalogi i nalogoblozheni*, no. 1, pp. 33–41.
18. Gamonina A.N. (2014) Problemy i perspektivy ispolzovaniya v Rossiyskoy Federatsii polozhitelnogo opyta organizatsii i metodiki nalogo vykhproverok SShA // *Molodoy uchenyy*, no. 1, pp. 100–102.
19. Nalogovoeb remya. Onlayn-versiya delovogo zhurnala «Businesstime Georgia» Available at: http://btime.ge/page.html?id_node=452&id_file=3062.
20. Berhan B., Jenkins G. (2015) The High Costs of Controlling GST and VAT Evasion. *Canadian Tax Journal*, vol. 53, no. 3, pp. 721–727.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ВЗИМАНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ НАЛОГОВЫХ ПЛАТЕЖЕЙ И ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЙ НАЛОГОВОЙ ПРАКТИКЕ

В статье рассмотрен международный опыт взимания и администрирования налоговых платежей. Исследованы тенденции развития налоговых систем в разных странах, выделены особенности осуществления администрирования и контроля за уплатой налогов в некоторых зарубежных странах; обобщены положительные черты развития зарубежных налоговых систем и приведены те из них, которые могут быть полезными при внедрении в отечественную практику. Проведен сравнительный анализ современного состояния системы налогового администрирования в Украине и зарубежных странах. Выявлено, что по сравнению с другими странами мира, система налогового администрирования Украины несовершенна. Доказано, что принятие во внимание международного опыта в отечественную практику должно происходить путем повышения эффективности системы взимания и администрирования налогов, а также обеспечение всех участников налоговых отношений полной информацией об уплате налогов, будет способствовать достижению эффективного результата и приведет к усилению социальной составляющей системы налогообложения.

Ключевые слова: налоги, взимание налогов, администрирование налогов, налоговая система, налоговый контроль, налоговые органы, национальная налоговая практика.

FOREIGN EXPERIENCE IN COLLECTING AND ADMINISTERING TAX PAYMENTS AND EXPEDIENCY OF ITS APPLICATION IN THE NATIONAL TAX PRACTICE

The article deals with the international experience of collecting and administering tax payments. As well as foreign experience of realization of control powers in sphere of the taxation is considered. The tendencies of development of tax systems in different countries have been investigated, the peculiarities of administering and controlling the payment of taxes in some foreign countries have been singled out; the positive features of the development of foreign tax systems have been summarized, and those that may be useful in introducing into domestic practice have been given. Tax systems of foreign countries differ greatly from each other in the main economic indicators, the direct and indirect taxes ratio, the level of tax payers culture and fiscal discipline measures of responsibility for tax legislation violation, tax sources. The article examines the issues of theoretical and practical importance, critical analysis, legal regulation and practice of carrying out of tax control in the Ukraine. To successfully complete the tax reform requires a thorough analysis of the characteristics of the tax systems as an industrially-developed countries and developing countries. A comparative analysis of the current state of the tax administration system in Ukraine and foreign countries has been presented. Compared with other countries in the world, the national system of collecting and administering tax payments is characterized as flawed, inefficient, corrupt and bureaucratic, and tax authorities undergo constant changes and transformations, which adversely affect their work while ensuring effective and efficient control (supervision) in a timely manner. and the full flow of funds to budgets of different levels. Has been revealed that in comparison with other countries of the world, the system of tax administration of Ukraine is imperfect. So international experience in domestic practice should be carried out by increasing the efficiency of the system of collection and administration of taxes, as well as providing all tax act participants with full information on tax payment, which will help to achieve effective results and will lead to the strengthening of the social component of the taxation system.

Key words: taxes, tax collection, tax administration, tax system, tax control, tax authorities, national tax practice.

2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-24>

УДК 657.471:631.11

Бабіченко В.В.

доктор економічних наук, професор,
Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

Сахно Ю.С.

магістр,
Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

Babichenko Viktor, Sakhno Yulia

Kremenchug Mykhailo Ostrohradskyi National University

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ В ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вибір методів розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції залежить від особливостей технології та організації виробництва, характеру виробленої продукції, тому одним із найважливіших показників у діяльності підприємства є витрати, які підприємство намагається оптимізувати, не завдаючи суттєвого збитку якості сільськогосподарської продукції. Тому в статті вивчено та досліджено методичні підходи до формування витрат у сільськогосподарських підприємствах як загалом, так і для тваринництва і рослинництва окремо. Досліджено можливості впровадження зарубіжних методів контролю собівартості продукції тваринництва на вітчизняних підприємствах. Обґрунтовано необхідність їх використання для розвитку сільського господарства. Таким чином, відображаючи рівень виробничих витрат, собівартість всебічно характеризує ступінь використання всіх ресурсів підприємства, а отже, і рівень техніки, технології та організації виробництва. Дослідивши методичні підходи, було запропоновано шляхи вдосконалення формування витрат для сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільське господарство, рослинництво, тваринництво, витрати, собівартість, облік.

Постановка проблеми. Функціонування будь-якого підприємства на тактичному рівні спрямовано на отримання максимально можливого прибутку. Загальновідомим є той факт, що розмір прибутку залежить від доходів та витрат, а також від їх співвідношення. Отже, одним із найважливіших показників у діяльності підприємства є витрати, які підприємство намагається оптимізувати без нанесення суттєвої шкоди якості продукції сільськогосподарського підприємства.

Аналіз останніх досліджень показав, що керівники агроформувань, набуваючи дедалі більшої самостійності у формування стратегії й тактики розвитку підприємства, не завжди усвідомлюють, що передбачає принципове переосмислення здійснення таких функцій управління, як планування, облік, контроль та аналіз витрат. Тому такі науковці, як Ф.Ф. Бутинець, Г.І. Гринман, В.Г. Линник, Ю.Я. Литвин, А.П. Михалкевич, П.Т. Саблук, І.Б. Садовська, Л.К. Сук, О. Шпикуляк, В. Андрійчук, О. Гордієвич та ін., приділяють особливу увагу методам формування витрат в аграрній сфері.

Метою статті є вивчення методичних підходів щодо формування витрат у сільськогосподарських підприємствах загалом та в галузях тваринництва та рослинництва, узагальнення їхніх особливостей.

Завдання статті – дослідити наявні методичні підходи щодо формування витрат сільськогосподарських підприємств, встановити особливості їх формування та знайти шляхи їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є те, що витрати утворюються в процесі формування та використання ресурсів для досягнення певної мети. Вони мають різне спрямування, але загальноприйнятим і принциповим є поділ їх на інвестиційні та поточні витрати, що пов'язані з безпосереднім виконанням підприємством своєї основної функції – виготовлення продукції (надання послуг). Зрозуміло, що будь-які витрати орієнтовані на певний результат – тільки це виправдує їхню доцільність. Стосовно виробничого підприємства цей загальний принцип діяльності, який покладено в основу визначення собівартості продукції, виражається

формулою «Витрати – Випуск». Це повною мірою є притаманним і сільськогосподарському виробництву.

Собівартість продукції – це грошова форма витрат на підготовку виробництва, виготовлення й збут продукції. Таким чином, відображаючи рівень витрат на виробництво, собівартість комплексно характеризує ступінь використання всіх ресурсів підприємства, а отже, і рівень техніки, технології та організації виробництва.

Склад витрат, що включають у собівартість продукції (послуг), може дещо змінюватися з різних міркувань. Але загальною тенденцією таких змін має бути якомога повніше відображення в собівартості дійсних витрат на виробництво продукції за умов повного калькулювання витрат [6; 10–11].

Основним призначенням калькуляції є отримання інформації про собівартість для організації й управління процесом виробництва і контролю за витратами. Багато економістів розглядають калькулювання як елемент, додаток методу бухгалтерського обліку, а сутність калькулювання – як спосіб обчислення собівартості продукції.

Вибір методики обчислення собівартості сільськогосподарської продукції залежить від особливостей технології та організації виробництва, характеру продукції, що виробляється [2].

У світовій практиці господарювання застосовують різні методи калькулювання, що зумовлено неоднаковим призначенням калькуляції, типом виробництва та традиціями внутрішньофірмового управління. Найчастіше здійснюють калькулювання за повними і неповними витратами.

Своєчасний вплив на рівень виробничих витрат і формування собівартості продукції можливий за такої організації й методології обліку, за якої причини змін собівартості, допущення перевитрат та економія засобів розкривається не лише шляхом наступного вивчення звітних калькуляцій, але й щоденно у самому процесі виконання плану на підставі первинної документації й поточних облікових записів. У таблиці 1 наведено методичні підходи щодо формування витрат для сільського господарства загалом.

Як відомо, для сільського господарства характерні два види спеціалізації – тваринництво та рослин-

ництво, тож для кожного з них притаманні свої методичні підходи щодо формування витрат.

Для рослинництва притаманні такі методи калькулювання собівартості продукції, які наведено в таблиці 2.

Розглянемо детально методи, наведені в табл. 2. 3-поміж продукції основних галузей сільського господарства визначення собівартості починають саме з продукції рослинництва, оскільки вона значною мірою споживається тваринництвом. Об'єктами розрахунку собівартості в рослинництві є різні види основної та супутньої продукції, які одержують від кожної сільськогосподарської культури. Крім того, визначають собівартість незавершеного виробництва, що складається із собівартості сільськогосподарських робіт і вартості спожитих ресурсів для виробництва продукції рослинництва, які виконані (понесені) в поточному році під урожай майбутнього року.

Продукція рослинництва після збирання транспортується на склад і відповідним чином доробляється (висушується, очищується, сортується тощо). З огляду на це виникає необхідність визначення межі понесених витрат, які повинні бути включені у виробничу собівартість продукції. Відповідно до наявного положення зерно і насіння соняшнику калькулюються за принципом франко – тік (франко – місце зберігання). При цьому в собівартість зерна включають витрати на доробку продукції. Сіно і солома калькулюються за франко – місцем зберігання, силос – за франко – силосною спорудою, включаючи витрати на виробництво зеленої маси і на силосування; зелений корм – за франко – місцем споживання; коренеплоди, картопля – за франко – місцем зберігання.

У рослинництві виробничі витрати групують за культурами окремо за рільництвом, овочівництвом, луківництвом, вирощуванням трави на сіно, садівництвом з виділенням витрат на врожай поточного року і на врожай майбутніх років. У рослинництві використовується частина виробленої власної готової продукції як насіння для наступного виробництва. Продукція власного виробництва (зерно на посів) використовується для одержання нової продукції в наступному році, що зумовлює економічну вигоду. Перш ніж розпочати калькулювання собівартості продукції, необхідно за даними аналітичного обліку витрат рослинництва встановити загальну суму

Таблиця 1

Методичні підходи щодо формування витрат для сільського господарства

Назва методу	Характеристика
Нормативний метод	Своєчасне попередження нераціонального використання ресурсів підприємства, оперативний аналіз витрат на виробництво, який дає змогу розкривати нараховані під час планування й у практичній роботі резерви, визначати результати госпрозрахункової діяльності підрозділів підприємства, що беруть участь у виробничому процесі. Характерним для системи нормативного обліку є своєчасне оновлення нормативів у результаті здійснених заходів з технічного розвитку й удосконалення організації виробництва.
Стандарт-кост	Зміст системи полягає в тому, що обліковують лише те, що має відбутися, а не те, що відбулося; враховують не реальне, а належне, і обґрунтовано відображають відхилення, які виникли. В основі лежить чітке впровадження норм витрат матеріалів, енергії, робочого часу, праці, заробітної плати й інших витрат, пов'язаних із виробництвом будь-якої продукції або напівфабрикатів.
Директ-костинг	Цей метод базується на тому, що всі витрати поділяють на прямі та непрямі. Прямі витрати безпосередньо відносять до того чи іншого виду виробу, непрямі є накладними щодо виробу. Виробнича собівартість виготовленої та реалізованої продукції формується лише зі змінних виробничих витрат, що перебувають у прямій залежності від технологічного процесу та організації виробництва.

Джерело: [6, с. 11–13]

Методи калькулювання собівартості продукції рослинництва

Назва методу	Характеристика
Пряме віднесення витрат на відповідні види продукції	Застосовується в тих галузях, в яких одержують лише один вид однорідної продукції. Собівартість одиниці продукції при цьому визначають діленням суми понесених витрат на цьому об'єкті планування й обліку на загальний обсяг її виробництва (робіт, послуг).
Вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, зворотних відходів, супутньої продукції, вираженої у грошовій формі.	При цьому в рослинництві побічна продукція (солома, гичка, стебла кукурудзи, корзинки соняшнику та ін.) оцінюється за нормативною собівартістю, що розраховується по кожному підприємству.
Метод розподілу витрат між видами продукції пропорційно до кількісного значення однієї з головних ознак, спільної для цих видів продукції.	Його використовують, коли обчислюють собівартість центнера зерновідходів, нестандартних овочів, фруктів та ягід з урахуванням якості продукції.
Коефіцієнтний метод	Застосовується тоді, коли в діяльності відповідного виду одержують більше, ніж один вид продукції, з наступним визначенням собівартості кожного з них. Витрати між цими видами продукції розподіляються пропорційно їх питомій вазі в загальному обсязі умовної продукції. Її розраховують шляхом переведення з допомогою прийнятих коефіцієнтів усіх видів продукції в основу.
Пропорційний метод	Базується на розподілі витрат між окремими видами продукції пропорційно до вартості продукції, оціненої за реалізаційними цінами. Так визначається собівартість овочів, льону, конопель та ін.
Комбінований метод	Включає два або більше розглянутих вище методів. Наприклад, під час визначення собівартості насінницького зерна в спеціалізованих насінницьких господарствах застосовується метод виключення вартості побічної продукції (соломи) у поєднанні з пропорційним, коли залишок витрат розподіляють за різними класами зерна пропорційно до його вартості.

Джерело: [1]

витрат і обсяг продукції – основної, супутньої і побічної, отриманої від цієї культури (групи культур). Витрати на обробіток площ, на яких повністю загинув урожай унаслідок стихійного лиха, списуються як надзвичайні втрати. Собівартість соломи, гички, стебел кукурудзи і соняшника, капустяного листя та іншої побічної продукції рослинництва визначається виходячи із розрахунково-нормативних витрат на збирання, транспортування, скиртування та інші роботи, пов'язані із заготівлею побічної чи основної продукції. Під час складання звітної калькуляції із загальної суми витрат на вирощування певної культури виключається вартість побічної продукції [4].

Спочатку розраховується частка виробничої собівартості окремого виду продукції в загальній виробничій собівартості продукції рослинництва. Потім для кожного виду сільськогосподарської продукції розраховується сума витрат, які не можна було прямо віднести на певну продукцію, як добуток від множення частки виробничої собівартості кожного виду продукції на загальну суму витрат для формування повної собівартості. Якщо в результаті розрахунків через округлення чисел отримана різниця між головною позицією і сумою позицій, що її складають, то вона відноситься відповідно на позиції «інша продукція рослинництва». Повна собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) визначається як сума даних про їхню виробничу собівартість, інших витрат звичайної діяльності, що можна прямо віднести на конкретний вид продукції або послуги, й інших витрат звичайної діяльності, що розподіляються за часткою. Повна собівартість реалізованої продукції, виконаних робіт та наданих послуг складається із їхньої виробничої собівартості, адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних та фінансових витрат, які ціл-

ком обґрунтовано можна віднести на виробництво і реалізацію власної виробленої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг), продукції рибництва. Операційні і фінансові витрати, які можна віднести прямо на певний вид продукції, послуг (витрати на відсотки за кредити, відсотки та винагороди за фінансову оренду, витрати на збут тощо), включаються безпосередньо до його повної собівартості. Витрати, які неможливо віднести на певну продукцію або послуги прямо, розподіляються за видами продукції і послугами пропорційно їхній виробничій собівартості [2].

У галузі рослинництва є витрати, які в момент їх здійснення неможливо віднести на відповідну культуру, оскільки вони пов'язані з вирощуванням декількох сільськогосподарських культур. До них відносять: амортизаційні відрахування за основними засобами, які використовуються у рослинництві і підлягають розподілу; витрати на ремонт основних засобів рослинництва, які підлягають розподілу; витрати зі зрошення та з осушення; витрати з утримання ползахисних лісових смуг тощо. Особливість цих витрат полягає в тому, що вони повністю розподіляються у звітному році і, відповідно, не переходять на наступний рік як незавершене виробництво. Такі витрати попередньо обліковують протягом року на окремих аналітичних рахунках у складі виробничих, а потім відносять на певні види сільськогосподарських культур шляхом розподілу. Витрати на виробництво продукції, робіт та послуг у плануванні і в обліку групуються за статтями, які підприємство визначає самостійно, виділяючи окремі статті як постійні та змінні витрати [7, с. 87–90].

Тваринництво – це одна з основних спеціалізацій сільського господарства, яка здатна вплинути на вирішення питань виробничого, соціального та стратегічного

характеру. Вона є основою формування ринку продуктів харчування, ринків сировини для текстильної, шкіряної, консервної, м'ясної та інших галузей промисловості. Однак в умовах сьогодення тваринництво на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах зазвичай є друго-рядною галуззю. Величина результату, отриманого від його реалізації, поступається рослинництву майже удвічі.

Управління витратами є основним завданням сьогодення. Однак нині ще не розроблено раціональної моделі стратегічних дій цього напрямку.

Враховуючи умови сучасної світової економіки і мету, на яку зараз зорієнтований суб'єкт господар-

ської діяльності, у вітчизняній практиці викорис-товують один із найпростіших способів підрахунку витрат – калькуляцію собівартості на основі повної вартості (Absorption Costing). Вона передбачає, що до собівартості продукції входять усі витрати, пов'язані з процесом виробництва, тому, враховуючи досвід зарубіжних країн, для тваринництва виділяють такі методи економічного управління формуванням витрат [5, с. 138–139].

Тому у зв'язку з ситуацією, що склалася у галузі тваринництва, для забезпечення організаційної гнуч-кості доцільно розглянути такі методи (табл. 3).

Таблиця 3

Методи економічного управління формуванням витрат для тваринництва

Назва методу	Характеристика
Директ-костинг	Це система, основою функціонування якої є розподіл витрат на змінні та постійні залежно від обсягу виробництва. При цьому під час калькулювання постійні витрати, що не залежать від обсягу виробництва, не входять до складу собівартості одиниці продукції, вони відразу списуються на фінансові результати. Таким чином, ефективне управління процесом формування собівартості продукції за цим методом ґрунтується на правильному визначенні суми постійних і змінних витрат.
Стан-дарт-костинг	Це система управління витратами, основою формування якої є порівняння фактичних витрат із нормативними. Під час виникнення відхилень стандартизовані норми не змінюються, за винятком економічних умов (вартості робочої сили). Відхилення, які були виявлені протягом року, в бухгалтерському обліку відображаються у складі збитків підприємства. Калькуляція, розрахована на основі стандартних норм, є методом оперативного управління виробництвом.
Таргет-костинг	Це система обліку витрат, основою якої є формування цільової собівартості, визначає собівартість не як попередньо розрахований на основі нормативу показник, а як величину, на яку повинна бути зорієнтована організація в процесі своєї діяльності.
ABC	Передбачає функціональний облік витрат, тобто облік витрат за операціями. Раціональність співвідношення між корисним ефектом об'єкта і сукупними витратами протягом життєвого циклу досягається шляхом групування ресурсів господарства залежно від їхньої значущості на основі принципу Парето.
Абзорп-шен-костинг	Метод калькулювання собівартості продукції з розподілом всіх витрат між реалізованою продукцією і залишками товарів, який передбачає, що до виробничої собівартості включаються всі виробничі витрати незалежно від того, є вони постійними чи змінними.
Кайзен-костинг	Суть концепції полягає у тому, що покращення здійснюються безперервно, маленькими кроками та без значних затрат на їх реалізацію. Цільові показники зниження затрат за безперервного вдосконалення встановлюються та застосовуються щомісяця. Аналіз відхилень затрат включає порівняння їх цільових показників із фактичними. Варто зазначити, що у разі зменшення останніх базою вважається фактична собівартість продукції за попередній період, а нормою цільового зменшення затрат – відношення запланованої суми зменшення до їх бази.
Кост-колінг	Оперативну мінімізацію витрат підприємства без шкоди його діяльності та розвитку. Перевагою кост-колінгу є те, що він дає змогу швидко скоротити витрати підприємства, а недоліками – жорсткість, бо він передбачає зменшення витрат на заробітну плату і скорочення персоналу; використання його час від часу або лише в окремих підрозділах підприємства не дасть очікуваних результатів
CVP-аналіз	Базується на легко обчислюваних показниках і дає змогу оперативно оцінити вплив величини та структури витрат, обсягу продажу продукції на прибуток, аналізувати його залежність від рівня цін і структури виробництва, обґрунтовувати маркетингову стратегію. До переваг цього методу можна віднести те, що підприємство має змогу залежно від запланованого прибутку визначити обсяг реалізації. Недоліками методу є: поділ витрат підприємства на змінні, які лінійно залежать від обсягу продукції, і постійні, які від нього не залежать, що на практиці зробити складно; будь-яка зміна наявних у моделі чинників може суттєво змінити кінцевий результат.
Бечмар-кінг	Постійний систематичний пошук, впровадження найкращої практики, що приводить до поліпшення продуктивності. Важливою умовою успішного проведення бенчмаркінгу є його проведення на постійній основі, а не періодично, від випадку до випадку.
LCC-аналіз	Цей метод застосовується під час стратегічного управління, бо він охоплює період у кілька років. Планові витрати визначаються на кожній стадії життєвого циклу продукту. Єдиний метод управління витратами, який передбачає врахування впливу інфляції через дисконтування грошових потоків у прийнятті рішень. Перевагами цього методу є отримання в довгостроковому періоді оцінки здійснених витрат і їх покриття відповідними виробу доходами; забезпечення точного прогнозу всіх витрат і співвідношення отриманого доходу та витрат щодо виробництва виробу загалом. Недоліками є відсутність періодизації фінансових результатів; може потребувати витрат на отримання великої додаткової інформації.
EVA	Метод економічної доданої вартості. цЕй метод дає можливість прив'язати створення вартості до певних груп робітників або підрозділів і так отримувати критерій для диференційованої винагороди за виконану роботу на підприємстві. Економічна додана вартість розраховується шляхом вирахування затрат із величини чистого доходу від реалізації продукції. Ключовим моментом концепції доданої вартості є максимізація різниці (доданої вартості) між закупівлею і реалізацією.

Джерело: [5, с. 138–143; 8, с. 246–249; 9, с. 334–337; 3, с. 117–123; 10]

Отже, проаналізувавши методичні підходи до формування витрат сільського господарства загалом, окремо тваринництва та рослинництва, можемо на основі цих методів виділити один методичний підхід формування витрат лише для сільського господарства – метод сезонності.

В основу цього методу можна покласти метод директ-костингу. Основою його функціонування є розподіл витрат на змінні та постійні залежно від обсягу

виробництва, формування собівартості продукції за цим методом ґрунтуватиметься на правильному визначенні суми постійних і змінних витрат відповідно до природних умов. Тому за цим методом буде потрібно вести кожного місяця систематичний аналіз змінних витрат. Оскільки один місяць може бути спекотний, а інший – дощовий, то сільськогосподарська продукція рослинництва може дати не той урожай, який очікувався, і постраждає тваринництво.

Список літератури:

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємства агропромислового комплексу: підручник. Київ: КНЕУ, 2015. 783 с.
2. Атамас П.Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 392 с.
3. Воронецька І.С. Бенчмаркінг-аналіз: шлях до підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції тваринництва. *Збірник наукових праць ВДАУ*. 2008. № 36. С. 117–123.
4. Грабова Н.М. Бухгалтерський облік у галузях народного господарства: навч. метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2003. 203 с.
5. Дубініна М., Мачильська Л. Інституційне забезпечення управління витратами виробництва продукції тваринництва. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2013. № 34. С. 138–143.
6. Левченко О.П. Загальна характеристика методичних підходів щодо формування витрат у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2009. № 24. С. 10–13.
7. Мельник Я. Калькулювання собівартості органічної продукції рослинництва. *Економічна наука*. 2016. № 2. С. 87–90.
8. Осадча Г.Г., Степанюк А.В. Калькуляція собівартості в системі «директ-костинг» та в системі повного розподілу витрат на вироби («абзорпшен-костинг»). *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2015. № 1. С. 246–249 (Серія «Економіка»).
9. Скрипник М. Особливості методу калькулювання за стадіями життєвого циклу. *Економічний аналіз*. 2010. № 6. С. 334–337.
10. Павлюк М.І. Сучасні методи обчислення собівартості продукції. DOI: http://www.rusnauka.com/24_AND_2015/Economics/10_198587.doc.htm.

References:

1. Andriychuk V.G. (2015) *Ekonomika pidpry'yemstva agropromy'slovogo kompleksu* [Economy of the enterprise of agroindustrial complex]. Ky'yiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Atamas P.J. (2010) *Buxgalters'ky'j oblik u galuzyax ekonomiky* [Accounting in economic sectors]. Ky'yiv : Centr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
3. Voronecz'ka I.S. (2008) Benchmarking-analiz: shlyax do pidvy'shhennya konkurentospromozhnosti vy'robny'czstva produkciyi tvary'nn'y'czstva [Benchmarking analysis: the way to increase the competitiveness of livestock production]. *Zbirny'k naukovy'x prac' VDAU*. no. 36, pp. 117–123.
4. Grabova N.M. (2003) *Buxgalters'ky'j oblik u galuzyax narodnogo gospodarstva* [Accounting in the sectors of the national economy]. Ky'yiv: KNEU. (in Ukrainian)
5. Dubinina M., Machy'l's'ka L. (2013) Insty'tucijne zabezpechennya upravlinnya vy'tratamy' vy'robny'czstva produkciyi tvary'nn'y'czstva [Institutional support of livestock production cost management] *Zbirny'k naukovy'x prac' ChDTU*. no. 34, pp. 138–143.
6. Levchenko O.P. (2009) Zagal'na kharktery'sty'ka metody'chny'x pidxodiv shhodo formuvannya vy'trat u sil's'kogospodars'ky'x pidpry'yemstvax [General characteristics of methodological approaches to the formation of costs in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*. no. 24, pp. 10–13.
7. Mel'ny'k Ya. (2016) Kal'kulyuvannya sobivartosti organichnoyi produkciyi rosly'nn'y'czstva [Calculating the cost of organic crop production]. *Ekonomichna nauka*. no. 2, pp. 87–90.
8. Osadcha G.G., Stepanyuk A.V. (2015) Kal'kulyaciya sobivartosti v sy'stemi «dy'rekt-kosty'ng» ta v sy'stemi povnogo rozpodilu vy'trat na vy'robny' («abzorpshe-kosty'ng») [Costing in the system “direct-costing” and in the system of full distribution of costs for products (“abzorpshe-costing”)]. *Naukovy'j visny'k Uzhgorods'kogo universy'tetu*. no. 1, pp. 246–249 (Seriya «Ekonomika»).
9. Skry'pny'k M. (2010) Osobly'vosti metodu kal'kulyuvannya za stadiyamy' zhy'ttyevogo cy'klu [Features of the calculation method by stages of the life cycle]. *Ekonomichny'j analiz*. no. 6, pp. 334–337.
10. Pavlyuk M.I. Suchasni metody' obchy'slennya sobivartosti produkciyi. DOI: http://www.rusnauka.com/24_AND_2015/Economics/10_198587.doc.htm.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ РАСХОДОВ В УЧЕТЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Выбор методов расчета себестоимости сельскохозяйственной продукции зависит от особенностей технологии и организации производства, характера производимой продукции, поэтому одним из важнейших показателей в деятельности предприятия являются затраты, которые предприятие пытается оптимизировать, не нанося существенного ущерба качеству сельскохозяйственной продукции. Поэтому в статье изучены и исследованы методические подходы к формированию затрат в сельскохозяйственных предприятиях как в целом, так и для животноводства и растениеводства отдельно. Исследованы возможности внедрения зарубежных методов контроля себестоимости продукции животноводства на отечественных предприятиях. Обоснована необходимость их использования для развития сельского хозяйства. Таким образом, отражая уровень производственных затрат, себестоимость всесторонне характеризует степень использования всех ресурсов предприятия, а следовательно, и уровень техники, технологии и организации производства. Исследовав методические подходы, были предложены пути совершенствования формирования расходов для сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: сельское хозяйство, растениеводство, животноводство, расходы, себестоимость, учет.

METHODICAL APPROACHES TO FORMATION OF EXPENSES IN ACCOUNTING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The functioning of any enterprise at the tactical level is aimed at obtaining the maximum possible profit. It is well known that the amount of profit depends on income and expenses, as well as on their ratio. Timely impact on the level of production costs and the formation of the cost of production is possible with such an organization and accounting methodology, in which the causes of cost changes, the assumption of cost overruns and cost savings are disclosed not only by subsequent study of accounting calculations, but also daily in the process of implementation of the plan on the basis of primary documentation and current accounts. The choice of methods for calculating the cost of agricultural products depends on the characteristics of technology and organization of production, the nature of products, so one of the most important indicators of the enterprise are the costs that the company tries to optimize, without losing significant quality of agricultural products and generalization of their features in the aspect of developing an effective management system. At present, the need of commodity producers for information on the costs of production and sales, which is not distorted as a result of the distribution of indirect costs, is particularly growing. Therefore, the article examines and investigates methodological approaches to the formation of costs in agricultural enterprises as a whole, as well as for animal husbandry and crop production separately. Possibilities of introduction of foreign methods of control of cost of production of animal husbandry at the domestic enterprises are investigated. The necessity of their use for the development of agriculture is substantiated. The cost of production is the monetary form of costs for the preparation of production, manufacture and sale of products. The main purpose of the calculation is to obtain cost information for the organization and management of the production process and cost control. Many economists consider calculation as an element, an application of the accounting method, and the essence of calculation as a way of calculating the cost of production. Thus, reflecting the level of production costs, the cost comprehensively characterizes the degree of use of all resources of the enterprise, and therefore, the level of technology, technology and organization of production. Having investigated methodical approaches ways of improvement of formation of expenses for the agricultural enterprises were offered.

Key words: agriculture, crop production, animal husbandry, costs, cost yourself, accounting.

Височина А.В.

кандидат економічних наук, старший викладач,
Сумський державний університет

Костенко В.В.

магістрантка,
Сумський державний університет

Vysochyna Alina, Kostenko Viktoriia

Sumy State University

ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У РЕГУЛЮВАННІ ЕКОЛОГІЧНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ¹

У статті охарактеризовано роль податкових інструментів у забезпеченні екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання. Здійснено порівняльну характеристику динаміки індексу екологічної ефективності (Environmental Performance Index) в Україні та європейських країнах за 2006–2018 рр. Проведено декомпозиційний аналіз та систематизацію фіскальних інструментів екологічної відповідальності, що найбільш часто використовуються в європейських країнах для вирішення екологічних проблем. Наведено характеристику наявних систем екологічних податків в Україні та європейських країнах (Польща, Молдова, Чехія, Данія, Франція, Швеція, Німеччина). Розроблено рекомендації щодо перспектив застосування податкових інструментів з метою посилення екологічно відповідальної поведінки економічних агентів в Україні.

Ключові слова: податок; екологічне оподаткування; фіскальні інструменти; екологічна відповідальність; сталий розвиток.

Постановка проблеми. В умовах зростання масштабів та інтенсивності промислового та аграрного виробництва, а також інших проявів антропогенного впливу на навколишнє природне середовище необхідність формування комплексної та гармонізованої на наднаціональному, національному та регіональному рівнях екологічної політики є важливим та пріоритетним завданням. Водночас одним із найбільш актуальних аспектів у розрізі визначеної загальної проблематики є пошук та імплементація таких інструментів державного регулювання економіки, що є максимально ефективними у контексті посилення рівня екологічної відповідальності економічних агентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики інструментарію стимулювання екологічної відповідальності господарюючих суб'єктів присвячено роботи таких науковців: О. Брінцева, О. Грішнова [2], В. Думанцева [3], І. Ладунка, Д. Симоненко [6], Д. Смоленніков [7] та ін. Однак відсутність значних напрацювань щодо перспективи застосування саме податкових інструментів для вирішення чи нівелювання екологічних проблем зумовлює необхідність більш глибокого наукового пошуку у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити проблеми та перспективи використання податкових інструментів з метою посилення екологічної відповідальності господарюючих суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Екологічна відповідальність – комплексне та багатоаспектне поняття, що охоплює не лише необхідність дотримання конкретним суб'єктом економічних відносин екологічного законодавства, але і його дії щодо збереження довкілля та поліпшення екологічної ситуації загалом. В умовах євроінтеграційного вектора України доцільно розглядати це явище з позиції Директиви 2004/35/ЄС, що трактує екологічну відповідальність як різновид цивільної відповідальності, яка зобов'язує забруднювача вжити заходів для запобігання чи ліквідації наслідків екологічної шкоди з метою відновлення природних ресурсів до стану, що був до її заподіяння, та покрити ним витрати на проведені заходи [4].

Необхідність активізації експліцитних та імпліцитних інструментів державного регулювання щодо посилення рівня екологічної відповідальності економічних агентів в Україні актуалізується у зв'язку зі складною екологічною ситуацією, про що свідчать дані Environmental Performance Index (EPI) [8], що

¹ Дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи «Структурно-функціональна мультиплексивна модель розбудови системи екологічних податків в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100759) та Гранту Президента України «Екологічне оподаткування у забезпеченні сталого розвитку України: дорожня карта імплементації європейських стандартів» (номер державної реєстрації 0119U103198).

оцінює 180 країн світу за 24 показниками ефективності в 10 проблемних категоріях характеристики стану навколишнього середовища та життєздатності екосистеми (якість повітря, вода та санітарія, важкі метали, біорозмаїття та середовище проживання, ліси, рибне господарство, клімат та енергія, забруднення повітря, водні ресурси та сільське господарство).

ЕРІ розраховується починаючи з 2006 року раз на 2 роки, його динаміку для України та сусідніх країн Європи наведено на рис. 1.

У 2016 році Україна за даними ЕРІ посідала 44 місце серед 180 країн, а у 2018 році – 109 місце (між Туреччиною та Гватемалою), тобто всього за два роки країна втратила 65 позицій (індекс впав на 26,82 бали). Від найближчих розвинутих країн Україну відділяють щонайменше 12 позицій. Лідруючі позиції займають Швейцарія, Франція, Данія, Мальта, Швеція, Великобританія, Люксембург, Австрія, Ірландія та Фінляндія [8].

З кінця 90-х років XX століття більшість європейських країн активно використовують екологічні податки як інструмент впливу на поведінку їх платників із метою запобігання чи нівелювання екологічних та техногенних загроз. Зокрема, у податковому регулюванні можна виділити два головних напрями: використання фіскального та стимулюючого потенціалу податків. Використання фіскального потенціалу екологічних податків передбачає спрямування фінансових ресурсів від їх акумуляції на природоохоронні заходи, а вже потім – на стимулювання поведінки платників. Натомість використання стимулюючого їхнього потенціалу передбачає пропорційне зниження податкового навантаження від екологічних податків разом зі зменшенням викидів забруднюючих речовин суб'єктами оподаткування.

Крім того, прихильники застосування екологічного оподаткування досить часто посилаються на теорію «double dividend» («подвійного дивіденду») [12].

Сутність її полягає в тому, що екологічні податки дозволять отримати два дивіденди: перший – збереження навколишнього середовища, другий – зростання зайнятості, темпів економічного зростання, інвестицій тощо за рахунок перенесення податкового тиску з податків на працю та капітал.

У цьому контексті також справедливо зауважити, що ефективність та дієвість екологічного оподаткування варіюється в різних країнах і визначається цілою низкою факторів: конструкцією системи екологічного оподаткування (зокрема, масштабною охоплення об'єктів оподаткування), напрямками використання податкових надходжень, диференціацією податкових ставок та пільг тощо.

Так, аналіз міжнародної практики екологічного оподаткування дав змогу відзначити, що в країнах ОЕСР і ЄС застосовуються 7 груп екологічних податків, котрі диференціюються за сферою їх використання (сумарно понад 550 податків та екологічних зборів або платежів за забруднення навколишнього природного середовища). Зокрема, Директорат із податків і митних зборів Європейської комісії розподілив екологічні податки на такі функціональні групи, як:

- енергетичні податки (напаливо, на електроенергію);
- транспортні податки (податки на пройдені кілометри, акцизи під час купівлі авто);
- плата за забруднення (забруднення атмосфери і викиди у водні басейни);
- плата за розміщення відходів на звалищах та їх переробку;
- податки на викиди речовин, що приводять до глобальних змін;
- податок на шумовий вплив;
- плата за використання природних ресурсів [11].

Натомість в аналітичних цілях екологічні податки класифікуються на чотири основні категорії, які відповідають чотирьом видам податкових баз:

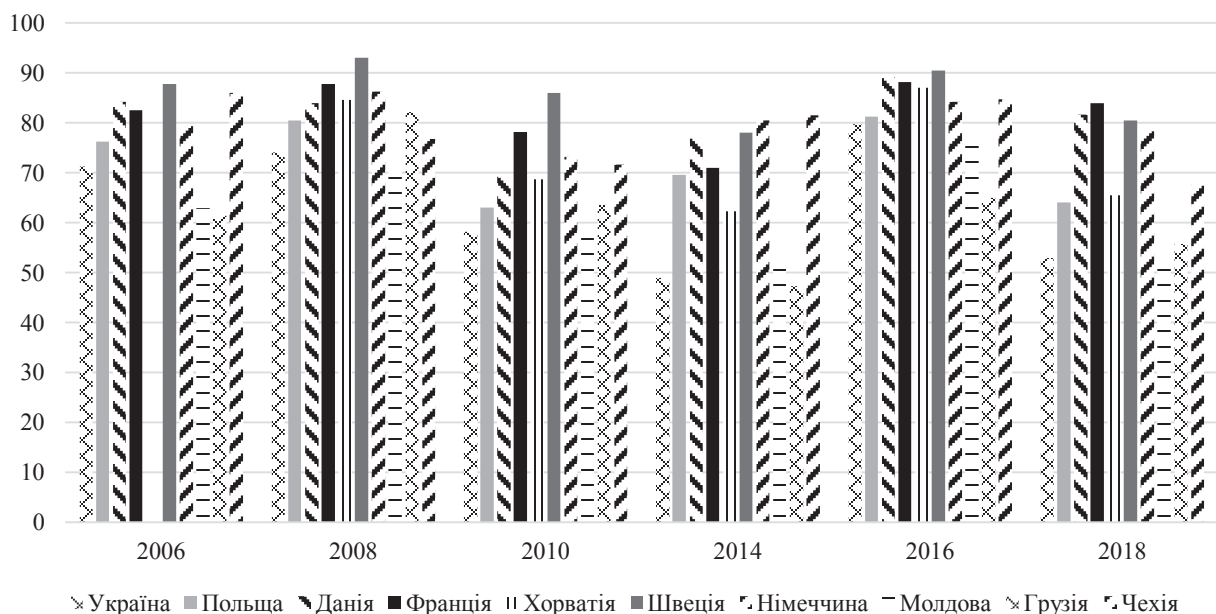

Рис. 1. Динаміка рейтингу ЕРІ за 2006–2018 рр.

- податки на енергію (включаючи паливе для транспорту), а також податки на викиди двоокису вуглецю;
- транспортні податки (без палива для транспорту);
- податки за забруднення навколишнього природного середовища;
- ресурсні податки (за використання природних ресурсів).

У більшості країн перші дві категорії (енергетичні та транспортні податки) нині мають найвищий фіскальний потенціал. Зокрема, податок з енергетики забезпечує 77% сумарних надходжень від екологічних податків, з транспорту – 20%, а з іншого забруднення та використання ресурсів – лише 3% [5]. Водночас податок на мінеральне паливо превалює у таких європейських країнах, як Австрія, Люксембург, Греція, Данія, Іспанія, Ірландія, Італія, Великобританія, Нідерланди, Німеччина,

Словаччина, Франція, тоді як енергетичні податки (на споживання електроенергії, вугілля, природного газу) також активно використовуються в Австрії, Італії, Великобританії, Нідерландах, Словенії, Швеції [10].

Порівняльна характеристика систем екологічних податків в Україні та деяких європейських країнах наведена у табл. 1.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку про значну варіативність різновидів екологічних податків у європейських країнах, ставки за якими є також доволі високими, що в умовах євроінтеграційного вектору розвитку нашої держави також вимагає синхронізації вітчизняної системи екологічного оподаткування до європейських стандартів.

Висновки. Отже, проведений порівняльний аналіз практики екологічного оподаткування в Україні та

Таблиця 1

Характеристика систем екологічного оподаткування в Україні та деяких європейських країнах

№	Країна	% ВВП	Ставка
1	Україна	0,2%	- податок за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами - забруднення (10 грн/т – 3 121 217,74 грн/т); - за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти (46,19 грн/т – 122 347,22 грн/т); - за розміщення відходів (0,49 грн/т–1405,65 грн/т); - за утворення радіоактивних відходів (0,0127); - за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк (4016,11 грн/1куб.см – 20 080,63 грн/куб. см)
2	Польща	2,02%	- на транспортне паливо (9,19 EUR / GJ), - паливо на опалення та технологічні цілі (0,56 EUR / GJ); - паливо на виробництво електроенергії (0,53 EUR / GJ); - на енергію на загальноєкономічні цілі: 2,09 євро; - викиди CO ₂ – від 0 до 30 євро за тону (в середньому 7,24 євро /т)
3	Молдова		Фіксовані ставки транспортного податку коливаються від 4 до 85 євро залежно від періоду перебування транспортного засобу на території Молдови.
4	Чехія	2,49%	Сільське господарство та рибальство 56,62 EUR / GJ Електроенергія 1,10 EUR / GJ Промисловість 4,16 EUR / GJ Транспорт 130,95 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 5,18 EUR / GJ Дорожній транспорт 181,23 EUR / GJ
5	Данія	3,97%	Сільське господарство та рибальство 128,74 EUR / GJ Електроенергія 104,57 EUR / GJ Промисловість 50,44 EUR / GJ Транспорт 162,59 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 153,76 EUR / GJ Дорожній транспорт 202,40 EUR / GJ
6	Франція	1,87%	Сільське господарство та рибальство 24,41 EUR / GJ Електроенергія 12,36 EUR / GJ Промисловість 8,28 EUR / GJ Транспорт 21,27 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 18,67 EUR / GJ Дорожній транспорт 180,16 EUR / GJ
7	Швеція	2,20%	Сільське господарство та рибальство 77,40 EUR / GJ Електроенергія 193,08 EUR / GJ Промисловість 62,19 EUR / GJ Транспорт 112,42 EUR / GJ Житлова та комерційна нерухомість 159,36 EUR / GJ Дорожній транспорт 226,62 EUR / GJ
8	Німеччина	1,95%	- транспортні види палива (15,39 EUR / GJ); - паливо для опалення та технологічні цілі (0,94 EUR / GJ); - на вироблення електроенергії (1,84 EUR / GJ); - на електроенергію (3,98 EUR / GJ); - на викиди CO ₂ – від 0 до 30 євро за тону (в середньому 24,2 євро /т).

Джерело: складено автором на основі [1; 9]

деяких європейських країнах засвідчив необхідність подальшої синхронізації вітчизняної системи до європейських стандартів. Однак у контексті активізації екологічно відповідальної поведінки вітчизняних підприємств важливим є не лише подальше зростання ставок екологічного податку, а й розширення спектру фіскальних стимулів. Зокрема, доцільно було б запровадити звільнення або понижувальні коефіцієнти для платників екологічного податку, які адаптували екологічний менеджмент на своєму підприємстві за сис-

темою ISO 14000. Водночас одним із перспективних варіантів зменшення викидів забруднюючих речовин може бути дозвіл на вирахування із суми екологічних платежів вартості природоохоронних витрат, а також можливість застосування податкових канікул для платників екологічних податків, тимчасового звільнення від оподаткування певних операцій, виключення з бази оподаткування певних об'єктів. На нашу думку, ці інструменти зможуть допомогти вирішувати нагальні екологічні проблеми в Україні.

Список літератури:

1. «Екологічний податок» від 31.08.2019. URL: https://services.dtkr.ua/catalogues/tax_rates/31 (дата звернення: 15.11.2019).
2. Грішнова О., Брінцева О. Впровадження екологічної відповідальності в практику менеджменту вітчизняних підприємств. Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. 2013. № 10(151). С. 12–18.
3. Грішнова О.А., Думанська В.П. Екологічний вектор соціальної відповідальності. Економіка і управління. 2011. № 3. С. 32–38.
4. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21 квітня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (дата звернення: 15.11.2019).
5. Екологічний податок – повертати чи не повертати. URL: <https://biz.censor.net.ua/m3133382> (дата звернення: 15.11.2019).
6. Ладунка І.С., Симоненко Д.А. Екологічна соціальна відповідальність підприємств в Україні. Економіка та суспільство. 2017. № 13. С. 917–923.
7. Смолєнніков Д.О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху сталого розвитку. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». 2013. № 4. С. 35–39.
8. Environmental Performance Index, 2006–2018. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/> (дата звернення: 10.11.2019).
9. Environmental tax profile. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2016. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 10.11.2019).
10. Green policies in the EU: A review, EC-IILS joint discussion paper series. № 14. 57 p. The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006. URL: <http://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7246&langId=en> (дата звернення: 15.11.2019).
11. Paul Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation. URL: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1> (дата звернення: 15.11.2019).
12. Robertson C. 2016. Environmental Taxation. NBER Working paper. № 22303. URL: <http://www.nber.org/papers/w22303.pdf> (дата звернення: 15.11.2019).

References:

1. «Ekologichnyy podatok» [Environmental tax]. 2019. Available at: https://services.dtkr.ua/catalogues/tax_rates/31 (accessed: 15.11.2019).
2. Grishnova O., Brintseva O. (2013) Vprovadzhennya ekologichnoi vidpovidal'nosti v praktyku menegmentu vitchyznyanyh pidpryemstv [Introduction of environmental responsibility in the practice of management of domestic enterprises]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, vol. 10(151), pp. 12–18. (in Ukrainian)
3. Grishnova O.A., Dumans'ka V.P. (2011) Ekologichnyy vektor sotsial'noyi vidpovidal'nosti' [Ecological vector of social responsibility]. *Economy and management*. vol. 3, pp. 32–38. (in Ukrainian)
4. Dyrektyva 2004/35/Yes Yevropeys'koho Parlamentu ta Rady «Pro ekologichnu vidpovidal'nist' za poperedzhennya ta likvidatsiyu naslidkiv zavdanoyi navkolyshn'omu seredovyschu shkody» vid 21 kvitnya 2004 r. [Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of Europe from 21 April 2004 on environmental liability for the prevention and remedy of the effects of environmental damage]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (accessed: 15.11.2019).
5. Ekologichnyy podatok – povertaty chy ne povertaty [Environmental tax – return or not return.]. 2019. Available at: <https://biz.censor.net.ua/m3133382> (accessed: 15.11.2019).
6. Ladunka I.S., Symonenko D.A. (2017) Ekologichna sotsial'na vidpovidal'nist' pidpryemstv v Ukrayini [Environmental corporate social responsibility in Ukraine]. *Economy and society*, vol. 13, pp. 917–923. (in Ukrainian)
7. Smolennikov D.O. (2013) Rol' ekologichnoyi vidpovidal'nosti biznesu na shlyakhu staloho rozvytku [Role of environmental corporate responsibility in sustainable development]. *Bulletin of Sumy State University*, vol. 4, pp. 35–39. (in Ukrainian)
8. Environmental Performance Index, 2006–2018. Available at: <https://epi.envirocenter.yale.edu/> (accessed: 10.11.2019).
9. Environmental tax profile. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2016 Available at: <https://www.oecd.org/> (accessed: 10.11.2019).

10. Green policies in the EU: A review, EC-IILS joint discussion paper series. № 14. 57 p. The Political Economy of Environmentally Related Taxes, 2006. Available at: <http://www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7246&langId=en> (accessed: 15.11.2019).

11. Ekins P. Theory and Practice of Environmental Taxation. Available at: <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1> (accessed: 15.11.2019).

12. Robertson C. (2016) Environmental Taxation. NBER Working paper. № 22303. Available at: <http://www.nber.org/papers/w22303.pdf> (accessed: 15.11.2019).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАЛОГОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОТВЕТСТВЕННОГО ПОВЕДЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ АГЕНТОВ

В статье охарактеризована роль налоговых инструментов в обеспечении экологически ответственного поведения субъектов хозяйствования. Осуществлена сравнительная характеристика динамики индекса экологической эффективности (Environmental Performance Index) в Украине и европейских странах за 2006–2018 гг. Проведен декомпозиционный анализ и систематизация фискальных инструментов экологической ответственности, которые наиболее часто используются в европейских странах для решения экологических проблем. Приведена характеристика существующих систем экологических налогов в Украине и европейских странах (Польша, Молдова, Чехия, Дания, Франция, Швеция, Германия). Разработаны рекомендации относительно перспектив применения налоговых инструментов с целью усиления экологически ответственного поведения экономических агентов в Украине.

Ключевые слова: налог; экологическое налогообложение; фискальные инструменты; экологическая ответственность; устойчивое развитие.

USE OF TAX INSTRUMENTS IN REGULATING ECOLOGICAL RESPONSIBILITY OF ECONOMIC AGENTS

In the context of increasing scale and intensity of industrial and agricultural production, as well as other manifestations of anthropogenic impact on the environment, the need to formulate a comprehensive and harmonized environmental policy at the supranational, national and regional levels is an important and priority task. At the same time, one of the most urgent aspects in the context of a certain general problem is the search and implementation of such instruments of state regulation of the economy, which are the most effective in the context of strengthening the level of environmental responsibility of economic agents. Therefore, the aim of the article is to investigate the problems and prospects of using tax instruments to strengthen the environmental responsibility of business entities. It is identified the essence of corporate environmental responsibility and the role of tax instruments in ensuring the environmentally responsible behaviour of business entities. Comparative characteristic of the dynamics of the Environmental Performance Index, which illustrates environmental health (air quality, water quality and sanitation, level of heavy metals) and ecosystem vitality (biodiversity and habitat, forests, fisheries, climate and energy, air pollution, water resources and agriculture), for Ukraine and some European Countries (Poland, Denmark, France, Croatia, Sweden, Moldova, Czech Republic, Georgia, and Germany) in 2006–2018 is carried out. It is also identified key advantages of environmental taxes in terms of corporate environmental responsibility strengthening and systematized group of environmental taxes in OECD and European countries. Characteristics of existing environmental tax systems (types of environmental taxes, tax rates and environmental tax revenue to gross domestic product ratio) in Ukraine and some European countries (Poland, Moldova, Czech Republic, Denmark, France, Sweden, and Germany) are given. Based on the analysis of Environmental Performance Index and research of benchmark environmental tax systems construction the recommendations on the prospects of using tax instruments to strengthen the environmentally responsible behaviour of economic agents in Ukraine have been developed.

Key words: tax; environmental taxation; fiscal instruments; environmental responsibility; sustainability.

Клименко І.С.

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Національний транспортний університет

Кривошеєва С.В.

старший викладач кафедри економіки,
Національний транспортний університет

Кривенко О.К.

старший викладач кафедри економіки,
Національний транспортний університет

Klymenko Iryna, Krivosheeva Svetlana, Kryvenko Olena

National Transport University

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПАСАЖИРСЬКИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто ринок пасажирських перевезень в Україні. Визначені економічні, правові, техніко-технологічні і соціальні проблеми розвитку автомобільного транспорту. Сформовані проблеми позиції щодо якості обслуговування пасажирів. Найбільша частка перевезень пасажирів припадає на наземний транспорт, це більше ніж 99%, на авіаційний транспорт припадає більше 1%, водним транспортом здійснюється найменша кількість пасажирських перевезень. Пасажирооборот залізничного та автомобільного (автобуси) транспорту протягом п'яти років (2014–2018 рр.) зазнав несуттєвих змін. Хоча показники 2018 року значно нижчі від даних 2014 року, проте порівняно з попереднім роком є позитивна динаміка. Зазначено перелік урядових заходів для підвищення ефективності функціонування транспортного комплексу України.

Ключові слова: пасажирські перевезення, транспортна галузь, автомобільний транспорт, автомобілізація, пасажирооборот.

Постановка проблеми. Однією з ключових стратегічно важливих ланок економічної системи держави є транспорт. Ефективна робота транспортної галузі суттєво впливає на підвищення добробуту населення. Автомобільний транспорт є могутнім сектором економіки, що обслуговує практично всі галузі господарства і всі верстви населення, сприяє розвитку транспортно-економічних зв'язків і покращенню якості життя населення.

Для забезпечення ефективного управління пасажирськими перевезеннями виникає необхідність у розробленні цілісної системи заходів. Для вирішення цієї проблеми застосовують інноваційні розробки та впроваджують нові техніки та технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях таких учених, як Л.Л. Афанасьєв, А.І. Воркут, М.Ф. Дмитриченко, В.К. Доля, О.С. Ігнатенко, О.Я. Коцюк, П.Р. Левковець, Л.Б. Миротін, Е.В. Мун, В.П. Поліщук, О.Л. Петрашевський, Р.А. Хабутдінов, М.С. Фішельсон та інші розглянута методологія управління транспортними процесами і системами міжнародних перевезень.

Відомі вчені І.Я. Аксьонов, І.М. Аксьонов, М.В. Андрєєва, О.О. Бакаєв, В.Я. Белозьоров, М.Н. Бідняк, А.І. Воркут, В.Г. Галабурда, Ю.М. Гончаров, В.Т. Єлагін, В.М. Загорулько, В.Г. Коба, М.І. Котлубай, Ю.Ф. Кулаєв,

Б.Є. Марчук, В.В. Мова, А.В. Перепелюк, Є.М. Сич, Ю.М. Цветов, В.І. Щелкунов, Л.А. Яценко та інші досліджували методологічні основи та вивчали практичні аспекти розвитку транспортного сектору. Отже, стан та перспективи розвитку ринку автомобільних перевезень потребують окремої уваги та додаткових досліджень.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану ринку автомобільних пасажирських перевезень в Україні для визначення шляхів удосконалення транспортного обслуговування пасажирських перевезень автомобільним транспортом.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного здійснення пасажирських перевезень необхідно дотримуватися певних технічних вимог, впроваджувати політику енергозбереження та раціонального використання наявного складу автомобілів [1, с. 56].

Автомобілізація, окрім позитивних загальновідомих аспектів, має і негативні: соціальні й економічні наслідки дорожньо-транспортних пригод, екологічні наслідки шкідливих викидів, незадовільний стан автомобільних доріг.

Економічні, правові, техніко-технологічні і соціальні проблеми розвитку автомобільного транспорту наведені в табл. 1.

Основні проблеми розвитку автомобільного транспорту

Категорія проблем	Суть проблеми
Економічні	невідповідність тарифів на пасажирському автомобільному транспорті витратам автоперевізників на збиткових маршрутах;
	відсутність чіткого механізму обліку та компенсації збитків автоперевізників від пільгових перевезень пасажирів;
	економічна невідповідність обслуговування автомобільним транспортом загального користування населення сільських населених пунктів з малою кількістю жителів;
	обмеженість державного фінансування робіт з ремонту та експлуатаційного утримання мережі автомобільних доріг загального користування;
	невідповідність структури автобусного парку попиту на його послуги;
	зменшення кількості базових автопідприємств, що працюють на ринку пасажирських перевезень;
Правові	недосконалість контролю за режимом роботи й відпочинку водіїв автотранспортних засобів;
	збитки держави від роботи автоперевізників, які не мають відповідних дозвільних документів;
	недостатнє забезпечення пріоритетності умов руху громадського пасажирського транспорту;
Техніко-технологічні	знос рухомого складу та відсутність достатніх можливостей для його оновлення;
	недостатній інноваційний розвиток, недостатнє стимулювання державою інноваційних процесів і науково-технічних розробок у галузі автотранспортних перевезень;
	недостатня кількість паркінгів для відстою транспорту та відпочинку водіїв;
	неефективне використання рухомого складу перевізниками (продуктивність рухомого складу на окремих ділянках мінімальна);
Соціальні	низький рівень комфорту в громадському пасажирському транспорті;
	зростання використання власного автотранспорту;
	низька якість перевезень загалом;

Не до кінця вирішеними залишаються такі позиції щодо якості обслуговування пасажирів:

- не повністю розроблені важелі економічного впливу на наявних перевізників у випадках порушення стандартів якості обслуговування пасажирів на маршрутах;
- відсутній механізм справедливої конкуренції між перевізниками, який може створити умови для рівної конкурентної боротьби;
- відсутність статистичних матеріалів щодо моніторингу якості обслуговування пасажирів;
- відсутність збору кількісних показників, що оцінюють наявність пасажирів в салоні транспортної одиниці, і тих, що чекають на зупинці.

Негативний вплив на розвиток транспортної галузі чинить ситуація збитковості галузі та рівень зносу рухомого складу, який досягає 80–100%, обмеженість обсягів кредитів міжнародних фінансових організацій, низьке фінансування утримання автомобільних доріг, дорогі кредитні ресурси українських банків та відсутність дієвих концесійних механізмів. [2, с. 37]. Окрему проблему становить наявність значної кількості «нелегальних перевізників», що працюють на пасажирських маршрутах без відповідного дозволу органів влади та не звітують перед державними фіскальними органами. «Нелегальні перевізники» є загрозою безпечного руху автомобільного транспорту.

Відомо, що конкуренція часто приводить до підвищення рівня якості обслуговування пасажирів. Соціально-економічна значущість автомобільного транспорту є незаперечною. Тому потреба в якісному транспортному обслуговуванні населення постійно зростає.

Найбільша частка перевезень пасажирів припадає на наземний транспорт, це більше ніж 99%, на авіаційний транспорт припадає більше 1%, водним транспортом здійснюється найменше пасажирських перевезень. Варто зазначити, що частка перевезень авіаційним транспортом зросла за останні два аналізовані роки на 0,049% та на 0,050% відповідно. Динамічні зміни за п'ятирічний аналізований період розглянуто на рис. 1 [3, 20.11.2019]

У табл. 2 наведено кількість перевезених пасажирів різними видами транспорту загального користування за період 2014–2018 років.

Аналіз наведених даних показує, що основний обсяг перевезень пасажирів здійснюється за 2018 р. автомобільним транспортом (автобусами), трамвайним, тролейбусним, метрополітенівським та залізничним транспортом їхня частка від загального обсягу перевезень становить 43,43%, 14,54%, 22,76%, 15,46% та 3,55% відповідно.

Індекси обсягу перевезення пасажирів показують тенденцію зростання за 2017–2018 роки проти попереднього року, найбільша різниця показників простежується на авіаційному, річковому, а також тролейбусному та метрополітенівському транспорті (табл. 3).

Найвищий показник пасажирообороту припадає на наземний транспорт, оскільки він є найбільш мобільним та доступним для усіх верств населення. На другому місці знаходиться авіаційний транспорт, який за останні роки набуває все більшої популярності за рахунок збільшення кількості закордонних поїздок. У порівнянні з 2014 роком показники наземного транспорту попередніх знизилися на 34,4 млрд. пас. км, авіаційного – зросли на 7,8 млрд. пас. км.

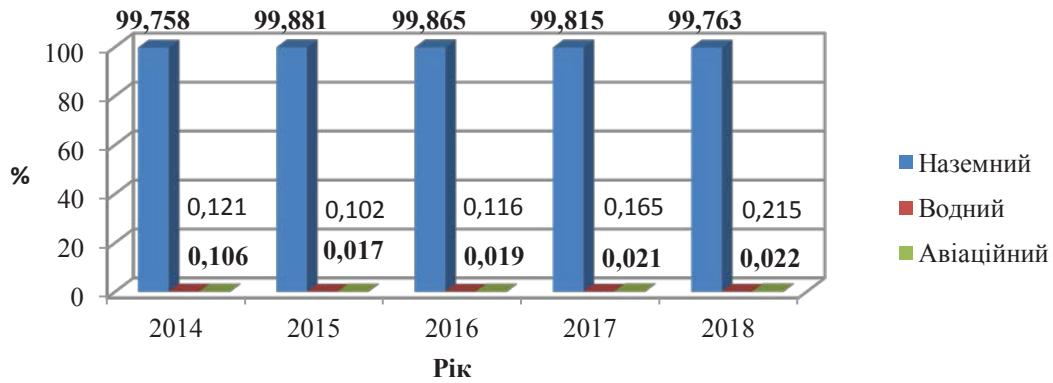

Рис. 1. Динаміка обсягів пасажирських перевезень різними видами транспорту за 2014–2018 роки, %

Таблиця 2

Перевезення пасажирів різними видами транспорту загального користування за 2014–2018 роки, млн. осіб

Рік	Вид транспорту (млн. осіб)								
	Заг. трансп.	Залізн.	Автомоб. (автоб.)	Морськ	Річк	Авіац	Трамв	Тролейб	Метро
2014	6622,1	425	3344	6	2	8	757	1306	775
2015	5906,01	389	2913	5	1	6	770	1097	726
2016	5170,01	390	2250	4	1	6	739	1081	700
2017	4810,01	389	2025	2	1	8	649	1039	698
2018	4648,01	165	2019	1	1	8	676	1058	719

Таблиця 3

Пасажи́рооборот за різними видами транспорту загального користування у 2014–2018 роках, млрд пас. км

Вид транспорту	Рік (% до попереднього року)				
	2014	2015	2016	2017	2018
Транспорт	128,3	106,3	97,0	102,2	99,4
Наземний	115,6	94,8	85,6	86,7	79
Залізничний	49,0	35,9	35,4	36,8	28,1
Автомобільний (автобуси)	49,0	42,6	34,6	34,6	35,5
Трамвайний	4,1	4,3	4,2	4,0	3,9
Тролейбусний	7,6	6,4	6,1	5,9	6,0
Метрополітенівський	5,9	5,6	5,4	5,4	5,5
Водний	0,1	0	0	0	0
Морський	0,1	0	0	0	0
Річковий	0	0	0	0	0
Авіаційний	12,6	11,6	11,4	15,5	20,4

Пасажи́рооборот залізничного та автомобільного (автобуси) транспорту протягом п'яти років (2014–2018 рр.) зазнав несуттєвих змін, хоча показники 2018 року значно нижчі від даних 2014 року, проте у порівнянні з попереднім роком є позитивна динаміка.

З даних таблиці стає очевидним, що основна частина перевезень пасажирів здійснюється за міським та приміським сполученням, це пов'язано з переміщенням економічно активного населення безпосередньо до їхніх робочих місць, а також забезпеченням повсякденних потреб населення у транспортному сполученні. Кількість пасажирських перевезень за усіма видами сполучень за аналізований період скоротилася. За останні два роки відмічається позитивна динаміка збільшення обсягів перевезень авіаційним, трамвайним, тролейбусним та метрополітенівським транспортом. У 2018 році обсяги перевезень зросли відповідно на 0,049%, 1,048%, 1,157% та 0,955%.

Нині в Україні нараховується близько 16 тис. суб'єктів господарювання, що мають ліцензію на право здійснювати міжнародні перевезення пасажирів. Маршрутна мережа єднає Україну з 23 іноземними країнами та становить понад 1000 регулярних автобусних маршрутів, які обслуговують близько 270 автомобільних перевізників [3, 20.11.2019].

Загалом станом на 2018 рік на ринку комерційних перевезень пасажирів у приміському та міжміському сполученні в цей час здійснюють підприємницьку діяльність майже 31 тис. перевізників (табл. 4).

Суб'єктами господарювання використовуються різні види транспортних засобів, а саме автобуси, таксі та легкові автомобілі. Кількість транспортних засобів, що використовуються ліцензіатами у 2018 році, наведено у табл. 5.

Збільшення обсягів пасажирообороту у 2018 році пов'язано з тим, що автобуси та маршрутні таксі є

Таблиця 4

**Кількість суб'єктів господарювання, що мають ліцензію
на право здійснювати перевезення пасажирів, станом на 2018 рік**

Вид перевезень	Кількість діючих ліцензій
надання послуг з перевезення пасажирів автобусами	13295
надання послуг з перевезення пасажирів на таксі	15965
надання послуг з перевезення пасажирів легковими автомобілями на замовлення	987
надання послуг перевезення пасажирів та небезпечних вантажів	206
надання послуг перевезення пасажирів та вантажів	636
Всього	31089

Таблиця 5

Кількість транспортних засобів, що використовуються ліцензіатами у 2018 році

Тип транспортного засобу	Кількість транспортних засобів
Автобуси	74527
Таксі	23484
Легкові	4490
Всього	102501

маневренішими, ніж трамваї та тролейбуси, графіки відправлень є більш гнучкими порівняно з трамвайними та тролейбусними відправленнями.

Надійність автомобільних перевезень, як пасажирських, так і вантажних, життєво важлива для економічного зростання і соціального розвитку суспільства [4, с. 2]. Жодна з галузей матеріального виробництва в Україні не здатна функціонувати без транспортного обслуговування. Держава за допомогою нормативно-правових актів здійснює регулювання галузі автомобільного транспорту. Однак велика кількість законодавчих актів, хоча і є обов'язковими для виконання, щодо надійності доставки вантажів та пасажирів, не забезпечує надійної роботи підприємств автомобільного транспорту.

Позначена прогалина в забезпеченні надійності є однією з причин втрати автомобільним транспортом України важливої конкурентної переваги на світовому ринку автоперевезень, а також всередині країни щодо інших видів транспорту. Тому вдосконалення та розвиток методичного і нормативно-правового забезпечення надійності функціонування транспортних систем доставки автомобільним транспортом є актуальною науково-практичною проблемою, а її вирішення істотно підвищить ефективність та якість роботи транспортної системи України.

У зарубіжних країнах давно склалася практика нормування вимог до надійності автомобільних перевезень, і вона досягла високого рівня. Недотримання норм надійності транспортного обслуговування відображається наявністю збоїв у доставці продукції, безповоротною втратою клієнта, а звідси – зниженням виручки і призупиненням не лише транспортної, але й суміжних робіт.

Реалізація єдиної економічної, інвестиційної, науково-технічної й соціальної політики, підвищення рівня безпеки та якості обслуговування населення автомобільним транспортом сприяє укріпленню позицій ринку пасажирських перевезень.

У сучасних українських реаліях загострюється конкуренція між різними видами транспорту, що сприяє постійному пошуку нових форм і сучасних методів організації

пасажирських перевезень для поліпшення умов перевезень (зручності, комфорту), стабілізації вартості проїзду, оптимізації часу доставки пасажирів до місця призначення, підтримки належного технічного стану транспортних засобів і безумовного гарантування безпеки пасажирів і багажу під час пасажирських перевезень.

Негативні тенденції розвитку ринку пасажирських перевезень та прогнозоване зростання потреб у пасажирських перевезеннях вимагають удосконалення транспортної техніки та розроблення більш удосконаленої системи перевезень.

Особливе значення пасажирських перевезень полягає в тому, що ними охоплене майже все населення держави, різні регіони держави за допомогою ринку пасажирських перевезень зв'язуються в одне ціле, таким чином відбувається природна міграція населення.

Висновки. Підвищення ефективності функціонування транспортного комплексу України можливе за рахунок низки урядових заходів, таких як:

- удосконалення комплексу державного регулювання системи перевезень пасажирів (екологічні стандарти, норми безпеки та охорона праці, ліцензування діяльності, контроль щодо транспортних тарифів);
- реструктуризація системи управління пасажирським комплексом для орієнтації на пасажирів;
- удосконалення правової бази пасажирських перевезень;
- вилучення та заміна застарілих та фізично зношених транспортних засобів;
- впровадження економічно обґрунтованих тарифів на перевезення;
- раціоналізація та удосконалення графіку руху транспорту.

Стабільне майбутнє міських пасажирських автомобільних перевезень може бути забезпечено такими шляхами, як:

- впровадження системи регульованої конкуренції як найбільш перспективної. При цьому, мабуть, неминуче зменшення ролі держсектора, незважаючи на його певні переваги в якості послуг, що надаються.

– визнання неминучості державного фінансування, причому воно повинне відігравати ключову роль разом з реалізацією виняткових прав.

– природне укрупнення підприємств, що здійснюють міські пасажирські автомобільні перевезення як державного, так і приватного сектору, бо дрібні підприємства не мають достатніх обігових коштів для розвитку цього бізнесу.

– широке застосування делегованого менеджменту, коли держава делегує свої повноваження з управління пасажирськими перевезеннями. Це дає

можливість громадським органам адміністрації міста делегувати приватному операторові організацію пасажирських перевезень за контрактом на певний термін, отриманий за результатами проведеного конкурсу.

У відповідних планах розвитку транспортного забезпечення громадян мають бути передбачені технології для забезпечення безпеки руху, такі як впровадження систем «інтелектуального» управління швидкістю автомобіля, вдосконалення систем активної і пасивної безпеки автомобілів.

Список літератури:

1. Маруніч В.С., Шморгун Л.Г. та ін. Організація та управління пасажирськими перевезеннями : підручник. Київ : Міленіум, 2017. 528 с.
2. Носов А.Л. Транспортная логистика: методика обследования транспортных потоков и подвижности населения города : *РИСК: Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция*. 2015. № 2. С. 36–42.
3. Головне управління статистики м. Києва URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 20.11.2019).
4. Зайцева М.М. Эффективность и надежность работы персонала предприятий автомобильного транспорта. *Инженерный вестник Дона*. 2015. № 3 [електронний ресурс] URL: <http://ivdon.ru/ru/magazine/archive/n3y2015/3188> (дата звернення 20.11.2019).

References:

1. Marunych V.S., Shmorghun L.Gh. та ін. (2017) *Orghanizacija ta upravlinnja pasazhyrsjkymy perevezennjamy* : pidruchnyk [Organization and management of passenger transportation : a textbook]. Kyjiv : Milenium. (in Ukrainian)
2. Nosov A.L. (2015) *Transportnaja logistika: metodica obsledovanija transportnich potokov I podviznosti naselenija goroda* [Transport logistics: a technique for surveying traffic flows and the mobility of the city population]. *RISK: resursi, informacija, snabzenije, konkurencija*, no 2, pp. 36–42.
3. Golovne upravlinnja statistiki Kijeva [Main Department of Statistics of Kyiv]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20.11.2019).
4. Zaiceva M.M. (2015) *Effektivnost I nadeznost raboti personlz predpriatij avtomobilnogo transporta* [Efficiency and reliability of the staff of automobile transport enterprises]. *Inzenernij vesnik Dona*, no. 3. Available at: <http://ivdon.ru/ru/magazine/archive/n3y2015/3188> (accessed 20.11.2019).

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ПАССАЖИРСКИХ АВТОМОБИЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК В УКРАИНЕ

В статье рассмотрен рынок пассажирских перевозок в Украине. Определены экономические, правовые, технико-технологические и социальные проблемы развития автомобильного транспорта. Сформированы проблемные позиции по качеству обслуживания пассажиров. Наибольшая доля перевозок пассажиров приходится на наземный транспорт, это больше 99%, на авиационный транспорт приходится более 1%, водным транспортом осуществляется наименьшее количество пассажирских перевозок. Пассажирооборот железнодорожного и автомобильного (автобусы) транспорта в течение пяти лет (2014–2018 гг.) имел несущественные изменения. Хотя показатели 2018 г. значительно ниже относительно данных 2014 г., однако по сравнению с предыдущим годом существует положительная динамика. Указан перечень правительственных мер по повышению эффективности функционирования транспортного комплекса Украины.

Ключевые слова: пассажирские перевозки, транспортная отрасль, автомобильный транспорт, автомобилизация, пассажирооборот.

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE PASSENGER CAR TRANSPORTATION MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article discusses the passenger transportation market in Ukraine. Effective work of the transport industry influences the well-being of the population. Reliability of road transport both passenger and freight is vital for economic growth and social development of society. None of the branches of material production in Ukraine is able to function

without transport services. It was determined that for the efficient management of passenger traffic it is necessary to introduce new techniques and technologies. The main problems in the development of motor transport are grouped into four categories. Incompletely resolved issues regarding the quality of passenger service were identified. The dynamics of the volume of passenger traffic by different modes of transport over the past five years was examined. The number of valid licenses by mode of transportation is analyzed. Improvement and development of methodological and regulatory legal support for the reliability of the functioning of transport delivery systems by road is an urgent scientific and practical problem, and its solution will significantly improve the efficiency and quality of the automobile transport system of Ukraine. The implementation of a single economic, investment, scientific, technical and social policy, improving the level of safety and quality of service to the population by road helps to strengthen the position of the market of passenger transportation. In today's Ukrainian realities competition between different modes of transport is aggravated, which facilitates a constant search for new forms and modern methods of organization of passenger transportation for improvement of conditions of transportation (convenience, comfort), stabilization of the cost of travel, optimization of the time of delivery of passengers to the destination, maintenance of proper technical condition. Means and unconditional guarantee of safety of passengers and luggage during passenger transportation. State measures aimed at increasing the efficiency of the functioning of the transport complex of Ukraine are considered.

Key words: passenger transportation, transport industry, road transport, automation, passenger traffic.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-27>

УДК 338.48

Костинець В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну

Kostynets Valeriia

Kyiv National University of Technology and Design

ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У СФЕРІ БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

Статтю присвячено висвітленню тенденцій цифровізації у сфері брендингу туристичних дестинацій. Автором охарактеризовано специфіку цифрової економіки та її взаємозв'язок із цифровим маркетингом та брендингом. Визначено три ключові тенденції трансформації сутності маркетингу та брендингу території в межах цифрової економіки. Особливу увагу приділено питанню використання соціальних мереж у межах просування туристичних дестинацій. Автором визначено специфіку крауд-маркетингу як технології просування бренда в Інтернеті та його безпосередню роль у цифровізації у сфері брендингу. Наведено приклади ефективного використання цифрових технологій у просуванні деяких туристичних територій, серед яких м. Лос-Анджелес (США), регіон Емілія-Романья (Італія), Тайланд. Встановлено роль мобільних додатків як однієї з форм цифровізації туризму, необхідної під час формування бренда туристичної дестинації.

Ключові слова: брендинг територій, маркетинг територій, туристичні дестинації, цифрова економіка, цифровий маркетинг, цифровий брендинг.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрової економіки у світі забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємств, галузей, держав. Повсюдний рівень поширення цифровізації тягне за собою істотні зміни в процесі організації бізнесу. Тренд сьогодення – цифрова трансформація, що зачіпає всі сфери, орієнтована на глобальне застосування цифрових технологій в діяльності економічних суб'єктів, формування інформаційного суспільства і цифрової економіки загалом. Так, зокрема, драйве-

ром основних змін на ринку туристичних послуг, які відбуваються останнім часом, стало інтенсивне впровадження інформаційних технологій. Основними трендами розвитку ринку туристичних послуг стали глобалізація туристичного бізнесу і все більше превалювання Інтернет-технологій в системі просування турпродукту і супутніх послуг. Цифрові технології поступово починають впроваджуватися і в сферу брендингу території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню цифровізації економіки та впровадження цифрового

маркетингу в сферу бізнесу нині присвячені публікації як зарубіжних, так і вітчизняних учених, таких як Р. Говерс [1], Л. Ніємі [2], Е. Олівейра [3], Дж. Роулі [4], В. Алєєва [5], Ю. Костинєць [6], Т. Лебєдєва [7] та деякі інші. Водночас проведений аналіз праць науковців показав, що в сучасних дослідженнях відсутні будь-які цілісні концепції цифрового брендингу території, можливі канали комунікації використовуються недостатньо ефективно, саме поняття цифрового брендингу залишається нерозкритим.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення тенденцій цифровізації у сфері брендингу туристичних дестинацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні рівень розвитку цифрових інновацій є одним із визначальних чинників конкурентоспроможності національної економіки. Цифрова економіка, яка реалізує цифрові інновації, являє собою певну систему економічних, соціальних і культурних відносин, здійснюваних на основі використання цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. Процес цифровізації при цьому передбачає перехід від аналогової до цифрової передачі інформації. Перевагами цифровізації є зниження вартості послуг порівняно з традиційною економікою, зростання продуктивності праці, поява можливостей для створення доданої вартості в різних галузях. У цьому аспекті доцільним є виокремлення основних тенденцій трансформації сутності маркетингу та брендингу території в межах цифрової економіки.

Визначення першої тенденції пов'язане з тим, що цифровий маркетинг використовує великі бази даних, через що здатний охопити величезну кількість потенційних споживачів одночасно, але при цьому просування стає все більш адресним і націленим. Великі дані розглядаються як ключовий вектор розвитку сучасного маркетингу, оскільки дозволяють проводити гнучку сегментацію клієнтів, швидше реагувати на зміну потреб покупців і, виходячи з цього, персоналізувати споживача [8, с. 312–316].

Масивами даних про споживачів володіють інтернет-провайдери, мобільні оператори. Соціальні мережі, блоги, форуми, мобільні додатки, численні ресурси для обміну відео- і фотоматеріалами, з одного боку, генерують інформацію про споживачів території, їхній вік, стать, рівень доходів, споживчі переваги, а з іншого – акумулюють відомості про територію на основі відгуків туристів про певні сервіси і місця. Цифровий маркетинг у такому разі відкриває можливості для гнучкої сегментації і мікросегментації, для персоналізації і багатофакторної кластеризації цільової аудиторії, що також дає можливість більш швидкого реагування на зміни потреб цільової аудиторії. Ґрунтуючись на результатах нещодавньої історії пошуку можливого споживача в Інтернеті, можна прив'язувати до нього відповідну рекламу продуктів і послуг, роблячи її більш націленою. Сьогодні реклама все більше формується на принципах високоточного таргетингу, що дає змогу підвищити її ефективність.

Другу тенденцію доцільно розглядати крізь призму трансформації каналів комунікації та інструментів просування, використовуваних територіями. Якщо раніше туристичні дестинації для просування в основному використовували буклети, брошури, постери, друковану інформацію, то зараз більшість територій активно використовує Інтернет. Насамперед це офіційні портали і сайти дестинацій. Офіційний портал міста, області або країни містить важливу інформацію для різних категорій споживачів, надає різні сервіси, сприяє формуванню єдиного інформаційного простору, відкриває нові можливості для створення, побудови та управління відносинами з різними споживачами території. Тому все більше територій приділяють увагу ефективності офіційних порталів: використовуючи програми веб-аналітики, аналізують відвідуваність, кількість переглядів, число унікальних користувачів, число зареєстрованих користувачів, юзабіліті. Застосовуються спеціальні показники, наприклад конверсія в інтернет-маркетингу, що розраховується як процентне відношення числа активних відвідувачів сайту до загальної кількості відвідувачів.

Третя тенденція трансформації полягає в тому, що взаємодія стає мережевою і передбачає зворотний зв'язок і залученість аудиторії. Змінюються традиційні ролі споживачів. Спостерігається перехід від лінійного маркетингового підходу з односторонньою комунікацією до моделі взаємного діалогу – обміну думками, цінностями, причому такі взаємодії все більше стають нелінійними [9, с. 47–49]. У сучасному світі користувачі стали активно створювати власний контент, який безпосередньо впливає на формування іміджу території. Інформація може поширюватися через численні канали комунікацій, такі як Twitter, YouTube, Facebook, Instagram, Snapchat, Pinterest і безліч інших платформ. Інтернет-спільноти та соціальні мережі дозволяють людям легко створювати контент і публікувати свої думки, прискорюючи поширення інформації. Користувачі перетворюються в активних виробників інформації, створюючи величезні масиви користувацького контенту. Важливим аспектом таких комунікацій є те, що соціальна сегрегація не відіграє ніякої ролі в соціальному середовищі через відсутність безпосередньої взаємодії інтернет-користувачів «face-to-face». Контент, створюваний туристами, мандрівниками, професійними блогерами і журналістами, які публікують, коментують і діляться інформацією в соціальних мережах, є, можливо, найбільшою цифровою проблемою брендингу туристичної дестинації, адже контент, створюваний туристами і мандрівниками, може генерувати цінність бренду, якщо він буде інтегрований в стратегію брендингу туристичної дестинації.

Можливості соціальних мереж дозволять маркетинговій діяльності тієї чи іншої туристичної дестинації просувати різні заходи, спеціальні проекти з різними партнерами. Чималу роль тут може відіграти крауд-маркетинг як нова технологія просування бренду в Інтернеті, інструментарій якої можна уявити як метод

стимулювання продажів туристичних послуг у межах цільової інтернет-аудиторії на підставі рекомендацій. Основним завданням цієї технології є управління різними рекомендаціями і відгуками в інтернет-просторі. Вміле застосування такого підходу розширює можливості території з погляду покращення її іміджу, впізнаваності сайту і зміцнення його позицій в пошукових системах Інтернету. Принцип роботи крауд-маркетингу в туристичній галузі полягає в рекомендаційному характері туристичних послуг. Важлива частина маркетингової діяльності в цьому разі націлена на розроблення і просування ідеї, концепції стратегії розвитку дестинації та споживчої цінності.

Туристичні дестинації за кордоном досить активно використовують цифрові технології. У Лос-Анджелесі, наприклад, Агентством із туризму був представлений рекламний фільм-слоган: «Ми прийшли звідусіль. Ми вітаємо всіх. Допоможіть Лос-Анджелесу поділитися цим посланням з усім світом», а також хештег #EveryoneIsWelcome, яким закликають ділитися в усіх соціальних мережах [10, с. 72–73].

Розуміння важливості соціальних мереж у просуванні території привело Раду з туризму регіону Емілія-Романья (Італія) до ідеї розробити спеціальний проект для залучення блогерів, яким надається житло строком на тиждень в обмін на пости про території регіону в соціальних мережах. У результаті в період 2013–2018 рр. було відзначено понад 1200 повідомлень у блогах і 18 мільйонів користувачів [10, с. 73].

Перспективним у брендингу туристичних дестинацій є використання таких цифрових технологій, як створення віртуальних 3D-турів, QR-кодифікація архітектурних пам'яток та інших об'єктів і технологія доповненої реальності. З'являються дослідження ефективності цифрових технологій для просування туристичних об'єктів. Зокрема, були вивчені характеристики образу Таїланду, який сформувався у туристів на основі аналізу онлайн-фотографій, розміщених у соціальних мережах. Порівняння образу Таїланду в соціальних мережах і образу, створеного маркетингологами, показує суттєві відмінності. Виявлено, що цілісний образ, що сформувався у туристів, включає унікальні риси Таїланду, історичні об'єкти, природні ландшафти, традиційну місцеву культуру, звичаї і національну кухню. Це дає можливість коригувати стратегію ефективного позиціонування і просування туристичних дестинацій онлайн, оскільки образ території повинен максимально відповідати очікуванням і запитам споживачів [10, с. 76].

Крім того, однією з сучасних форм цифровізації туризму, необхідною під час формування бренду туристичної дестинації, є розроблення мобільних додатків, корисних для здійснення туристичної подорожі. Так,

наприклад, послуги карпулінгу потенційні споживачі шукали зі смартфонів у 2018 р. частіше, ніж в 2017 р. – запити на їх пошук виросли протягом року на 56%, запити на пошук залізничних квитків з мобільних пристроїв збільшилися в 2018 р. порівняно з 2017 р. на 45%, на пошук туристських продуктів – на 70% [11]. Мобільні додатки, безумовно, є незамінними помічниками в отриманні довідкової інформації про місцезнаходження фізичної особи, про об'єкти, що її оточують у місці тимчасового перебування. Йдеться, наприклад, про Google Maps, що дозволяє користувачам додавати фотографії й опис місць, залишати відгуки, тим самим спрощуючи знайомство як місцевого населення, так і туристів з об'єктами певної території. Також Google Maps надають користувачам можливість побудувати маршрут з однієї точки в іншу з використанням особистого автомобіля, громадського транспорту або пішки, що дуже зручно і корисно в разі подорожі мало-знайомими місцевостями.

Новітньою формою цифровізації туризму є також технологія блокчейн. Названа технологія передбачає знаходження даних про покупки туристичних послуг в єдиному цифровому просторі, що здатне допомогти кожному з учасників процесу надання послуг із реалізації туристичного продукту орієнтуватися на реальні відомості про споживачів і передбачати їхні потреби, персоналізуючи рекламні пропозиції. Як приклад, можна привести авіакомпанію Lufthansa, яка вже розпочала співпрацю з блокчейн-стартапом Winding Tree з метою впровадження та оцінки ефективності децентралізованих додатків для подорожей [11].

Висновки. Підводячи підсумки, відзначимо, що у зв'язку з тим, що з кожним днем кількість користувачів мережі Інтернет зростає, цифровий брендинг набуває значної ролі у формуванні рекламних процесів, рекламних кампаній і нарощуванні зв'язків зі споживачем, використовуючи для цього весь потенціал динамічної сфери ІТ-технологій. Звичайно, слід зазначити, що і в цифровому брендингу використовуються механізми просування, характерні для стандартних каналів. Попри це, переваги інтернет-середовища неможливо залишити недооціненими, враховуючи саму спрямованість людської діяльності на розширення цієї сфери, пов'язану з глибинними трансформаціями в тому числі в самій свідомості суспільства.

Таким чином, цифровий брендинг – це не просто процес подання території в Інтернеті, не тільки цифровізація культурної та історичної спадщини, а більшою мірою – процес організації взаємодії різних стейкхолдерів для максимального уявлення реального потенціалу території у віртуальному просторі і його спільного узгодженого просування.

Список літератури:

1. Govers R. Rethinking Virtual and Online Place Branding. New York, 2015. 311 p.
2. Hakala H., Niemi L., Kohtamäki M. Online Brand Community Practices and The Construction of Brand Legitimacy. *Marketing Theory*. 2017. Vol. 17. № 4. P. 537–558.

3. Oliveira E., Panyik E. Content, Context and Co-Creation: Digital Challenges in Destination Branding with References to Portugal as a Tourist Destination. *Journal of Vacation Marketing*. 2015. Vol. 21. № 1. P. 53–74.
4. Hanna S.A., Rowley J. Rethinking Strategic Place Branding in the Digital Age. NY, 2015. 150 p.
5. Алеева В.А., Мочалова Ю.Д. Применение современных информационных технологий в управлении бизнесом в сфере туризма. *Бизнес-образование в экономике знаний*. 2018. № 3. С. 3–6.
6. Костинець Ю.В. Цифрова економіка та четверта промислова революція: можливості та загрози для інноваційного розвитку України. *Випереджаючий інноваційний розвиток: теорія, методика, практика*: монографія / за ред. Н.С. Ілляшенко. Суми. 2018. С. 74–83.
7. Лебедева Т.Е., Шкунова А.А., Слаутина М.С. Продвижение на рынке туризма: новое решение. *Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования*. 2018. № 5(31). С. 81–85.
8. Коростелёв Д.А., Химич Е.В. Маркетинг, основанный на данных. *Научно-техническое и экономическое сотрудничество стран АТР в XXI веке*. 2017. № 1. С. 312–316.
9. Sevin H.E. Understanding Cities Through City Brands: City Branding as a Social and Semantic Network. *Cities*. 2014. Vol. 38. P. 47–56.
10. Власова Н.Ю., Куликова Е.С. Маркетинг территории в условиях становления цифровой экономики. *Известия УрГЭУ*. 2018. № 3. С. 69–81.
11. Цифровизация туризма: кто не успел, тот опоздал. URL: <https://www.tourprom.ru/articles/> (дата звернення: 20.11.2019).

References:

1. Govers R. (2015) Rethinking Virtual and Online Place Branding. New York.
2. Hakala H., Niemi L., Kohtamäki M. (2017) Online Brand Community Practices and The Construction of Brand Legitimacy. *Marketing Theory*, vol. 17, no. 4, pp. 537–558.
3. Oliveira E., Panyik E. (2015) Content, Context and Co-Creation: Digital Challenges in Destination Branding with References to Portugal as a Tourist Destination. *Journal of Vacation Marketing*, vol. 21, no. 1, pp. 53–74.
4. Hanna S.A., Rowley J. (2015) Rethinking Strategic Place Branding in the Digital Age. NY.
5. Aleeva V.A., Mochalova Yu.D. (2018) Primenenie sovremennykh informatsionnykh tekhnologiy v upravlenii biznesom v sfere turizma [The use of modern information technologies in business management in the field of tourism]. *Business education in the knowledge economy*, vol. 3, pp. 3–6.
6. Kostynec J.V. (2018) Cyfrova ekonomika ta chetverta promyslova revoljucija: mozhlyvosti ta zagrozy dlja innovacijnogho rozvytku Ukrainy [The Digital Economy and the Fourth Industrial Revolution: Opportunities and Threats to Ukraine's Innovative Development]. *Vypredzhajuchyj innovacijnyj rozvytok: teorija, metodyka, praktyka: monoghrafija* [Advance innovative development: theory, methodology, practice: monograph]. Sumy, pp. 74–83.
7. Lebedeva T.E., Shkunova A.A., Slautina M.S. (2018) Prodvizhenie na rynke turizma: novoe reshenie [Promotion in the tourism market: a new solution]. *Innovative Economics: Prospects for Development and Improvement*, vol. 5(31), pp. 81–85.
8. Korostelev D.A., Khimich E.V. (2017) Marketing, osnovanny na dannyykh [Data Based Marketing]. *Scientific, technical and economic cooperation of the Asia-Pacific countries in the 21st century*, vol. 1, pp. 312–316.
9. Sevin H.E. (2014) Understanding Cities Through City Brands: City Branding as a Social and Semantic Network. *Cities*, vol. 38, pp. 47–56.
10. Vlasova N.Yu., Kulikova E.S. (2018) Marketing territorii v usloviyakh stanovleniya tsifrovoy ekonomiki [Territory marketing in the emerging digital economy]. *News of USUE*, vol. 3, pp. 69–81.
11. Tsifrovizatsiya turizma: kto ne uspel, tot opozdal [Digitalization of tourism: who did not have time, he was late]. Available at: <https://www.tourprom.ru/articles/> (accessed 20 November 2019).

ТЕНДЕНЦИИ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СФЕРЕ БРЕНДИНГА ТУРИСТИЧЕСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ

Статья посвящена освещению тенденций цифровизации в сфере брендинга туристических дестинаций. Автором охарактеризована специфика цифровой экономики и ее взаимосвязь с цифровым маркетингом и брендингом. Определены три ключевых тенденции трансформации сущности маркетинга и брендинга территории в рамках цифровой экономики. Отдельное внимание уделено вопросу использования социальных сетей в рамках продвижения туристических дестинаций. Автором определена специфика крауд-маркетинга как технологии продвижения бренда в Интернете и его непосредственная роль в цифровизации в сфере брендинга. Приведены примеры эффективного использования цифровых технологий в продвижении некоторых туристических территорий, среди которых г. Лос-Анджелес (США), регион Эмилия-Романья (Италия), Таиланд. Установлена роль мобильных приложений как одной из форм цифровизации туризма, необходимой при формировании бренда туристической дестинации.

Ключевые слова: брендинг территорий, маркетинг территорий, туристические дестинации, цифровая экономика, цифровой маркетинг, цифровой брендинг.

DIGITALIZATION TRENDS IN THE BRANDING OF TOURIST DESTINATIONS

The article is devoted to the coverage of digitalisation trends in the branding of tourist destinations. The author describes the specifics of the digital economy and its relationship with digital marketing and branding. Three key trends in the transformation of the essence of marketing and territory branding in the digital economy are identified, which are as follows: firstly, digital marketing uses large databases and is able to reach a large number of potential consumers at the same time, but with this the promotion is becoming more targeted and targeted; secondly, transformation of the communication channels and promotion tools used by the territories; thirdly, interaction becomes a network and involves feedback and interest from the audience. Particular attention is paid to the use of social networks in the promotion of tourist destinations. It is established that the opportunities of social networks will allow the marketing activities of a particular tourist destination to promote different events, special projects with different partners. The author identifies the specificity of crowd-marketing as a brand promotion technology on the Internet and its direct role in digitization in the field of branding. The main objective of this technology is to manage various recommendations and feedback in the Internet space. The principle of crowd-marketing in the tourism industry is to recommend the nature of tourism services. Examples of the effective use of digital technologies in promoting some tourist areas, including Los Angeles (USA), Emilia-Romagna (Italy), Thailand. It is noted that the use of digital technologies such as creation of virtual 3D tours, QR-codification of architectural monuments and other objects and augmented reality technology is promising in the branding of tourist destinations. The role of mobile applications as one of the forms of digitalisation of tourism, necessary for the formation of a brand of a tourist destination, is established. The newest form of digitalization of tourism, the author also called blockchain technology, which provides finding data on purchases of tourist services in a single digital space, which can help each participant in the process of providing tourism product services to focus on real consumer information and anticipate their needs, personalizing promotional offers.

Key words: territory branding, territory marketing, tourist destinations, digital economy, digital marketing, digital branding.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-28>

УДК 330.117:338.43

Руденко М.В.

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН

Rudenko Mykola

National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics» NAAS

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено вплив цифрових технологій на аграрне виробництво. Класифіковано цифрові технології за ступенем впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств. Виокремлено групи технологій із високим (інноваційні рішення, які вже мали руйнівні наслідки в секторі і можуть мати ще більший вплив у майбутньому), середнім (не були введені в ланцюг агропродовольчої вартості, щоб викликати порушення) та низьким (проміжні технології) впливом на конфігурацію ланцюга прирощення вартості в сільськогосподарському виробництві. Визначено базові (основні) та допоміжні (уможливорюючи) умови цифровізації аграрного виробництва, які є відправною точкою реалізації цифрових трансформацій в аграрному секторі економіки. Поряд зі значними перевагами визначено ключові проблеми впровадження цифрових інновацій в аграрне виробництво.

Ключові слова: цифрові технології, аграрне виробництво, сільськогосподарські підприємства, інновації, ланцюг прирощення вартості.

Постановка проблеми. Цифрова економіка, а точніше цифровізація, використовується сільськогосподарськими підприємствами для зміни бізнес-моделі, що забезпечує формування нових доходів та можливості для створення нового типу ланцюгів вартості.

Цифровізація та багато нових технологій, які розвиваються дуже високими темпами, є руйнівними, тобто вони революційно змінюють сталі протягом певного часу технологічні процеси та ланцюги формування вартості. Клейтон Крістенсен популяризував ідею

руйнівних технологій у роботі «Дилема новатора» [1]. Руйнуючі технології – це те, що здатне суттєво змінити спосіб діяльності бізнесу або цілих галузей. Найчастіше ці технології змушують компанії змінювати свій бізнес-підхід, ризикуючи втратити частку ринку або стати неконкурентним, якщо вони цього не роблять. Цифрові технології також дають багато можливостей та перспектив для створення розумного сільськогосподарства, надаючи їхнім споживачам великий поштовх для трансформації діяльності.

У сільському господарстві ці нові технології можуть модернізувати галузь, сприяючи реалізації інновацій в агробізнесі та створити нові можливості для сільськогосподарських підприємств у таких сферах, як біологічна галузь, стійкість екосистеми тощо. Однак масштаби цієї трансформації та пов'язані із цим впливи на агросектор, ланцюги цінностей та загальна аграрна політика є дуже мінливими та відрізнятимуться залежно від мети та технологій, що використовуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем інноваційного розвитку аграрного виробництва перебуває в постійному полі зору багатьох вітчизняних економістів-аграріїв, серед яких виділимо роботи О. Бородіної, О. Витвицької, П. Гайдуцького, М. Зось-Кіора, В. Ільїна, С. Кваші, О. Красноручького, М. Лобаса, Ю. Лупенка, М. Маліка, Л. Михайлової, Б. Пасхавера, І. Прокопи, П. Саблука, О. Ульянченка, О. Шпикуляка, О. Шубравської та багатьох інших.

Прикладні аспекти впливу цифрових технологій на функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах цифрової трансформації аграрного виробництва досліджували І. Вороненко, В. Клочан [2], М. Кропивко [3], В. Россоха [4], А. Соловйов та ін. Віддаючи належне поважним науковцям, зауважимо, що окремі методичні аспекти впливу цифрових технологій на аграрне виробництво потребують ґрунтового аналізу та поглиблення досліджень в окресленому напрямі.

Формулювання цілей статті. Мета статті – виявити вплив сучасних технологій на процеси цифрової трансформації аграрного виробництва шляхом глибинного аналізу та класифікації технологій за ступенем впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств з урахуванням необхідності дотримання базових та допоміжних умов цифровізації агровиробництва.

Виклад основного матеріалу. Нові технології змінюють сучасне бізнес-середовище і використовуються в різних секторах економіки для створення цінності та можливостей, і сільське господарство є частиною цих змін. Макроекономічні тенденції, такі як зростання чисельності населення та зміни клімату, необхідність урахування ефективності використання ресурсів та впливу на здоров'я людей, а також зниження витрат на технологічні пристрої, сприяють просуванню технологій в аграрний сектор. Цифрові технології допомагають сільськогосподарським підприємствам у підвищенні продуктивності праці та дають їм змогу боротися зі зростаючими проблемами, такими як «екстремальна» погода, мінливі ціни на продукцію, зміни

у поведінці споживачів, стихійні лиха, хвороби рослин та тварин тощо.

Технологічні розробки у поєднанні зі змінами у системі управління та нові бізнес-моделі можуть спричинити порушення у традиційних ланцюгах прирощення вартості під час організації сільськогосподарського виробництва. Фахівці Аграрного комітету Європарламенту пропонують розділити технології на три основні типи [5].

До першого типу належать ті технології, що характеризуються очікуваним високим впливом на конфігурацію ланцюга прирощення вартості в сільськогосподарському виробництві. До вищезазначеної групи відносять окремі технології, що мають високий вплив на ланцюг агропродовольчої вартості, – це інноваційні рішення, які вже мали руйнівні наслідки в секторі і можуть мати ще більший вплив на майбутнє. Наприклад, нові інноваційні рішення з потенційно високим впливом: штучний інтелект та автоматизація (на основі роботизації), оскільки вони викликають доволі широке поширення потенційних руйнівних змін:

- Інтернет речей (IoT) – це мережі фізичних об'єктів (пристроїв), які містять вбудовані технології спілкування та розуміння, або взаємодіють зі своїми внутрішніми станами чи зовнішнім середовищем;

- роботизація – відноситься до автоматизації системи або процесу з боку використання роботизованих пристроїв;

- штучний інтелект (AI) – це будь-який пристрій, який сприймає своє оточення та вживає дій, які максимально збільшують шанси на успішне досягнення своїх цілей;

- великі дані (Big Data) – великі дані забезпечують підвищення рівня прийняття аналітичних рішень шляхом збільшення обміну даними та відноситься до наборів даних, які занадто великі й складні для традиційної обробки.

Проте авторські дослідження показують, що очікуваним високим впливом на конфігурацію ланцюга прирощення вартості в майбутньому матимуть технології 3D-друку, оскільки зазначена технологія ідеально підходить для виготовлення окремих об'єктів на замовлення сільськогосподарських підприємств (наприклад, 3D-надруковані інструменти для ремонту техніки, 3D-запчастини, міське органічне рослинництво і т.д.). Наведена авторська думка знайшла підтвердження в роботах [6-9], в яких проводиться дослідження можливостей та перспектив використання 3D-технологій, окреслюються їхні переваги і наголошується на неминучості настання ери 3D-друку.

Існує багато можливостей для розвитку та використання технологій 3D-друку в аграрному секторі економіки, але, безумовно, у найближчі роки вона залишається досить дорогою для використання окремими сільськогосподарськими підприємствами, проте у найближчому майбутньому ці технології продовжать галопуючий розвиток і стануть ще більш інтегрованими у сільське господарство. Технологія 3D-друку має багато переваг для

сільськогосподарських підприємств – від інструментів до більш досконалих пристроїв.

Індустрія 3D-друку ще може багато чого запропонувати сільському господарству. 3D-друк у сільському господарстві, безумовно, стане більш поширеним явищем. Сучасні проекти об'єднують 3D-друк і переробку [8]. Один із проектів – 3D-друк може бути відмінним рішенням для переробки пластикових матеріалів, що лежать навколо аграрного підприємства. Ці матеріали можуть бути повністю використані для відтворення нових інструментів або будь-якого іншого корисного пристрою для 3D-друку.

Зважаючи на вищесказане, переконані в доцільності включення 3D-друку в блок технологій із високим впливом на конфігурацію ланцюга прирощення вартості в сільськогосподарському виробництві.

В авторському дослідженні [10] вищезазначені в першому блоці технології (високий вплив на ланцюг прирощення вартості) віднесені до блоків штучного інтелекту та Інтернет-технологій. Руйнівні наслідки описаних технологій забезпечуються можливостями обробки структурованих і неструктурованих даних, машинним навчанням, використанням аграрного Інтернету речей – усе це формує якісно нові можливості обробки інформації і даних, що надходять від різних пристроїв, сенсорів та датчиків, які розташовані як у полі, так і безпосередньо на підприємстві.

Дослідимо цифрові технології, що мають очікуваний середній вплив на ланцюг вартості у сільськогосподарському виробництві, які описані фахівцями Аграрного комітету Європарламенту [5]:

- Blockchain – це зростаючий список записів, що називаються блоками, які пов'язані між собою за допомогою криптографії. Блок у Blockchain містить криптографічний хеш (пам'ять) попередніх транзакцій та іншої важливої інформації, часові характеристики, дані транзакцій тощо;

- супутникова система глобальної навігації (GNSS – Global Navigation Satellite System): використовується у багатьох програмах для визначення позиції активу на основі супутникових даних (наприклад, система глобального позиціонування (GPS), супутникова система глобальної навігації (GLONASS), Galileo, BeiDou та ін.;

- віртуальна реальність (VR) – це інтерактивний досвід оточення реального світу.

Указані технології із середнім впливом на ланцюжок вартості в аграрному виробництві є досить інноваційними та можуть і в перспективі будуть мати високий вплив на функціонування сільськогосподарських підприємств, але через те, що вони не були введені в ланцюг агропродовольчої вартості, щоб викликати порушення, вони належать до категорії середнього впливу у цьому дослідженні, хоча більшість описаних технологій уже сьогодні активно використовується передовими аграрними товаровиробниками. Що стосується глобальної навігаційної супутникової системи (GNSS), системи глобального позиціонування (GPS) та інших супутникових систем, то руйнівного впливу ці

технології здебільшого не мають, оскільки переважно є зрілими й їх легко можна поширити на малі та середні сільськогосподарські підприємства.

Проведені дослідження показують, що в блок середнього впливу на ланцюг вартості у сільськогосподарському виробництві доцільно також включити: безпілотні літальні апарати (БПЛА) та малу авіацію (дрони); геоінформаційні сервіси (ГІС); інтелектуальні біосенсори та високотехнологічні датчики (з убудованими модулями передачі даних). Наведені технології вже сьогодні активно використовуються багатьма сільськогосподарськими підприємствами, включення їх у блок середнього впливу нами пов'язується з неможливістю окреслених технологій створити суттєві порушення у вже сформований ланцюг агропродовольчої вартості, хоча зазначені технології суттєво впливають на ефективність роботи аграрних товаровиробників.

Використання на практиці технологій, що додані автором у блок середнього впливу (БПЛА, геоінформаційних сервісів, сенсорів та датчиків), дасть змогу сільськогосподарським підприємствам реалізувати переваги ведення точного землеробства через використання пристроїв супутникової навігації, космічні зображення, спеціальне програмне забезпечення та супутниковий моніторинг сільськогосподарських земель, що в перспективі потребує створення адаптованої до визначених умов системи підтримки прийняття управлінських рішень.

Технології з низьким впливом на ланцюг агропродовольчої вартості визначаються як проміжні технології, а не революційні. Вони сприяють реалізації інших інноваційних рішень та є необхідною (базовою) умовою для цифровізації аграрного виробництва. Нові цифрові технології сприяють розвитку сільського господарства сьогодні на шляху до того, щоб стати високотехнологічним сектором, у результаті чого їх можна назвати аграрно-технологічною революцією. Ця революція проявляється в експоненціальному зростанні технологій, що застосовуються у сільському господарстві, змінюючи сільськогосподарські практики, що застосовуються сьогодні. Окрім більш ресурсоефективного сільськогосподарського виробництва, цифрові технології посилюють вертикальну інтеграцію у харчовий ланцюг. З одного боку, відбувається вертикальна інтеграція вводу постачальників для оптимізації витрат, ефективності та взаємодоповнюваності. З іншого боку, вертикальна інтеграція зростає завдяки великим постачальникам продуктів харчування, що інвестують в аграрні технології.

Дослідимо технології (виділені фахівцями Аграрного комітету Європарламенту), які мають очікуваний низький вплив на ланцюг агропродовольчої вартості:

- широкосмугові Інтернет-мережі – це мережі з широкою пропускною здатністю для передачі даних, які можуть транспортувати безліч сигналів і типів трафіку через носії (товарна технологія створення та/або використання більш складних технологій, таких як

хмарні обчислення, дистанційне зондування, смартфони, планшети і т.д.);

– платформи для електронного бізнесу – це рішення програмних технологій, які використовують як основу інші програми, процеси або технології (переважно цифрова комерція);

– інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Стрімкий технологічний розвиток актуалізує необхідність доповнення блоку технологій з очікуваним низьким впливом на ланцюг агропродовольчої вартості такими складниками, як: аграрні мобільні додатки (фундаментом яких є інформаційно-комунікаційні технології), які можна розділити на програми для внутрішніх потреб підприємства та для зовнішніх комунікацій; мобільні месенджери (теж базуються на використанні інформаційно-комунікаційних технологій), посилюють комунікативну та інформативну складники аграрного виробництва за рахунок можливостей швидкого обміну інформацією у режимі 24/7; агрофоруми та аграрні онлайн-додатки (спеціалізовані сервіси), спрямовані на підвищення оперативності отримуваної інформації та професійної обізнаності аграріїв.

Узагальнено всі цифрові технології, котрі вже впливають на розвиток аграрного виробництва та діяльність сільськогосподарських підприємств, представлено на рис. 1, який побудовано на основі пропозицій фахівців Аграрного комітету Європарламенту та доповнено авторськими ідеями щодо розширення спектра цифро-

вих технологій у межах блоків із високим, середнім та низьким впливом на ланцюг агропродовольчої вартості.

Цифрові технології часто розвиваються паралельно, а потім інтегруються або поєднуються окремими елементами. Поліпшення технологій включає інтеграцію технологій в існуючі системи для підвищення їхньої ефективності. Часто Інтернет речей, Big Data та штучний інтелект використовуються в поєднанні, так само як штучний інтелект і роботизація. Дрони часто поєднуються із супутниками та Big Data. Окремі цифрові технології спрямовані на зменшення ризиків у сільськогосподарському виробництві, наприклад виявлення хвороби сільськогосподарських культур та тварин, використання дронів для створення докладних ґрунтових карт та для контролю над пошкодженнями рослин; глобальне позиціонування GPS дає змогу контролювати фактичне перебування, пересування та використання техніки і т.д. Усе це приносить користь усьому ланцюгу вартості.

Поступовий вплив цифровізації на економічну діяльність агропідприємств надає виробникам сільськогосподарської продукції можливість адаптуватися до нових реалій. Модернізація аграрного сектору (на основі цифрових технологій) повинна підтримувати існуючі регіональні системи сільського господарства, інклюзивність, інтегровані підходи та реалізацію державної аграрної політики. Розумне землеробство може зменшити вплив на навколишнє середовище, посилити

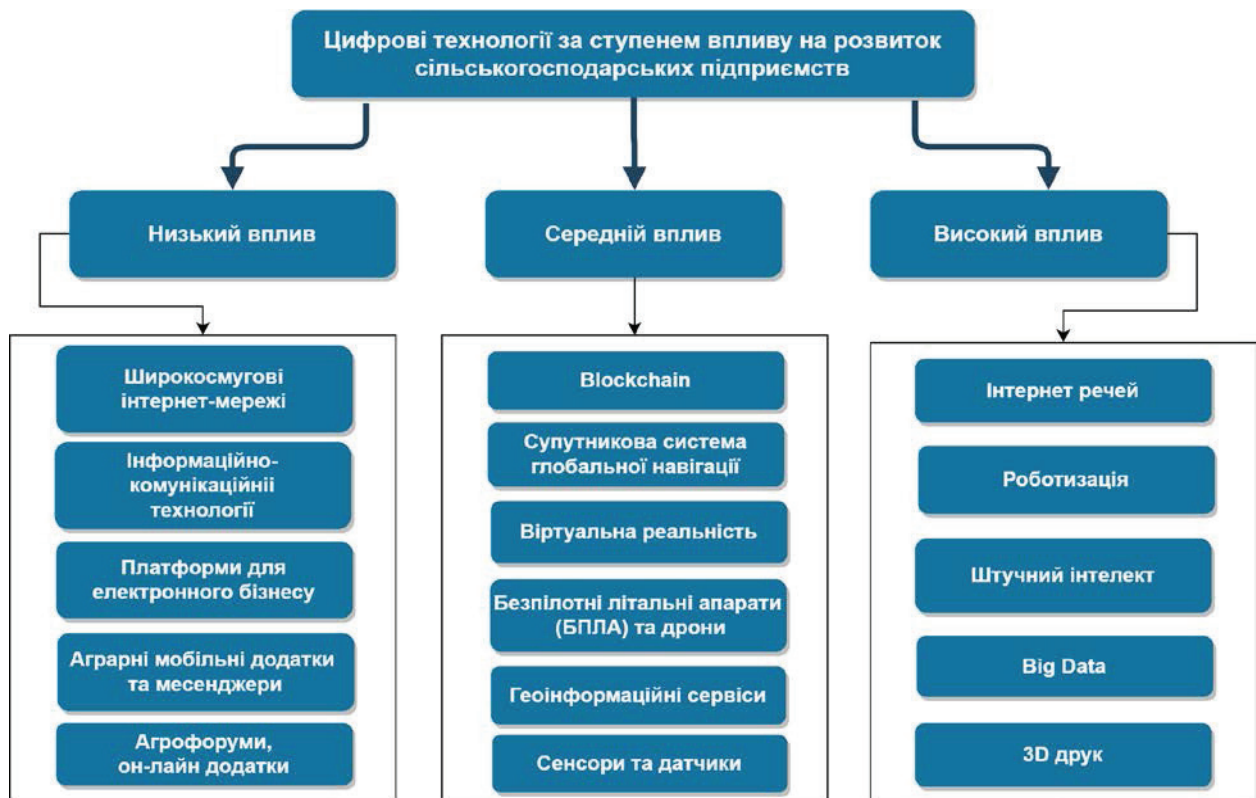

Рис. 1. Цифрові технології, класифіковані за ступенем впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено автором на основі [5]

стимули до сталого агровиробництва та формування нової бізнес-моделі, яка характеризується зменшеним адміністративним тягарем.

Цифровізація дає змогу поліпшити співпрацю між ланцюгами виробництва сільськогосподарських продуктів. Упровадження нових гравців у ланцюжок вартості сприяє створенню нових моделей ведення сільського господарства. Інвестиції в технологію зростають за підтримки крупних сільськогосподарських підприємств, агрохолдингів, великих транснаціональних компаній або державних спонсорів.

Нові технології приносять зміни у практику ведення сільського господарства. Очікується, що цифрове землеробство змінить традиційну мережу зацікавлених сторін [11]. Окрім традиційних гравців, таких як виробники, постачальники, дистриб'ютори, трейдери, роздрібні торговці та споживачі, спостерігається, що нові гравці (стартапи) входять у мережу й упроваджують цифрові технології та/або досвід для аналізу даних, отриманих у сільському господарстві, що в перспективі змінить ланцюг поставок. Ці нові методи ведення сільського господарства можуть охоплювати весь виробничий процес та інструменти – від обладнання (техніки), наприклад автономного трактора чи дронів, аж до моніторингу посівів та врожаю за допомогою датчиків (сенсорів). Точне землеробство революціонізує сільськогосподарську галузь із сантиметровою точністю на полях та здатністю керувати насінням, добривами, водою, культурами та точково обприскувати хворі рослини, забезпечуючи постійний контроль та підтримку прийняття управлінських рішень.

У сільському господарстві ці нові технології можуть та модернізують агросектор, сприятимуть інноваціям в агробізнесі та створюватимуть нові можливості для товаровиробників. Цифрові технології можуть бути корисними на всіх рівнях ланцюжка вартості. Проте нові технології також приносять нові проблеми. Впровадження інновацій завжди руйнує, і поряд із численними перевагами ланцюжок вартості агропродовольчої продукції також стикається з деякими бар'єрами. Виділимо деякі основні проблеми:

- багато нових технологій використовуються або починають застосовуватися в сільському господарстві, але рівень упровадження в Україні все ще дуже низький порівняно з іншими регіонами світу, такими як США, Європа;

- первинні вимоги до забезпечення більшості нових технологій, широкосмугового покриття та стабільного підключення до Інтернету не розподіляються рівномірно в межах нашої держави, особливо у віддалених сільських районах;

- малі та середні сільськогосподарські підприємства домагаються економічності та надійності нових технологій. Опір змінам та впровадженню нових технологій у сільському господарстві може бути наслідком розриву знань для потреб сільського господарства з боку нових постачальників технологій. Незалежно від віку чи секторів аграрії виглядають однаково чутли-

вими до технологій та їх упровадження. Їхня головна мета – отримати вигоду та зменшити витрати ресурсів, не порушуючи спосіб роботи та негативно впливаючи на їхні пріоритети.

У ланцюжку цифровізації сільського господарства та продовольчої вартості необхідно враховувати ці проблеми. Трансформацію слід здійснювати обережно, щоб уникнути збільшення «цифрового розриву» між окремими економіками та секторами, а також між тими, хто має різні можливості для впровадження нових технологій [12]. У країнах, що розвиваються, у сільській місцевості слабка технологічна інфраструктура, висока вартість технологій, низький рівень розвитку. Електронна грамотність, цифрові навички, слабка регуляторна база та обмежений доступ до послуг означають, що окреслені сфери загрожують залишитися у процесі цифровізації надовго. Тим не менше країни, що розвиваються, можуть також мати перевагу в тому, що вони зможуть «перестрибнути» старі технології та моделі на користь революції цифрового сільського господарства. Цей новий сценарій потребуватиме радикального переосмислення політиків, міжнародних організацій, аграрних бізнес-лідерів та відповідальних осіб.

Існує кілька умов, які формуватимуть цифрову трансформацію всього сільського господарства та його підприємств у різних контекстах, серед яких виділяють дві групи (рис. 2):

- 1) базові (основні) умови цифровізації сільськогосподарського виробництва (мінімальні умови, необхідні для використання технологій);

- 2) допоміжні (уможливлюючі) умови, що сприяють упровадженню технологій.

Окреслені умови сприяють цифровізації сільськогосподарського виробництва. Доступ до цифрових технологій може запропонувати значні переваги аграріям, малому бізнесу, посередникам, трейдерам та іншим гравцям аграрного ринку, надаючи посилення на постачальників та інформацію, що дає змогу будувати стратегічне партнерство, отримувати доступ до служб підтримки, таких як навчання, фінанси та юридичні послуги, охопити ринки та клієнтів аграрної продукції, що є критично важливим під час розбудови цифрового аграрного сектору.

Однак упровадження цифрових технологій у сільській місцевості може стати проблемою. У всьому світі, й Україна не виняток, сільське населення зменшується, а можливості для освіти та працевлаштування обмежені. Частою є відсутність інфраструктури, включаючи базову IT-інфраструктуру, особливо у дуже віддалених сільських громадах. Витрати, що пов'язані з IT-інфраструктурою, становлять головний виклик у сільській місцевості, де рівень бідності часто високий.

Створення майбутньої «цифрової екосистеми сільського господарства» вимагає сприятливих умов для інновацій в агросфері. Уже зараз в Україні збільшується фінансування та співпраця щодо проєктів цифрового сільського господарства, і стартапи починають привертати увагу міжнародних інвесторів та

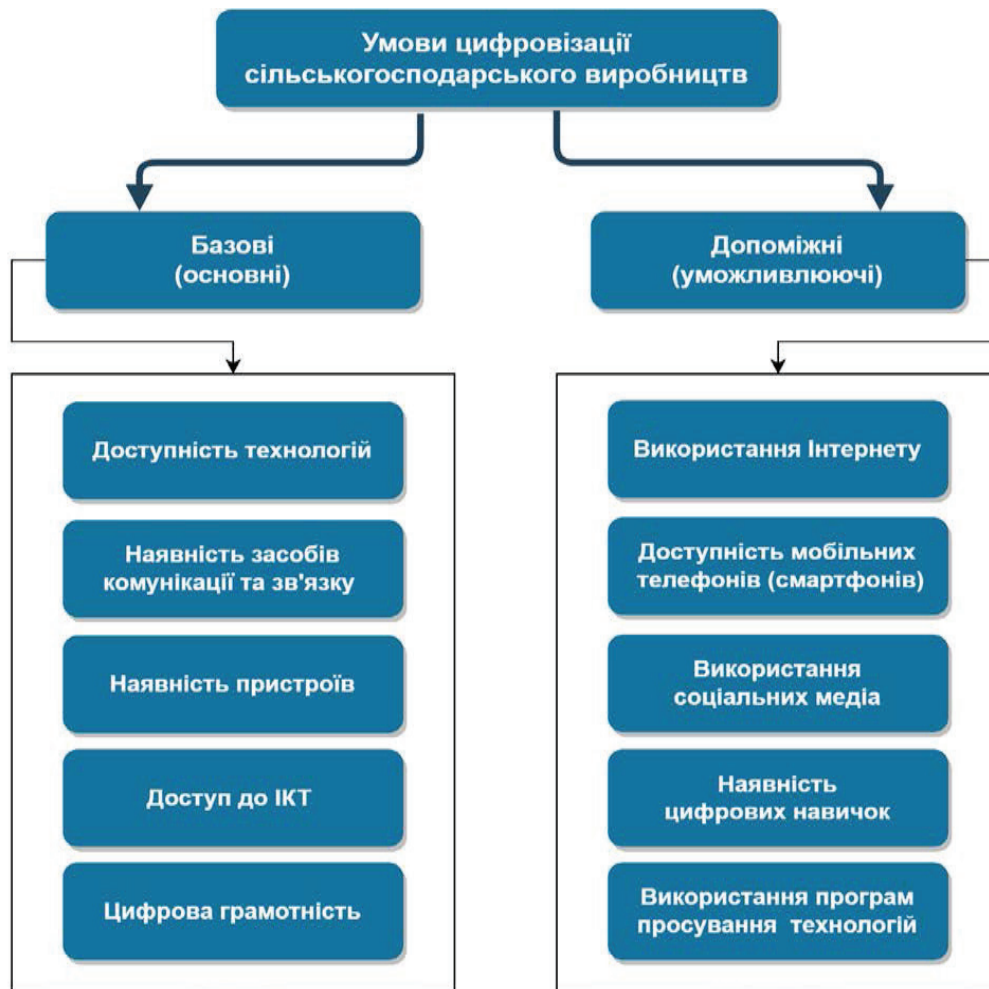

Рис. 2. Базові та допоміжні умови цифровізації сільськогосподарського виробництва

Джерело: складено автором на основі [13]

засобів масової інформації. Молодь відіграє важливу роль у цьому процесі. Вона часто має перевагу цифрової грамотності та можливості інноваційних рішень. Безумовно, грамотність, цифрові навички та наявність технологій впливають на використання цифрових інновацій. Однак найважливішим компонентом для розблокування можливостей використання цифрових технологій в агросфері є доступ до Інтернету.

Висновки. Цифрова трансформація аграрного сектору економіки може принести значні економічні, соціальні та екологічні переваги. Досліджені цифрові технології впливають на розвиток аграрного виробництва та діяльність сільськогосподарських підприємств, значно підвищуючи ефективність функціонування агропродовольчих систем через вплив на конфігурацію ланцюга прирощення вартості в сільськогосподарському виробництві. Виробники аграрної продукції відіграють ключову роль у процесі цифровізації,

а сучасні технології надають їм нові можливості співпраці та інновації.

Проведені дослідження показали, що основними рушійними силами, які дадуть змогу швидко й ефективно застосовувати нові цифрові технології у сільському господарстві, є ініціативність та зацікавленість виробників сільськогосподарської продукції у поєднанні з бажанням поліпшити ефективність та прибутковість роботи підприємств. Маючи доступ та відповідаючи базовим і допоміжним умовам цифровізації аграрного виробництва, сільськогосподарським підприємствам під силу будувати стратегічне партнерство на інноваційних засадах, отримувати доступ до необхідних служб підтримки, використовувати цифрові технології як у полі, так і в управлінні агропідприємствами, охоплювати нові ринки та клієнтів продукції, що в сукупності дасть змогу вийти на якісно новий рівень ефективності виробництва під час розбудови цифрового аграрного сектору.

Список літератури:

1. Christensen C. The innovator's dilemma: when new technologies cause great firms to fail. Boston, MA : Harvard Business School Press. 1997. 179 p.

2. Ключан В.В. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери. Миколаїв : МДАУ, 2012. 371 с.
3. Кропивко М.Ф. Стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 82 с.
4. Лобас М.Г., Россоха В.В., Соколов Д.О. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери. Київ : ННЦ ІАЕ, 2016. 416 с.
5. Impacts of the digital economy on the food chain and the CAP / Research for AGRI Committee of EP. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies. PE 629.192 – February 2019. URL : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629192/IPOL_STU\(2019\)629192_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629192/IPOL_STU(2019)629192_EN.pdf) (дата звернення: 02.12.2019).
6. Gaget L. 3D printing for agriculture: Top 7 of the best projects. URL : <https://www.sculpteo.com/blog/2018/07/04/3d-printing-for-agriculture-top-6-of-the-best-projects> (дата звернення: 02.12.2019).
7. Javaid M., Haleem A. Using additive manufacturing applications for design and development of food and agricultural equipments. *International Journal of Materials and Product Technology*. 2019. № 58(2/3):225 DOI: 10.1504/IJMP.2019.10018137.
8. Topuza F., Bakkalbaşı E., Cavidoğlu İ. The current status, development and future aspects of 3D printer technology in food industry. *International journal of 3d printing technologies and digital industry*. 2018. № 2:3. P. 66–73.
9. Shahrubudin N., Lee T., Ramlan R. An overview on 3D printing technology: technological, materials, and applications. *Procedia Manufacturing*. 2019. № 35. P. 1286–1296.
10. Руденко М.В. Технології цифрової трансформації сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2019. № 23.
11. Руденко М.В. Управління підприємствами з урахуванням позицій зацікавлених сторін. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 29. С. 103–109.
12. OECD. nd. Bridging the Digital Divide. URL : <https://www.oecd.org/site/schoolingfortomorrowknowledgebase/themes/ict/bridgingthedigitaldivide.htm> (дата звернення: 02.12.2019).
13. Information and Communication Technology (ICT) in Agriculture: A Report to the G20 Agricultural Deputies. Rome : FAO, 2017. 57 p.

References:

1. Christensen C. (1997) The innovator's dilemma: when new technologies cause great firms to fail. Cambridge. Boston, MA: Harvard Business School Press.
2. Klochan V.V. (2012) Systema informatsiyno-konsul'tatsiynoho zabezpechennya ahrarnoyi sfery [System of information and consulting support of agrarian sphere]. Mykolaiv: MSAU. (in Ukrainian)
3. Kropyvko M.F. (2012) Stratehichni napryamy reformuvannya upravlinnya kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i sil's'kykh terytoriy [Strategic directions of reforming management of complex development of agro-industrial production and rural territories]. Kyiv. NNTS IAE. (in Ukrainian)
4. Lobas M.G., Rossokha V.V., Sokolov D.O. (2016) Upravlinnya innovatsiyno-tekhnologichnym rozvytkom ahrosfery [Management of innovation and technological development of the agrosphere]. Kyiv: NNTS IAE. (in Ukrainian)
5. Impacts of the digital economy on the food chain and the CAP / Research for AGRI Committee of EP. Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate-General for Internal Policies. PE 629.192 – February 2019. Available at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629192/IPOL_STU\(2019\)629192_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629192/IPOL_STU(2019)629192_EN.pdf) (accessed 02.12.2019).
6. Gaget L. (2018) 3D printing for agriculture: Top 7 of the best projects. Available at: <https://www.sculpteo.com/blog/2018/07/04/3d-printing-for-agriculture-top-6-of-the-best-projects> (accessed 02.12.2019).
7. Javaid M., Haleem A. (2019) Using additive manufacturing applications for design and development of food and agricultural equipments. *International Journal of Materials and Product Technology*, no. 58(2/3):225 DOI: 10.1504/IJMP.2019.10018137.
8. Topuza F, Bakkalbaşı E., Cavidoğlu İ. (2018) The current status, development and future aspects of 3D printer technology in food industry. *International journal of 3d printing technologies and digital industry*, no. 2:3 pp. 66–73.
9. Shahrubudin N., Lee T., Ramlan R. (2019) An overview on 3D printing technology: technological, materials, and applications. *Procedia Manufacturing*, no. 35, pp. 1286–1296.
10. Rudenko M.V. (2019) Tekhnolohiya tsyfrovoyi transformatsiyi sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Technology of digital transformation of agricultural enterprises]. *Agrosvit*, no. 23. (in Ukrainian)
11. Rudenko M.V. (2016) Upravlinnya pidpryyemstvamy z urakhuvannyam pozytsiy zatsikavlenykh storin [Enterprise management based on stakeholder positions]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 29, pp. 103–109. (in Ukrainian)
12. OECD. nd. Bridging the Digital Divide (2019) Available at: <https://www.oecd.org/site/schoolingfortomorrowknowledgebase/themes/ict/bridgingthedigitaldivide.htm> (accessed 02.12.2019).
13. Information and Communication Technology (ICT) in Agriculture: A Report to the G20 Agricultural Deputies (2017) Rome: FAO.

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА АГРАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследовано влияние цифровых технологий на аграрное производство. Классифицированы цифровые технологии по степени влияния на развитие сельскохозяйственных предприятий. Выделены группы технологий с высоким (инновационные решения, которые уже имели разрушительные последствия в секторе и могут иметь еще большее влияние в будущем), средним (не были введены в цепочку агропродовольственной стоимости, чтобы вызвать разрушения) и низким (промежуточные технологии) влиянием на конфигурацию цепочки приращения стоимости в сельскохозяйственном производстве. Определены базовые (основные) и вспомогательные условия цифровизации аграрного производства, которые являются отправной точкой реализации цифровых преобразований в аграрном секторе экономики. Наряду со значительными преимуществами указаны ключевые проблемы внедрения цифровых инноваций в аграрное производство.

Ключевые слова: цифровые технологии, аграрное производство, сельскохозяйственные предприятия, инновации, цепочка приращения стоимости.

THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON AGRICULTURAL PRODUCTION: A METHODOICAL ASPECT

The digitalization and emerging technologies, which are developing at a very high rate, have devastating impact, meaning they revolutionize the technological processes and value chains defined over time. The impact of digital technologies on agricultural production have been researched in the article. Digital technologies have been classified according to the degree of influence on the development of agricultural enterprises. The groups of technologies with high, medium and low impact on the configuration of the value chain in agricultural production have been distinguished. The first type includes those technologies that are expected to have a high impact on the value chain configuration, that is, innovative solutions that have already had devastating effects in the sector and may have an even greater impact on the future. The destructive consequences of the described technologies are provided by the possibilities of processing of structured and unstructured data, machine learning, use of the agrarian Internet of things. The medium-impact block includes technologies that are already actively used by many agricultural enterprises today and do not create significant disruptions to the already formed agro-food value chain, although these technologies significantly affect the efficiency of agricultural producers. Technologies with low impact on the agri-food value chain are defined as intermediate technologies rather than revolutionary ones, they contribute to the implementation of other innovative solutions and are a necessary (basic) condition for the digitization of agricultural production. The basic (basic) and ancillary (enabling) conditions for the digitalization of agricultural production, which are the starting point for the implementation of digital transformations in the agricultural sector of the economy, have been identified. Digital technologies can be useful at all levels of the value chain. Alongside the significant benefits, key challenges and barriers to digital innovation in agricultural production have been highlighted. The necessity and feasibility of the use of digital technologies by agricultural enterprises have been justified, enabling the intensive data flow generated by computers, machines, machinery, equipment, devices, sensors and sensors to accumulate information and data in such a way that they can function as a so-called smart system.

Key words: digital technologies, agricultural production, agricultural enterprises, innovations, value chain.

Супруненко С.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Університет державної фіскальної служби України

Suprunenko Svitlana

University of State Fiscal Service of Ukraine

СПЕЦИФІКА ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ

Статтю присвячено висвітленню специфіки та особливостей фінансового менеджменту у сфері державних послуг. Автором визначено сутність фінансового менеджменту та встановлено основні відмінності фінансового менеджменту у сферах приватних та державних послуг. Проведено короткий аналіз досвіду провідних країн світу у напрямі розвитку фінансового менеджменту в державному секторі, серед яких такі країни, як Велика Британія, Канада, Нідерланди, США. Встановлено процеси і процедури, які забезпечують результативність використання ресурсів фінансового менеджменту у сфері державних послуг. Окрема увага приділена автором питанням удосконалення фінансового менеджменту, керівництва, управління ефективністю в організації цього сектору. У дослідженні встановлені основні проблемні аспекти розвитку системи фінансового менеджменту та безпосередньо управління його ефективності в державному секторі в Україні, а також запропоновані шляхи подолання визначених недоліків.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, державний сектор, приватний сектор, сфера державних послуг, державні послуги, інструменти фінансового менеджменту, бюджет.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому суспільстві поняття «фінансовий менеджмент» практично не асоціюється зі сферою державних послуг, що пов'язано зі складнощами уявлення застосування органами державної влади або місцевого самоврядування деяких механізмів, які не регламентовані відповідним нормативно-правовим актом, а особливо у фінансовій сфері, де кожне рішення про витрачання коштів пильно розглядається численними контролюючими органами. Державні послуги пов'язані з високим рівнем очікувань з боку населення, у зв'язку з чим закономірно посилюється роль моніторингу та управління якістю цих послуг. Вимоги до рівня відповідальності та прозорості у витрачанні державних коштів останніми роками суттєво зросли, що чинить певний вплив на державні організації і стимулює їх робити більше з меншими засобами, бути більш ефективними й оптимізувати витрати. У багатьох країнах сучасне фінансове становище змушує жорстко скорочувати витрати. При цьому посилюється увага до бюджетування, планування і достовірності фінансової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження автором були вивчені та проаналізовані праці таких зарубіжних та вітчизняних науковців: Х. Брюйна [1], Д. Курпассона [2], М. Перрі [3], Н.А. Коротіної [4], Ж.П. Лисенко [5], В.В. Міхєєва [6], В.І. Пятанової [7] та деяких інших. У процесі опрацювання наукових доробків низки вчених у сфері фінансового менеджменту та державного управління ми

дійшли висновку, що для досягнення головної мети ефективного і відповідального управління суспільними фінансами – надання послуг державній сфері високої якості за підвищення ефективності та результативності бюджетних витрат – необхідно послідовно реформувати всі фази бюджетного циклу шляхом упровадження сучасних процедур і процесів фінансового менеджменту в державний сектор.

Мета статті. Метою дослідження є визначення особливостей фінансового менеджменту у сфері державних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інструменти і процедури фінансового менеджменту в секторі державного і муніципального управління стали активно використовуватися урядами економічно розвинених країн починаючи з другої половини 1980-х рр. До цього часу переважною стала думка, що державні організації, як і приватні компанії, повинні використовувати фінансові кошти з максимальною віддачею. За більш ніж двадцятирічний термін існування практики фінансового менеджменту в державних і муніципальних установах економічно розвинених країн розуміння його сутності і ключових принципів помітно змінилося. Якщо на початковому етапі фінансовий менеджмент розглядався насамперед як інструмент контролю за бюджетними витратами, то нині він розуміється як система керівництва фінансовими ресурсами в межах певної території, яка забезпечує оптимальні способи використання обмежених обсягів бюджетних ресурсів для ефективного

і результативного досягнення цілей [8, с. 67]. Таким чином, фінансовий менеджмент – це система управління і контролю фінансових сторін діяльності державного органу після досягнення його цілей. Система передбачає надання більшої свободи прийняття рішень тому, хто керує бюджетними витратами і результатами. Фінансовий менеджмент у сфері державних послуг включає в себе такі процеси і процедури, які забезпечують результативність використання ресурсів:

- визначення найбільш ефективних способів використання обмежених ресурсів для досягнення цілей соціально-економічної політики;
- забезпечення ефективного виконання прийнятих рішень;
- делегування відповідальності;
- підзвітність і відповідальність за діяльність і її результати.

Відзначимо принципові відмінності фінансового менеджменту у сферах приватних та державних послуг (табл. 1).

У більшості країн, де є практика фінансового менеджменту в державному секторі, процедури і стандарти фінансового менеджменту нормативно врегульовані шляхом прийняття відповідних законів (США, Австралія), а також за рахунок створення спеціальних служб (агентств) із фінансового менеджменту в органах виконавчої влади (Швеція, Великобританія). Таким чином, у низці зарубіжних країн уряди проводять внутрішні оцінки якості фінансового менеджменту, які потім використовуються в практиці управління. Найчастіше механізми оцінки якості фінансового менеджменту вбудовані в систему виконавчої влади і є елементами системи моніторингу та контролю [7, с. 108].

У розвинених країнах фінансовий менеджмент у сфері державних послуг визначається таким чином:

1) у теоретичній літературі – як діяльність державних і муніципальних службовців, що включає в себе

прийняття рішень і виконання інших функцій, які дозволяють визначати оптимальні способи використання обмежених ресурсів для ефективного і результативного досягнення політичних цілей;

2) у практичних посібниках (на прикладі Великобританії) – як «система керівництва фінансами державної або муніципальної організації та контролю над ними, що сприяє досягненню цілей організації» [10].

Зауважимо, що вихідний пункт фінансового менеджменту у сфері державних послуг – зіставлення витрат із результатами і визначення їх співвідношень. За підсумками розрахунку різних показників (економічності, ефективності, результативності), постійного відстеження їхньої динаміки і факторів, що на них впливають, приймаються, виконуються, коригуються і контролюються управлінські рішення про збільшення або зменшення бюджетних витрат на реалізацію тих чи інших цілей і завдань кожного конкретного відомства. Таким чином, ефективне здійснення належним чином прийнятих рішень втілюється в зміні структури витрат, а ці зрушення, у свою чергу, забезпечують досягнення запланованих результатів

Виходячи з вищевикладених положень, завданням професіоналів у сфері фінансів, що працюють у секторі державних послуг, є посилення та вдосконалення практики фінансового менеджменту. Зокрема, більше уваги повинно приділятися комплексному прогнозуванню, ефективному бюджетуванню і розподілу фінансових ресурсів. Ці напрями розглядаються як пріоритетні у багатьох країнах, оскільки уряди намагаються зберігати фінансову стійкість у волатильному глобальному економічному середовищі. Важливим елементом цього напрямку фінансового менеджменту є бюджетування, націлене на результат. Незалежно від того, уряд проходить період економічних труднощів або зростання, необхідно посилити зв'язок між цілями і результатами проведеної політики та бюджетами.

Таблиця 1

Відмінності фінансового менеджменту у сферах приватних та державних послуг

Характеристика	Приватний сектор	Державний сектор
Рівні застосування фінансового менеджменту	Застосовується на рівні підприємства або групи підприємств	Застосовується на рівні галузі, сфери діяльності головних розпорядників бюджетних коштів або території (органи державної влади, органи місцевого самоврядування)
Цілі фінансового менеджменту	Головна мета фінансового менеджменту в приватному секторі – максимізація прибутку власників підприємства в поточному і перспективному періоді за рахунок збільшення ринкової вартості бізнесу.	Головна мета фінансового менеджменту в державній сфері – найбільш ефективне використання фінансових ресурсів, які належать всьому суспільству.
Завдання фінансового менеджменту	У приватному секторі головне завдання – максимізація прибутку.	У державному секторі головне завдання – надання більшої кількості громадських послуг належної якості.
Управління ризиками	У приватному секторі ризики мінімізуються за прийнятого рівня прибутку.	У державному секторі управління ризиками сконцентроване в руках фінансових органів, а безпосередньо головні розпорядники бюджетних коштів виконують завдання безумовного виконання своїх функцій і державних завдань.
Формування обсягів фінансових ресурсів	У приватному секторі проблема формування необхідного обсягу фінансових ресурсів вирішується, виходячи з планів розвитку бізнесу.	У бюджетній сфері установи діють в межах доведених їм бюджетних асигнувань та лімітів бюджетних зобов'язань.

Джерело: складено автором за [9, с. 42–43]

З огляду на значення і розмір сектору державних послуг в Україні, який знаходиться під пильним наглядом і контролем, нині підвищеною є увага до фінансової дисципліни, прозорості, ефективності витрат, співвідношення між ціною і якістю в цьому секторі. На практиці це означає, що фінансисти в сфері державних послуг повинні обґрунтувати, що бюджети сформовані відповідно до цілей проведеної політики, що вибір постачальників є оптимальним з погляду співвідношення між ціною і якістю, а фінансова звітність є прозорою і достовірною, що кінцевий споживач послуг отримає цінність за гроші.

Панівна сьогодні тенденція до використання як фінансової, так і нефінансової інформації та звітності поширюється все більше і на сектор державних послуг. Так, практика використання інтегрованої звітності впроваджується і в сферу державних послуг. Однак тут може виникнути потенційна проблема, оскільки межі інтегрованої звітності сформовані більше для бізнес-спільноти, ніж для державного сектору. Для вирішення цієї проблеми Міжнародна рада з інтегрованої звітності розробила передову мережу для державного сектору, за допомогою якої державні організації можуть досліджувати і дискутувати, як інтегрована звітність може бути застосовна в цьому секторі.

Істотну роль в досягненні результативності та якості державних послуг відіграє управління ефективністю фінансового менеджменту. Управління ефективністю має ґрунтуватися на роботі з прозорою і достовірною інформацією про те, наскільки якісно і своєчасно надаються державні послуги, чи досягається мета «цінність за гроші», а також як і де можна впровадити поліпшення. Система управління ефективністю не повинна створювати надмірне навантаження у вигляді моніторингу та звітності. Вона повинна відповідати завданням, бути легкою для розуміння і використання.

Цікавим у цьому напрямі є досвід розвинених країн. Наприклад, у Великій Британії сектор державних послуг характеризується сильним і деталізованим управлінням ефективністю з центру (національний індикатор ефективності складається з 188 цілей). Канада і Австралія також розробили досить широкий набір формальних індикаторів і вимог до звітності, але не настільки великий, як у Великій Британії. У Нідерландах асоціація муніципалітетів розробила порівняльну систему показників ефективності – публічну інформацію, яку можна використовувати для порівняння та оцінки сильних і слабких сторін схожих організацій [7, с. 109].

Важливим аспектом ефективності в секторі державних послуг є не тільки кількісні, але і якісні показники послуг, що надаються. Це стосується таких сфер, як освіта, охорона здоров'я, організація харчування в школах, громадський транспорт тощо. Останнім

часом все частіше сектор державних послуг працює в партнерстві з приватними або з громадськими організаціями. Так, поширена практика, коли постачальник поставляє товар або послуги, вироблені іншою компанією. У таких випадках окремі обов'язки і відповідальність сторін повинні бути чітко прописані в контракті і переглядатися на регулярній основі. Наприклад, під час організації харчування в дитячих садах, школах, лікарнях, якщо постачальник поставляє продукцію іншого виробника, повинна бути передбачена відповідальність за якість і прописаний регламент проведення перевірки місця виробництва.

Що стосується розвитку системи фінансового менеджменту та безпосередньо управління його ефективності в державному секторі в Україні, ця система в нині містить низку проблем, серед яких варто виокремити:

- наявність великої кількості бюджетних ризиків;
- відсутність національної системи показників оцінки ефективності фінансового менеджменту;
- можливість суб'єктивної інтерпретації встановлених показників.

У зв'язку з цим основними напрямками вдосконалення системи фінансового менеджменту у сфері державних послуг можуть бути:

- необхідність упровадження інформаційно-аналітичних інструментів, програмного забезпечення, спрямованого на збір і аналіз інформації про поточний стан цієї системи;
- вдосконалення інформаційної системи взаємодії з питань якості та контролю на всіх рівнях управління;
- оптимізація показників оцінки ефективності цієї системи;
- підготовка кваліфікованих кадрів державного сектору.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що процес інтеграції механізму фінансового менеджменту сфери державних послуг в реальний бюджетний процес, здійснюваний головними розпорядниками бюджетних коштів, передбачає необхідність формування гіпотез, що вимагають перевірки на практиці, застосування кращих практик фінансового менеджменту на підставі аналізу міжнародного досвіду, розроблення оригінальних ідей, спрямованих на вирішення нетривіальних завдань. При цьому неминучою є наявність помилок, які потребують аналізу. Саме в результаті аналізу визначається раціональний і єдино правильний напрям подальшого розвитку. Всі ці аспекти становлять комплексне завдання, що стоїть перед всіма учасниками бюджетного процесу. Його вирішення дасть змогу з упевненістю говорити про практичну значущість процесу фінансового менеджменту для сфери державних послуг.

Список літератури:

1. Брюйн Х. Управление по результатам в государственном секторе. Москва: Институт комплексных стратегических исследований, 2009. 290 с.
2. Courpasson D., Reed M. Introduction: Bureaucracy in the age of enterprise. *Organization*. 2004. № 11(1). P. 5–12.
3. Parry M. The Four Dimensions of Public Financial Management. URL: <https://ru.scribd.com/document/32869877/The-Four-Dimensions-of-Public-Financial-Management> (дата звернення 10.11.2019)
4. Коротина Н.А. Теоретические основы государственного и муниципального финансового менеджмента. *Социум и власть*. 2014. № 5(49). С. 86–90.
5. Лисенко Ж.П. Бюджетування як інструмент забезпечення стратегічного та поточного планування. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2012. № 45. С. 191–195.
6. Михеев В.В. Финансовый менеджмент в муниципальном секторе. *Практика муниципального управления*. 2010. № 7. С.101–108.
7. Пятанова В.И. Направления совершенствования финансового менеджмента в секторе государственных услуг. *Вестник РЭУ им. Г.В. Плеханова*. 2017. № 4(94). С.106–110.
8. Афанасьев М.П., Кривогов И.В. Модернизация государственных финансов. Москва: Издательский дом ГУ–ВШЭ, 2007. 312 с.
9. Казаковцева М.В. Оценка эффективности финансового менеджмента в государственном секторе. *Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе*. 2014. № 3(11). С. 40–44.
10. Setting High Professional Standards for Public Services around the World. ACCA Report. URL: <http://graduate.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/public-sector/tech-tp-shps4.pdf> (дата звернення 12.11.2019).

References:

1. Bryuyn Kh. (2009) *Upravlenie po rezul'tatam v gosudarstvennom sektore* [Public sector performance management]. Moscow: Institute for Integrated Strategic Studies. (in Russian)
2. Courpasson D., Reed M. (2004) Introduction: Bureaucracy in the age of enterprise. *Organization*, vol. 11(1), pp. 5–12.
3. Parry M. The Four Dimensions of Public Financial Management. Available at: <https://ru.scribd.com/document/32869877/The-Four-Dimensions-of-Public-Financial-Management> (accessed 10 November 2019).
4. Korotina N.A. (2014) Teoreticheskie osnovy gosudarstvennogo i munitsipal'nogo finansovogo menedzhmenta [Theoretical foundations of state and municipal financial management]. *Society and power*, vol. 5(49), pp. 86–90.
5. Lysenko Zh.P. (2012) Bjudzhetuvannja jak instrument zabezpechennja strategichnogho ta potochnogho planuvannja [Budgeting as a tool for strategic and ongoing planning]. *Science and Technology of the National University of Technology*, vol. 45, pp. 191–195.
6. Mikheev V.V. (2010) Finansovyy menedzhment v munitsipal'nom sektore [Municipal financial management]. *Municipal management practice*, vol. 7, pp. 101–108.
7. Pyatanova V.I. (2017) Napravleniya sovershenstvovaniya finansovogo menedzhmenta v sektore gosudarstvennykh uslug [Directions for improving financial management in the public services sector]. *Bulletin REU them. G.V. Plekhanova*, vol. 4(94), pp. 106–110.
8. Afanas'ev M.P., Krivogov I.V. (2007) *Modernizatsiya gosudarstvennykh finansov* [Modernization of public finance]. Moscow: State University – Higher School of Economics. (in Russian)
9. Kazakovtseva M.V. (2014) Otsenka effektivnosti finansovogo menedzhmenta v gosudarstvennom sektore [Assessment of the effectiveness of financial management in the public sector]. *Models, systems, networks in economics, technology, nature and society*, vol. 3(11), pp. 40–44.
10. Setting High Professional Standards for Public Services around the World. ACCA Report. Available at: <http://graduate.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/public-sector/tech-tp-shps4.pdf> (accessed 12 November 2019).

СПЕЦИФИКА ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ

Статья посвящена определению специфики и особенностей финансового менеджмента в сфере государственных услуг. Автором определена сущность финансового менеджмента и установлены основные отличия финансового менеджмента в сферах частных и государственных услуг. Проведен краткий анализ опыта ведущих стран мира в направлении развития финансового менеджмента в государственном секторе, среди которых такие страны, как Великобритания, Канада, Нидерланды, США. Установлены процессы и процедуры, обеспечивающие результативность использования ресурсов финансового менеджмента в сфере государственных услуг. Особое внимание уделено автором вопросам совершенствования финансового менеджмента, руководства, управления эффективностью в организации данного сектора. В исследовании установлены основные проблемные аспекты развития системы финансового менеджмента и непосредственно управления его эффективности в государственном секторе в Украине, а также предложены пути преодоления ключевых недостатков.

Ключевые слова: финансовый менеджмент, государственный сектор, частный сектор, сфера государственных услуг, государственные услуги, инструменты финансового менеджмента, бюджет.

SPECIFICITY OF FINANCIAL MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICES

The article focuses on the specifics and features of financial management in public services. The author defines the essence of financial management, which should be understood as a system of management and control of financial aspects of the activity of a state body after achieving its goals, and establishes the main differences in financial management in the areas of private and public services, among which the differences in the following characteristics are identified: levels of application of financial management, objectives of financial management, objectives of financial management, risk management, the formation of financial resources. A brief analysis of the experience of the leading countries in the field of financial management development in the public sector, including countries such as the United Kingdom, Canada, the Netherlands, USA. The analysis identified that in a number of foreign countries, governments conduct internal assessments of the quality of financial management, which are then used in management practice. Most often, financial management quality assessment mechanisms are built into the executive power system and are elements of the monitoring and control system. Processes and procedures have been established to ensure the efficient use of financial management resources in public services. Particular attention is paid to the author's issues of improvement of financial management, leadership, performance management in the organization of this sector. These areas are considered a priority in many countries as governments seek to maintain financial sustainability in a volatile global economic environment. The study identifies the main problematic aspects of the development of the financial management system and the direct management of its efficiency in the public sector in Ukraine, as well as ways to overcome certain shortcomings, including the need to introduce information and analytical tools, improvement of information system of interaction on quality and control issues at all levels of management, optimization of indicators the efficiency of this system.

Key words: financial management, public sector, private sector, public services, public services, financial management tools, budget.

3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-30>

УДК 330:331

Головач Н.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Дмитренко Г.А.

доктор економічних наук, професор,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Holovach Nataliia, Dmytrenko Hennadii

Interregional Academy of Personnel Management

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ ПОТРЕБ РОБОТОДАВЦЯ ТА ПРАЦІВНИКА

Розкривається сутність поняття якості трудового потенціалу як ключового важеля зростання економіки країни з позицій двоєдиного підходу: вимог роботодавця та потреб самих працівників. Визначено умови самореалізації роботодавців та працівників у контексті підвищення якості трудового потенціалу організацій. Вимогам роботодавця відповідає конкурентоспроможний працівник із необхідними актуальними знаннями та вміннями, які з часом можуть втрачати актуальність та застарівати. Конкурентоспроможним працівник може бути тільки за умови внутрішньої потреби постійно оновлювати знання через розвинену аналітико-пізнавальну активність. Потреби конкурентоспроможних працівників полягають у їхній самореалізації у трудовій сфері діяльності, яка забезпечується управлінською культурою в організації.

Ключові слова: *якість трудового потенціалу, роботодавець, працівник, конкурентоспроможний, аналітико-пізнавальна активність, самореалізація та ін.*

Постановка проблеми. Проблема підвищення якості трудового потенціалу є предметом дослідження економіки багато років та дотепер визначається дуже актуальною. Необхідність її комплексного розгляду зумовлена двома надважливими завданнями: перше – це досягнення балансу між вимогами (потребами) роботодавців на ринку праці і можливостями працівників задовольняти ці потреби; друге – це знаходження людиною такої роботи, яка б задовольняла її потреби в контексті самореалізації у трудовій сфері діяльності, сприяла повному розкриттю її потенціалу.

Перше завдання вирішується в усіх країнах із розвиненою економікою шляхом розвитку наявного персоналу в організації засобами внутрішнього навчання (наставництво, інструктажі, тренінги, семінари та ін.) і зовнішнього (через заклади вищої, післядипломної освіти, центри розвитку). Друге завдання вирішується шляхом поповнення трудового потенціалу із зовнішніх джерел. У такому разі використовують уже напрацьовані методи підбору кадрів, методики діагностики потенціалу кандидата на вакантну посаду. Однак уся процедура підбору та залучення персоналу не забез-

печує отримання результатів досягнення балансу між потребами роботодавців і потребами кандидатів на посади, їхніми можливостями самореалізації у професійній сфері діяльності. Але більш ефективного механізму підвищення якості трудового потенціалу у цьому контексті поки що не знайдено.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанням якості трудового потенціалу організацій у контексті його формування, використання і розвитку присвячена велика кількість публікацій учених і практиків, серед яких відомі такі вітчизняні автори, як: О. Грішнова, Г. Дмитренко, Т. Заєць, А. Колот, В. Олійник, Т. Ріктор та ін. Водночас нові виклики економіки та управління підприємствами потребують аналізу і розроблення відповідних рішень у визначенні нових шляхів підвищення якості трудового потенціалу вітчизняних підприємств у сучасних умовах господарювання, зокрема з врахуванням потреб роботодавця та працівника.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття сутності системного шляху підвищення якості трудового потенціалу з урахуванням потреб роботодавця та працівника.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що саме від людської діяльності, яка здійснюється в самих різних організаціях економічного інституту та знаходиться в основі всіх економічних процесів і науково-технічного прогресу, залежить стан розвитку економіки будь-якої країни. У цьому контексті необхідно розглянути бачення роботодавців щодо шляхів підвищення якості трудового потенціалу організацій як перших та найголовніших споживачів трудового потенціалу. Виділимо основні вимоги роботодавців до якісного працівника взагалі: 1) актуальні професійні знання та вміння виконувати конкретні обов'язки, завдання на цей період; 2) здатність учитися для постійного оновлення знань і вмінь, враховуючи тенденцію до їх застарівання; 3) відповідальність за роботу та трудову поведінку; 4) здатність бути безконфліктним у трудовому соціумі (як складник моральності особистості); 5) внутрішнє бачення праці на певній посаді, що пов'язане з необхідністю займатися працею, яка природно притаманна людині через відповідність її професійно-особистісних якостей займаній посаді і виконавчим функціям.

Якщо працівник відповідає всім п'яти вимогам, то він є конкурентоспроможним (з оцінкою на найближчий час) і конкурентоздатним (з оцінкою на майбутнє) на ринку праці і тим самим підвищує якість трудового потенціалу (ЯТП) конкретної організації [2]. Саме пошуку відповідності претендента на вакантну посаду цим п'яти основним вимогам присвячено всі методи підбору персоналу для підвищення ЯТП організації. Водночас результати підбору кадрів можуть бути не завжди позитивні.

Всі п'ять вищезначених вимог є абсолютними практично для всіх категорій працівників у будь-якій організації.

На думку працівника, умови підвищення якості особистісного трудового потенціалу мають враховувати насамперед його потреби. Дослідження, які були проведені щодо цього питання, довели, що актуалізація особистісного трудового потенціалу працівника залежить від рівня задоволення його певних потреб у трудовій сфері діяльності.

Виділяємо такі найважливіші першочергові потреби, як:

- 1) гідна винагорода за працю;
- 2) високий рівень відповідності займаної посади з функціоналом виконання (професійна придатність, мотивуючий зміст праці);
- 3) сприятливий мікроклімат у трудовому соціумі, який зумовлений проявами поваги і визнання з боку колег і керівництва;
- 4) привабливі умови праці (організаційні і гігієнічні);
- 5) потужна зовнішня мотивація активної праці;
- 6) можливість розвитку і кар'єрного росту.

Зазначені потреби є абсолютними і стосуються кожного працівника. Відрізнити ці потреби може тільки вага значущості (пріоритетність). І це може визначити тільки сам працівник методом попарного порівняння таким чином, що вага значущості цих потреб, наприклад, в межах 10 буде вимірюватися в одиницях. Однак більш важливим є визначення рівня задоволеності цих потреб у кожного працівника методом системного опитування з використанням факторно-критеріальної кваліметрії [5].

Якщо ці потреби задоволеності максимального рівня та трудовий потенціал працівника реалізується більшою мірою, то віддача продуктивності сил буде значно більшою, ніж коли цей рівень буде низьким, що повинен враховувати роботодавець для підвищення якості трудового потенціалу з погляду його реалізації (а не просто наявності висококваліфікованих працівників), тобто з позицій діяльнісного підходу.

У табл. 1 наведено приклад визначення рівня (індексу) задоволеності потреб працівника «N», що одночасно характеризує рівень його самореалізації в трудовій сфері діяльності [2, с. 40].

Взагалі поняття «самореалізація» як вищий рівень задоволення ієрархії потреб людини (за пірамідою А. Маслоу) є ключовим змістом якості життя громадян країни в контексті реалізації ідеології поглибленої демократії – еколюдиноцентризму.

Отже, рівень (індекс) самореалізації у працівника «N» можна виразити кількісною мірою певним показником. У нашому разі в табл. 1 він дорівнює 0,54, що означає низький індекс (характеризує «недовикористання» трудового потенціалу працівника «N» в контексті реалізації трудового потенціалу всієї організації).

Таблиця 1

Оціночна модель рівня самореалізації працівника в організації (приклад оцінювання працівника «N»)

№ п/п	Фактори задоволеності потреб працівника	Критерії задоволення потреб та їхня значущість					Оцінка за факторами	Причини незадоволення потреб
		Повністю задоволений (1,0)	Скоріше задоволений, ніж ні (0,75)	Посередньо задоволений (0,50)	Скоріше незадоволений, ніж так (0,25)	Повністю незадоволений (0,0)		
1.	Винагорода за працю				X		0,25	
2.	Відповідність займаної посади		X				0,75	
3.	Мікроклімат у колективі	X					1,00	
4.	Умови праці за факторами				X		0,25	
5.	Умови зовнішньої мотивації праці				X		0,25	
6.	Можливість розвитку та кар'єрного росту					X	0,75	
Приклад оцінки рівня (індексу) самореалізації працівника «N»: $O_{сам} = \sum_{i=1}^6 \frac{3,25}{6} = 0,54$								

Для того щоб органічним чином вирішити проблему досягнення балансу між вимогами роботодавців і можливостями працівників задовольняти їхні потреби, треба згрупувати останні за головними напрямками. Ці напрями повинні стати орієнтирами для діяльності не тільки закладів вищої, післядипломної освіти, центрів розвитку персоналу, а також для удосконалення внутрішньої управлінської культури в самих організаціях.

Виділяємо головні напрями потреб роботодавців та працівників із тим, щоб визначити шляхи задоволення цих потреб: а) роботодавцю потрібен кваліфікований конкурентоспроможний працівник (професійно підготовлений, відповідальний, безконфліктний, внутрішньо мотивований за помірну винагороду); б) працівнику потрібні сприятливі умови для самореалізації у трудовій діяльності через задоволення своїх потреб (табл. 1).

У табл. 2 визначено умови самореалізації роботодавців та працівників у контексті підвищення якості трудового потенціалу організацій.

Проблема самореалізації будь-якої людини пов'язана з рівнем задоволення її першочергових потреб. У зв'язку з цим саме з цих позицій розглядається діяльність як роботодавців, так і працівників у напрямі підвищення якості трудового потенціалу і його реалізації задля підвищення ефективності діяльності всієї організації. Це повністю відповідає ідеології еколюдиноцентризму та людиноцентричної системотворюючої ідеї [3].

Якщо проаналізувати фактор, який сприяє або від чого залежить рівень задоволення вимог роботодав-

ців та потреб працівників, тоді з табл. 2 виділяємо такі головні компоненти підвищення якості трудового потенціалу організацій, як: конкурентоспроможність працівника; управлінська культура; діяльність закладів вищої і післядипломної освіти, центрів розвитку.

1. Конкурентоспроможність працівника. Головна проблема між вимогами роботодавця і потребами найманого працівника практично завжди стосується оплати праці, коли останній бажає більше, ніж пропонує роботодавець. Конкурентоспроможний працівник може довести роботодавцю власну цінність, якому потрібен конкурентоспроможний працівник. Різниця між ними полягає в тому, що конкурентоспроможний працівник, по-перше, обов'язково має високорозвинену аналітико-пізнавальну активність (АПА), що означає постійне оновлення професійних знань за його внутрішньою потребою. По-друге, він засвоїв на рефлексивному рівні (саме завдяки розвиненій АПА) фундаментальні ядра знань із кожного предмета. За розвиненої аналітико-пізнавальної активності і фундаментальних знань такій людині легко засвоювати актуальні знання і вміння, які потрібні роботодавцю для виконання завдань сьогодні і в майбутньому (далі їх необхідно оновлювати відповідно до стратегії організації). По-третє, конкурентоспроможний працівник чітко оцінює та усвідомлює свої здібності, професійно значущі якості, а також власні здібності вчитися та взаємодіяти у мультикультурних соціумах [7]. У цьому разі працівник чітко усвідомлює те, що і відповідальність, і толерантність, і відносини в колективі

Таблиця 2

**Умови самореалізації роботодавців та працівників
у контексті підвищення якості трудового потенціалу організацій**

Умови самореалізації роботодавців		Умови самореалізації працівників	
Основні вимоги роботодавців до працівників	Що сприяє або від чого залежить рівень задоволення вимог	Основні потреби працівників до роботодавців	Що сприяє або від чого залежить рівень задоволення потреб
1. Помірна оплата праці	Ефективність діяльності організації як наслідок управлінської культури	1. Висока оплата праці	Конкурентоспроможність, яка усвідомлюється самим працівником ще в системі освіти, в процесі розвитку
2. Професійна придатність, актуальні професійні знання та вміння	Особистісні якості працівника, діяльність закладів професійної, вищої, післядипломної освіти сумісно з роботодавцями	3. Відповідний до професійних здібностей зміст праці, улюблена праця на зайнятій посаді	Сприяння (з боку роботодавців) пошуку праці в межах прогресивної управлінської культури в організації
3. Здатність вчитися та періодично оновлювати знання та вміння	Особистісні якості працівника, діяльність закладів професійної, вищої, післядипломної освіти сумісно з роботодавцями	3. Сприятливий мікроклімат в колективі	Управлінська культура в організації, прогресивність якої зумовлюється здатністю керівників її формувати
4. Відповідальність (як внутрішня моральна якість)	Особистісні якості працівника, закладів професійної, вищої, післядипломної освіти сумісно з роботодавцями	5. Сприятливі організаційні та гігієнічні умови	Управлінська культура в організації, прогресивність якої зумовлюється здатністю керівників її формувати
5. Безконфліктність (толерантність), як внутрішня моральна якість	Особистісні якості працівника, діяльності керівника та колективу загалом	5. Суттєва мотивація до активної праці	Управлінська культура в організації, прогресивність якої зумовлюється здатністю керівників її формувати
6. Високий рівень мотивації та продуктивності праці	Усвідомлення працівником відповідності своїх професійно особистісних якостей виконавчим функціями	6. Можливість розвитку та кар'єрного росту	Управлінська культура в організації, прогресивність якої зумовлюється здатністю керівників її формувати

Джерело: аналітичні дослідження авторів

базуються на повазі працівників один до одного, тобто на загальнолюдській моральності. Знання людиною власного «я» не тільки суттєво підвищує його конкурентоспроможність у контексті пристосування до будь-якого соціуму, але стає потужним підґрунтям для подальшого самовдосконалення.

2. Управлінська культура. Управлінська культура організації суттєвим чином зумовлює значне підвищення якості трудового потенціалу з погляду впливу на розкриття і реалізацію кожним працівником свого особистого трудового потенціалу. В цьому аспекті розрізняємо два типи управлінських культур: прогресивну культуру цільового управління (КЦУ) за кінцевими результатами і регресивну культуру адміністративного типу (КАТ). Перший тип управлінської культури домінує в економічно розвинених країнах західної демократії, другий – панує (з радянських часів і до сьогодні) у державних структурах, зокрема в органах влади України [6].

Сутність прогресивної КЦУ полягає у чіткій спрямованості персоналу всієї організації на кінцеві цілі, які фіксуються чіткими кінцевими результатами, зумовлюють необхідність вирішення двоєдиного завдання: одержання високих кінцевих результатів за рахунок розкриття і реалізації трудового потенціалу (з використанням досягнень науково-технічного прогресу). Останнє вже пов'язано з високим рівнем самореалізації працівників у трудовій сфері діяльності. Йдеться як про роботодавців, самореалізація яких сприяє високим кінцевим результатам завдяки оптимальній реалізації якісного трудового потенціалу, так і про найманих працівників, самореалізація яких залежить від задоволення потреб в організації. Тому в межах прогресивної культури цільового управління роботодавці зацікавлені у побудові умов для задоволення потреб працівників, включаючи всі ті, що зазначені у стовпці 3 таблиці 2.

Зовсім іншим чином ситуація складається у межах регресивної культури (КАТ), глибинними коріннями якої є ігнорування важливості врахування потреб працівника як особистості. Для державних структур характерна також розмитість (декларативність) цілей і невизначеність кінцевих результатів діяльності, що не спонукає керівників перейматися проблемою сприяння самореалізації працівників у трудовій сфері. Певною мірою в КАТ деформуються і вимоги роботодавців (керівників) до якості трудового потенціалу, включаючи питання підбору персоналу за професійними і морально-культурними якостями, які часто вирішуються за протекцією або в інший нерациональний спосіб.

Характерно, що сьогодні національна система освіти багато в чому є «жертвою» регресивної управлінської культури за всіх намагань інтегруватися в європейську і світову цивілізаційну спільноту.

3. Діяльність закладів професійної, вищої, післядипломної освіти. Як можна бачити з аналітичної табл. 2, три з шести вимог роботодавців можуть бути задоволені в результаті якісної діяльності цих закладів сумісно з роботодавцями, що спрямована на особистість працівника. Крім того, усвідомлення працівниками свого рівня конкурентоспроможності (наявності високого рівня аналітико-пізнавальної активності, засвоєння фундаментальних ядер знань та самопізнання власного «я», включаючи професійно особистісні якості, професійну спрямованість), що є продуктом системи освіти і відповідає вимогам роботодавця, одночасно важливо для задоволення потреб працівників.

Уваги потребує також той факт, що освіта має великий вплив і на формування прогресивної чи регресивної управлінської культури через підготовку відповідних за якістю управлінців. Маючи на увазі ту обставину, що придатність людини до управлінської діяльності повинна визначатися ще у школі, а знання щодо формування прогресивної КЦУ – в закладах професійної (вищої) освіти відповідної спрямованості. А такі внутрішні якості особистості, як відповідальність і толерантність, є складниками загальнолюдської моральності, починають формуватися ще з дитинства та залежать від її якостей, умов виховання, середовища та ін. [4].

Висновки. Таким чином, запропоновані шляхи підвищення якості трудового потенціалу в контексті ідеології еколюдиноцентризму та людиноцентричної системоутворюючої ідеї розкривають сутність умов, які сприяють задоволенню потреб як роботодавця, так і працівника. Конкурентоспроможність працівника, управлінська культура, діяльність закладів освіти визначені головними компонентами забезпечення якості трудового потенціалу сучасних організацій, що належать до єдиної системоутворюючої ідеї – сприяння самореалізації особистості у трудовій сфері діяльності, що пов'язано із задоволенням її потреб у середовищі як роботодавців, так і працівників.

Подальші наукові дослідження пов'язані з підвищенням якості трудового потенціалу закладів освіти всіх ступенів та інших освітянських структур. Надважливим аспектом формування трудового потенціалу організацій визначено діяльність системи освіти з жорстким додержанням принципу професійної придатності, конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Список літератури:

1. Головач Н.В. Професійна освіта як ключовий фактор розвитку трудового потенціалу України. Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції: зб. матер. IV всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 листопада 2018 р. С. 233–236.
2. Головач Н.В., Дмитренко Г.А. Системне формування нового покоління нації: гуманістичний контекст : монографія. Київ, 2019. 350 с.
3. Дмитренко Г.А., Ріктор Т.Л. Людиноцентризм освіти в контексті підвищення якості трудового потенціалу : монографія. Нац. акад. пед. наук, Ун-т менедж. освіти. Київ : Дорадо-Друк, 2012. 296 с.

4. Дмитренко Г.А., Медвідь В.В., Мудра С.В. Управління якістю професійної освіти: підготовка конкурентоспроможних випускників: монографія. Київ-Севастопіль : Мистецтво. 2013. 336 с.
5. Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст : навч. посіб. / Г.А. Дмитренко, О.Л. Ануфрієва, Т.І. Бурлаєнко, В.В. Медвідь ; за заг. ред. Г.А. Дмитренка. Київ : Видавництво «Аграрна освіта», 2016. 335 с.
6. Культура цільового управління в національній системі освіти: гуманістичний контекст : колективна монографія / О.Л. Ануфрієва, Т.І. Бурлаєнко, Г.А. Дмитренко та ін. ; за заг. ред. Г.А. Дмитренка, В.В. Олійника. Луцьк : Вежа – Друк. 2017. 412 с.
7. Лук'янчук-Арутюнян Я.А. Аналітико-пізнавальна активність учнів: сутність та можливості діагностування у загальноосвітніх навчальних закладах. Київ : Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісяч. науково-метод. журнал. № 8(51) серпень. 2016. С. 38–44.

References:

1. Holovach N.V. (2018) Profesiina osvita yak kluchovyi faktor rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy [Vocational education as a key factor in the development of Ukraine's labor potential]. *Problems and prospects of socio-economic development of Ukraine in the conditions of European integration: Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv, November 14. Kyiv : Publishing House «Personnel». pp. 233–236. (in Ukrainian)
2. Holovach N.V. Dmytrenko H.A. (2019) Systemne formuvannya novoho pokolinnia natsii: humanistychnyi kontekst: monohrafiia [Systematic formation of a new generation the nation: humanistic context: monograph]. Kyiv : DKS-Center. 350 p. (in Ukrainian)
3. Dmytrenko H.A., Riktor T.L. (2012) Liudynotsentryzm osvity v konteksti pidvyshchennia yakosti trudovoho potentsialu : monohrafiia [Human-centeredness education in the context of improving the quality of labor potential]. Nat. Acad. ped. Sciences, Univ. education. Kyiv: Dorado-Print, 296 p. (in Ukrainian)
4. Dmytrenko H.A., Medvid V.V., Mudra S.V. (2013) Upravlinnia yakistiu profesiinoi osvity : pidhotovka konkurentospromozhnykh vypusknnykh : monohrafiia [Quality Management of Vocational Education: Preparation of Competitive Graduates]. Kyiv-Sevastopol: Myst. 336 p. (in Ukrainian)
5. Dmytrenko H.A., Anufrieva O.L., Burlaienko T.I., Medvid V.V. (2016) Kvalimetriia v upravlinni: humanistychnyi kontekst : navch. posib. [Kvalimetry in management: the humanistic context]. Kyiv: Agrarian Education Publishing House, 335 p. (in Ukrainian)
6. Dmytrenko H.A., Anufrieva O.L., Burlaienko T.I. ta in. (2017) Kultura tsilovoho upravlinnia v natsionalnii systemi osvity: humanistychnyi kontekst: kolektyvna monohrafiia [The culture of target management in the national education system: the humanistic context]. Lutsk: Tower – Print. 412 p. (in Ukrainian)
7. Lukianchuk-Arutiunian Y.A. (2016) Analitychno-piznavalna aktyvnist uchniv: sutnist ta mozhlyvosti diahnostuvannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Students' analytical and cognitive activity: the essence and possibilities of diagnostics in general educational institutions]. Education and development of gifted personality: monthly. scientific method. magazine. No. 8(51) August. Kyiv. P. 38–44. (in Ukrainian)

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ОРГАНИЗАЦИЙ С УЧЕТОМ ПОТРЕБНОСТЕЙ РАБОТОДАТЕЛЯ И РАБОТНИКА

Раскрывается сущность понятия качества трудового потенциала как ключевого рычага роста экономики страны с позиций двуединого подхода: требований работодателя и одновременно потребностей самих работников. Определены условия самореализации работодателей и работников в контексте повышения качества трудового потенциала организаций. Требованиям работодателя соответствует конкурентный работник с необходимыми актуальными знаниями и умениями, которые со временем могут терять актуальность и устаревать. Конкурентоспособным работник может быть только при наличии аналитико-познавательной активности и внутренней потребности постоянно обновлять свои знания. Потребности конкурентоспособных работников заключаются в их самореализации в трудовой сфере деятельности и обеспечиваются действующей управленческой культурой организации.

Ключевые слова: качество трудового потенциала, работодатель, работник, конкурентный, конкурентоспособный, аналитико-познавательная активность, самореализация и др.

IMPROVING OF QUALITY OF THE LABOR POTENTIAL OF ORGANIZATIONS IN VIEW OF THE WORKER AND EMPLOYER REQUIREMENTS

Improving the quality of labor potential as a key lever for the growth of the country's economy is considered from the perspective of a two-pronged approach: the requirements of the employer and at the same time the needs of the workers themselves. The requirements of the employer are met by a competitive highly qualified experienced worker with the

necessary relevant knowledge and skills, which over time may lose relevance and become obsolete. A worker can be competitive only under the condition of his (her) desire to update knowledge through developed analytical and cognitive activity. The conditions for the self-realization of employers and workers in the context of improving the quality of the labor potential of organizations are determined. The needs of self-fulfillment in the field of labor of competitiveness workers are provided by the current managerial culture in the organization. The level of workers' self-fulfillment is determined by the progressive (or regressive) management culture that employers formed due to their managerial abilities in the process of their self-realization. The essence of the worker's competitiveness from non-standard positions is revealed – in the conditions of an employee desire constantly update knowledge through developed analytical and cognitive activity of the worker's personality. This quality is considered not only as a static aggregate of the potential of skilled workers, but also as a value of productive forces, which depend on the level (index) of their self-realization in the sphere of labor activity. To solve the problem and finding a balance between the demands of employers and the ability of employees to meet their needs, it is proposed to group them by the main ranges. These ranges should be the benchmarks for staff development and for improving the internal management culture within the organization itself. The main tools to ensure the quality of the labor potential of modern organizations are identified: the competitiveness of the worker, managerial culture, the activities of educational and developing institutions. Further scientific research is associated with improving the quality of the labor potential of educational institutions at all levels and other educational structures, because the education system provides the level of professional suitability and competitiveness of future specialists.

Key words: quality of labor potential, employer, worker, competitive, competitiveness, analytical and cognitive activity, self-realization, etc.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-31>

УДК 339.137.05

Дашко І.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету

Dashko Irina

Kryvyi Rih Faculty of Zaporizhzhya National University

АНАЛІЗ СКЛАДНИКІВ ГЛОБАЛЬНОГО ІНДЕКСУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті проаналізовано основні складники глобального індексу конкурентоспроможності. Виділено та досліджено взаємозв'язок між складниками. Зазначено, що інститути формують базу розподілу переваг і несуть витрати з реалізації стратегій і програм із розвитку. Інфраструктура – важливий фактор, що визначає місце розташування економічної діяльності. Стабільність макроекономічного середовища важлива для бізнесу і для конкурентоспроможності всієї країни. Здоров'я та освіта роблять економіку продуктивнішою. Ефективність і гнучкість ринку праці гарантують, що працівники використовуються в економіці найефективніше. Ефективний фінансовий сектор необхідний для розміщення ресурсів. Доступ до прогресивних продуктів і проектів, розмір ринку впливають на бізнес, рівень ефективності під час виробництва товарів і послуг. Всі складники не є незалежними: вони не тільки взаємопов'язані, але і мають тенденцію доповнювати один одного.

Ключові слова: конкурентоспроможність, індекс, субіндекс, складники, потенціал.

Постановка проблеми. Всесвітній економічний форум визначає конкурентоспроможність як набір інститутів, стратегій і факторів, які визначають рівень продуктивності країни. Рівень продуктивності впливає на стійкість рівня економіки. Іншими словами, більш конкурентоспроможні економіки прагнуть забезпечити можливість своїм громадянам отримувати більше дохо-

дів. Рівень продуктивності також визначає прибутковість інвестицій в економіці. Оскільки рівень прибутковості є фундаментальним детермінантом темпів зростання економіки, більш конкурентоспроможною є та економіка, в якій очікується стрімкіше зростання в середньо- і довгостроковій перспективі. Таким чином, концепція конкурентоспроможності включає статичні і динамічні склад-

ники: продуктивність країни однозначно визначає її здібності підтримувати високий рівень доходів, але при цьому є основною детермінантою прибутковості інвестицій, що є одним із ключових факторів, які впливають на потенціал зростання економіки. Всесвітній економічний форум запропонував Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) – дуже широкий індекс для оцінки національної конкурентоспроможності, який бере до уваги мікроекономічні і макроекономічні основи національної конкурентоспроможності. Багаточисельні економетричні дослідження доводять, що насправді дійсності одночасно відповідає багато припущень. ГІК фіксує таку недосконалість, пропонуючи середньозважене значення багатьох різних компонентів, кожен з яких відображає один аспект цієї комплексної реальності. Вважаємо за доцільне подальше дослідження й аналіз складників ГІК із метою удосконалення й відповідної адекватності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених свідчать про різноплановість досліджень в окресленому колі питань [1–4]. Формуванню глобального індексу конкурентоспроможності присвячені праці науковців: А. Гальчинського [5], А. Гражевської [6], В. Гейця [7], Л. Федулової [8] та ін. Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання формування та практика застосування ГІК залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження й аналіз складників глобального індексу конкурентоспроможності задля отримання відповідних кількісних та якісних характеристик досліджуваних об'єктів.

Виклад основного матеріалу. Досвід у вивченні конкурентоспроможності доводить, що є безліч комплексних детермінант конкурентоспроможності. Деякі кращі економічні розуми останніх 200 років намагалися відповісти на питання: «що визначає багатство нації?». З 1979 р. в щорічних глобальних звітах конкурентоспроможності досліджуються фактори, які дозволяють національним економікам досягати стійкого економічного зростання і довгострокового благополуччя. Багато років ці звіти були для бізнес-лідерів і високопосадових політиків тим стандартом, за допомогою якого вони визначали перешкоди, що заважають підвищувати конкурентоспроможність, і обговорювали стратегії з їх подолання. Натепер науковці виділяють певні компоненти, які класифікують у 12 різних групах – 12 складників конкурентоспроможності.

Проаналізуємо складники:

1. Якість інститутів – формує базу, в межах якої приватні підприємці, компанії та уряди взаємодіють одне з одним з метою отримання доходу і забезпечення процвітання економіки. Інституційна база дуже важлива для конкурентоспроможності і зростання. Інституційне середовище має основний вплив на ті способи, якими різні суспільства розподіляють свої переваги і несуть витрати за реалізацію стратегій і програм із розвитку. Крім того, позначається на інвестиційних рішеннях та організації виробництва. Власники землі,

корпоративних акцій і навіть інтелектуальної власності не почнуть інвестувати в поліпшення або підтримку власності, якщо їм не гарантовані права власників. Значення інститутів не обмежене законодавчою базою. Ставлення уряду до ринків і свобод, а також ефективність його роботи також важливі: громіздкий апарат і бюрократія, надмірне держрегулювання, корупція, нечесність під час складання держзамовлень, недолік прозорості і надійності або політична залежність судової системи приводять до значних економічних витрат для бізнесу й уповільнюють процес економічного розвитку. Тоді як література про економіку в основному присвячена державним установам, приватні інститути теж є важливим елементом процесу досягнення добробуту. Прозорість приватного сектору незамінна для бізнесу. Її можна забезпечити шляхом застосування стандартів, аудиторських і бухгалтерських практик, які гарантують своєчасний доступ до інформації.

2. Високорозвинута інфраструктура має велике значення для ефективного функціонування економіки, оскільки вона є важливим фактором, що визначає місце розташування економічної діяльності, а також види діяльності або сектори, які можуть розвиватися в економіці. Хороша інфраструктура знижує вплив відстаней між регіонами, що забезпечує реальну інтеграцію національного ринку і зв'язок із ринками інших країн і регіонів.

Широка і розвинена інфраструктура – це істотний чинник, який впливає на конкурентоспроможність і економічне зростання, а також різними способами нівелює нерівність доходів і знижує рівень бідності. У зв'язку з цим розвинена транспортна і комунікаційна інфраструктура є передумовою ефективного функціонування ринків і зростання експорту. Крім того, вона забезпечує бідним співтовариствам доступ до основної економічної діяльності і навчальних закладів. Ефективні умови транспортування товарів, людей і послуг, такі як якість автомобільних і залізних доріг, портів і повітряного транспорту, дають змогу підприємцям доставити свій товар на ринок безпечно і вчасно, а працівникам – пересуватися по країні в пошуку найбільш відповідних робочих місць. Економіки також залежать від безперебійних поставок необхідних обсягів електрики, що забезпечує необхідний режим роботи підприємств і заводів. І, нарешті, широка і розвинена телекомунікаційна мережа гарантує швидкий і вільний потік інформації, який підсилює економічну ефективність тим, що дозволяє економічним гравцям враховувати всю наявну інформацію в тому або іншому питанні під час ухвалення рішень.

3. Стабільність макроекономічного середовища важлива для бізнесу і, відповідно, для конкурентоспроможності всієї країни. Потрібно визнати, що тоді як макроекономічна стабільність сама по собі не може збільшити продуктивність країни, макроекономічний хаос шкодить економіці. Компанії не можуть ухвалити обґрунтовані рішення, якщо рівень інфляції обчислюється в сотнях (зазвичай, якщо державний бюджет

виходить з-під контролю). Фінансовий сектор не може функціонувати, якщо в державі є гігантський дефіцит (особливо, якщо це веде до утиску банків і примушує їх видавати кредити під відсотки, нижчі за ринкові). Держава не може ефективно надавати послуги, якщо їй необхідно виплачувати величезні відсотки за минулі борги. Загалом економіка не може зростати, якщо макроекономічне середовище не є стабільним або сприятливим.

4. Здорова робоча сила має найважливіше значення для конкурентоспроможності і продуктивності країни. Хворі працівники не зможуть реалізувати свій потенціал і працюватимуть менш продуктивно. Погане здоров'я веде бізнес до великих витрат, оскільки хворі співробітники часто відсутні на робочому місці або працюють із низьким рівнем ефективності. Тому інвестиції в охорону здоров'я є істотними з погляду простої економіки, не кажучи вже про мораль. Крім здоров'я, до цієї групи входить обсяг і якість початкового утворення населення, значення якого в сучасній економіці росте. Базова освіта збільшує ефективність кожного окремого працівника, що робить економіку продуктивнішою. Робоча сила з недоліком формальної освіти може виконувати тільки елементарні роботи вручну, і їй набагато складніше адаптуватися до складніших виробничих процесів і технологій. Дефіцит кваліфікованого адміністративного штату також може мати негативний вплив на загальну бізнес-діяльність. Тому відсутність базової освіти може обмежувати бізнес-розвиток, тоді як компаніям буде складніше рухатися вперед по ланцюжку створення вартості, виробляючи різноманітніші товари з великою вартістю.

5. Якісна вища освіта і професійна підготовка мають вирішальне значення для економік, які хочуть рухатися вперед по ланцюжку створення вартості і не обмежуватися простими виробничими процесами і продукцією. Зокрема, сьогодні глобалізована економіка вимагає від національних економік створення пулу освічених працівників, які можуть швидко адаптуватися до змін середовища. Для обліку такої концепції в цій групі факторів оцінюється рівень зарахування в середні школи і виші, а також якість освіти згідно з оцінками бізнес-суспільства. Важливість технічного і безперервного виробничого навчання, про яке забувають у багатьох економіках, неможливо переоцінити, оскільки воно забезпечує працівникам можливість регулярно покращувати свої навички для роботи з постійно оновлюваними виробничими системами.

6. Країни з ефективними ринками проводять необхідний асортимент товарів і послуг з урахуванням умов попиту-пропозиції. Крім того, такі ринки гарантують, що їхні товари продаватимуться і купуватимуться в економіці найефективнішим чином. Здорова ринкова конкуренція на внутрішньому і зовнішньому ринках важлива для підвищення ринкової ефективності і, відповідно, бізнес-продуктивності. Вона гарантує виживання найраціональнішим фірмам, які виробляють товари, потрібні ринку. Щоби створити якнайкраще

середовище для обміну товарами, перешкод для бізнес-діяльності, які з'являються унаслідок державного втручання, повинно бути якомога менше. Наприклад, зростання конкурентоспроможності уповільнюють непропорційні й обтяжливі податки, а також обмежувальні і дискримінаційні правила щодо іноземних власників або прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Ефективність ринку також залежить від умов попиту, як, наприклад, орієнтація на клієнта і розширення бази покупців: клієнти, які допускають погане відношення фірм до себе, часто не пред'являють компаніям особливих вимог до ефективності на ринку.

7. Ефективність і гнучкість ринку праці вкрай важливі, оскільки вони гарантують, що працівники використовуються в економіці найефективніше. У продуктивній економіці працівники розподілені належним чином і отримують стимули для того, щоб виконувати свою роботу найефективніше. Ринки праці повинні бути гнучкими, щоб бути в стані швидко переміщувати працівників з одного сектору в інший і допускати коливання зарплати без великих соціальних потрясінь. Крім того, ефективні ринки праці повинні забезпечувати чіткий зв'язок між стимулами для працівників і їхньою діяльністю, а також якнайкраще використання наявних талантів – це включає рівність між жінками і чоловіками в бізнес-середовищі.

8. Ефективний фінансовий сектор необхідний для розміщення ресурсів, заощаджених громадянами країни, найбільш продуктивним способом. Розвинений фінансовий сектор спрямовує ресурси кращим підприємцям або на реалізацію інвестиційних проектів, а не використовує їх для політичних цілей. Тому ключовий момент тут полягає в ретельній оцінці ризиків. Сучасний фінансовий сектор створює продукти і методи, щоб менш крупні новатори з відмінними ідеями змогли реалізувати їх. Правильно функціонуючий фінансовий сектор повинен надавати ризиковий капітал, кредити, а також бути надійним і прозорим.

Найважливіше для продуктивності – це бізнес-інвестиції. Тому економікам потрібні розвинені фінансові ринки, які можуть надати капітал для приватних інвестицій із таких джерел, як позики від стійкого банківського сектора, фондові біржі з високим рівнем управління і венчурний капітал.

9. У цій групі оцінюється швидкість, з якою економіка переймає наявні технології для підвищення продуктивності своїх секторів.

Це – вирішальна концепція, оскільки відмінності в технологіях можуть пояснити велику частину відмінностей в продуктивності між країнами. Насправді останніми роками відносна важливість засвоєння технологій для національної конкурентоспроможності збільшується у міру того, як знання розповсюджуються все ширше, а інформаційні і комунікаційні технології (ІКТ) використовуються все частіше. Зокрема, беручи до уваги, що ІКТ перетворилися у наш час на «технології загального користування», доступ і використання ІКТ стали основоположним чинником, що

визначає загальний технологічний рівень економік, враховуючи широке розповсюдження ІКТ в інших секторах економіки і їхню роль як зручної інфраструктури для комерційних операцій. У цьому сенсі, наявність регуляторної бази, що дозволяє використовувати ІКТ, а також темпи реального розповсюдження ІКТ є вкрай важливими для конкурентоспроможності всієї країни. Для аналізу конкурентоспроможності неважливо, чи були такі технології винайдені в межах країни, чи ні. Головне – що у фірми в країні є доступ до цих прогресивних продуктів і проектів. Тобто неважливо, де винайшли електрику, Інтернет або літак. Важливо, що ці новинки доступні бізнес-суспільству. Це не означає, що інноваційний процес не має значення. Проте необхідно розрізняти рівень технологій, доступний фірмам в тій або іншій країні, і здатність країни проводити інновації і розширювати межі знань. Саме тому ми відділяємо технологічний рівень від інноваційного потенціалу, який становить групу № 12.

10. Розмір ринку впливає на продуктивність, оскільки крупні ринки дозволяють компаніям користуватися економіками масштабу. Традиційно доступні компаніям ринки обмежувалися межами їхньої країни. У епоху глобалізації міжнародні ринки прийшли на зміну внутрішнім. Особливо це стосується маленьких держав. Емпіричні відомості про взаємозв'язок між міжнародною торгівлею і зростанням викликають багато питань. Проте є безліч доказів позитивної ролі подібної торгівлі для зростання. Деякі вчені ставлять під сумнів міцність такого зв'язку, проте істина полягає в тому, що немає даних, що свідчать про негативний характер взаємозв'язку між торгівлею і зростанням. Тому є така думка з цього питання: взаємозв'язок між відкритістю і зростанням, швидше за все, є позитивним і міцним, особливо в маленьких державах із невеликими внутрішніми ринками.

Таким чином, під час визначення розміру ринку компаній країни розглядається міжнародна торгівля як заміна внутрішнього попиту. Це має особливе значення в світі, в якому економічні межі не так чітко окреслені, як політичні. Іншими словами, коли Бельгія продає товари до Нідерландів, в системі національних рахунків це реєструється як експорт (тому Нідерланди є зарубіжним ринком для Бельгії). Але коли штат Каліфорнію продає цей же товар у штат Невада, в системі національних рахунків операція реєструється як внутрішня (тому Невада – це внутрішній ринок для Каліфорнії). Зважаючи на як внутрішній, так і зовнішній ринок під час вимірювання розмірів ринку країни, уникають дискримінації географічних територій (наприклад, ЄС), які складаються з багатьох країн, але при цьому мають єдиний ринок. Саме тому враховуються обидва ринки під час аналізу розміру ринку як 10-го складника економічної конкурентоспроможності.

11. Конкурентоспроможність бізнесу (business sophistication) впливає на високий рівень ефективності під час виробництва товарів і послуг. Це, у свою чергу, збільшує продуктивність, підвищуючи,

таким чином, конкурентоспроможність всієї країни. Конкурентоспроможність бізнесу впливає на якість бізнес-мережі всієї країни, а також якість окремих дій і стратегій фірм. Ця група має особливе значення для економік на тій стадії розвитку, коли зростання залежить від інновацій. Якість бізнес-мереж і допоміжних галузей в країні, які ми вимірюємо, використовуючи змінні за кількістю і якістю національних постачальників, має значення з багатьох причин. Коли компанії і постачальники об'єднані в географічно близькі групи (кластери), ефективність росте, виникає більше можливостей для інновацій і знижується кількість бар'єрів для появи нових фірм. У результаті індивідуальної діяльності і стратегій фірм (брендинг, маркетинг, наявність ланцюжка створення вартості, виробництво унікальних і складних товарів) виникають комплексні і сучасні бізнес-процеси.

12. Останній складник конкурентоспроможності – це технологічний потенціал до інновацій. Тоді як значний дохід можна отримати, покращуючи інститути, створюючи інфраструктуру, знижуючи макроекономічну нестабільність або підвищуючи людський потенціал населення, прибутковість усіх цих чинників врешті-решт убуває. Те ж саме стосується ефективності ринку праці і фінансів, а також ринку товарів і послуг. Тому в довгостроковій перспективі, коли прибутковість всіх інших чинників знижується, рівень життя можна підвищувати тільки за рахунок технологічних інновацій. Особливе значення інновації мають для економік, які наближаються до меж знань, тоді як можливість інтегрувати й адаптувати зовнішні технології починає зникати. І хоча менш розвинені країни все ще можуть підвищувати продуктивність, переймаючи наявні технології або поетапно покращуючи інші сфери, цього підходу вже недостатньо для підвищення продуктивності в тих країнах, які досягли інноваційної стадії розвитку. Компанії в таких державах повинні розробляти і створювати найсучасніші товари і процеси для збереження конкурентоспроможної переваги. Для цього необхідне сприятливе для інноваційної діяльності середовище, яке підтримує державний і приватний сектори. Зокрема, це має на увазі достатні інвестиції в наукові дослідження, особливо з боку приватних висококваліфікованих наукових інститутів, співпраця між університетами і промисловістю, а також захист інтелектуальної власності.

Всі складники не є незалежними: вони не тільки взаємопов'язані, але і мають тенденцію доповнювати один одного. Наприклад, інновації (№ 12) неможливі в світі без інститутів (№ 1), які гарантують права інтелектуальної власності. Це неможливо реалізувати в країнах із низьким рівнем освіти і професійної підготовки робочої сили (№ 5). Інновації ніколи не виникнуть в економіках з неефективними ринками (№ 6, № 7, і № 8) або без розвинутої й ефективної інфраструктури (№ 2). Хоча створення індексу само по собі вимагає об'єднання 12 складників в єдиний індекс, проте описується вимірювання за 12 складниками окремо,

оскільки аналіз окремих елементів може бути кориснішим країнам і практикуючим фахівцям.

Аналіз доцільно проводити й акцентувати на тих сферах, які необхідно поліпшити тій або іншій країні. Виділимо основні принципи формування ГІС.

Перший принцип, на якому заснований ГІК, полягає в тому, що детермінантів конкурентоспроможності є безліч, всі вони комплексні і не виключають один одного. Другий принцип – різні фактори впливають на різні економіки по-різному: наприклад, найбільш оптимальний спосіб підвищення конкурентоспроможності для Зімбабве відрізняється від кращого способу для Фінляндії. У міру розвитку зарплати ростуть, і для підтримки високого рівня доходів необхідно підвищувати продуктивність праці. Для опису стадій розвитку було прийнято визначення Майкла Портера. На першій стадії зростання економіки залежить від наявності чинників, а країни конкурують за рахунок забезпеченості ресурсами, насамперед некваліфікованою робочою силою і природними ресурсами. Компанії конкурують на основі ціни і продають елементарну продукцію і товари. Низька продуктивність відбивається в низькому рівні зарплат. Збереження конкурентоспроможності на цій стадії розвитку в основному залежить від стабільного функціонування державних і приватних інститутів (№ 1), достатньої інфраструктури (№ 2), стабільної макроекономічної бази (№ 3), а також здорової і грамотної робочої сили (№ 4). У міру зростання зарплат за подальшого розвитку країни переходять на стадію розвитку, за якої зростання залежить від ефективності. Тут необхідно розробляти раціональніші виробничі процеси і підвищувати якість продукції. На цьому етапі посилення конкурентоспроможності все більше залежить від вищої освіти і професійного навчання (№ 5), ефективного ринку товарів і послуг (№ 6), стабільного функціонування ринку праці (№ 7), розвиненості фінансового ринку (№ 8), здатності користуватися наявними технологіями (№ 9) і великого обсягу внутрішнього і зовнішнього ринків (№ 10). І нарешті, коли країни переходять на стадію залежності від інновацій, підтримка високого рівня зарплат і відповідного життєвого рівня можлива тільки у разі, якщо компанії здатні конкурувати, використовуючи нову і унікальну продукцію. На цьому рівні компанії повинні конкурувати за допомогою інновацій (№ 12) і виробляти нові різноманітні товари, використовуючи найрізноманітніші виробничі процеси (№ 11). Було включено концепцію стадій розвитку в індекс і надано більшої питомої ваги тим складникам, які важливіші для тієї або іншої країни, враховуючи її стадію роз-

витку. Тобто, хоча певною мірою всі 12 складників важливі для всіх країн, значення кожного з них залежить від стадії розвитку країни. Щоб приймати це до уваги, було об'єднано складники в три субіндекси, кожен з яких має вирішальну вагу на певній стадії розвитку. Субіндекс «загальні вимоги» складається з тих складників, які найбільш важливі для країн, зростання економіки яких залежить від факторів. Субіндекс «підсилювачі ефективності» включає елементи, найбільш важливі для країн, де на зростання впливає ефективність. До субіндексу «інновації і розвиненість» увійшли ті складники, які важливі для країн на стадії залежності від інновацій.

У таблиці 1 показана та питома вага, яка додається кожному субіндексу на кожній стадії розвитку. Щоб отримати точну вагу кожного субіндексу загалом (ГІК), співвідноситься максимально вірогідна регресія ВВП на душу населення з кожним окремим індексом за останні роки, що дозволяє розрахувати різні коефіцієнти на кожній стадії розвитку. У результаті округлення таких економетричних розрахунків отримано дані, вказані в таблиці 1.

Чутливість ГІК до систем зважування. Важливий момент полягає в тому, наскільки остаточний індекс чутливий до різних систем зважування. Щоб відповісти на це питання, було розраховано регресію:

$$ГІК_{is} = \frac{\alpha_{s1}Оснoвн_i + \alpha_{s2}Ефeктивнiсть_i}{+(1-\alpha_{s1}-\alpha_{s2})}$$

де s = 1-а, 2-а і 3-а стадії розвитку, і де кожне значення α_{s1} і α_{s2} могло приймати будь-яке значення від 0 до 1.

Таким чином, було підраховано всі можливі випадкові комбінації потенційних індексів для всіх стадій розвитку і співвіднесено методом регресії цей випадково отриманий індекс з точним індексом ГІК. У кожній з більше ніж 1 млн. отриманих регресій зберігали R2 (оцінка того, наскільки добре підходить ця регресія). З більш ніж 1 млн. підрахунків медіана становила 0,95 (тобто більше половини підрахунків було більш ніж 0,95). 73% підрахунків перевищують 90% (беручи до уваги, що R2 від 0,90 означає коефіцієнт кореляції 0,95). Середнє арифметичне становило 0,945 (що передбачає коефіцієнт кореляції 0,972), а стандартне відхилення – 0,032. Тобто результати всіх розрахунків знаходяться дуже близько від цифри 0,945. Найнижче R2 становило 0,76, а найбільше – 0,997. Такі розрахунки дозволяють сказати, що індекс не є дуже чутливим до реальних цифр, які використовувалися для зважування трьох субскладників.

Таблиця 1

Вага трьох основних груп складників на кожній стадії розвитку

Група складників	Стадія залежності від факторів (%)	Стадія залежності від ефективності (%)	Стадія залежності від інновацій (%)
Основні вимоги	60	40	20
Підсилювачі ефективності	35	50	50
Інновації і розвиненість	5	10	30

Висновки. Проведені дослідження дали змогу дійти такого висновку. Глобальний індекс конкурентоспроможності підкреслює той факт, що пріоритети відрізняються для різних країн, залежно від рівня розвитку. Індекс є інструментом, який може бути використаний для визначення конкурентних переваг країни, а також для визначення бар'єрів, які заважають її економічному прогресу, будь це гнучкість ринку праці, фінансовий дисбаланс, брак управління, неадекватна інфраструктура або освіта, низький рівень етики, бюрократія, недостатній рівень інновацій або

конкуренції між компаніями або нерозвинені фінансові ринки. Окрім проведення порівняння з подібними країнами і визначення положення, яке країна займає в загальному рейтингу, необхідно звертати увагу на кількість балів за кожною підкатегорією в межах кожного складника. Індекс об'єднує точні дані і думки ведучих бізнес-лідерів. Відповідні бали за різними підкатегоріями Індeksu надають корисну інформацію щодо пріоритетів для реформ, як з погляду точних даних, так і з погляду бізнес-співтовариства, яке зараз присутнє в тій або іншій країні.

Список літератури:

1. Васильева З.А. Иерархия понятий конкурентоспособности субъектов рынка. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2006. № 2. С. 83–90.
2. Калашникова Л.М. Конкурентоспособность предприятия и их продукции. *Машиностроитель*. 2003. № 11. С. 15–18.
3. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы. М. : Новості, 2006. 267 с.
4. Porter M.E. *Competitive Advantage of Nations* / M.E. Porter. – New York: Free Press, 1990. – 426 p
5. Гальчинський А.К. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4–17.
6. Гражевська Н.І. Системна трансформація економіки в сучасному парадигмальному контексті. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Економіка*. 2006. № 86–8. С. 7–10
7. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 7–22.
8. Федуллова Л. Тенденції розвитку високотехнологічного сектору економіки України. *ЕКОНОМІСТ*. 2009. № 1. С. 32–36.

References:

1. Vasileva, Z.A. (2006) Iierarkhiia poniatii konkurentosposobnosti subiektov rynka [The hierarchy of the concepts of market competitiveness]. *Marketing in Russia and Abroad*, 2, 83–90 [in Russian].
2. Kalashnikova, L.M. (2003) Konkurentosposobnost predpriatii i ikh produktssii [Competitiveness of the company and their products]. *Mashinostroitel Machinist*, 11, 15–18 [in Russian].
3. Azoiev, H.L., & Chelenkov, A.P. (2006) Konkurentnyie preimushchestva firmy [The competitive advantages of the company]. *Moscow: Novost* [in Russian].
4. Porter M.E. (1990) *Competitive Advantage of Nations*. New York [in English].
5. Hal'chyns'kyj, A.K. (2012) Ekonomichnyj rozvytok: metodolohiia onovlenoi paradyhmy. [Economic development: a methodology for a renewed paradigm]. *Ekonomika Ukrainy*, 5, 4–17 [in Ukraine].
6. Hrazhevs'ka, N.I. (2006) Systemna transformatsiia ekonomiky v suchasnomu paradyhmal'nomu konteksti. [Systematic transformation of the economy in the modern paradigm context]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriiia Ekonomika*. 86–8, 7–10. [in Ukraine].
7. Heiets', V.M. (2016) Ekonomika Ukrainy: kliuchovi problemy i perspektyvy. [Ukrainian economy: key problems and prospects]. *Ekonomika i prohnozuvannia* 1, 7–22. [in Ukraine].
8. Fedulova, L. (2009) Tendentsii rozvytku vysokotekhnolohichnoho sektoru ekonomiky. [Trends in the development of the high-tech sector of the Ukrainian economy]. *EKONOMIST*. 1, 32–36. [in Ukraine].

АНАЛИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ ГЛОБАЛЬНОГО ИНДЕКСА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

В статье проанализированы основные составляющие глобального индекса конкурентоспособности. Выделена и исследована взаимосвязь между составляющими. Отмечено, что институты формируют базу распределения преимуществ и несут расходы по реализации стратегий и программ по развитию. Инфраструктура – важный фактор, определяющий местоположение экономической деятельности. Стабильность макроэкономической среды важна для бизнеса и для конкурентоспособности всей страны. Здоровье и образование делают экономику более продуктивной. Эффективность и гибкость рынка труда гарантируют, что работники используются в экономике наиболее эффективно. Эффективный финансовый сектор необходим для размещения ресурсов. Доступ к прогрессивным продуктам и проектам, размер рынка влияют на бизнес, уровень эффективности при производстве товаров и услуг. Все составляющие не являются независимыми: они не только взаимосвязаны, но и имеют тенденцию дополнять друг друга.

Ключевые слова: конкурентоспособность, индекс, субиндекс, составляющие, потенциал.

ANALYSIS OF THE COMPONENTS OF THE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX

The main components of the Global Competitiveness Index are analyzed in the article. The relationship between the components is highlighted and explored. It is noted that the quality of institutions – they form the basis for sharing the benefits and bear the costs of implementing development strategies and programs. Infrastructure is an important factor in determining the location of economic activity, as well as the types of activities or sectors that may develop in the economy. The research was based on the dialectical method of scientific cognition, abstraction, systematic approach to the critical analysis of scientific and practical approaches to the global competitiveness index. Methods: analogies, comparisons, were used to solve this goal. The stability of the macroeconomic environment is important for business and, accordingly, for the competitiveness of the whole country. Health is paramount to the country's competitiveness and productivity. Education increases the efficiency of each individual worker, making the economy more productive. Effective markets produce the necessary range of goods and services, taking into account the conditions of supply and demand. The efficiency and flexibility of the labor market ensure that workers are used most effectively in the economy. An efficient financial sector is needed to deploy nationally-saved resources in the most productive way possible. Access to progressive products and projects. Market size affects productivity because large markets allow companies to benefit from economies of scale. Business competitiveness affects the high level of efficiency in the production of goods and services. technological potential for innovation. The constituents were combined into three sub-indices, each of which is crucial at a particular stage of development. The “general requirements” subindex consists of those components that are most important to countries whose economic growth depends on factors. The “performance enhancers” sub-index includes the elements that are most relevant to countries where growth is affected by efficiency. The Innovation and Development sub-index includes those components that are important for countries at the stage of innovation dependency. All components are not independent: they are not only interconnected but tend to complement each other.

Key words: competitiveness, index, subindex, constituents, potential.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-32>

УДК 338.47.656.2

Мельник Т.С.

кандидат економічних наук,
начальник відділу прогнозування ризиків,
Департаменту оперативного моніторингу,
Акціонерне товариство «Українська залізниця»

Melnyk Tatyana

Operational Monitoring Department,
Ukrainian Railways Joint Stock Company

ТЕХНОЛОГІЯ КОМПЛЕКСНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ЦІЛІСНОГО УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОЮ ЦІННІСТЮ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Низька ефективність заходів, вживаних для підвищення якості обслуговування і задоволення клієнтів залізниці, підштовхнула до пошуку відмінних від наявних методів вивчення пасажирів, їхніх запитів, способів задоволення. Обґрунтовано потребу в розвитку наявної методології маркетингових досліджень. Наведено удосконалену технологію комплексного маркетингового дослідження ринку залізничних пасажирських перевезень з урахуванням особливостей пропонованих на ньому послуг. Для потреб цілісного управління споживчою цінністю таких послуг сегментування транспортного ринку рекомендовано проводити за методом «к-сегментування». Метод адаптовано до галузевої специфіки та розвинуто завдяки пропонуванню нових ознак сегментації пасажирів. Переваги та ефективність розробленої методики під час формування споживчої цінності транспортної послуги доведено на конкретному прикладі.

Ключові слова: залізничний пасажирський транспорт, методологія маркетингових досліджень, технологія комплексного маркетингового дослідження, сегментування споживачів, ознаки сегментації, споживча цінність транспортної послуги, переваги та ущемлення пасажирів.

Постановка проблеми. Необхідність маркетингових досліджень для успішної діяльності на будь-якому ринку сьогодні вже не викликає сумнівів у керівників вітчизняних підприємств, оскільки саме вища керівна ланка найбільше зацікавлена в отриманні адекватної інформації для вироблення виважених та обґрунтованих управлінських рішень. Беззаперечним є й той факт, що маркетингові дослідження ринків послуг набагато складніші, ніж дослідження товарних ринків.

Транспортні послуги для населення займають особливе місце серед всіх інших послуг, а послуги з перевезення пасажирів залізничним транспортом на далекі відстані характеризуються такою низкою специфічних відмінностей, що їх можна назвати унікальним продуктом, який фактично не має аналогів. Специфіка цих послуг накладає відбиток як на управління їх споживчою цінністю, так і на маркетингові дослідження, що мають надавати інформацію для такого управління.

Збитковий характер залізничних пасажирських перевезень, який набув хронічної форми, не дає можливості розвивати належним чином цей вид перевезень. Це стає головною причиною недоотримання прибутків від пропонування населенню транспортної послуги, яка не відповідає повною мірою очікуванням споживачів.

Надання пасажиром транспортної послуги з потрібними (запитуваними) характеристиками неможливе без відповідного інформаційного забезпечення, яке здатні виробити лише маркетингові дослідження, здійснювані за новою методологією, що базується на відмінних від наявних принципах, технологіях, техніках, методах і методиках. Отже, потреба у розвитку методології маркетингових досліджень послуги з перевезень пасажирів залізничним транспортом далекого сполучення зумовила актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії і методології маркетингових досліджень на різних ринках розглядаються у працях таких відомих вітчизняних та іноземних науковців, як Є.П. Голубков, С.О. Зозульов, Ф. Котлер, Н.К. Малхотра, Г.А. Черчилль, А.О. Старостіна, А.В. Федорченко та ін. Роль маркетингової інформації у маркетингових дослідженнях висвітлюється в низці публікацій останніх років І.К. Беляєвського, В.Н. Голоскокова, Т.П. Данька, В.П. Клепікова, Е.В. Новаторова, В.С. Телятнікової та інших сучасних авторів.

Теоретичні основи залізничного пасажирського маркетингу закладено в працях В.Г. Галабурди, О.В. Єлізар'єва, В.О. Мілевської, інших зарубіжних дослідників, а також вітчизняних науковців – І.М. Аксьонова, О.В. Бакалінського, Г.Д. Ейтутіса, І.О. Жарської, М.А. Окландера, О.В. Христофора та ін. При цьому методологія маркетингових досліджень, яка була би здатна забезпечити менеджмент залізничної галузі інформацією, потрібною для ефективного управління пасажирськими перевезеннями, в режимі сьогодення, коли необхідно здійснити стрибкоподібне зростання споживчої цінності послуг залізниці задля

виведення її з досить важкого стану, до цього часу не виступала предметом окремих досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є удосконалення існуючої технології маркетингових досліджень в контексті оновлення їх методології, що має підвищити практичну значущість результатів маркетингових досліджень для потреб цілісного управління споживчою цінністю транспортного обслуговування клієнтів залізничного пасажирського транспорту далекого сполучення, яке є необхідною умовою максимізації задоволення пасажирів, а отже, й зростання обсягів перевезень та споживання ними додаткових послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія комплексного маркетингового дослідження, крім інших обов'язкових етапів, включає сегментацію ринку з її наступним застосуванням для структурування реальних і потенційних споживачів послуг, які виступають об'єктами конкретного маркетингового дослідження [1, с. 60–81; 3, с. 45–46; 5, с. 110–131; 6, с. 74–78; 7, с. 23–26; 8, с. 111–116]. Однак існуюча сегментація за традиційними ознаками не адаптована до специфіки транспортного ринку та послуги з перевезення пасажирів залізницею в далекому сполученні. Крім того, наявна методологія не виділяє окремим етапом кластеризацію, яка дає змогу сформувати однорідні поведінкові групи на ринку транспортних послуг, що є дуже важливим при одночасному обслуговуванні великої кількості клієнтів у спільному просторі.

Маркетингові дослідження щодо соціального портрету пасажирів, складеного на підставі традиційних ознак сегментації, проводились маркетингологами пасажирського сектору залізничного транспорту систематично, починаючи з 2012 р., з періодичністю два рази на рік. Проте вони давали лише осереднене уявлення про пасажирів, а їх цикл дозволяв побачити загальні тенденції у зміні соціальних характеристик споживачів послуг. Вагомої користі для менеджменту пасажирського сектору залізниці у вирішенні зазначених вище проблем така інформація не приносить. Отримані дані не дають змоги навіть скласти прогнози щодо можливих обсягів і зміни напрямків пасажиропотоків.

З двох існуючих у світовій практиці підходів до сегментування [2, с. 5–6; 4, с. 101; 9, с. 184–186; 10, с. 26] метод «а priori» (апріорний) застосовується, коли сегментні групи сформовані завчасно, а сегментування не є частиною поточного дослідження і виступає лише допоміжним базисом вирішення інших маркетингових завдань. Тому будемо застосовувати метод «post hoc» (апостеріорний), за якого припускається невизначеність ознак сегментування і сутності сегментів.

За умови багатомірної класифікації споживачів послуг залізничного пасажирського транспорту далекого сполучення в межах підходу «post hoc» найбільш правильно буде застосовувати метод «к-сегментування», який розглядає споживчий ринок з невизначеною структурою у розрізі ознак, що вивчаються.

Метод «К-сегментування» пропонуємо здійснювати за такими послідовними етапами:

1) визначення можливих ознак сегментування, задля чого нами було здійснено цикл маркетингових досліджень на теми «Соціальний портрет пасажирів залізничного транспорту», «Переваги пасажирів при виборі типу вагону» та «Імідж вітчизняного залізничного транспорту». Ними стали: вік; рід занять; цілі поїздок; частота поїздок; тип вагону; напрям пошуку споживчої цінності; наміри щодо поїздок залізничним транспортом;

2) за виділеними ознаками сегментації пасажирів сформовано відповідний масив даних (підсумковий обсяг вибірки – 20164 респондентів) у формі таблиці формату «Excel», в якій у стовбцях зазначаються питання (ознаки сегментації), а у рядках – порядкові номери відповідей (рис. 1).

У цьому прикладі номери відповідей респондентів означають:

– вік: «1» – до 18 років; «2» – від 18 до 23 років; «3» – від 24 до 39 років; «4» – 40 до 54 років; «5» – від 55 до 60 років; «6» – понад 60 років;

– рід занять: «1» – підприємець; «2» – керівник; «3» – фахівець, робітник, службовець; «4» – студент, учень; «5» – домогосподарка; «6» – тимчасово не працюючий; «7» – пенсіонер;

– цілі поїздок: «1» – робота, бізнес; «2» – особисті справи (відвідування родичів, друзів тощо); «3» – відпочинок; «4» – відрядження; «5» – навчання;

– частота поїздок: «1» – щотижнево; «2» – щомісячно; «3» – кілька разів на рік; «4» – раз в рік і рідше;

– тип вагону: «1» – СВ; «2» – 1 клас сидячого типу; «3» – 2 клас сидячого типу; «4» – купе; «5» – плацкарт;

– напрям пошуку споживчої цінності (СПЦ): «1» – ущемлення не влаштовують, переваги не влаштовують (У–, П–); «2» – ущемлення не влаштовують, переваги влаштовують (У–, П+); «3» – ущемлення влаштовують, переваги не влаштовують (У+, П–); «4» – ущемлення влаштовують, переваги влаштовують (У+, П+);

– наміри щодо поїздок залізницею: «1» – «відмовлюсь»; «2» – «скоріше, відмовлюсь»; «3» – «звернусь у крайньому випадку / за відсутності кращого варіанту»; «4» – «скоріше, скористаюсь»; «5» – «скористаюсь обов'язково»;

3) виходячи з того, що стійка сегментна група формується на перетині двох ознак сегментації, з набору досліджуваних ознак на підставі розрахунку математичних коефіцієнтів кореляції виокремлюємо ті, між якими існує парна кореляція, яка буде свідчити про можливість спільного застосування цих ознак сегментації пасажирів (рис. 2);

4) на підставі виявлених попарних кореляцій між вагомими ознаками сегментації пасажирів, перегрупуємо результати вказаних вище польових маркетингових досліджень, формуємо сегментні групи і визначаємо їх ємність за кількістю респондентів. За результатами такого перегрупування будемо таблиці парних кореляцій ознак сегментації, між якими виявили вагомий зв'язок, а саме: «напрямок пошуку споживчої цінності» – «тип вагону» (рис. 3), «цілі поїздок» – «наміри» (таблиця, аналогічна наведеній на рис. 3), «напрямок пошуку споживчої цінності» – «наміри» (таблиця, аналогічна наведеній на рис. 3). Зв'язок між ознаками «рід занять» і «цілі поїздок» не розглядаємо, оскільки він не відповідає цілям наукового пошуку в даній роботі і не представляє практичної цінності.

За сформованими таблицями розраховуємо відсоток респондентів, що опинились у певній сегментній групі, та виділяємо групи з вагомим відсотком, які зводимо в табл. 1;

5) на завершальному етапі «к-сегментування» формуємо сегменти, які підлягають критеріальній оцінці на перспективність (за загальноприйнятими показниками місткості, прибутковості, доступності, істотності, сумісності), опису з присвоєнням умовних маркетингових назв та подальшій з ними роботі маркетологів.

Дані для к-сегментування: Таблица1.sta*(7v*20164c)

Номери відповідей	Змінна (ознаки сегментації)						
	ВІК	РІД ЗАНЯТЬ	ЦІЛІ ПОЇЗДОК	ЧАСТОТА ПОЇЗДОК	ТИП ВАГОНУ	НАПРЯМИ ПОШУКУ СПЦ	НАМІРИ ЩОДО ПОЇЗДОК ЗАЛІЗНИЦЕЮ
1	1	3	4	3	5	1	5
2	6	3	1	3	3	1	4
3	5	1	5	4	5	3	2
4	2	3	1	3	5	4	1
5	2	2	2	2	4	2	3
6	3	4	4	4	1	4	5
7	4	7	3	1	2	3	4

Рис. 1. Зовнішній вигляд масиву вхідних даних для «к-сегментування»

Джерело: побудовано автором

Робоча.stw – Кореляції (Таблиця1.sta)

Кореляції (Таблиця1.sta)
Відмічені кореляції значимі на рівні $p < ,05000$
N=20164

ЗМІННА	ВІК	РІД ЗАНЯТЬ	ЦІЛІ ПОЇЗДОК	ЧАСТОТА ПОЇЗДОК	ТИП ВАГОНУ	НАПРЯМИ ПОШУКУ СЦ	НАМІРИ ЩОДО ПОЇЗДОК ЗАЛІЗНИЦЕЮ
ВІК	1	-0,12	0,06	-0,06	0,20	0,11	0,08
РІД ЗАНЯТЬ	-0,12	1,00	0,29	0,10	0,18	0,19	-0,09
ЦІЛІ ПОЇЗДОК	0,06	0,29	1,00	0,16	-0,07	0,22	0,46
ЧАСТОТА ПОЇЗДОК	-0,06	0,10	0,16	1,00	0,26	0,10	-0,03
ТИП ВАГОНУ	0,20	0,18	-0,07	0,26	1,00	0,63	-0,09
НАПРЯМИ ПОШУКУ СЦ	0,11	0,19	0,22	0,10	0,63	1,00	0,40
НАМІРИ ЩОДО ПОЇЗДОК	0,08	-0,09	0,46	-0,03	-0,09	0,40	1,00

Рис. 2. Зовнішній вигляд таблиці попарного обчислення коефіцієнтів кореляції між ознаками сегментації пасажирів залізничного транспорту

Джерело: розраховано автором

Робоча.stw – Спостер. част.: Напрями пошуку СЦ ...

Спостер. част.: Напрями пошуку СЦ за типами вагонів (Таблиця1.sta)

Напрямок пошуку СЦ	1 (СВ)	2 (1 клас)	3 (2 клас)	4 (купе)	5 (плацкарт)	РАЗОМ
1 (У-, П-)	88	486	1060	1099	1506	4239
2 (У-, П+)	1144	1730	303	398	253	3828
3 (У+, П-)	2282	1124	213	195	419	4233
4 (У+, П+)	3984	2441	418	389	632	7864
Всього:	7498	5781	1994	2081	2810	20164

Рис. 3. Зовнішній вигляд таблиці з групами пасажирів, утвореними на перетині ознак сегментації «напрямок пошуку споживчої цінності» – «тип вагону»

Джерело: сформовано і розраховано автором

В розглянутому прикладі нами сформовано 15 таких сегментів, а саме: «простаки», «компромісні», «вибагливі», «обрані», «щасливчики», «зобов'язані», «підштовхнуті», «приречені», «повинні», «змушені», «лишенці», «ущемленці», «хиткі», «заручники», «прихильники». Для кожного сегменту сформульовано відповідну маркетингову стратегію створення споживчої цінності.

З табл. 1 зрозуміло, що пильної уваги маркетологів потребують як задоволені, так і незадоволені пасажирів. Зокрема, пасажирів-«простаки», що здійснюють

поїздки вагонами плацкарт, де їх не влаштовують ущемлення і переваги, скоріше, відмовляться від повторних звернень до залізниці, якщо не збільшити споживчу цінність послуги для них; «компромісні» пасажирів вагонів 1 класу сидячого типу, яких не влаштовують ущемлення в цих вагонах, підштовхують маркетологів до пошуку зменшення ущемлень задля упередження їх переходу на інші види і транспорту або дешевші типи рухомого складу; «вибагливі» пасажирів вагонів СВ, яких не влаштовують переваги цих вагонів, скоріше,

Питома вага виділених перспективних сегментів пасажирів залізниці транспорту, сформованих за методом «k-сегментування», %

Ознака сегментації	Ознака сегментації			
Напря́м пошуку споживчої цінності	Тип вагону			
	СВ	1 клас	Плацкарт	
У-, П-	х	х	7,5	
У-, П+	х	8,6	х	
У+, П-	11,3	х	х	
У+, П+	19,7	12,1	х	
Намі́ри щодо поїздки залізни́цею	Цілі поїздки			
	Робота, бізнес	Особисті справи	Навчання	
Скорі́ше, скористаю́сь	10,7	11,7	х	
Обов'язко́во скористаю́сь	14,5	9,2	8,2	
Намі́ри щодо поїздки залізни́цею	Напря́м пошуку споживчої цінності			
	У-, П-	У-, П+	У+, П-	У+, П+
Скорі́ше, скористаю́сь	9,1	8,0	х	9,6
Обов'язко́во скористаю́сь	х	х	9,0	25,0

Джерело: розраховано і сформовано автором

будуть шукати інші варіанти здійснення поїздки, якщо не створити їм більші переваги у таких вагонах.

Сегменти пасажирів, яких влаштовують ущемлення і переваги («обрані» і «щасливчики», «хиткі» і «прихильники»), потрібно закріпити за залізничним транспортом, причому за більш дорогим типом рухомого складу, постійно дбаючи про те, щоб споживча цінність послуг у цих вагонах відповідала сподіванням пасажирів.

Такі сегментні групи, як «зобов'язані», «приречені», «повинні» і «змушені» пасажирів, через цілі поїздок є доволі стійкими та утворюють «ядро» цільової аудиторії послуг залізниці. Відносно них головне завдання маркетологів – не допустити скорочення сегментів, однак виявити передумови можливого витоку пасажирів цих сегментів та причини відмови від послуг залізниці без додаткових маркетингових досліджень з наступною сегментацією за напрямом пошуку споживчої цінності (запропонована нами нова ознака) неможливо;

б) визначення перспективних сегментів та їх опис, з нашої точки зору, має знайти логічне завершення у визначенні векторів роботи маркетологів з цими сегментами, тобто у формуванні і реалізації відповідних

маркетингових стратегій. Вважаємо, що цим додатковим етапом повинна завершуватись сегментація споживачів за методом «post hoc».

Для кожного виділеного нами сегменту пасажирів сформульовано відповідну маркетингову стратегію створення споживчої цінності, конкретизація яких у маркетингових планах та наступна реалізація створить умови для збільшення пасажиропотоку в далекому сполученні (включаючи міжнародне), що сприятиме підвищенню доходів від продажу основної і додаткових послуг.

Висновки. Запропонований метод сегментування пасажирів залізничного транспорту далекого сполучення, який базується на оновленій методології маркетингових досліджень, має такі важливі переваги, як відносна простота в отриманні інформації та реалізація диференційованого підходу до аналізу загального пасажиропотоку в далекому сполученні, завдяки чому стає можливим сформувати для кожного сегменту пасажирів послугу зі споживчою цінністю бажаної величини і змісту. Це дозволить створити умови для максимального наближення фактичної споживчої цінності наданих послуг до очікувань пасажирів і тим самим підвищити задоволення клієнтів залізниці.

Список літератури:

1. Зозулев А.В., Солнцев С.А. Маркетинговые исследования: теория, методология, статистика. Москва: Рыбари; Киев: Знання, 2008. 643 с.
2. Карасев А.П. Использование методики обратного сегментирования на примере рынка туристических услуг. *Практический маркетинг*. 2015. № 9. С. 3–14.
3. Ковальчук С.В., Петрицька О.С. Роль маркетингових досліджень у забезпеченні ефективної роботи підприємств легкої промисловості. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2010. № 1. С. 42–51.
4. Корпан О.С. Особливості сегментації ринку туристичних послуг як складової маркетингових досліджень. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3. С. 100–105.
5. Малхотра Нэреш К. Маркетинговые исследования. Москва: Вильямс, 2002. 1200 с.
6. Маркетинговые исследования. Теория и практика: учебник для прикладного бакалавриата / Под общ. ред. О.Н. Романенковой. Москва: Издательство Юрайт, 2014. 315 с.
7. Никишина Е.С. Методика проведения маркетингового исследования и сегментации рынка жилой недвижимости с учетом концепции совместного маркетинга. *Экономика и бизнес: теория и практика*. 2013. № 13. С. 22–28.

8. Полторак В.А. Маркетинговые исследования: сущность, методы, технологии. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2000. № 1. С. 108–128.
9. Саак А.Э., Пшеничных Ю.А. Маркетинг в социально-культурном сервисе и туризме. СПб.: Питер, 2007. 480 с.
10. Шереметьева В.Н. Сегментирование в прямом маркетинге. *Российское предпринимательство*. 2005. № 3. С. 25–29.

References:

1. Zozulyov A.V., Solntsev S.A. (2008) Marketingovyie issledovaniya: teoriya, metodologiya, statistika [Marketing research: theory, methodology, statistics]. Moskva: Rybary; Kyev: Znannya, 643 p. (in Russian)
2. Karasyov A.P. (2015) Ispolzovaniye metodiki obratnogo segmentirovaniya na primere rynka turistskikh uslug [The use of reverse segmentation techniques on the example of the market of tourist services]. *Prakticheskiy marketing – Hands-on marketing*, no. 9, p. 3–14. (in Russian)
3. Kovalchuk S.V., Petrytska O.S. (2010) Rol marketyngovykh doslidzhen u zabezpechenni efektyvnoyi roboty pidpryemstv legkoyi promyslovosti [The role of marketing research in ensuring the efficient operation of light industry enterprises]. *Marketynh i menedzhment innivatsiy – Marketing and innovation management*, no. 1, p. 42–51. (in Ukrainian)
4. Korpan O.S. (2015) Osoblyvosti segmentatsiyi rynku turystychnykh poslug yak skladovoyi marketyngovykh doslidzhen [Features of the segmentation of the tourist services market as a component of marketing research]. *Visnyk Khmelntskogo natsionalnogo universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, no. 3, p. 100–105. (in Ukrainian)
5. Malkhotra N.K. (2002) Marketingovyie issledovaniya [Marketing research]. Moskva: Vilyams, 1200 p. (in Russian)
6. Marketingovyie issledovaniya. Teoriya i praktika; uchebnik dlya prikladnogo bakalavriata [Marketing research. Theory and Practice: A Textbook for Applied Baccalaureate] / Under the total. ed. O.N. Romanenkova. Moskva: Izdatelstvo Yurayt, 2014, 315 p. (in Russian)
7. Nikishina Ye.S. (2013) Metodika provedeniya marketingovogo issledovaniya i segmentatsii runka zhiloy nedvizhivosti s uchetom kontseptsii sovmestnogo marketinga [Methodology for conducting marketing research and segmentation of the residential real estate market, taking into account the concept of joint marketing]. *Ekonomika i biznes: teoriya i praktika – Economics and business: theory and practice*, no. 13, p. 22–28. (in Russian)
8. Poltorak V.A. (2000) Marketingovyie issledovaniya: sushchnost, metody, tekhnologii [Marketing research: essence, methods, technologies]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing*, no. 1, p. 108–128. (in Russian)
9. Saak A.E., Pshenichnykh Yu.A. (2007) Marketing v sotsialno-kulturnom servise i turizme [Marketing in social and cultural services and tourism]. SPb.: Piter, 480 p. (in Russian)
10. Sheremet'eva V.N. (2005) Segmentirovaniye v pryamom marketing [Direct Marketing Segmentation]. *Rossiyskoye predprinimatel'stvo – Russian business*, no. 3, p. 25–29. (in Russian)

ТЕХНОЛОГИЯ КОМПЛЕКСНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИ ЦЕЛОСТНОМ УПРАВЛЕНИИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ ЦЕННОСТЬЮ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПАССАЖИРСКИХ ПЕРЕВОЗОК

Низкая эффективность мероприятий, предпринимаемых для повышения качества обслуживания и удовлетворенности клиентов железной дороги, подтолкнула к поиску отличных от существующих методов изучения пассажиров, их запросов, способов удовлетворения. Обоснована потребность в развитии имеющейся методологии маркетинговых исследований. Подана усовершенствованная технология комплексного маркетингового исследования рынка железнодорожных пассажирских перевозок с учетом особенностей предлагаемых на нем услуг. Для нужд целостного управления потребительской ценностью таких услуг сегментирование транспортного рынка рекомендовано проводить методом «k-сегментирования». Метод адаптирован к отраслевой специфике и развит за счет предложения новых признаков сегментации. Преимущества и эффективность разработанной методики при формировании потребительской ценности транспортной услуги доказаны на конкретном примере.

Ключевые слова: железнодорожный пассажирский транспорт, методология маркетинговых исследований, технология комплексного маркетингового исследования, сегментация пассажиров, признаки сегментации, потребительская ценность транспортной услуги, преимущества и ущемления пассажиров.

TECHNOLOGY OF INTEGRATED MARKETING RESEARCH AT THE TOTAL CONTROL OF THE CONSUMER VALUE OF RAILWAY PASSENGER TRANSPORTATION

Improving the quality of service and satisfaction of rail passengers has become a top priority for the passenger sector of the industry today. This significantly increased the requirements for the content, volume, relevance of information based on which management decisions are formed and made. The poor efficiency of the measures taken to improve the

service has pushed to find ways other than existing methods of studying consumers and their requests, as well as ways to satisfy them. The advanced technology of complex marketing research of the market of railway passenger transportation is presents, taking into account the peculiarities of its offered services, which ensures observance of fundamental principles of holistic management of the consumer value of services, starting from the stage of creating its preconditions and at each stage of production of transport service. Segmentation of the transport market as one of the most important stages of marketing research is recommended to be carried out according to the «post hoc» approach, within which the most «k-segmentation» method is most appropriate for the needs of holistic management of the consumer value of transport service for long-distance transportation. This method is industry-specific and has been develops to offer new features for passenger segmentation. With the help of k-segmentation, the most significant ones, which affect the volume and capacity of passenger traffic, are determined on the basis of pairwise correlations between traditional and new features of segmentation. Based on the developed method, the customers of the railway were groups according to the paired combinations of segmentation features. Strategic vectors of marketers' actions aimed at retaining passengers, intensifying their demand for additional services and enhancing their satisfaction have been identifies for the selected segments. Advantages and efficiency of the developed methodology for the formation of the consumer value of transport services with increased size and content that meets the expectations of consumers are proves by a specific example.

Key words: railway passenger transport, marketing research methodology, integrated marketing research technology, consumer segmentation, segmentation sign, consumer value of transport service, passenger benefits and disadvantages.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-33>

УДК 38.43:631.11

Нісходовська О.Ю.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки, підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Подільський державний аграрно-технічний університет

Niskhodovska Olena

State Agrarian and Engineering University in Podilya

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто та проаналізовано теоретичні аспекти інноваційної політики промислово розвинених країн. На їх прикладі проаналізовано зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності, висвітлено найбільш дієві інструменти стимулювання інноваційної діяльності за кордоном, узагальнено рейтинг країн світу за фінансуванням НДДКР та за індексом глобального економічного розвитку. Визначено особливості реалізації інноваційної політики країн. З'ясовано, що немає єдиного універсального інструменту стимулювання економіки, тому що кожна країна має свої власні методи управління. Обґрунтовано доцільність використання інструментів в умовах української економіки для стимулювання інноваційної діяльності підприємств, організацій та установ. Серед основних чинників сприйнятливості до нововведень виділено інноваційний потенціал організацій чи підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна політика, інноваційний потенціал, глобалізація економіки, інноваційні структури, інноваційні процеси.

Постановка проблеми. З початку ХХІ ст. з кожним роком все більше і більше посилюється процес синхронізації економічного розвитку з досягненнями науки, техніки та тенденціями впровадження нових технологій у будь-яку сферу діяльності людства. Байдужість, необізнаність чи малоефективність здійснення структурної перебудови діяльності будь-якого суб'єкта глобальної економічної системи відповідно до вимог

нового технологічного укладу не тільки обертається втратою перспектив розвитку, але й призводить до повної економічної деградації. А темпи розвитку інновацій роблять цей процес ще оперативнішим.

Знайомий всім термін «потенціал» (лат. potentia – сила, потужність) означає здатність і готовність будь-якої організації чи підприємства здійснювати реалізацію інноваційного процесу.

Вдалий підхід до системи управління інноваційним потенціалом підприємства чи організації вимагає створення відповідного організаційно-економічного механізму забезпечення процесу управління цим потенціалом, головними складовими частинами якого є ціль, принципи, функції та методи управління.

Динамічний характер інноваційної діяльності може пояснюватись еволюційними закономірностями, однак повністю від них не залежить, адже інноваціями часто можуть ставати об'єкти радикального характеру, які за своєю природою є первинною ланкою нової еволюційної системи. Саме тому в практиці побудови інноваційних економік країн світу слід розрізняти еволюційний та революційний підходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність вибраної проблематики, варто відзначити, що її дослідженням займалися чимало вітчизняних та закордонних науковців, таких як: О.В. Ареф'єв, О.В. Коренков, А.Е. Воронков, А.П. Гречан, А.В. Гриньов, С.М. Ілляшенко, О.С. Федонін, І.М. Репін, О.І. Олексюк, Н.І. Чухрай, М. Портер, С. Пригожін, Б. Санто, Р. Солоу, Б. Твісса, М. Туган-Барановський, Р. Фатхутдінов, К. Фрімен, Д. Черваньов, Й.-А. Шумпетер та ін. Проте загалом проблема оцінки інноваційного потенціалу як найбільш ефективного ресурсу розвитку регіонів залишається досі відкритою.

Мета статті полягає у дослідженні досвіду економічно розвинених країн щодо формування та реалізації державної інноваційної економіки, а також у розгляді на їх основі напрямів активізації інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні інноваційний потенціал підприємства являє собою сукупність усіх наявних та прихованих ресурсів і можливостей підприємства для розроблення та впровадження різного роду нововведень, що формуються та реалізуються під впливом циклічного розвитку макросередовища. Інноваційний потенціал характеризують такими рисами:

- визначається реальними (реалізованими та нереалізованими) можливостями підприємства в сфері інноваційної діяльності;
- наявність ресурсів не охоплює вміння розпоряджатися ними, процвітання та зростання приходять тільки до такого бізнесу, який систематично знаходить і розробляє свій інноваційний потенціал. Тому інноваційний потенціал підприємства суттєво залежить не лише від ресурсної забезпеченості, але й від спроможності менеджерів їх раціонально використовувати у фактичних умовах господарювання.

Для найбільш ефективного використання інноваційних можливостей підприємства та максимізації результатів роботи важливе значення має розуміння усіх доступних шляхів нарощування потенціалу підприємства, а також здатність адекватно оцінювати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на процес формування інноваційного потенціалу.

Сучасні євроінтеграційні прагнення України мають забезпечуватися реальними соціально-економічними

перетвореннями, в яких фактор інновацій має виступати безальтернативним. Насамперед на початку ефективного процесу формування єдиного універсального підходу до організації інноваційної економіки будь-якої країни має пріоритет дослідження вже наявного досвіду в цій сфері країн світу, а для України – досвіду країн ЄС.

Складність побудови й розвитку інноваційної економіки на рівні держави зумовлюється високим рівнем диверсифікації сфер упровадження інновацій і постійним попитом, що стрімко підвищує вартість таких змін. Таким чином, інноваційний потенціал є складною, динамічною, ієрархічною і стохастичною системою.

Для багатьох розвинених країн характерний комплексний підхід до регулювання інноваційної діяльності, що ґрунтується на застосовуванні методів як прямого впливу, так і непрямого стимулювання. Інноваційне середовище в різних країнах неоднакове, тому що кожна країна перебуває на своєму рівні розвитку, рівні технологій, рівні освіти, рівні інноваційної активності тощо. Це сукупність інших факторів, що зумовлюють ситуацію, коли інструменти інноваційної політики і механізми їх використання можуть ефективно діяти в одній країні, а в інших країнах бути зовсім непридатними, неієвними, неефективними. Тим не менше, прогресивний досвід передових країн важливий для вивчення та творчого застосування на етапі необхідності прискорення економічного зростання країни з поступовим відходом від траєкторії залежного розвитку. Тому зіставлення досвіду держав, що входять у технологічне ядро світового розвитку, – США, Японії, Великобританії, Європейського Союзу (в останньому до такого типу держав насамперед належать Німеччина та Франція), – буде цікавим і корисним для України [4, с. 203].

Отже, розглянемо інструменти стимулювання інноваційної діяльності країн, які посідають лідируючі місця за індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index). Індекс глобальної конкурентоспроможності складається Всесвітнім економічним форумом для визначення рейтингу країн за показником економічної конкурентоспроможності та містить 114 показників для 140 країн, при цьому враховуються як статистичні дані, так і опитування керівників бізнесу [4; 20] для різнобічності оцінок. Україна ніколи не займала лідируючих позицій у цьому рейтингу, що є спонукальним фактором подальшого розвитку. Десятка країн, які займають найвищі місця за цим індексом, у динаміці 2012–2018 рр. наведена в табл. 1. Також представлена й позиція України.

Як і раніше, без сумніву, рейтинг очолила Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших країн світу увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія. США та Японія – лідери за рівнем розвитку інновацій і за фінансуванням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), тому вони – найбільші конкуренти для підприємств Західної Європи, які змушені активізувати узгодження й об'єднання НДДКР, планувати та реалізовувати спільні

Рейтинг країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності

№	2013-2014 (148 країн)	№	2014-2015 (144 країни)	№	2015-2016 (140 країн)	№	2016-2017 (138 країн)	№	2017-2018 (137 країн)
1	Швейцарія	1	Швейцарія	1	Швейцарія	1	Швейцарія	1	Швейцарія
2	Сінгапур	2	США	2	Сінгапур	2	Сінгапур	2	США
3	Фінляндія	3	Сінгапур	3	США	3	США	3	Сінгапур
4	Німеччина	4	Нідерланди	4	Німеччина	4	Німеччина	4	Нідерланди
5	США	5	Німеччина	5	Нідерланди	5	Нідерланди	5	Німеччина
6	Швеція	6	Гонконг	6	Японія	6	Японія	6	Гонконг
7	Гонконг	7	Швеція	7	Гонконг	7	Гонконг	7	Швеція
8	Нідерланди	8	Велика Британія	8	Фінляндія	8	Фінляндія	8	Велика Британія
9	Японія	9	Японія	9	Швеція	9	Швеція	9	Японія
10	Велика Британія	10	Фінляндія	10	Велика Британія	10	Велика Британія	10	Фінляндія
84	Україна	76	Україна	79	Україна	85	Україна	81	Україна

інвестиційні проекти і програми. Європейський Союз використовує кілька інструментів інноваційної політики та залучення інвестицій для фінансування інноваційної діяльності. Серед них виділяють пряме державне фінансування, насамперед шляхом виділення грантів, кредитів, субсидій тощо; створення інфраструктури для інноваційної діяльності; податкові стимули, спеціальні схеми підтримки ризикового фінансування, надання державних гарантій [3, с. 16].

Рівень інвестицій в Україні та загальна продуктивність факторів виробництва, тобто ефективність використання робочої сили, капіталу та землі між секторами та підприємствами, залишаються низькими. Водночас середньостатистичний робітник у Німеччині за 17 днів виробляє стільки ж, скільки середньостатистичний робітник в Україні за один рік. Великі відмінності в низькому рівні випуску продукції на одного робітника порівняно з розвинутими країнами зумовлені як відставанням України в ефективності виробництва, так і меншою кількістю основного капіталу.

Протягом останнього десятиліття Україна досягла певного прогресу у подоланні розриву в ефективності, але країна залишається обмеженою у кількості основного капіталу через нестачу інвестицій, включаючи і прямі іноземні інвестиції.

Загальні підходи, а також інструменти реалізації інноваційної політики у різних країнах суттєво відрізняються. Так, у Португалії чи Іспанії наявні фіскальні стимули не залежать від розміру підприємств-отримувачів; натомість у Великобританії акцент зроблений на суб'єктах малого та середнього бізнесу. У країнах із високим рівнем науково-технологічного розвитку (Швеція, Німеччина, Фінляндія) надають перевагу

заходам прямої фінансової підтримки, що забезпечує можливість державі визначати, які технології або який сектор економіки потрібно розвивати насамперед. На відміну від опосередкованих методів стимулювання фінансова допомога має цільовий характер. Держава, а не ринок, визначає, коли додаткове стимулювання необхідно, а коли це не потрібно [3].

Сучасними формами організації інноваційного потенціалу держави виступають інноваційні банки, страхові фірми, біржі, служби менеджменту та маркетингу, реклами, інформаційні та сервісні організації, що здійснюють свою діяльність у науковій сфері також. Саме тому є потреба у дослідженні зарубіжного досвіду у сфері регулювання інноваційних процесів країн для майбутніх можливостей їх застосування в Україні.

А у майбутньому головна проблема України полягатиме не в тому, щоб досягти високого зростання наступного року або протягом кількох років, а скоріше в тому, щоби зробити економічне зростання швидшим, тривалішим та інклюзивнішим.

Висновок. Отже, у наступні десять років нові тенденції у розвитку інноваційної діяльності будуть визначальними факторами інноваційної політики. Для цього необхідно здійснити сукупність методів та заходів визначення та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, перспективних елементів інноваційної діяльності, що забезпечить розвиток економічного прогресу загалом, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. Такий комплексний підхід до вдосконалення державного регулювання інноваційної діяльності з урахуванням дієвого зарубіжного досвіду дасть змогу очікувати тільки на позитивні результати.

Список літератури:

1. Авідор Г., Архангельський В., Бойто Е. та ін. *Інноваційна політика : європейський досвід та рекомендації для України*. К.: Фенікс, 2015. 76 с.
2. Бошота Н.В., Шишол Д.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 14–18.
3. Голляк Ю.Б. Інноваційні перетворення української економіки в контексті міжнародної конкуренції. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 7(61). С. 43–55.
4. Касьяненко В. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. № 4. 2011. С. 200–204.

5. Лавриненко С.О. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції в контексті ринкових умов господарювання. Науковий вісник Херсонського Державного університету Випуск 22. Частина 2. 2017. С. 8–12
6. Закон України Про інноваційну діяльність від 04.07.2002 №40–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – С. 266. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 27.11.2019).
7. Закон України Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків від 16.07.1999 № 991–XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 40. – Ст. 363. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 27.11.2019).
8. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року та Національний план дій до 2020 року по впровадженню Стратегії. URL: <http://www.undp.org/content/dam/ukraine>. (дата звернення 27.11.2019).
9. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів. URL: www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr. (дата звернення 27.11.2019).

References:

1. Avigdor G., Arkhangelskii V., Boito E. (2015). *Innovatsijna polityka: Yevropejs'kyj dosvid ta rekomendatsii dlja Ukrainy* [Innovation Policy: European Experience and Recommendations for Ukraine]. Feniks, Kyiv, 76 p. (in Ukrainian)
2. Boshota N.V., Shyshola D.V. (2016). *Zarubizhnyj dosvid derzhavnogo reguluvannya innovacijnoyi diyal'nosti* [Foreign experience of state regulation of innovation activity]. Young scientist, vol. 9, pp. 14–18. (in Ukrainian)
3. Gollyak Yu.B. (2006) Innovacijni peretvorennya ukrajins'koyi ekonomiky v konteksti mizhnarodnoyi konkurenciyi. [Innovative transformation of the Ukrainian economy in the context of international competition]. *Current problems of the economy*, no. 7(61), pp. 43–55. (in Ukrainian)
4. Kasyanenko V. (2011). *Zarubizhnyj dosvid upravlinnya innovacijny'm potencialom ekonomiky ta mozhlyvosti jogo vykorystannya v Ukraini* [Foreign experience in managing the innovative potential of the economy and its potential for use in Ukraine]. *Marketing and management of innovations*, vol. 4, pp. 200–204. (in Ukrainian)
5. Lavrynenko S.O. (2017) Teoretychni aspekty konkurentospromozhnosti silskohospodarskoj produktsii v konteksti rynkovykh umov hospodariuvannya. [Theoretical aspects of the competitiveness of agricultural products in the context of market conditions]. *Kherson State University Scientific Bulletin*, issue 22, part 2, pp. 8–12. (in Ukrainian)
6. Zakon Ukrainy «Pro innovatsijnu diyal'nist'». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) (2002). [Law of Ukraine “On innovation activity” Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BBR)]. Verkhovna Rada of Ukraine, no. 36, pp. 266.
7. Zakon Ukrainy «Pro spetsial'nyy rezhym innovatsijnoyi diyal'nosti tekhnolohichnykh parkiv». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR) (1999). [Law of Ukraine “On Special Regime of Innovative Activity of Technology Parks” (BBR)]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 40, pp. 363.
8. Ukraine's Sustainable Development Strategy to 2020 and National Action Plan to 2020 for the implementation of the Strategy (2017). [Stratehiya staloho rozvytku Ukrainy do 2020 roku ta Natsional'nyy plan diy do 2020 roku po vprovadzhennnyu Stratehiyi]. Available at: <http://www.undp.org/content/dam/ukraine>. (accessed 27 November 2019).
9. Stratehiya innovatsijnoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 rr. v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv (2010). [Strategy of innovative development of Ukraine for 2010–2020 in the conditions of globalization challenges]. Available at: www.pir.dp.ua/uploads/StrategizInnovRazvitiyaUkr. (accessed 27 November 2019).

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены и проанализированы теоретические аспекты инновационной политики промышленно развитых стран. На их примере проанализирован зарубежный опыт государственного регулирования инновационной деятельности, освещены наиболее действенные инструменты стимулирования инновационной деятельности за рубежом, обобщен рейтинг стран мира по финансированию НИОКР и по индексу глобального экономического развития. Определены особенности реализации инновационной политики стран. Выяснено, что не существует единого универсального инструмента стимулирования экономики, так как каждая страна имеет свои собственные методы управления. Обоснована целесообразность использования инструментов в условиях украинской экономики для стимулирования инновационной деятельности предприятий, организаций и учреждений. Среди главных факторов восприимчивости к нововведениям выделяется инновационный потенциал организаций или предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная политика, инновационный потенциал, глобализация экономики, инновационные структуры, инновационные процессы.

FOREIGN EXPERIENCE OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL OF ECONOMY

In the world economic space is complex with its nature transition of industrial technological device of industrial, in which dominates the crux of the destructive forces of development are taken by itself high technology, informatization and economics knowledge. Taking into account the global trends, the Government of Ukraine has set a goal to transform all

the spectrum of economic opportunities and relations of the country in accordance with the chosen course of innovation development. Naturally, in relation to such a turn, the event is economic science has been insufficiently prepared, and there is today a certain gap between the practice of accelerated changes in the scientific provision of these processes. For the first time, it involves developing a strategy and a mechanism for developing the economy of the country and identifying the possibilities for realizing its innovative potential. We will show a definite question on the experience of industrialized countries, some aspects of which, in the mind of the author, may have used in Ukraine. The article generalizes and analyzes the foreign experience of state regulation of innovation activity on the example of developed countries of the world. The world ranking for R&D financing and the index of global economic development are analyzed. Features of implementation of innovation policy in different countries are determined. We found that there are no universal incentive tools; each country uses its own methods. The expediency of using separate instruments in the conditions of the Ukrainian economy is grounded in order to stimulate the innovation activity of enterprises and organizations. The most effective methods of state regulation of innovation activity that can be applied in Ukraine are demonstrated. Paying tribute to the experience of domestic and foreign economists, carried out in the field of theory and methodology of innovative development of the economy and the construction of the financial security system, it should be noted that the problem of defining the system of financing innovation has not found its final solution, which makes the topic of research relevant. Improvement requires a number of questions regarding the use of additional tools to stimulate the implementation of innovative developments.

Key words: innovation, innovation policy, innovation potential, globalization of the economy, innovative structures, innovation processes.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-34>

УДК 336.64

Угляренко О.М.

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Гудзь С.М.

бакалавр,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Uhliarenko Olena, Hudz Serhii

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ В СИСТЕМУ ІНДИКАТОРІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено сутність трансфертного ціноутворення на мікрорівні, основні переваги та необхідність введення трансфертного ціноутворення на підприємстві. Принципи, на яких ґрунтується вибір підприємства на користь трансфертного ціноутворення. Наведено схему вибору методу визначення ціни відповідно до принципу витягнутої руки. Розглянуті проблеми, з якими може стикнутися підприємство на практиці встановлення трансфертного ціноутворення. Розглянуто основні позитивні ефекти від введення трансфертного ціноутворення як для держави, так і для підприємства. Розглянуто принципи вибору методу ціноутворення як у теоретичних, так і в практичних аспектах. Доведено доцільність вибору трансфертного ціноутворення як інструменту контролінгу, ефективного індикатора контролю за собівартістю, встановлення ціни та інструменту аналізу.

Ключові слова: трансферне ціноутворення, впровадження трансфертного ціноутворення, принципи трансфертного ціноутворення, контрольовані операції, методи трансфертного ціноутворення, регулювання трансфертного ціноутворення.

Постановка проблеми: Політика трансфертного ціноутворення є вкрай важливим елементом для середнього та великого бізнесу в Україні, оскільки дозволяє оптимізувати роботу підприємства та податкове навантаження шляхом коригування ціни. Тому основним

питанням є необхідність упровадження цього елемента у фінансову систему підприємства через його переваги. Основною проблемою є нерозуміння управлінським сектором повного спектру можливостей застосування трансфертного ціноутворення як повноцінного

інструменту контролінгу, принципів дієвості цього інструменту. Урегулювання всіх цих питань називають політикою трансфертного ціноутворення. Також управлінському відділу необхідно визначитись із способом використання трансфертного ціноутворення та відповісти на питання: наскільки доцільно використовувати трансфертне ціноутворення як повноцінний інструмент управлінського обліку, чи залишити його лише як інструментом податкової звітності.

Аналіз основних досліджень і публікацій: Публікації на тему трансфертного ціноутворення, містять основи адміністрування трансфертного ціноутворення на підприємстві, автори Тюріна [4], Кравацька [4] вказують ключові позитивні ефекти від введення трансфертного ціноутворення. Автори Касич [1], Петрик [1], Грінченко [1], вказують на труднощі застосування трансфертного ціноутворення з боку як держави, так і підприємства, проблеми, які стоять перед підприємством у адмініструванні цього питання. Конопатська [8] аналізує застосування методів відповідності трансфертної ціни принципу «витагнутої руки». Дослідження вимагають висвітлення проблем практичного застосування методів та можливості застосування трансфертного ціноутворення як індикативного механізму, інструменту аналізу та порівняння конкурентних позицій.

Формування цілей статті: Детально дослідити переваги трансфертного ціноутворення як з боку держави, так і з боку підприємства, можливості цього механізму, алгоритм імплементації трансфертного ціноутворення на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Питання трансфертного ціноутворення стало досить актуальним у наукових дослідженнях в 2014–2015 роках. У цей час відбувався процес розуміння і початок законодавчого

регулювання трансфертного ціноутворення в межах Українських реалій. Після погодження трансфертного ціноутворення на законодавчому рівні в кінці 2013 року питання сутності, функцій, інструментів характеру діяльності трансфертного ціноутворення не тільки з боку теоретичного розуміння, а й відображення в практичних реаліях набуло зрілості.

Для підприємства слід зазначити основні позитивні сторони введення регулювання трансфертного ціноутворення на державному рівні:

- 1) податкова оптимізація;
- 2) контроль за попитом та пропозицією в середині компанії;
- 3) ринковий аналіз цін;
- 4) підвищення конкурентоздатності компанії на ринках;
- 5) покращення консолідованого фінансового результату компанії, зокрема ефективне використання трансфертних цін за умови використання міжнародних стандартів звітності (IFRS, US"GAAP) [1, с. 21].

У макроекономічному плані державне регулювання ціноутворення також стало ефективним інструментом. Держава регулює ціноутворення на ринку, відповідно встановлює контроль. Введення обов'язкової звітності щодо ціноутворення на підприємстві та контроль за її встановленням змушує підприємства діяти відповідно до ринкової кон'юнктури.

Отже, трансфертне ціноутворення є ефективним інструментом як для державного регулювання, так і для регулювання внутрішньопідприємницької діяльності.

Основні причини, наслідком яких є позитивні ефекти трансфертного ціноутворення, наведено в таблиці 1.

З погляду держави, позитивний ефект від введення трансфертного ціноутворення досягається

Таблиця 1

Позитивні ефекти трансфертного ціноутворення

Податкова оптимізація	Реалізується за рахунок проведення ринкового аналізу ціноутворення, та оптимізації цін, таким чином зміни бази оподаткування податку на прибуток шляхом зменшення коригувань фінансового результату та оптимізації фінансового результату.
Контроль за попитом та пропозицією в середині компанії	За рахунок встановлення ціни, яка відповідає принципам трансфертного ціноутворення попит на продукцію змінюється на прийнятний для ринку рівень та укріплює ринкові позиції на підприємстві. Пропозиція змінюється за рахунок оптимізації виробничих процесів за рахунок урегулювання попиту та ціни на продукцію.
Ринковий аналіз цін	Дана функція є обов'язковою у процесі упровадження трансфертної політики на підприємстві, та є основоположною в процесі складення ціни відповідної до встановлених державою принципів. Дозволяє більш глибоко зрозуміти ринкову кон'юнктуру, рівень конкуренції, відповідно основи формування ціни на ринку.
Підвищення конкурентоздатності компанії на ринках.	Приведення діяльності компанії в одну площину з конкурентними підприємствами, та аналіз їх діяльності з метою встановлення правильної ціни, є невід'ємною частиною складання документації про трансфертне ціноутворення, та як результат вивчення принципів ціноутворення конкурентів, виявлення своїх слабких сторін у порівнянні з конкурентами, розвиток та посилення конкурентоздатності на ринку
Покращення консолідованого фінансового результату компанії, зокрема ефективне використання трансфертних цін за умови використання міжнародних стандартів звітності (IFRS, US"GAAP)	Враховуючи, що об'єктом трансфертного ціноутворення є зовнішньоекономічна діяльність, трансфертне ціноутворення є об'єктом багатьох розвинутих країн світу, відповідно введення трансфертного ціноутворення є способом підвищення стандартів фінансової звітності відповідно до міжнародних правил.

Джерело: складено автором на основі джерел літератури [1]

встановленням принципу витягнутої руки. Згідно з ПКУ принцип витягнутої руки означає: обсяг оподаткованого прибутку, отриманого платником податку, який бере участь в одній чи більше контрольованих операціях, розраховується за ринковими цінами за угодами між пов'язаними платниками податків, тобто, якщо зазначені умови у операціях не відрізняються від умов, які застосовуються між непов'язаними особами у зіставних неконтрольованих операціях [2]. Це поняття прийшло в українське законодавство з настанов ОЕСР [4, с. 33]. Сутність цього визначення залишилася незмінною, проте трактування в настановах значно ширше. Велика кількість інформаційної бази вносить ясність у регулювання законодавчого питання, із практичними прикладами. До цієї системи необхідно рухатись і в українських реаліях.

На мікрорівні із застосуванням ТЦУ необхідно дотримуватися таких принципів [5 с. 264]:

- максимізація прибутків для підприємств загалом;
- мінімізація податків, що сплачується підприємством загалом;
- мінімізація митних платежів;
- удосконалення системи контролю материнською компанією фінансових потоків філій;
- надання менеджменту всіх рівнів (як національного, так і міжнародного) однакових умов для встановлення і підтримки таких цін, які б забезпечували рентабельність філій і доброзичливе ставлення споживачів.

Розглядаючи питання трансфертного ціноутворення та його корисності в фінансовій системі підприємства, неможливо абстрагуватися від понятійного апарату, низки обмежень та правил у межах ведення трансфертного ціноутворення.

Алгоритм визначення віднесення під державне регулювання трансфертного ціноутворення підприємства зображено на рис. 1.

Відповідно, якщо одна із умов першого блоку виконується, та обидві умови другого блоку, то дані опера-

ції визнаються контрольованими і вимагають підтвердження відповідності принципу витягнутої руки.

У разі, якщо підприємство підпадає під критерії, подається звіт про контрольовані операції до 1 жовтня року, наступного за звітним [3].

Підприємство зобов'язано вести документацію про відповідність встановлення цін принципу витягнутої руки та зберігати його на підприємстві протягом 2555 днів [2].

Після запиту ДФС протягом 30 днів ця документація та додаткова інформація повинна бути передана до контролюючого органу [2].

У разі, якщо платник подав документацію в строк, протягом 30 днів він має право подати уточнюючий звіт з самостійним коригуванням зобов'язань, у разі, якщо це необхідно та уникнути штрафів [3].

Згідно з даними ДФС на кінець 2018 року загальний обсяг коригувань становить 8,2 млрд. грн, у зв'язку з чим донараховано податку на прибуток більше 632 млн. грн [6].

Таким чином, з одного боку, низка підприємств, що підпадають під критерії віднесення до державного регулювання трансфертних цін, вимушені використовувати трансфертне ціноутворення, з іншого – використання трансфертної політики встановлення ціни дає можливість для компаній імплементації низки бонусів, які перераховані вище.

Проте, якщо розглядати детальніше процес встановлення трансфертного ціноутворення на підприємстві, слід зазначити низку особливостей. Процес визначення методу встановлення відповідності діяльності підприємства принципу витягнутої руки для контрольованих операцій передбачає використання низки методів ціноутворення. В свою чергу, кожен із методів трансфертного ціноутворення оперує низкою фінансових індикаторів, які свідчать про ефективність та результативність роботи підприємства і контроль за якими є необхідним і обов'язковим для забезпечення нормального функціонування суб'єкта господарювання.

Серед методів визначення ціни можна виділити:

- метод порівняльної неконтрольованої ціни;
- ціни перепродажу;
- витрати плюс;
- чистого прибутку;
- розподілення прибутку.

Метод порівняльної неконтрольованої ціни, є пріоритетним у використанні. Внутрішні зіставні неконтрольовані операції – операції, які проводяться з аналогічним товаром, який продається контрагентам, що не входять у критерії трансфертного ціноутворення, є пріоритетною базою порівняння у контрольованій операції [2].

Цей метод зазвичай використовуються для біржового товару, виходячи з факту, що на біржі фіксується ціна товару за одиницю, аналогічного до того, який може бути у контрольованій операції. Також цей метод використовується для кредитів.

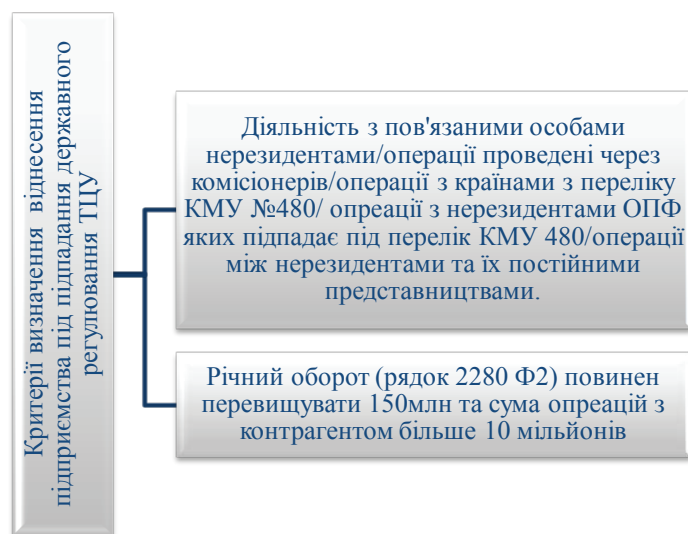

Рис. 1. Віднесення під державне регулювання ТЦУ

Джерело: складено автором на базі [2]

Відповідно, в кредитних операціях враховується відсоткова ставка. Сама ставка на аналогічний кредитний договір завжди має зіставну операцію, адже номенклатура на відсоток кредиту не впливає. Ціні папери, роялті, лізинг – всі ці операції обліковуються за цим методом. Значним негативним моментом у використанні цього методу є затверджений КМУ перелік товарів, що має біржове котирування, та світових товарних бірж для встановлення відповідності умов контролюваних операцій принципу «втягнутої руки» [7]. Згідно з цією настановою, порівнювати біржовий товар варто саме у зазначеній у постанові біржі, яка різна для різних товарів. Це суттєво ускладнює процес аналізу, оскільки в деяких випадках доводиться робити замовлення по інформації з біржі, також з логічного погляду процес оцінки є недосконалим, адже на багатьох біржах умови використання товару, поставки різняться від умов, зазначених у дійсній операції. Так, ціна неконтрольованої операції може значно викривлювати реальну вартість товару. Таким чином, державі необхідно урегулювати це питання з боку законодавства. Українська біржа не має достатнього рівня розвитку та активних операцій для проведення пошуку зіставних компаній.

Метод ціни перепродажу використовується у разі, якщо компанія виробник продає товар дистриб'юторам [8] або якщо товар завозиться в країну з метою подальшої реалізації та не є продуктом кінцевого споживання [2]. На практиці цей метод часто використовується у зв'язі з методом чистого прибутку для більш об'єктивного аналізу ціноутворення. Цей метод дає можливість зрозуміти управління, наскільки ефективно впроваджується дистрибуція продукції.

Метод «витрати плюс» використовується, коли у процесі операції товар був розроблений, модифікований або набув споживчої цінності, після чого був проданий. Таким чином, враховується вартість товару з урахуванням доданої вартості. Додатковою підставою у використанні цього методу є довгострокові контракти, адже в процесі виробництва постачальники зазвичай діють на довгостроковій основі [2]. Таким чином враховується собівартість товару, база порівняння стає справедливою. Цей метод є ефективним індикатором, встановлення правильності роботи відділу менеджменту зі створення продукції, а конкретно показує, наскільки собівартість відрізняється від ринкових показників. Відповідно, може стати ефективним інструментом до прийняття стратегічних рішень у контролінгу витрат.

Метод чистого прибутку зазвичай використовується у порівнянні унікальних товарів або послуг, які не мають зіставних товарів з аналогічними умовами використання, або оцінити справедливую, тверду вартість товару неможливо. Також якщо продукції надається певна унікальна модифікація в ході виробництва. Цей метод стосується безпосередньо нематеріальних активів, авторських прав, витворів мистецтв, дає можливість оцінити, наскільки ефективно нематеріальні активи функціонують на підприємстві. Відповідно,

оцінка надається ефективній діяльності управлінського складу з оцінки унікальних об'єктів відповідно до ринкової кон'юнктури.

Крім того, після вибору методу проводиться етап підбору зіставних підприємств. Такі підприємства мають вести діяльність, аналогічну із діяльністю аналізованого підприємства, також вони не повинні мати судових справ, частка власності кінцевого бенефіціара юридичної особи не повинна перевищувати 20%.

Детальна інформація про методи ціноутворення наведена в таблиці 2.

Метод вибирається відповідно до діяльності компанії. Тож найбільш підходящий метод може охарактеризувати, особливо якщо розглядати в динаміці, правильність прийняття менеджерських рішень з впровадження ціноутворення та дій з коригування ціни, відповідно до ринкових конкурентів.

Таким чином, детально розглянувши процес ціноутворення від усвідомлення необхідності трансфертного ціноутворення до остаточного результату, можна визначити алгоритм введення політики трансфертного ціноутворення на підприємстві:

На першому етапі відбувається усвідомлення проблеми, яка стоїть перед підприємством. Важливо зрозуміти, наскільки цей інструмент може бути використаний як індикатор на підприємстві, вивчити основи законодавчого регулювання. Також важливим процесом є вибір методу, адже зазвичай на цьому етапі можуть виникнути проблеми, які пов'язані перш за все зі ступенем поглиблення в методологію вибору показника чи застосування комбінації методів перевірки відповідності ціни принципу «втягнутої руки». Важливо, зробити висновки по проведеному аналізу та можливі аспекти покращення конкурентоздатності підприємства і стратегії побудови цінової політики. Алгоритм упровадження трансфертного ціноутворення наведено нижче.

Висновки. Розглядати процес оптимізації ціноутворення без елементів державного втручання неможливо. У питанні трансфертного ціноутворення завжди має місце фактор зміни податкового законодавства, держави, контролюючих органів. Проте незалежно від обставин введення трансфертного ціноутворення на підприємстві є необхідною умовою із законодавчої точки зору та логічним процесом оптимізації роботи над створенням собівартості та встановлення ціни для підприємства. Як фінансовий індикатор трансфертне ціноутворення виконує функцію контролю за конкурентними позиціями ціни на ринку. Також трансфертне ціноутворення може стати лакмусовим папірцем у питанні контролю за правильністю роботи менеджерів над процесами створення собівартості. Загалом, враховуючи основні позитивні ефекти від імплементації цього інструменту, трансфертне ціноутворення має бути, проте на законодавчому рівні необхідно вносити зміни, та уточнення, оскільки дуже багато неясності в питанні практичного застосування методів відповідності умов у контрольованій операції принципу «втягнутої руки». В будь-якому разі, українському бізнесу необхідно

Оцінка методів перевірки відповідності принципу «витагнутої руки»

Метод ціноутворення	Сутність методу	Застосованість	Розрахунок показників	Примітка
1. Метод порівняльної неконтрольованої ціни.	Порівняння ціни, застосованої у контрольованих операціях (КО) з ціною зіставних неконтрольованих операцій (НКО)	Біржові товари, кредит, цінні папери, роялті є внутрішні зіставні операції НКО або аналогічні зовнішні операції	Проводиться порівняння ціни.	Затверджено постановою КМУ перелік товарів та бірж до них. Чикагська біржа, Нью-йоркська біржа Індійська біржа, тощо
2. Ціни перепродажу	Порівняння валової рентабельності (ВР) перепродажу товарів у контрольованій операції з ВР в неконтрольованій операції	Імпортні товари з метою перепродажу товару є аналогі товар не є кінцевим об'єктом споживання	Валова рентабельність	Порівнюються показники рентабельності операції, з показником рентабельності підприємств, які є найбільш підходящими для аналізу
3. Витрати плюс	Порівняння валової рентабельності собівартості у контрольованій операції та неконтрольованій операції	Виробництво і надання послуг. Використовується у зв'язі з другим або четвертим методом. Використовується у разі виробництва та експорту товару	Валова рентабельність собівартості	Порівнюється показник рентабельності операції, з показником рентабельності підприємств, які є найбільш підходящими для аналізу
4. Чистого прибутку	Порівняння фінансового показника рентабельності у КО та НКО	Використовується у разі неможливості використання попередніх методів. Використовується у разі надання специфічних операцій до яких неможливо знайти об'єкти порівняння	Чиста рентабельність Чиста рентабельність витрат Рентабельність операційних витрат Рентабельність активів Рентабельність капіталу	Чиста рентабельність та рентабельність операційних витрат – використовується при перепродажі товарів. Чиста рентабельність витрат – при виробництві. Рентабельність активів – виробництво або надання послуг в капіталомісткій діяльності. Рентабельність капіталу – для аналізу фінансових операцій

Джерело: складено автором на основі [2]

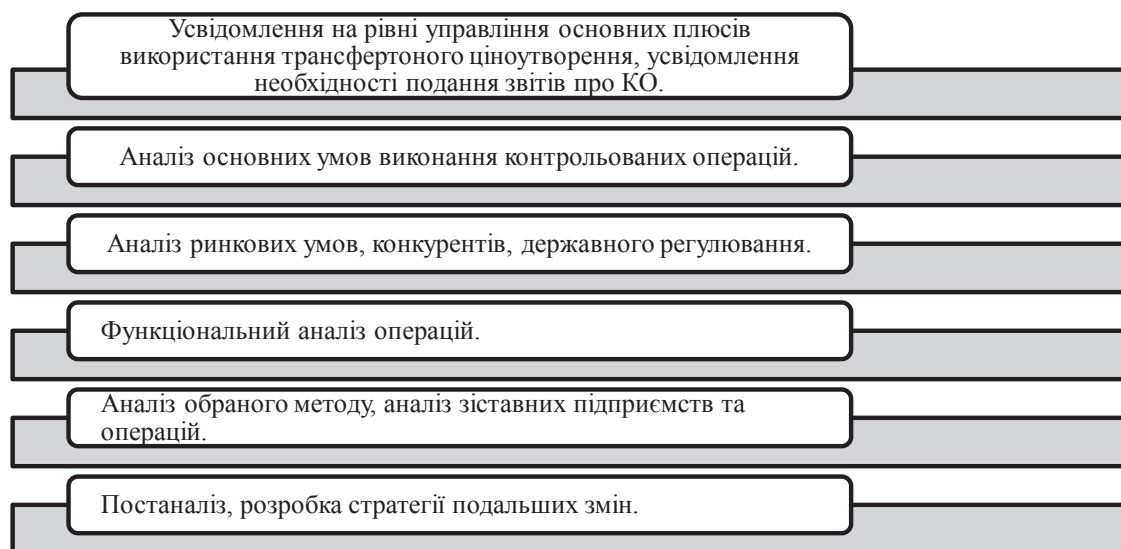

Рис. 2. Алгоритм встановлення політики трансфертного ціноутворення

Джерело: складено автором на базі [2; 4].

адаптуватися до поняття трансфертного ціноутворення не лише як до вимог ПКУ, а розширювати горизонти

цього поняття до ефективного інструменту контролінгу та розширення конкурентних можливостей.

Список літератури:

1. Касич А.О., Петрик А.О., Гринченко Ю.І. Трансфертне ціноутворення на підприємстві: проблеми та можливості використання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 24 С. 19–22. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2016/6.pdf (дата звернення 28.11.2019).
2. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI від 02.12.2010 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 28.11.2019).

3. Про затвердження форми та Порядку складання Звіту про контрольовані операції: наказ № 8 від 18.01.2016 / Міністерство фінансів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0187-16> (дата звернення 28.11.2019).
4. Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. OECD. July 2017 pp 33. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/oecd-transfer-pricing-guidelines-for-multinational-enterprises-and-tax-administrations-2017_tpg-2017-en#page36 (accessed 30.11.2019).
5. Тюріна Н.М., Карвацка Н.С. Трансферні ціни: сутність, функції та принципи. *Зовнішньо економічна діяльність підприємства*. Київ: «Центр учбової літератури» 2013. С. 263–265.
6. Загрядська М. Трансфертне ціноутворення сучасні аспекти фінансування. *Вісник. Офіційно про податки*. 2019. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100014006-transferne-tsinoutvorennya-suchasni-aspekti-zastosuvannya> (дата звернення 30.11.2019).
7. Про затвердження переліку товарів, що мають біржове котирування, та світових товарних бірж для встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «втягнутої руки»: постанова № 616 від 8.09.2016 / Кабінет Міністрів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2016-%D0%BF#n9> (дата звернення 01.12.2019).
8. Конопатська О. Методи порівняння при трансфертному ціноутворенні. *Блог Агентства індустріального маркетингу*. URL: <https://aimarketing.info/uk/blog/transfer-pricing-blog/metody-porivnyannya-pri-transfertnomu-cinoutvorenni> (дата звернення 01.12.2019).

References:

1. Kasych A.O., Petryk A.O., Hrynchenko Yu.I. Transferne tsinoutvorennia na pidpriemstvi: problemy ta mozhlyvosti vykorystannia [Transfer Pricing on enterprise: problems and possibilities of use] *Investment: practice and experience* no. 24, pp. 19–22. Available at: (http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2016/6.pdf) (accessed 28.11.2019).
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy №2755–VI vid 02.12.2010 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) (2011) [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine №2755–VI dated 02.12.2010. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (BBR)]. *Verkhovna Rada of Ukraine*, № 13–14, № 15–16, № 17, St. 112. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 28.11.2019).
3. Pro zatverdzhennia formy ta Poriadku skladannia Zvitu pro kontrolovani operatsii: nakaz № 8 vid 18.01.2016 [On Approval of the Form and Procedure of Preparation of the Report on Controlled Transactions: Order Order No. 8 of 18.01.2016]. *Ministry of Finance of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0187-16> (accessed 28.11.2019)
4. Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. OECD. July 2017 pp. 33. Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/oecd-transfer-pricing-guidelines-for-multinational-enterprises-and-tax-administrations-2017_tpg-2017-en#page36 (accessed 30.11.2019).
5. Tiurina N.M., Karvatska N.S. (2013). Transfernii tsiny: sutnist, funktsii ta pryntsypy [Transfer prices: essence, functions and principles]. *Zovnishno ekonomichna diialnist pidpriemstva*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, pp 263–265.
6. Zahriadska M. (2019) Transferne tsinoutvorennia suchasni aspekty finansuvannia [Transfer pricing modern aspects of financing]. *Herald. Officially about taxes*. Available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100014006-transferne-tsinoutvorennya-suchasni-aspekti-zastosuvannya> (accessed 30.11.2019).
7. Pro zatverdzhennia pereliku tovariv, shcho maiut birzhove kotyruvannia, ta svitovykh tovarnykh birzh dlia vstanovlennia vidpovidnosti umov kontrolovanykh operatsii pryntsypu «vytiahnutoi ruky»: postanova 616 vid 8.09.2016 [Approving the List of Commodity Quoted Goods and World Commodity Exchanges for Establishing the Arm's Length Principle: Resolution No. 616 on 8.09.2016]. Cabinet of Ministers of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2016-%D0%BF#n9> (accessed 30.11.2019).
8. Konopatska O. Metody porivniannia pry transfertnomu tsinoutvorenni. [Transfer pricing comparison methods.]. *Industrial Marketing Agency Blog*. Available at: <https://aimarketing.info/uk/blog/transfer-pricing-blog/metody-porivnyannya-pri-transfertnomu-cinoutvorenni> (accessed 01.12.2019).

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ТРАНСФЕРТНОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМУ ИНДИКАТОРОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье определена сущность трансфертного ценообразования на микроуровне, основные преимущества и необходимость введения трансфертного ценообразования на предприятии. Принципы, на которых основывается выбор предприятия в пользу трансфертного ценообразования. Представлена схема выбора метода определения цены по принципу вытянутой руки. Рассмотрены проблемы, с которыми может столкнуться предприятие на практике установления трансфертного ценообразования. Рассмотрены основные положительные эффекты от введения трансфертного ценообразования как для государства, так и для предприятия. Рассмотрены принципы выбора метода ценообразования, как в теоретических, так и практических аспектах. Доказана целесообразность избрания трансфертного ценообразования как инструмента контроллинга, эффективного индикатора контроля за себестоимостью, установления цены и инструмента анализа.

Ключевые слова: трансфертное ценообразование, внедрение трансфертного ценообразования, принципы трансфертного ценообразования, контролируемые операции, методы трансфертного ценообразования, регулирование трансфертного ценообразования.

CONCEPTUAL BASES OF IMPLEMENTATION OF TRANSFER PRICING IN THE ENTERPRISE INDICATOR SYSTEM

The article defines the essence of transfer pricing at the micro-level, the main advantages and privileges of implementation of transfer pricing at the enterprise. The needs on the transfer pricing system, of control of international operations in Ukraine, discussed. Retrospective analysis of actualization of transfer pricing researches given in the article. The article contains the main reasons, of implementation transfer pricing in the law system. Also in article was investigated the main privileges of transfer pricing, function such as market price regulation. Principles on which the choice of an enterprise in favor of transfer pricing based, and the process of awareness of transfer pricing as an instrument of control. The scheme of choice of a method of determination of the price according to the arm's length principle presented and researched from OECD Transfer pricing guidelines for multinational Enterprise and Tax Administrations, and differences from Ukrainian law system were shown in the article. The problems that an enterprise may face in the practice of setting transfer pricing discussed. The main positive effects of the implementation of transfer pricing for both the country and the enterprise are considered. An algorithm, to determine a needs in transfer pricing implementation to the enterprise financial indicators system and main actions after was investigated. The main control activities, which proprietorship should know to avoid penalties and fines, the main terms to input documentation and saving discussed and defines in the article. The principles of choosing the method of pricing, both in theoretical and practical aspects considered with detail analysis of all method's usability in Ukraine tax law system, their usability in the reality of a country. Where shown the main results of the implementation of transfer pricing as an instrument of control for a country, theoretical and practical positive effects proved by a statistic in the article. The feasibility of choosing transfer pricing as a instrument of controlling, effective cost control indicator, pricing, and analysis tool, is proved. As result effectiveness of transfer pricing as an instrument of regulation for both as a country, as business was proved.

Key words: transfer pricing, introduction of transfer pricing, transfer pricing principles, controlled transactions, transfer pricing methods, regulation of transfer pricing.

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-35>

УДК 338.242.2:658

Яскал І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пасайлюк Р.І.

магістр,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Yaskal Ihor, Pasailiuk Romana

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Зростання масштабів і ефективності функціонування підприємницького сектору є одним з головних чинників позитивних структурних змін та модернізації національного господарства, становлення нових ресурсів економічного пожвавлення, підвищення якості життя населення. У статті досліджено тенденції ефективності підприємницької діяльності в Україні. Проаналізовано динаміку питомої ваги підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання протягом останніх 5 років. Аналітичні розрахунки проведено на основі таких показників ефективності діяльності підприємств: додана вартість за видами економічної діяльності та розмірами підприємств, фінансові результати до оподаткування, рентабельність операційної діяльності та продуктивність праці. Показано наслідки кризи 2013–2014 рр. та зовнішньої військової агресії. Проведено оцінку взаємозв'язку між продуктивністю праці і рентабельністю операційної діяльності підприємств.

Ключові слова: підприємництво, ефективність діяльності підприємств, валова додана вартість, рентабельність операційної діяльності, продуктивність праці.

Постановка проблеми. Підприємництво належить до складних суспільних явищ, що вимагають міждисциплінарного аналізу. Воно формується і функціонує під впливом безлічі взаємопов'язаних і взаємодіючих об'єктивних та суб'єктивних факторів. Унаслідок його багатогранності підприємництво може досліджуватися в рамках різних наук.

Останнім часом все більше уваги науковці та практики приділяють питанням розвитку та активізації підприємництва, яке історично і логічно відіграло роль необхідної передумови створення ринкового середовища. Воно було первинною вихідною формою ринкового господарювання, виконувало структуроутворюючу роль в історії становлення економіки конкурентно-ринкового типу. Специфіка і функціональне призначення підприємницьких структур набувають особливого значення для країн, які йдуть шляхом відтворення ринкової системи господарювання. Здатність цього сектору економіки до структуроутворення ринку висуває завдання його відродження та спрямовує в число першочергових заходів реформування економіки сучасної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підприємництва досліджували й досліджують сучасні науковці: А.С. Афонін, Н.В. Поліщук, Д.В. Лісніцька [1], А.Я. Бачинський [2], В.П. Битов, Л.М. Горбач [3], Н. Буркіна [4], А.І. Бутенко, Т.В. Уманець, Л.В. Гриневич [5], З.С. Варналії [6], Т.П. Гітис, Э.В. Романенко, Т.О. Однораленко [7], М. Ісаков [8], В.М. Магас [9], Т.І. Паустовська [10] та інші [11–13]. У наукових працях вітчизняних економістів відображено окремі аспекти сутності підприємництва, особливості його розвитку на сучасному етапі. Проте діалектика формування й розвитку нової моделі національної економіки висуває нові питання, відповіді на які повинні бути адекватними нинішнім економічним умовам, що реально склалися в Україні. У зв'язку з цим необхідне подальше дослідження проблеми ефективності підприємницької діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінювання рівня ефективності діяльності підприємницького сектору в Україні протягом останніх років.

Виклад основного матеріалу. У розвинутих країнах світу силою, що стає рушієм нового економічного піднесення, є підприємництво. Воно виступає своєрідним «локомотивом» національних економік провідних країн світу. «У ЄС до малого і середнього підприємництва належить 99% усіх суб'єктів господарювання; цей сектор економіки забезпечує 70% зайнятості і 58% створеної доданої вартості. В Україні показники вагомості впливу малого і середнього підприємництва на зайнятість та виробництво є співставними, проте тиск інституційних обмежень наведених вище стримує розширення потенціалу і ефективність функціонування вітчизняного підприємництва» [14, с. 14].

Зростання масштабів і ефективності функціонування підприємницького сектору є одним з головних чинників позитивних структурних змін та модернізації національного господарства, становлення нових ресурсів економічного пожвавлення, підвищення якості життя населення. Розвиток підприємництва також веде до інституційної перебудови суспільства на основі поширення економічної свободи та становлення «середнього класу» як підґрунтя соціальної стабільності. У зв'язку з цим доцільно постійно проводити аналіз ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

З рис. 1 видно, що протягом 2010–2013 рр. частка підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання зростала, що є свідченням поступового розвитку підприємницького сектору в національній економіці.

Суспільно-політична криза 2013–2014 рр. внесла свій негативний внесок, відповідно частка підприємств дещо знизилася. Однак останніми роками помітна тенденція до зростання питомої ваги підприємств.

Оцінювання ефективності діяльності підприємств в Україні почнемо з показника доданої вартості. Державна служба статистики визначає додану вартість за витратами виробництва як «валовий дохід від операційної діяльності з урахуванням субсидій на виробництво та за винятком непрямих податків» [16, с. 12]. З опублікованих даних можна спостерігати, що основну частину доданої вартості створюють підприємства. Це наглядно видно з рис. 2.

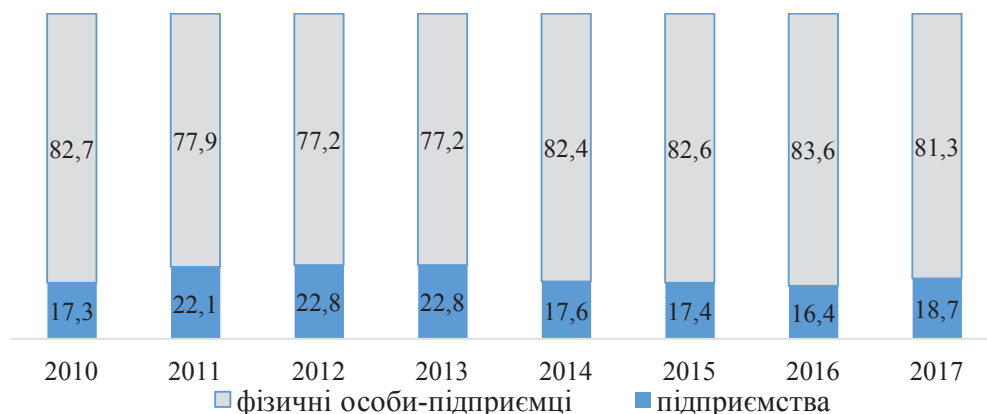

Рис. 1. Питома вага підприємств і фізичних осіб-підприємців у загальній кількості суб'єктів господарювання у 2010–2017 рр.

Джерело: розраховано на основі [15]

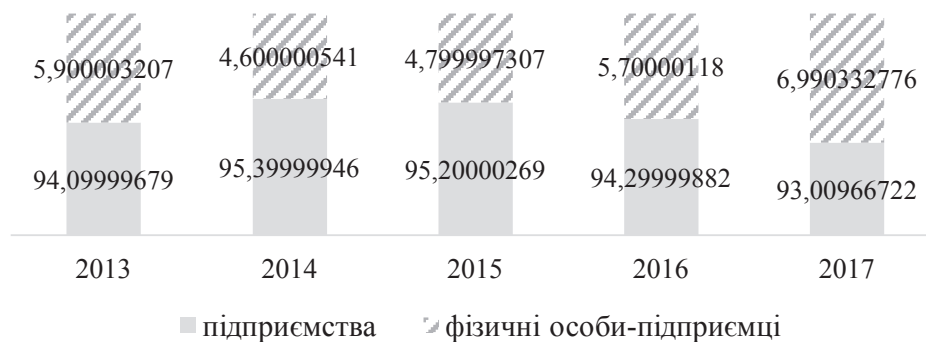

Рис. 2. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств та фізичних осіб-підприємців у загальній доданій вартості за витратами виробництва

Джерело: розраховано на основі [16, с. 33–34].

Проте частка доданої вартості, створеної на підприємствах, починаючи з 2014 року постійно знижується, частка ФОП, відповідно, зростає. Це може свідчити про те, що індивідуальні підприємства (ФОПи) постійно підвищують ефективність своєї діяльності і починають відігравати все більшу роль в економічному житті суспільства. У секторі «Тимчасове розміщування й організація харчування» частка доданої вартості фізичних осіб-підприємців найбільша з-поміж усіх видів діяльності (в середньому 30% за аналізований період).

Особливо динамічно нарощують додану вартість фізичні особи-підприємці виду діяльності «Інформація та телекомунікації» (рис. 3).

Як бачимо з рис. 3, на початку аналізованого періоду, у 2013 році, частка доданої вартості підприємств становила 90,5%, а частка доданої вартості ФОП – 9,5%. Тоді як у 2017 році маємо кардинально іншу ситуацію – частка доданої вартості підприємств знизилась до 76,4%, а частка доданої вартості ФОП – зросла до 23,6%. Це свідчення швидкого розвитку ІТ-галузі в Україні протягом останніх років, а також того, що в цій сфері ФОП є основною організаційно-правовою формою організації бізнесу.

Далі розглянемо додану вартість по підприємствах за видами економічної діяльності та розмірами підприємств. З опублікованих Держстатом даних помітна стійка тенденція зростання доданої вартості за всіма розмірами підприємств. Логічно, що найбільше зросла

додана вартість великих і середніх підприємств, проте приріст по малим підприємствам був суттєвішим – мінімум 36,9% у 2017 році. Також треба відмітити, що зменшується частка великих підприємств у загальному обсязі доданої вартості: з 42,6% у 2013 році до 40,2% у 2017 році. Водночас збільшується частка малих підприємств: з 15,4% до 18,6% за той самий період. Така ситуація може означати, що малі підприємства відіграють все більшу роль в економічному житті країни, а також те, що малі підприємства працюють щораз ефективніше. Проте дані фінансових результатів демонструють дещо інші тенденції (табл. 1).

Одразу видно сильний негативний вплив кризи 2013–2014 рр. та зовнішньої військової агресії, про що свідчить негативний фінансовий результат. У 2016 році цей показник загалом покращився, основу цього покращення становило підвищення прибутковості діяльності великих та середніх підприємств. Ця тенденція в наступні роки збереглася. Водночас малі підприємства згідно з наведеними даними працюють збитково, хоча це може бути наслідком значної тінізації економіки.

Розглянемо далі фінансові результати підприємств до оподаткування за цей же період, але в розрізі видів економічної діяльності [15]. Підприємства лише двох секторів змогли забезпечити переважно прибуткову діяльність протягом аналізованого періоду – сільське, лісове та рибне господарство і освіта. Підприємства таких секторів як «Промисловість»,

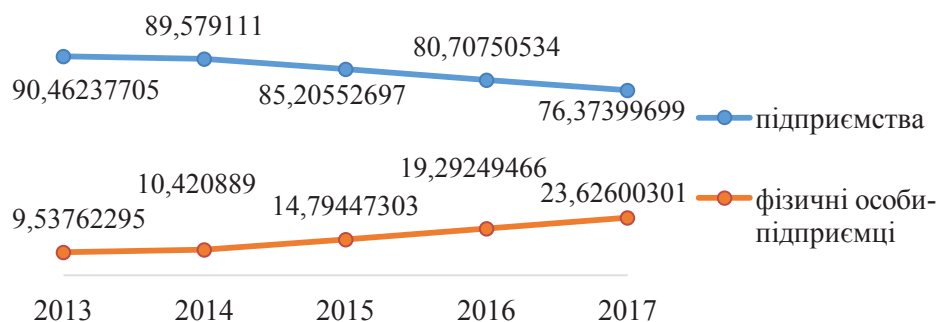

Рис. 3. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств та фізичних осіб-підприємців у загальній доданій вартості за витратами виробництва сектору «Інформація та телекомунікації»

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 1

**Фінансові результати до оподаткування підприємств
із розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства, млн. грн**

	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	-564376,8	-348471,7	69887,8	236952,1	373260,8
Великі підприємства	-189934,1	-145403,9	61222,7	156906,3	175055,5
Середні підприємства	-199180,3	-91161,8	32816,5	90770,6	151479,1
Малі підприємства	-175262,4	-111906	-24151,4	-10724,8	46726,2
З них мікропідприємства	-100967	-57964,7	-34639,9	-25294,7	-1307,0

Джерело: [16]

«Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», «Інформація та телекомунікації», «Фінансова та страхова діяльність», «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги», останніми роками динамічно покращують фінансовий результат до оподаткування, долаючи негативний вплив кризи 2013–2014 рр.

Аналіз ефективності діяльності підприємницького сектору доцільно доповнити аналізом рентабельності, оскільки саме цей показник є основним параметром ефективності підприємства. Державна служба статистики оприлюднює два схожих показники: 1) рентабельність операційної діяльності, «розрахований як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності підприємств» і 2) рентабельність усієї діяльності, «розрахований як відношення чистого прибутку (збитку) до всіх витрат діяльності підприємств» [15]. Зважаючи на той факт, що два види рентабельності почали публікуватися з 2018 року (перед тим був один показник – рентабельність операційної діяльності), ми надалі будемо досліджувати останній. У таблиці 2 містяться дані про рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за останні 5 років.

Як видно з табл. 2, найбільш рентабельними були підприємства сільського господарства, з 2016 року значно покращився цей показник у торговельних підприємств та підприємств сектору «інформація та телекомунікації». Підприємства цих видів економічної діяльності мають найбільшу окупність витрачених у результаті операційної діяльності коштів. Як пояснюють фахівці, це зумовлено насамперед наявністю потреби у результатах функціонування цих суб'єктів господарювання [17, с. 282]. Протягом аналізованого періоду нерентабельною була операційна діяльність у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинок. Ця тенденція зумовлена низьким рівнем попиту на дані види товарів та послуг, початковою неприбутковістю мети створення. Загалом видно, що у 2017–2018 рр. операційна діяльність більшості підприємств усіх видів економічної діяльності характеризувалася позитивною рентабельністю.

З метою повнішого аналізу ефективності діяльності підприємницького сектору поряд із показником рентабельності операційної діяльності доцільно оцінювати показник продуктивності праці. Відповідні дані відносно публікуються Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [18].

Таблиця 2

Рентабельність операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності, %

Види економічної діяльності	2014	2015	2016	2017	2018
Усього*	-4,1	1,0	7,4	8,8	8,1
сільське, лісове та рибне господарство	20,6	41,7	32,4	22,4	17,9
промисловість	1,6	0,9	4,2	6,8	6,3
будівництво	5,8	-7,6	-0,4	1,6	2,8
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-13	-0,9	15,8	18,8	23,7
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-1,7	1,1	5,1	-1,0	-1,6
тимчасове розміщення й організація харчування	-26	-17,3	-0,8	7,8	8,5
інформація та телекомунікації	-1,6	0,5	8,5	13,8	13,1
фінансова та страхова діяльність	-15	-8,9	-4,8	2,8	1,0
операції з нерухомим майном	-47	-33,4	-8,1	6,2	17,8
професійна, наукова та технічна діяльність	-29	-1,1	17,6	19,4	8,8
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-14	-11,9	-3,9	2,6	0,0
освіта	5,5	5,7	5,6	3,7	5,9
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-3,7	-0,6	4,5	3,3	3,6
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-12	-25,3	-16,5	-15,5	-1,1
надання інших видів послуг	-1	7,3	5,1	-0,4	2,7

* Без урахування результатів діяльності банків, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: [15]

У таблиці 3 міститься інформація про рівень продуктивності праці за видами економічної діяльності (ВЕД). Останні опубліковані дані датуються 2016 роком.

За видами економічної діяльності продуктивність праці розраховується на основі валової доданої вартості та чисельності зайнятого населення у віці 15–70 років. Як бачимо, у 2016 році найвищі темпи зростання продуктивності праці у фізичному виразі в розрахунку на одного зайнятого спостерігалися у ВЕД «Будівництво» – на рівні 14,6%, найбільше падіння – у ВЕД «Фінансова та страхова діяльність» – на рівні 2,2%.

На жаль, вища продуктивність праці не завжди супроводжується вищим рівнем рентабельності, і навпаки. Між цими двома найважливішими показниками ефективності діяльності підприємницького сектору простежується дуже слабкий зв'язок, що видно на рис. 4.

Ми побудували діаграму, де на одній осі розмістили показники рентабельності операційної діяльності у відсотках (дані табл. 2), а на іншій – показники продуктивності праці за видами економічної діяльності у фактичних цінах (дані табл. 3). Коефіцієнт детермінації (R^2) є низьким, і ми бачимо з діаграми, що сектор «Тимчасове розміщування й організація харчування», який характеризується найвищим рівнем продуктивності праці (1155796 грн), має при цьому від'ємний рівень рентабельності (–0,8%). А підприємства сектору «Сільське, лісове та рибне господарство» демонструють найвищий рівень рентабельності за 2016 рік (41,7%), маючи при цьому продуктивність праці нижче середнього рівня по Україні загалом (52770 грн).

Одним із можливих пояснень такої ситуації може бути, як зазначають фахівці, той факт, що зростання продуктивності праці переважно досягнуто за рахунок

Таблиця 3

Продуктивність праці за видами економічної діяльності у 2014–2016 роках, на одного зайнятого

Види економічної діяльності	у фактичних цінах, грн			індекси фізичного обсягу (до попереднього року), %		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Сільське, лісове та рибне господарство	52127	83539	97576	112,2	103	106,5
Промисловість	112222	152742	52770	97,7	96	105
Будівництво	49405	60626	452244	90,5	94,9	114,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	58931	78044	20991	92,7	95,4	104,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	90613	135248	8526	94	108,8	103,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	32116	43080	171511	100,5	113,9	105,8
Інформація та телекомунікації	185126	266017	1155796	103,7	104	105,6
Фінансова та страхова діяльність	246168	277143	694792	104,8	92,9	97,8
Операції з нерухомим майном	346536	458520	60865	107,7	110,3	107,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	103375	131920	208521	100,7	94	103,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	54026	72418	215067	96,3	109,1	106,6
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	82054	97571	150020	106,5	101	101,1
Освіта	47911	55314	47495	98,5	102,8	99,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	40200	49467	28711	96,6	109,8	97,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	55782	59437	610441	95,7	92,6	101,4
Інші види економічної діяльності	36319	41648	257363	108,2	110,3	102,9

Джерело: [18]

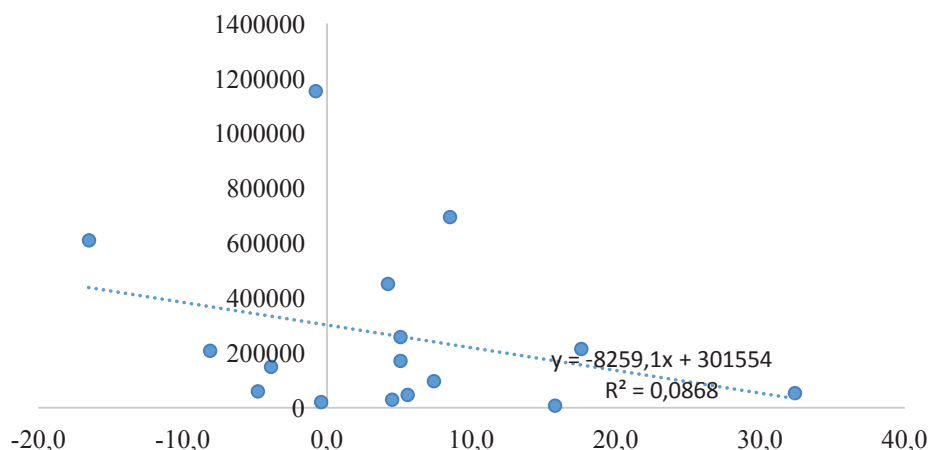

Рис. 4. Взаємозв'язок між продуктивністю праці і рентабельністю операційної діяльності підприємств за 2016 рік

скорочення чисельності зайнятих [19, с. 135], а не є результатом впровадження організаційних, управлінських чи іншого роду нововведень.

Висновки. Підсумовуючи оцінку діяльності підприємств, відзначимо, що криза 2013–2014 рр. і початок військової агресії з боку РФ надзвичайно негативно вплинули на розвиток підприємницької діяльності в Україні. Однак проведений у статті аналіз ефективності діяльності підприємств дозволяє стверджувати, що в економіці України намітилися позитивні тенденції покращення ділового клімату та, відповідно, активізація господарської діяльності.

Основну частину доданої вартості створюють підприємства. Частка доданої вартості, створеної на підприємствах починаючи з 2014 року постійно знижується, частка ФОП, відповідно, зростає. Особливо динамічно нарощують додану вартість фізичні особи-підприємці виду діяльності «Інформація та телекомунікації».

Найбільше зросла додана вартість великих і середніх підприємств, проте приріст у малих підприємств був. Також треба відмітити, що зменшується частка великих підприємств у загальному обсязі доданої вартості, водночас збільшується частка малих підприємств. Це може означати, що малі підприємства відіграють все більшу роль в економічному житті країни, а також те, що малі підприємства працюють щораз ефективніше.

Перевірка наявності зв'язку між показниками рентабельності та продуктивності праці виявила, що вища продуктивність праці не завжди супроводжується вищим рівнем рентабельності, і навпаки. Між цими двома найважливішими показниками ефективності діяльності підприємницького сектору простежується дуже слабкий зв'язок. Відповідно, одним із перспективних напрямів подальших досліджень ми вважаємо проведення глибокого аналізу причинно-наслідкового взаємозв'язку між цими показниками.

Список літератури:

1. Афонін А.С., Поліщук Н.В., Лісніцька Д.В. Проблеми та преспективи розвитку малого підприємництва в Україні. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2018. № 1. С. 10–18.
2. Бачинський А.Я. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2018. Т. 29(68), № 2. С. 52–55.
3. Битов В.П., Горбач Л.М. Місце і роль підприємництва як суспільного явища в умовах ринку. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 14–18.
4. Буркіна Н. Розроблення концепції ефективності підприємницької діяльності. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 1. С. 5–17.
5. Бутенко А.І., Уманець Т.В., Гриневич Л.В. Методологічні основи дослідження інноваційного потенціалу технологічного підприємництва в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 2. С. 177–186.
6. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія. К.: Знання України, 2015. 463 с.
7. Гітис Т.П., Романенко Є.В., Однораленко Т.О. Визначення та дослідження об'єктивних обмежень реалізації стратегії сталого розвитку України в економічному аспекті. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1. С. 26–30.
8. Ісаков М. Роль держави в регулюванні підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки. *Митна справа*. 2012. № 1(79). С. 354–360.
9. Магас В.М. Підприємництво та конкуренція – основні чинники розкриття економічного потенціалу суспільства. *Економічна теорія*. 2019. № 2. С. 44–56.
10. Паустовська Т.І. Історико-економічний шлях підприємництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 12–17.
11. Проблеми і перспективи стійкого розвитку підприємств малого та середнього бізнесу України: колективна монографія в двох томах. Т.1. Під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2012. 134 с.
12. Проблеми і перспективи стійкого розвитку підприємств малого та середнього бізнесу України: колективна монографія в двох томах. Т.2. Під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2012. 172 с.
13. Петрашак О.О., Мельник В.В. Діагностика соціально-економічного становища малого підприємництва Чернівецької області. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*: 2017. № 4(19). С. 99–110.
14. Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні. К.: НІСД, 2014 73 с.
15. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 03.10.2019).
16. Діяльність суб'єктів господарювання у 2017 році. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2018. 139 с.
17. Михайленко О.В., Ніколаєнко С.М., Нерода Ю.О. Аналіз рентабельності операційної діяльності за видами економічної діяльності. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 19. С. 279–283.
18. Продуктивність праці та продуктивність капіталу. К.: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2018. 12 с. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=04a60e98-55bf-4a9e-bc38-361bc5829593> (Дата звернення 14.10.2019).
19. Петрашак О.О. Продуктивність праці у сучасних умовах: соціально-економічний аспект: Монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2018. 186 с.

References:

1. Afonin A.S., Polishchuk N.V., Lisnits'ka D.V. (2018) Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukraini [Problems and prospects of small business development in Ukraine]. *Regional Business Economics and Management*, № 1, p. 10–18.
2. Bachyns'kyi A.Y. (2018) Mekhanizmy derzhavnoho rehulyuvannya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v Ukraini [Mechanisms of state regulation of business activity in Ukraine]. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, Series: Economy and Management*, vol. 29 (68), no. 2, pp. 52–55.
3. Bytov V.P., Horbach L.M. (2019) Mistse i rol' pidpryyemnytstva yak suspil'noho yavyscha v umovakh rynku. [The place and role of entrepreneurship as a social phenomenon in market conditions]. *Economic Forum*, no. 3, pp. 14–18.
4. Burkina N. (2019) Rozroblennya kontseptsii efektyvnosti pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti. [Development of the concept of business efficiency]. *Galician Economic Bulletin*, no. 1, pp. 5–17.
5. Butenko A.I., Umanets' T.V., Hrynevych L.V. (2017) Metodolohichni osnovy doslidzhennya innovatsiynoho potentsialu tekhnolohichnoho pidpryyemnytstva v Ukraini [Methodological bases of research of innovative potential of technological entrepreneurship in Ukraine]. *Economic Bulletin of Donbass*, no. 2, pp. 177–186.
6. Varnaliy Z.S. (2015) Konkurentsia i pidpryyemnytstvo [Competition and entrepreneurship: a monograph]: monohrafiya, Kyiv: Knowledge of Ukraine, 463 p.
7. Hitis T.P., Romanenko Ye.V., Odnoraleko T.O. (2019) Vyznachennya ta doslidzhennya ob'yektyvnykh obmezhen' realizatsii stratehii staloho rozvytku Ukrainy v ekonomichnomu aspekti [Definition and study of objective limitations of realization of strategy of sustainable development of Ukraine in economic aspect]. *Bulletin of economic science of Ukraine*, no. 1, pp. 26–30.
8. Isakov M. (2012) Rol' derzhavy v rehulyuvanni pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v umovakh rynkovoyi ekonomiky [The role of the state in regulating entrepreneurial activity in a market economy]. *Customs issues*, no. 1(79), pp. 354–360.
9. Mahas V.M. (2019) Pidpryyemnytstvo ta konkurentsia – osnovni chynnyky rozkryttia ekonomichnoho potentsialu suspil'stva [Entrepreneurship and competition are the main factors for unlocking the economic potential of society]. *Economic theory*, no. 2, pp. 44–56.
10. Paustovs'ka T.I. (2017) Istoryko-ekonomichnyy shlyakh pidpryyemnytstva [Historical and economic path of entrepreneurship] *Global and National Problems of Economy*, no. 20, pp. 12–17.
11. Problemy i perspektyvy stiykoho rozvytku pidpryyemstv maloho ta seredn'oho biznesu Ukrainy (2012): kolektyvna monohrafiya v dvokh tomakh. T. 1. Pid zah. red. K.F. Koval'chuka [Problems and Prospects of Sustainable Development of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine] Dnipropetrovs'k: IMA-press, 134 p.
12. Problemy i perspektyvy stiykoho rozvytku pidpryyemstv maloho ta seredn'oho biznesu Ukrainy (2012): kolektyvna monohrafiya v dvokh tomakh. T. 2. Pid zah. red. K.F. Koval'chuka [Problems and Prospects of Sustainable Development of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine] Dnipropetrovs'k: IMA-press, 172 p.
13. Petrashchak O.O., Mel'nyk V.V. (2017) Diahnostyka sotsial'no-ekonomichnoho stanovyscha maloho pidpryyemnytstva Chernivets'koyi oblasti [Diagnosis of socio-economic status of small business in Chernivtsi region]. *Problems and prospects of entrepreneurship development*, no. 4(19), pp. 99–110.
14. Peredumovy ta priorytety reformuvannya derzhavnoyi polityky rozvytku pidpryyemnytstva v Ukraini (2014) [Prerequisites and Priorities for Reforming the State Enterprise Development Policy in Ukraine]. Kyiv: NISR, 73 p.
15. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 03.10.2019).
16. Diyal'nist' sub'yektiv hospodaryuvannya u 2017 rotsi (2018). Statystychnyy zbirnyk [Activities of business entities in 2017. Statistical collection]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 139 p.
17. Mykhaylenko O.V., Nikolayenko S.M., Neroda Y.O. (2018) Analiz rentabel'nosti operatsiynoyi diyal'nosti za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti [Analysis of operating profitability by type of economic activity]. *Market infrastructure*, no. 19, pp. 279–283.
18. Produktyvnist' pratsi ta produktyvnist' kapitalu [Labor productivity and capital productivity]. Kyiv: Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. 12 p. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=04a60e98-55bf-4a9e-bc38-361bc5829593> (accessed: 14.10.2019).
19. Petrashchak O.O. (2018) Produktyvnist' pratsi u suchasnykh umovakh: sotsial'no-ekonomichnyy aspekt [Labor productivity in modern conditions: socio-economic aspect]: Monohrafiya. Chernivtsi: Chernivets'kyy natsional'nyy universytet im. Y. Fed'kovycha, 186 p.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Рост масштабов и эффективности функционирования предпринимательского сектора является одним из главных факторов позитивных структурных изменений и модернизации национальной экономики, становления новых ресурсов экономического оживления, повышения качества жизни населения. В статье исследованы тенденции эффективности предпринимательской деятельности в Украине. Проанализирована динамика удельного веса предприятий в общем количестве субъектов хозяйствования в течение последних 5 лет. Аналитические

расчеты проведены на основе следующих показателей эффективности деятельности предприятий: добавленная стоимость по видам экономической деятельности и размерам предприятий, финансовый результат до налогообложения, рентабельность операционной деятельности и производительность труда. Показаны последствия кризиса 2013–2014 гг. и внешней военной агрессии. Проведена оценка взаимосвязи между производительностью труда и рентабельностью операционной деятельности предприятий.

Ключевые слова: предпринимательство, эффективность деятельности предприятий, валовая добавленная стоимость, рентабельность операционной деятельности, производительность труда.

EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE ECONOMY OF UKRAINE: TRENDS AND PROSPECTS

Increasing the scale and efficiency of the business sector functioning is one of the main factors of positive structural changes and modernization of the national economy, the creation of new economic recovery resources, improving the quality of life of the population. The article has examined the tendencies of business efficiency in Ukraine. The dynamics of the share of enterprises in the total number of economic entities over the last 5 years has been analyzed. Analytical calculations have been made on the basis of the following performance indicators of enterprises: value added by types of economic activity and size of enterprises, financial result before tax, profitability of operating activities and labor productivity. The share of value added created by enterprises has been steadily declining since 2014, and the share of individual entrepreneurs has been increasing accordingly. Individual entrepreneurs of activity "Information and Telecommunications" increased value added especially rapidly. We can show steady upward trend of value added increasing across enterprises. It is logical that the value added of large and medium-sized enterprises increased the most, but the increasing of small enterprises' share was more significant. Enterprises of only two sectors were able to provide mainly profitable activities during the analyzed period – agriculture, forestry and fisheries and education. Agricultural enterprises were the most profitable, since 2016 this indicator has improved significantly in trading enterprises and enterprises of the information and telecommunications sector. If we take into account labor productivity, the highest growth rates of this parameter in physical terms in 2016 per employee were observed in the Construction and Construction activity (14.6%), and the largest decrease (2.2%) in the Financial and Insurance activity. The consequences of the 2013–2014 crisis and external military aggression have been shown. The relationship between labor productivity and profitability of operating activities of enterprises has been evaluated. It has been found that higher productivity is not always accompanied by higher levels of profitability and vice versa.

Key words: entrepreneurship, enterprise efficiency, gross value added, operating profitability, labor productivity.

4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-36>

УДК 332.122

Зайчук К.А.

аспірант,

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

Zaychuk Kateryna

Eastern European National University named after Lesya Ukrainka

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ ТА ДИНАМІКА ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ ПРОТЯГОМ 2015–2018 РОКІВ

У статті висвітлено періодизацію формування туристичного ринку протягом 2000–2018 років. Кожному етапу присвоєно назву та здійснено аналіз динаміки туристичних потоків Волинського регіону протягом 2015–2018 років. Перший етап формування туристичного ринку, який тривав з 2000 по 2005 рік, було названо «Формування туристичного ринку Волинського регіону». Другий етап отримав назву «Становлення туристичного ринку Волинського регіону» та тривав з 2005 по 2010 рік. Третім, завершальним етапом формування туристичного ринку став «Інституціоналізація туристичного ринку Волинського регіону», який тривав з 2010 по 2018 рік. Здійснено також аналіз соціально-економічних показників (рівень середньої заробітної плати) за період із 2015 по 2018 рік, які впливали на туристичні потоки як внутрішніх туристів регіону, так і іноземних.

Ключові слова: динаміка туристичних потоків, середня заробітна плата, внутрішні туристи, іноземні туристи, кількість екскурсантів, туристичний ринок, соціально-економічне становище регіону.

Постановка проблеми. Вивчаючи туристичний ринок Волинського регіону, варто дослідити динаміку туристичних потоків за останні чотири-п'ять років. Для цього варто проаналізувати періодизацію етапів розвитку туристичного ринку Волинського регіону та виокремити найбільш сприятливий рік для його розвитку. Адже важливість та актуальність туристичних потоків зростає з кожним роком. Важливо простежити не лише кількість туристів, які виїжджали за кордон, а і скільки приїжджало до нас іноземців, та порівняти у табличному розрізі стан туристичного ринку протягом останніх років, визначити найоптимальніший рік ведення туристичного бізнесу, віднайти причини зменшення туристичних потоків і зробити певні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цією проблематикою, а саме визначенням та формуванням туристичних потоків, займалася низка вчених та науковців. Чималий внесок у розвиток регіональної економіки зробили такі науковці, як: В.Ф. Семенов, І.Г. Смирнов, А.В. Єрко, Л.П. Дядечко, О.В. Савченко, Л.М. Черчик та інші.

І.Г. Смирнов поділяє туристичні потоки на такі категорії, як: внутрішній туризм – відвідувач-резидент, іноземний (в'їзний) туризм – відвідувач-нерезидент, зарубіжний (виїзний) туризм, транзитний відвідувач [6]. Але, звісно, найважливішу та найпріоритетнішу категорію туристичних потоків становить категорія іноземних туристів. Адже в'їзний туризм сприяє покращенню подальшого розвитку туристичної інфраструктури, збільшує ВВП як країни, так і області. Значна популяризація туристичного продукту з-за кордону, а також збільшення кількості в'їзних туристів впливає на удосконалення туристичної індустрії регіону, наближаючи його до рівня провідних туристичних центрів Європи та світу.

Л.П. Дядечко вважає, що туристичні потоки – це «сукупність людей, які покидають місце постійного проживання, щоб подорожувати в різноманітних напрямках пішки або на якомусь транспорті в терміни від 24 годин до одного року без здійснення оплачуваної діяльності, і повертаються назад» [7].

Основною метою статті є проведення періодизації формування туристичного ринку Волинського регіону

економіки. Період «Формування» зумовлений різким переходом від соціалістичних принципів розвитку туризму до змішаної української економічної системи. Протягом цих років (2000–2005) туристична галузь Волинської області «шукала» себе у структурі масштабних та потужних туристичних компаній світу. Також на цьому етапі масштабно розвивався внутрішній туризм, туристів цікавили путівки та подорожі по області.

Другий період розвитку туристичного ринку Волинської області назвемо «Становлення туристичного ринку Волинського регіону» (2005–2010 рр.). Після етапу «Формування туристичного ринку Волинського регіону» туристична галузь стала стрімко розвиватися. Почали створюватися колективні та готельні засоби розміщення. Почав розвиватися іноземний туризм, тобто туристична ланка області повільно піднімалася вгору.

Третій, заключний етап розвитку туристичного ринку буде мати назву «Інституціоналізація розвитку туристичного ринку Волинської області» (2010–2018 рр.). Туристичний ринок на цьому етапі досить сформований та успішно розвивається. Все частіше створюються прес-тури, розвиваються організаційний, зелений, екологічний та іноземний туризм. Економічні кризи в країні впливають на розвиток туристичної індустрії області, та не так, як у першому періоді «Формування туристичного ринку Волинського регіону». Адже процес створення туристичного ринку Волинської області був досить тривалим та став у міру стійким до економічних «стрибків» усередині країни [3].

Тому для ширшого аналізу простежимо динаміку туристичних потоків протягом 2015–2018 років та проаналізуємо, які соціально-економічні показники впливали на спад чи зростання туристичних потоків.

Для того, щоб аналіз був насичений та точний, скористаємося даними Головного управління статистики у Волинській області протягом 2015–2018 років. Для цього побудуємо таблицю 1.

З таблиці 1 яскраво видно, що найбільшу кількість туристів було обслужено у 2016 році – 26 526 тис., з яких було лише 486 іноземців та 6594 внутрішніх туристів. Туристів – громадян України, які виїжджали за кордон, було 19 446 тис. Ці дані статистики говорять лише про те, що Україна знаходиться у стані війни, і частка приходу іноземних туристів вкрай знижується, а наші туристи порівняно з 2015 роком виїжджають за межі країни все більше. Для прикладу, у 2015 році туристів-громадян України, які виїжджали

за кордон, було 9327 тис. осіб, а у 2016 році – 19 446 тис. осіб. Для того, щоб пояснити причину збільшення виїзду туристів за кордон, проаналізуємо певні соціально-економічні чинники.

Середньомісячна заробітна плата у 2015 році штатного працівника становила 3291 тис. грн, тоді як у 2016 році – 4047 тис. грн [1; 4].

Тому можна вважати, що збільшення туристичних потоків у 2016 році спричинило зростання середньомісячної заробітної плати населення.

Наступне, що можна простежити, це спад туристичних потоків, не лише іноземних туристів, а і туристів – громадян України, які виїжджали за кордон. Загальна кількість туристів, які були обслужені туристичними суб'єктами, становила 17 047 тис. осіб, а у 2018 році – 21 807 тис. осіб. Внутрішніх туристів та туристів – громадян України, які виїжджали за кордон, у 2018 році теж було більше.

Тому зараз ми також проаналізуємо соціально-економічний показник Волинської області, а саме рівень доходів населення у 2017 та 2018 роках.

Дані статистики вказують, що середня заробітна плата у 2017 році становила 5849 тис. грн., тоді як у 2018 році – 7324 тис. грн. Тому можна впевнено стверджувати, що на динаміку туристичних потоків значно впливає середня заробітна плата населення. Щодо динаміки туристичних потоків іноземних туристів варто простежити соціально-економічне становище як області, так і країни загалом. Адже в країні, де відбуваються військові дії, стан туристичного ринку, а саме туристичних атракцій, не на найвищому рівні – такі місця, регіони не є цікавими іноземним туристам у туристичному плані.

Для наочного бачення найсприятливішого року для туристичного ринку Волинського регіону з 2015 по 2018 роки створимо діаграму 1 та простежимо спад та зростання туристичних потоків.

З діаграми 1 яскраво видно, що найбільш продуктивним роком із періоду 2015–2018 років для туристичного ринку Волинського регіону був 2016 рік із максимальною кількістю обслужених туристів 26 526 тис. осіб.

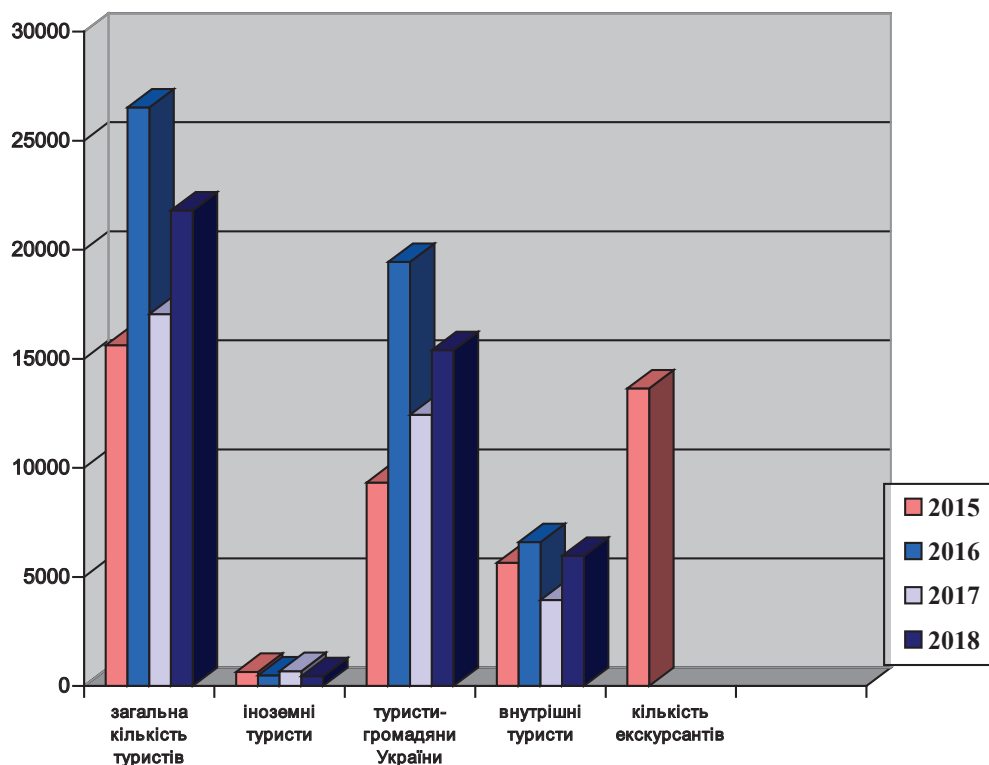
Висновки. Здійснивши аналіз туристичного ринку Волинського регіону, ми виокремили три періоди його формування. Перший етап отримав назву «Формування туристичного ринку Волинського регіону», який тривав з 2000 по 2005 рік, другий етап – «Становлення туристичного ринку Волинського регіону» (2005–

Таблиця 1

Особливості туристичних потоків у Волинському регіоні з 2015 по 2018 рік

Роки	Кількість туристів, яким надані послуги суб'єктами тур. діяльності області – усього	Із загальної кількості туристів			Кількість екскурсантів
		Іноземні туристи	Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи	
2015	15620	645	9327	5648	13640
2016	26526	486	19446	6594	
2017	17047	679	12429	3939	
2018	21807	448	15396	5963	

Джерело: удосконалено автором на основі статистичного щорічника ГУС у Волинській області [1; 5]

Діаграма 1. Інституціоналізація розвитку туристичного ринку Волинської регіону з 2010 по 2018 рік

Джерело: розроблено автором на основі [2].

2010 роки), третій – «Інституціоналізація розвитку туристичного ринку Волинського регіону» (з 2010 по 2018 рік). Кожен етап характеризується різними особливостями розвитку. Також, проаналізувавши динаміку туристичних потоків Волинського регіону протягом 2015–2018 років, можна впевнено сказати, що

найоптимальнішим роком для ведення туристичного бізнесу був 2016 рік, у якому було обслуговано 26 526 тис. осіб із середньомісячною заробітною платою 4047 тис. грн., а також 2018 рік, в якому було обслуговано 21 807 тис. туристів із середньомісячною заробітною платою 7324 тис. грн.

Список літератури:

1. Публічний звіт голови Волинської обласної державної адміністрації про підсумки роботи за 2017 рік. *Волинська обласна державна адміністрація*. 2017. URL: <http://voladm.gov.ua/zvit-golovi-volinsko%D1%97-oblasno%D1%97-derzhavno%D1%97-administraci%D1%97-pro-robotu-u-2017-roci/> (дата звернення 19.04.2018).
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області. *Головне управління статистики у Волинській області*. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 19.04.2018).
3. Рогова О.В. Економічний розвиток регіонів України на засадах реалізації євро регіонального співробітництва : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.05. Київ, 2013. 20 с.
4. Зайчук К.А. Управління туристичними потоками протягом 2015–2017 років у Волинській області «Фінансово-кредитна система: вектори розвитку»: матеріали наук.-практ. конф., 26 квітня 2018 р. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С.107–109.
5. Стрішенець О.М., Зайчук К.А. Аналіз діяльності суб'єктів туристичних послуг на Волині протягом 2014–2015 років «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів, 15–16 травня 2018 р. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 236–239.
6. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Маркетинг сталого туризму : навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра – 2019. 256 с.
7. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. Київ.: Центр учбової літератури – 2007. 224 с.

References:

1. Publichnyi zvit holovy Volynskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii pro pidsumky roboty za 2017 rik. (2017) [Public report of the Head of Volyn Regional State Administration on the results of work]. Available at: <http://voladm.gov.ua/zvit-golovi-volinsko%D1%97-oblasno%D1%97-derzhavno%D1%97-administraci%D1%97-pro-robot-in-2017-term> (accessed: 19.04.2018).
2. Ofitsiynyi sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Volynskii oblasti (2018) [Official site of the Main Department of Statistics in Volyn Oblast]. Available at: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 19.04.2018).

3. Rohova, O.V. (2013) Ekonomichnyi rozvytok rehioniv Ukrainy na zasadakh realizatsii yevrorehionalnoho spivrobitnytstva [Economic development of the regions of Ukraine on the basis of realization of Euroregional cooperation]. Kiev. Acad. the municipality, pp. 20. (in Ukrainian)
4. Zaichuk K.A. (2018) Upravlinnia turystychnymy potokamy protiahom 2015-2017 rokiv u Volynskii oblasti [Management of tourist flows during 2015-2017 in the Volyn region] PhD Thesis, Uzhgorod: Hoverla Publishing House. (in Ukrainian)
5. Strishenets O.M. Zaichuk K.A. (2018) Analiz diialnosti subiektiv turystychnykh posluh na Volyni protiahom 2014–2015 rokiv [Analysis of the activity of tourist services subjects in Volyn during 2014–2015] PhD Thesis, Lutsk: Tower-Printing. (in Ukrainian)
6. Smyrnov I.H., Liubitseva O.O. (2019). Marketynh staloho turyzmu [Sustainable Tourism Marketing]. Educ. tool. Kiev. Lira-K Publishing House, pp. 256. (in Ukrainian)
7. Diadechko L.P. (2007) Ekonomika turystychnoho biznesu [Economics of Tourism Business]. Center for Educational Literature, pp. 224.

ПЕРИОДИЗАЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА И ДИНАМИКА ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОТОКОВ ВОЛЫНСКОГО РЕГИОНА В ТЕЧЕНИЕ 2015–2018 ГОДОВ

В статье освещена периодизация формирования туристического рынка в течение 2000–2018 гг. Каждому этапу присвоено название и осуществлен анализ динамики туристических потоков Волынского региона в течение 2015–2018 годов. Первый этап формирования туристического рынка, который длился с 2000 по 2005 год, был назван «Формирование туристического рынка Волынского региона». Второй этап получил название «Становление туристического рынка Волынского региона» и продолжался с 2005 по 2010 год. Третьим, заключительным этапом формирования туристического рынка стал «Институционализация туристического рынка Волынского региона», который длился с 2010 по 2018 год. Осуществлен также анализ социально-экономических показателей (уровень средней заработной платы) в период с 2015 по 2018 год, которые влияли на туристические потоки как внутренних туристов региона, так и иностранных.

Ключевые слова: динамика туристических потоков, средняя заработная плата, внутренние туристы, иностранные туристы, количество экскурсантов, туристический рынок, социально-экономическое положение региона.

PERIODIZATION OF TOURISM MARKET FORMATION AND DYNAMICS OF TOURIST FLOWS OF VOLYN REGION DURING 2015–2018 YEARS

The relevance of research into the development of the tourist services market in the Volyn region is a very important process, because the tourist market not only affects the sphere of national economy, transport, trade, but also carries cultural enrichment of the population. Despite the abundant natural resources and favorable economic and geographical location, the hotel and tourism industry plays a significant role in the socio-economic development of the region. In order to achieve the goal of the study, it is necessary to analyze the periodization of the years of development and the formation of the tourist market during 2000 and 2018. We will trace this periodization by creating three periods. The main purpose of this article is to conduct periodization of the formation of the tourist market of the Volyn region and to analyze the dynamics of tourist flows of the Volyn region during 2015–2018. This article highlights the periodization of tourism market formation during 2000 and 2018. Each stage is named and the dynamics of tourist flows of the Volyn region during 2015–2018. The first stage of the tourism market formation, which lasted from 2000 to 2005, was called “Volyn Region Tourism Market Formation”. The second stage was named “Becoming a tourist market of Volyn region” and lasted from 2005 to 2010. The third final stage in the formation of the tourism market was the “Institutionalization of the tourism market of the Volyn region”, which lasted from 2010 to 2018. The analysis of socio-economic indicators in the period from 2015 and 2018, which influenced the tourist flows, both domestic tourists of the region and foreign. The main purpose of this article is to conduct periodization of the formation of the tourist market of the Volyn region and to analyze the dynamics of tourist flows of the Volyn region during 2015–2018. The relevance of this article is of the utmost importance, since tracking the tourist flows during this period, we will be able to determine the most productive year for the development of the tourism market of the Volyn region. After all, the development of the tourist market depends on the number of tourist attractions, their development and the number of tourists who want to see them. This study will also help to determine the exact number of tourists served by the subjects of tourism, the number of foreign tourists, domestic tourists and the number of sightseers. Changes in tourist flows over the years will be monitored according to statistics, namely through various socio-economic indicators.

Key words: dynamics of tourist flows, average wages, domestic tourists, foreign tourists, number of sightseers, tourist market, socio-economic status of the region.

Тимошенко О.В.

аспірантка кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну

Мельник А.О.

доктор економічних наук,
завідувач кафедри бізнес-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну

Timoshenko Elena, Melnyk Alona

Kyiv National University of Technology and Design Ukraine

СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто особливості сучасного рівня розвитку туризму у Львівській області. Наведена характеристика географічних, економічних, природних та культурних передумов та визначено перспективи реалізації туристично-рекреаційного та природно-ресурсного потенціалу як одного з пріоритетних напрямів розвитку Львівської області. Проаналізовано туристичні потоки Львівської обл. упродовж останніх кількох років. Висвітлено аналіз даних про колективні засоби розміщення, а також про дитячі заклади оздоровлення та відпочинку. Проаналізовано стан туристичної галузі Львівської обл. загалом, що дало змогу визначити внесок Львівщини в розвиток державного туризму. Досліджено сучасний туризм як сферу економіки та життєдіяльності суспільства. Висвітлено особливості, проблеми туристичної галузі та відображено ключові тенденції розвитку ринку туристичних послуг, запропоновано рекомендації щодо перспектив розвитку туристичної галузі.

Ключові слова: туристичний потенціал, туристична галузь, природні ресурси, економічні та географічні передумови розвитку туризму, проблеми розвитку туристичної галузі Львівської області, інформаційно-маркетингове забезпечення туристичної галузі, туристичні потоки, сфера туризму, внутрішній туризм, зовнішній туризм, розвиток сфери туризму, Львівський регіон, рекреаційні послуги, валютні надходження, іноземний турист.

Вступ та постановка проблеми. Сьогодні туризм є однією з високодохідних галузей господарювання, яка в сучасних умовах глобалізації безперервно та динамічно розвивається, сприяючи вирішенню цілого комплексу життєво важливих соціально-економічних проблем. Специфічною рисою туристичної сфери є те, що вона сприяє підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву, залученню громадян до пізнання багатой природної та історико-культурної спадщини, збереженню екологічної рівноваги. Кожна країна, регіон, місто намагаються пропагувати та популяризувати свою туристичну привабливість.

Однією із спеціалізацій бізнесу Львівщини традиційно вважається туристична індустрія. Підприємства туристичної індустрії, які переважно надають споживчі і розподільчі послуги, у суспільному виробництві є фундаментальною основою туристичної діяльності, не тільки задовольняючи внутрішні потреби туристичного сегмента, а й долучаючись до системи загальнонаціонального і міжнародного поділу праці, що забезпечує частку країни у світовому туристичному обміні. Варто також зазначити, що область характеризується високим потенціалом туристичних ресурсів

і водночас невисоким обсягом їх освоєння, наявністю багатого природного потенціалу й одночасно низьким ступенем його використання в туристичних цілях. Саме тому стратегічна мета розвитку туристичної сфери Львівщини повинна полягати у формуванні на території м. Львова та області конкурентоспроможної туристично-рекреаційної галузі як однієї із провідних галузей територіальної спеціалізації, що забезпечить, з одного боку, попит споживачів (як українських, так і закордонних) на задоволення своїх потреб у туристично-рекреаційних послугах, а з іншого – зробить значний внесок у соціально-економічний розвиток регіону за рахунок збільшення дохідної частини обласного й муніципального бюджетів, припливу інвестицій, збільшення кількості робочих місць, поліпшення здоров'я населення, збереження й раціонального використання культурно-історичної та природної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним та специфічним питанням розвитку туризму та сфери рекреаційних послуг присвячені наукові доробки багатьох вітчизняних учених. Проте характеристика шляхів вирішення проблем розвитку туризму окремого регіону, дослідження потенціалу регіональної туристично-рекреаційної сфери наведені

саме в працях В.Ф. Кифяк, О.Д. Король, О.О. Бейдик, О.О. Любіцева, М.М. Поколюдної.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану туристично-рекреаційної галузі Львівської області, визначення основних перешкод, які негативно впливають на розвиток туристичної галузі в регіоні, та обґрунтування пропозицій щодо їх подолання. Теоретичною та методологічною основою роботи є наукові напрацювання вітчизняних учених у галузі туризму, періодична література, підручники та монографії, ресурси Інтернету тощо, а також статистичні дані Головного управління статистики у Львівській області, в яких відображається характеристика туристичної галузі Львівщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про туризм» зазначено, що туризм – це тимчасовий виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з пізнавальною, оздоровчою, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою на термін від 24 год. до одного року поспіль, без зайняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування [1]. На мою думку, туризм – це вид рекреації, пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями. Львів відомий як осередок художнього, літературного, музичного й театрального мистецтва. Сьогодні незаперечним свідченням культурного багатства міста є велика кількість театрів, концертних залів, творчих об'єднань, а також проведення тут численних мистецьких заходів. Храми, фрески, живопис, традиції, свята, фестивалі – це спадок минулого й витвір сучасного генія, який можна відчути лише у Львові. Завдяки насиченій культурній програмі, розвиненій інфраструктурі Львів має найбільший туристичний потенціал в Україні. На кожний міський фестиваль, згідно зі статистичними даними, приїжджають близько 15 тис. туристів. На основі експертних досліджень Державної служби туризму і курортів та «Ради з питань туризму і курортів» Львову присвоєно статус культурної столиці України [2]. Основними підставами такого досягнення є понад 100 фестивалів у Львові щорічно, 60 музеїв, 100 храмів різних конфесій та велика зацікавленість Львовом з боку туристів. За останні два роки їх потік у місто збільшився на 40% і зараз становить понад 2,3 млн. осіб щорічно. Станом на перший квартал 2019 р. Львів відвідало близько 1,3 млн. осіб, які в середньому витрачали 74 євро у день. Про це свідчать дані маркетингового дослідження, опублікованого управлінням туризму Львівської міської ради. Загалом в опитуванні у 2019 році взяли участь 2200 відвідувачів міста. Їхня географія є досить широкою і представляє усі континенти світу. Ключовими туристичними ринками й надалі залишаються Україна (43,0%), Польща (16,6%), Білорусь (7,1%), спостерігається незначний спад туристів із Туреччини (5,8%) та приріст із Німеччини (4,0%), США (3,0%), Канади (1,0%) [3]. Вперше у ТОП-10 лідерів увійшов Ізраїль, мешканці якого становлять 0,9% від загаль-

ної чисельності туристів. У 2018 році у Львові вперше підраховали лояльність туристів до міста та враження, з якими вони повертаються додому. Лояльність туристів у 2018 році становила +73,6%, що свідчить про активні рекомендації своїм рідним і знайомим відвідати Львів та бажання знову сюди повернутися. Індекс туристичної привабливості міста становить 4,8 з 5, а індекс задоволеності туристичними послугами – 4,4 з 5. У 2018 році на 18% зросли надходження в міський бюджет від галузі туризму, вони становлять 151 млн. грн. А от середні витрати туриста в день, 74 євро, залишаються фактично незмінними.

Сучасний туризм – це сфера економіки та життєдіяльності суспільства, яка загалом тією чи іншою мірою інтегрує практично всі галузі. Саме це й повинно стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни, стимулювати важливі галузі економіки, сприяти зміцненню позитивного іміджу України на світовій арені. Туристичні підприємства сьогодні перебувають під негативним впливом комплексу чинників мега-, макро- та мезосередовища, непередбачуваних за своїми обсягом, силою впливу та характером. Серед таких чинників – політичні, соціальні та екологічні колапси, воєнна агресія та інтервенція окремих територій країни, повільні темпи ліквідації наслідків світової фінансово-економічної кризи, нові проблеми щодо співвідношення попиту та пропозиції на ринку туристичних послуг, слабка мобільність структурних змін у секторі туризму, неготовність персоналу підприємств швидко й ефективно реагувати на зміни. Для України в світлі євроінтеграційних процесів саме галузь туризму треба розглядати як одну з найбільш перспективних і, що особливо важливо, валютотворюючих сфер економічної діяльності. Це потребує налагодження системи постійного моніторингу ситуації, запровадження заходів із формування передумов зменшення сили впливу негативних чинників, ринкових досліджень змін геопросторових векторів туристських потоків для швидкого реагування на потреби та задоволення відкладеного платоспроможного попиту споживачів, розроблення стратегічних заходів відновлення і розвитку туристичної діяльності підприємств. На мікрорівні успіх залежить від того, наскільки гнучко підприємств пристосовується до зовнішнього середовища в умовах невизначеності. Чи зуміє воно своєчасно розпізнати загрози для свого існування, чи буде стійким, чи не втратить можливості, що надані йому, чи зможе досягти максимальної вигоди із цих можливостей – ось головні критерії ефективності всієї системи управління [4]. В Україні туризм представлений сферою застосування ринкових механізмів, є джерелом поповнення місцевого та державного бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку й оздоровлення населення. А природно-ресурсний потенціал у поєднанні з вигідним географічним положенням є достатньою передумовою розвитку цієї галузі у Львівській області. Позитивним у географічному

положенні Львівської області є те, що по її території пролягають міжнародні комунікації, які з'єднують Україну з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Північна частина області лежить у межах Волинської височини, Малого Полісся та Подільської височини, відокремлена долиною Дністра від Передкарпаття. На південному заході області розташовані хребти Українських Карпат. Північна частина області розташована в лісостеповій зоні. Має сприятливі умови для розвитку сільського та рекреаційного господарства. Крім того, на Львівщину туристів і гостей приваблює неповторне поєднання місцевого колориту та ділової активності. Проте донедавна подорож до Львівщини асоціювалася в уяві туристів із містом Львовом, замками, горами та курортами. Але саме територія Львівської області – з її унікальними історико-культурною спадщиною, мистецтвом, лікувально-оздоровчими, водними і ландшафтними ресурсами, самотніми традиціями та звичаями в поєднанні з вигідним географічним положенням – є чудовою базою для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. Об'єктивно оцінюючи туристичні можливості Львівщини, можна зробити висновок, що область має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-розважального, активного, екскурсійного туризму. Основне завдання дослідження ринку туристичних послуг Львівщини полягає у створенні високоякісного туристично-рекреаційного продукту та формуванні конкурентоспроможної на внутрішньому й світовому ринках індустрії туристичних і рекреаційних послуг, що можливо лише за рахунок ефективного використання туристичного та рекреаційного потенціалу, забезпечення на цій основі комплексного розвитку території, реалізації її соціально-економічних інтересів за збереження екологічної рівноваги в регіоні. Відповідно до цього, першочерговим під час вивчення туристичного ринку є визначення поточного стану туристичної галузі області. Львівщина традиційно була областю, де перспективи туристичної індустрії були і залишаються одними з найкращих в Україні. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал у поєднанні з вигідним географічним положенням в центрі Європи та наявний багаторічний досвід і напрацювання у сфері рекреації є досить вагомою передумовою пріоритетного розвитку системи санаторно-курортного лікування, туризму та відпочинку, орієнтованої як на внутрішнього споживача, так і на обслуговування іноземних туристів. Варто також зазначити, що область входить до п'ятірки найбільш привабливих та популярних туристично-рекреаційних регіонів України. На території Львівщини понад 4000 пам'яток історії та культури, значна частина яких (понад 2000) зосереджена у Львові – місті світової культурної спадщини ЮНЕСКО, а також у містах Жовкві, Белзі, Бібрці, Золочеві, Жидачеві, Самборі, Дрогобичі.

Частка природно-рекреаційного потенціалу Львівщини у сумарному природно-ресурсному потенціалі України становить 5,377%. Серед Карпатських областей за сумарним потенціалом природних рекреаційних ресурсів вона поступається лише Закарпаттю (7,036%). У структурі рекреаційних ресурсів області 70% припадає на ресурси відпочинку і туризму і 30% – на ресурси санаторно-курортного лікування. У сумарному природно-ресурсному потенціалі Львівської області природні рекреаційні ресурси становлять 14,3%, що значно вище відповідного показника по Україні (9,5%).

Різноманітність природних умов і багатство еколого-рекреаційних ресурсів Львівщини створюють сприятливі умови і для розвитку екологічного туризму. Загалом у Львівській області налічують:

- 1) 1 природний заповідник «Розточчя» (площею у 2084,50 га);
- 2) 2 національних природних парки – «Яворівський» (7078,600 га) та «Сколівські Бескиди» (35684 га);
- 3) 3 регіональних ландшафтних парки – «Верхньодністровські Бескиди» (8536 га), «Надсянський» (19428 га) та «Знесіння» (312,100 га);
- 4) 37 заказників;
- 5) 176 пам'яток природи;
- 6) 48 заповідних урочищ;
- 7) 261 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва;
- 8) 3 ботанічні сади та 1 зоологічний парк.

Природно-рекреаційні та лікувально-оздоровчі ресурси області представлені лікувальними та мінеральними водами (7 типів), лікувальними грязями, озокеритом, на базі яких розвиваються відомі в Україні та за кордоном курорти – м. Трускавець, смт. Східниця, м. Моршин, смт. Немирів, смт. Великий Любін, смт. Шкло. Туристичні послуги надають 354 туристичних підприємств. Туристично-екскурсійні маршрути обслуговують 750 кваліфікованих екскурсіводів та гідів-перекладачів [5]. Виїзний туризм є вигіднішою формою діяльності туристичних підприємств, ніж в'їзний (іноземний) та внутрішній туризм. Виїзним туризмом займається майже кожна туристична фірма, а в'їзним та внутрішнім туризмом – близько 20% туристичних підприємств області. Проте дані моніторингу, який проводиться щороку в літній туристичний сезон, свідчать про те, що на території обласного центру щоденно перебуває близько 3 тисяч іноземних туристів, а у вихідні – до 5-6 тис. Однак зазначені недоліки та загрози розвитку туристичної сфери повинні бути ліквідовані за допомогою дієвої політики органів місцевого самоуправління у взаємодії із суб'єктами підприємницької діяльності.

З метою усунення основних недоліків, які негативно впливають на розвиток туристичної галузі Львівщини, Управлінням розвитку туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації було розроблено «Програму розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 роки», учасниками якої є структурні підрозділи Львівської обласної державної адміністрації, громадські об'єднання, інші організації. Ця Програма покликана була стати концептуальною

базою довгострокового розвитку туризму в області як високорентабельної галузі економіки, важливого засобу культурного та духовного виховання мешканців і гостей області. Основною метою Програми було формування вискоелективного туристично-відпочинкового та санаторно-лікувального комплексу відповідно до міжнародних вимог, який давав би змогу задовольнити потреби як вітчизняних, так і іноземних туристів [6]. Створення такої системи забезпечило зростання туристичних потоків та коштів, які туристи витрачають під час кожної подорожі, зменшило безробіття, зберегло раціональне використання природно-ресурсного й історико-культурного потенціалу, зацікавило потенційних інвесторів до створення туристичної інфраструктури у львівському регіоні. Стратегічне завдання Програми полягало у: формуванні та утвердженні туристичного образу Львівщини на світовому та вітчизняному туристичних ринках; розвитку і вдосконаленні матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури; створенні сприятливих умов для ефективного управління туристичною галуззю області; підвищенні професійного рівня працівників туристичної галузі та обміні досвідом; створенні безпечних умов для туристів. Результати втілення усіх завдань щодо покращення і розвитку наявної ситуації в галузі туризму не заставили чекати і проявили себе у кількох аспектах, зокрема у соціальній, економічній та екологічних сферах. Вдале залучення пропозицій привело до зростання кількісних та якісних показників задоволення потреб населення у туристично-рекреаційному обслуговуванні, часткового вирішення проблем зайнятості шляхом створення додаткових робочих місць як на підприємствах туристично-рекреаційної сфери, так і в супутніх сферах обслуговування; покращило якість туристично-рекреаційних послуг, розширило асортимент послуг, збільшило щорічний потік внутрішніх і зовнішніх туристів та інвестицій. Але, незважаючи на стрімкий ріст розвитку туризму Львівської області, все ж необхідно велику

увагу приділити екологічній ситуації, тобто покращити стан природного середовища, раціонально використовувати природний туристично-рекреаційний потенціал, що дасть змогу більш повно використати і зберегти наявні цінності. Перспективний розвиток туристичної галузі регіону залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливатимуть на реальну політику в цій галузі. Тому необхідно здійснити заходи щодо децентралізації повноважень, які на цьому етапі зосереджені у центральному органі виконавчої влади з питань туризму. Прогрес у цій сфері залежатиме також від економічної ситуації в державі та світі.

Висновки. Аналіз туристичної діяльності у Львівській області показав, що об'єктивно область має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного розміщення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів тощо. Проте є і низка факторів, які перешкоджають ефективному розвитку цього виду діяльності на сучасному етапі. Під час визначення проблем розвитку галузі та шляхів їх вирішення слід оптимально поєднати соціальні потреби населення на оздоровлення та відпочинок із економічними вигодами. Тому туристичну індустрію необхідно розглядати як сферу задоволення важливих суспільних потреб, яка до того ж є ефективною в еколого-економічному плані і повинна поступово зайняти одне із перших місць в економічній структурі області. А ефективний розвиток туризму повинен базуватися на раціональному використанні природних та кліматичних умов, етнічних, історичних, архітектурних пам'яток краю, що дасть змогу значно збільшити потік іноземних туристів в Україну і приплив валютних надходжень в економіку країни. Саме розвиток туризму та рекреації стимулюватиме економічну активність, розвиток малого й середнього бізнесу, створить робочі місця в різних секторах економіки, зменшить відтік кадрів за кордон.

Список літератури:

1. Закон України Про туризм від 15.09.1995 № 324/95-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995, № 31, ст. 241.
2. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/216223-lvovu-prisvoeno-status-kulturnojistolitsi-ukrajini.html> (дата звернення 19.11.2019 р.).
3. Туристичні потоки у Львівську область (осіб). – Головне управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/report/media.php?ind_page=media&vid=8&id_news=10740&show=1 (дата звернення 19.11.2019 р.).
4. Мельник А.О., Сидлецька К.В. Зарубіжний досвід розвитку готельного господарства та особливості його застосування в Україні. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Науковий збірник / За ред. І.Г. Ткачук. Т. 2. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 4. С. 286–290.
5. Збірник / За редакцією Зимовіної С.І. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2019. 59 с.
6. Мельник А.О., Чапліч І.А. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції // Вісник ХНУ. 2009. № 1. С. 76–81.

References:

1. Zakon Ukrainy Pro turyzm vid 15.09.1995 № 324/95-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (1995) [Law of Ukraine on Tourism of September 15, 1995 No. 324/95-VR / Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. № 31. St. 241. (in Ukraine)

2. Informatsiyne ahentstvo UNIAN [UNIAN news agency]. Available at: <https://www.unian.ua/society/216223-lvovu-prisvoeno-status-kulturnoji-stolitsi-ukrajini.html> (accessed 19.11.2019 r.).
3. Turystychni potoky u Lvivsku oblast (osib) [Tourist flows to Lviv region (persons)]. Holovne upravlinnya statystyky u L'vivs'kiy oblasti. Available at: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/report/media.php?ind_page=media&vid=8&id_news=10740&show=1 (accessed 19.11.2019 r.).
4. Mel'nyk A.O., Sidlets'ka K.V. (2008) Zarubizhnyy dosvid rozvytku hotel'noho hospodarstva ta osoblyvosti yoho zas-tosuvannya v Ukrayini. Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu [Foreign experience of hotel industry development and peculiarities of its use in Ukraine. Actual problems of economic development of the region]. Naukovyy zbirnyk (eds. I.H. Tkachuk). Ivano-Frankivs', pp. 286–290.
5. Zymovynoyi S.I. (2019) Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskii oblasti [Main Department of Statistics in Lviv Oblast]. Lviv, pp. 59.
6. Mel'nyk A.O., Chaplich I.A. (2009) Perspektyvy rozvytku vitchyznyanoho turyzmu v umovakh yevroantlantychnoyi intehratsiyi [Prospects for the development of domestic tourism in the context of Euro-Atlantic integration]: Visnyk KhNU, no. 1, pp. 76–81.

СОВРЕМЕННЫЙ УРОВЕНЬ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА ВО ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье рассмотрены особенности современного уровня развития туризма в Львовской области. Предоставлена характеристика географических, экономических, природных и культурных предпосылок и определены перспективы реализации туристически-рекреационного и природно-ресурсного потенциала как одного из приоритетных направлений развития Львовской области. Проанализированы туристические потоки Львовской обл. на протяжении последних нескольких лет. Освещены анализы данных о коллективных средствах размещения, а также о детских заведениях оздоровления и отдыха. Проанализировано состояние туристической отрасли Львовской обл. в общем, что позволило определить вклад Львовщины в развитие государственного туризма. Исследован современный туризм как сфера экономики и жизнедеятельности общества. Освещены особенности, проблемы туристической отрасли и отображены ключевые тенденции развития рынка туристических услуг, предложены рекомендации относительно перспектив развития туристической отрасли.

Ключевые слова: туристический потенциал, туристическая отрасль, природные ресурсы, экономические и географические предпосылки развития туризма, проблемы развития туристической отрасли Львовской области, информационно-маркетинговое обеспечение туристической отрасли, туристические потоки, сфера туризма, внутренний туризм, внешний туризм, развитие сферы туризма, Львовский регион, рекреационные услуги, валютные поступления, иностранный турист.

THE MODERN LEVEL OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE LVIV REGION

This article describes the characteristics of geographical, economic, natural and cultural prerequisites and outlines the prospects for the realization of touristic, recreational and natural resource potential, as one of the foreground areas for the development of the Lviv region. Identified systemic obstacles to the use of tourism potential and development of the tourist industry of Lviv region: unsatisfactory condition of touristic objects, roads; low level of transport services; insufficient information and marketing support for tourism; insufficient economic, tax and financial-credit incentives for tourism development, tourism and recreational business, attraction of investments in the tourism industry; insufficient provision of professional staff in tourism and recreation. The factors, mechanisms and directions of increasing the efficiency of utilization of a touristic potential and the development of tourism in the Lviv region are defined, they include: long-term complex science-based strategic programming and financing of tourism and recreation development; advertising, information and marketing support for tourism and recreational tourism; economic stimulation of tourism and recreation development; implementation of public-private partnership mechanisms and concession agreements in the field of infrastructure and tourism projects; improving the staffing of tourism and hospitality development; forming an attractive investment climate for the implementation of tourism and recreation projects. The tourist flows of Lviv region are analyzed. In the last few years. The analysis of data on collective accommodation facilities, as well as on children's health and recreation facilities is covered. The state of tourism industry of Lviv region is analyzed. In general, which made it possible to determine the contribution of Lviv region to the development of state tourism. Modern tourism as a sphere of economy and social activity is investigated. The peculiarities, problems of the tourism industry are highlighted and key trends in the development of the tourism services market are presented, and recommendations on the prospects of tourism industry development are offered.

Key words: touristic potential, tourism industry, natural resources, economic and geographical prerequisites for tourism development, problems of tourism industry development in Lviv region, information and marketing support for tourism industry, tourism flows, tourism, domestic tourism, outdoor tourism, tourism development, Lviv region, recreational services, foreign exchange receipts, foreign tourists.

5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-38>

УДК 33.021 : 332.334.4 : 630* : 633/635 (477)

Опенько І.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри геодезії та картографії,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Цвях О.М.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Степчук Я.А.

лаборант кафедри геодезії та картографії,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Openko Ivan, Tsvyakh Oleg, Stepchuk Yanina

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ОЦІНКА НЕРІВНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛІСОВИМИ РЕСУРСАМИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

У статті розглянута проблема нерівності у забезпеченні лісовими ресурсами громад в межах території України в контексті сучасної тенденції розвитку сільських територій, сталого природокористування. Аналіз нерівності в розрізі ОТГ в Україні за допомогою коефіцієнта Гольца та показника лісовабезпеченості засвідчують про нерівномірність у наявності лісових землекористувань та «дискримінацію» між населенням ОТГ у забезпеченні лісовими ресурсами. У свою чергу низький рівень лісовабезпеченості та нерівність у доступі до природних ресурсів, може впливати на економічну нерівність, яка визначається обсягом податкових надходжень до бюджетів громад та рівнем екологічної безпеки населеного пункту. Запропонована система показників, повинна бути врахована вітчизняною статистикою для загального віддзеркалення наявних процесів лісоземлекористування в умовах децентралізації влади.

Ключові слова: нерівність, лісові ресурси, землі лісоземлекористування, об'єднані територіальні громади, лісовабезпеченість, коефіцієнт Гольца.

Постановка проблеми. Міжнародне співтовариство досягло значних успіхів у зниженні рівня бідності серед населення. Однак нерівність не зникла та зберігається, зокрема збільшується відмінність у доходах населення (майнова нерівність), забезпеченні продовольчими товарами, природними ресурсами (земельні, лісові, водні тощо), якості охорони здоров'я та наданні освітніх послуг, особливо в сільських районах, де проживає більшість незаможного населення, як зазначає світова організація ФАО [1].

Сучасні тенденції розвитку сільських територій, сталого природокористування, забезпечення комфортних еколого-економічних та соціальних умов для життєдіяльності населення зумовлюють вирішення проблеми щодо нерівності в межах відповідної держави та між країнами загалом.

Таким чином, питання нерівності щодо економічних, екологічних, соціальних умов життєдіяльності населення є надзвичайно актуальним нині і потребує відповідної наукової підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед численної кількості наукових праць у різних країнах світу щодо трансформаційних процесів у лісоземлекористуванні, у земельно-майнових відносинах, питань рівномірної землекористуваності (land inequality) [5, 6], раціонального природокористування дедалі популярнішим та своєчасним трендом стають дослідження, які ґрунтуються на застосуванні індекса Херфіндала-Хіршмана, кривої Лоренца, коефіцієнта Джині, Гольца, Енгеля а саме: Benra F., Nahuelhual L. (2019) [7], Roa-García M.C., Brown S. (2017) [8], Liu H., Chen S., Zhang M., Liu C. (2017) [9], Wüstemann, H.,

Kalisch, D., Kolbe, J. (2017) [10], Martinelli L.A., Batistella M., da Silva R.F.B., Moran E. (2017) [11], Von Bennewitz E. (2017) [12], Popescu A. (2015) [13] та ін. [14–20].

Питання нерівності у забезпеченості населення природними ресурсами, зокрема, землями лісогосподарського призначення набуває особливої актуальності у наукових роботах різних учених. Зокрема, М.Л. Росс [4], Т. Гільфасон, Г. Зоєга [2; 3] які займаються проблемою негативного впливу структури економіки на темпи економічного зростання, дивуються з того, як насправді мало відомо про зв'язок між природними ресурсами і нерівністю. Вчені наголошують що вивчення проблеми природних ресурсів та економічного зростання присвячено безліч наукових робіт, водночас дослідження взаємозв'язку між природними ресурсами і майновою нерівністю окреслене лише у вузькому колі дослідників.

За допомогою цих показників виникає можливість дослідити зміни концентрації лісогосподарських підприємств та використання ними земель лісогосподарського призначення.

Тому, як і в минулому, сучасні реалії також потребують науково-обґрунтованого перерозподілу доходів в економіці природокористування. Для вивчення наявних диспропорцій між використанням лісогосподарських землекористувань та отриманням доходів, «нерівностей» у концентрації лісових землекористувань в умовах децентралізації, прибутками від використання земель лісогосподарського призначення [18], співвідношення між власністю на землю, просторовим розміщенням лісових земель та екосистемними послугами (очищення водних об'єктів та захист від затоплення та ерозії ґрунту) на нашу думку доцільно застосовувати коефіцієнт Гольца. Даний показник дозволяє оцінити рівень розподілу лісовими ресурсами (лісовими землекористуваннями) в ОТГ у межах області.

Мета нашого дослідження передбачала визначення ступеня нерівності у забезпеченні лісовими ресурсами об'єднаних територіальних громад (далі ОТГ) в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблема нерівності соціально-економічного розвитку регіонів та посилення екологічного навантаження на навколишнє середовище потребує концептуальних напрямків трансформації еколого-економічних механізмів використання земель лісогосподарського призначення [21, 22].

Водночас для оцінювання нерівності у забезпеченні лісовими ресурсами між об'єднаними територіальними громадами нами був застосований видозмінений коефіцієнт Гольца (від імені російського вченого Г.О. Гольца) [23; 24]. Цей показник є модифікованим коефіцієнтом Енгеля, якщо під знак радикала замість чисельності населення підставити число населених пунктів – ОТГ (1):

$$K_{\text{Гольца}} = \frac{S_{\text{лісуОТГ}}}{\sqrt{S_{\text{ОТГвобл.}} \times N}}, \quad (1)$$

де $K_{\text{Гольца}}$ – коефіцієнт Гольца;

$S_{\text{лісуОТГ}}$ – лісова площа в ОТГ, га;

$S_{\text{ОТГвобл.}}$ – площа ОТГ в області, га;

N – загальна кількість ОТГ.

З метою застосування наведеної вище формули показники $S_{\text{ОТГвобл.}}$ та N визначалися згідно інтернет ресурсу реформи децентралізації в Україні [5].

Для визначення площі лісів в межах ОТГ ($S_{\text{лісуОТГ}}$) був здійснений такий алгоритм дослідження:

- підготовка інформаційної основи за допомогою топографічних карт, даних космічних знімків (архів космічних даних із апаратів Landsat 8, IRS P7 (Cartosat 2), SPOT 6, SPOT 7, Cartosat-2F, IKONOS-2, EROSA, EROS B, QuickBird), он-лайн ресурсу Open Street Map [26];

- діджиталізація лісових площ та картографічна прив'язка даних в межах України за допомогою геоінформаційних технологій (програмного забезпечення ArcGIS);

- відповідно до офіційних даних, визначення фактичних меж ОТГ [27];

- за допомогою програмного забезпечення ArcGIS – накладання інформаційних шарів даних: лісові площі України, межі ОТГ (рис. 1);

- визначення площі лісових землекористувань за допомогою програмного забезпечення ArcGIS в межах України в розрізі ОТГ;

- створення реєстру даних обліку земель лісових площ в розрізі ОТГ в межах України, для подальшого економіко-математичного аналізу раціонального використання та охорони земель лісогосподарського призначення.

Після виконання алгоритму дій, описаного вище, нами були визначені фактичні лісові площі в межах ОТГ (936 шт. – на момент дослідження 2019 р.) розміщених у 452 районах, розпорядником цих земель є ОТГ.

Результати дослідження були згруповані по областям в межах України (табл. 1, рис. 3).

За допомогою геоінформаційного підходу нами було встановлено, що найбільші лісові площі в ОТГ зосереджені в Житомирській (788,5 тис. га), Чернігівській (583,6 тис. га), Волинській (432,9 тис. га), Рівненській (282,8 тис. га), Сумській (216,0 тис. га) областях.

Тоді як найменша лісова площа в межах ОТГ зосереджена у Кіровоградській (30,4 тис. га), Закарпатській (39,0 тис. га), Миколаївській (50,9 тис. га), Запорізькій (56,3 тис. га), Вінницькій (62,4 тис. га), Донецькій (65,2 тис. га), Луганській (67,3 тис. га), Одеській (85,3 тис. га), Херсонській (92,1 тис. га) областях.

Згідно з нашими розрахунками найвищими коефіцієнт Гольца та лісозабезпеченість в ОТГ визначились у Івано-Франківській, Рівненській, Волинській, Закарпатській, Чернігівській, Житомирській областях, що свідчить про сприятливі еколого-економічні умови для життєдіяльності населення.

Найнижчі критерії лісозабезпеченості в ОТГ – у Запорізькій, Миколаївській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Вінницькій, Одеській, Луганській, Херсонській, Тернопільській областях (табл. 2, рис. 3).

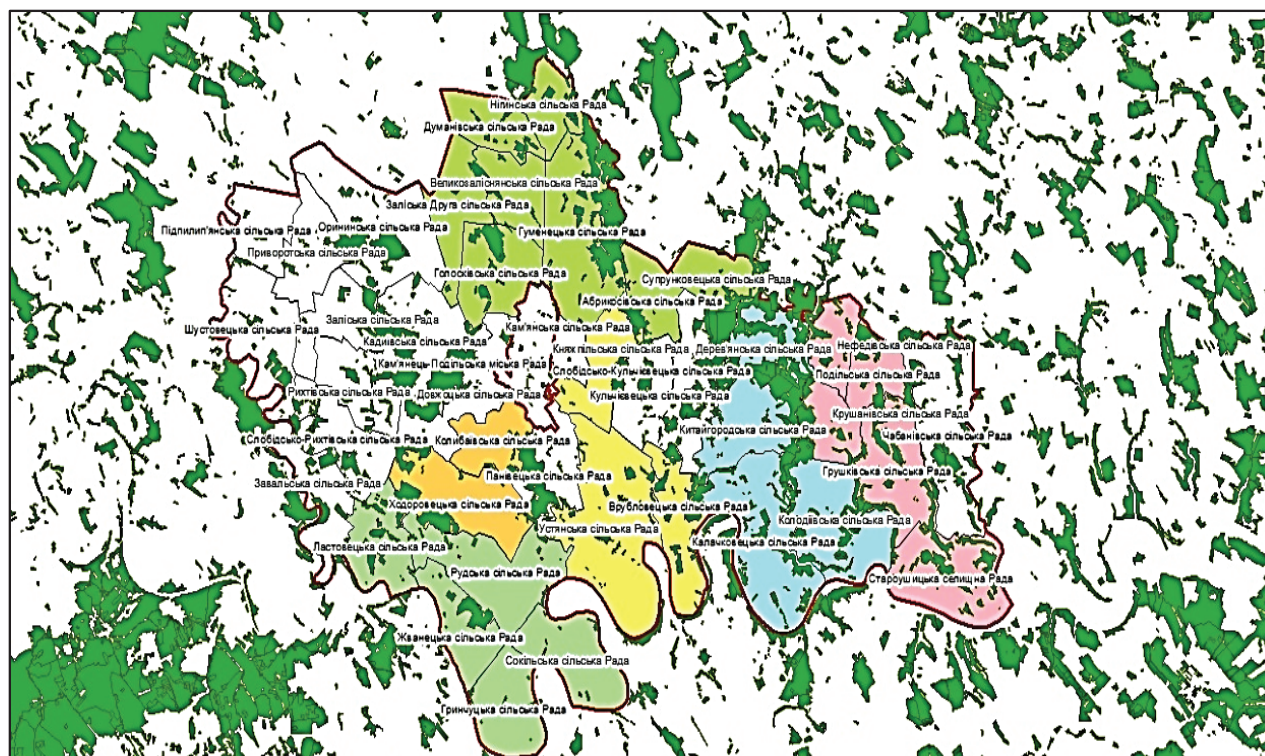

Рис. 1. Накладання інформаційних шарів за допомогою програмного забезпечення ArcGIS на прикладі Кам'янець-Подільського району Хмельницької області

Джерело: створено авторами.

Таблиця 1

Результати діджиталізації лісових площ в межах ОТГ на основі геопросторового підходу в Україні*

Назва області	Площа ОТГ в адміністративно-територіальній одиниці, га	Лісова площа в межах ОТГ (визначена автором), га	Число населених пунктів (ОТГ), шт.
Вінницька	441362,20	62356,30	43
Волинська	1118521,80	432866,10	51
Дніпропетровська	1812730,30	99984,00	63
Донецька	683792,60	65172,20	17
Житомирська	2005922,50	788455,80	57
Закарпатська	65073,00	38964,10	7
Запорізька	1708381,10	56303,20	55
Івано-Франківська	385917,40	167615,20	35
Київська	531321,70	98941,40	27
Кіровоградська	497269,10	30426,20	21
Луганська	873727,20	67320,70	22
Львівська	492385,50	133339,50	40
Миколаївська	1148706,70	50867,80	41
Одеська	975047,90	85292,50	33
Полтавська	934856,90	135738,00	50
Рівненська	728415,00	282754,90	42
Сумська	994966,90	216016,60	37
Тернопільська	679474,60	103129,90	52
Харківська	650649,30	92234,20	19
Херсонська	933175,50	92062,30	34
Хмельницька	1216576,60	194477,80	48
Черкаська	836350,90	163491,80	57
Чернівецька	372613,20	134324,40	36
Чернігівська	1947808,10	583583,20	49

*Примітка: без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій Луганській та Донецькій областях.

Джерело: розраховано автором

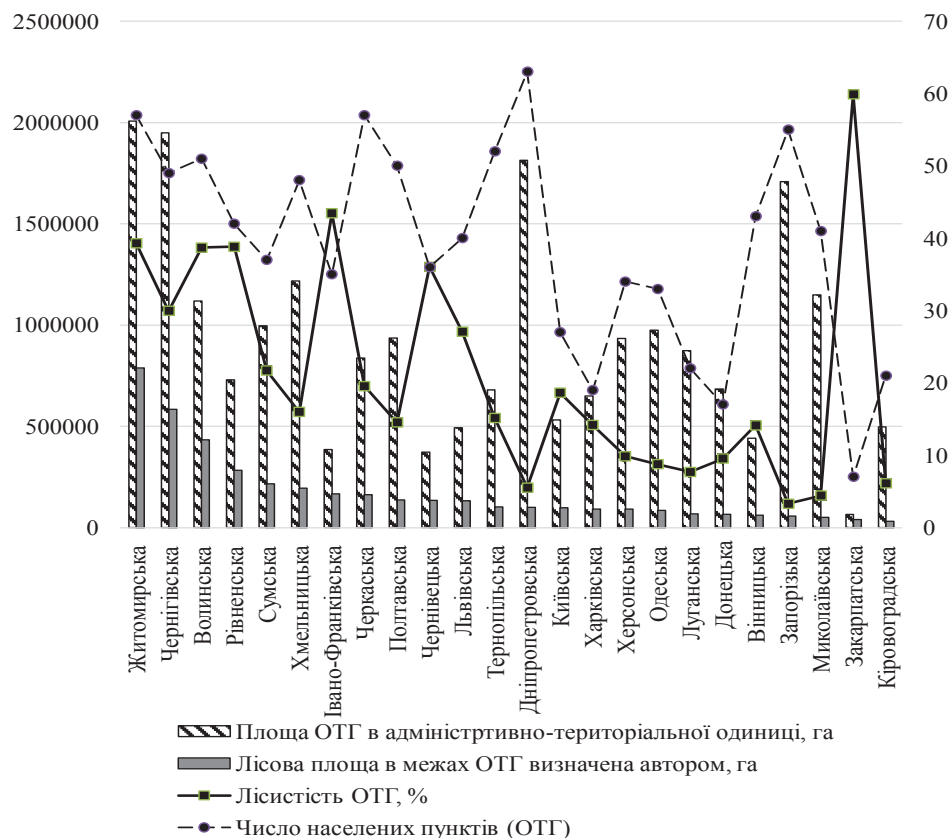

Рис. 2. Діаграма лісових площ в межах ОТГ, визначених на основі геопросторового підходу

Джерело: розраховано та створено авторами

Таблиця 2

Розрахунок показників, які характеризують рівність у забезпеченні лісовими ресурсами ОТГ в розрізі областей

Назва області	Коефіцієнт Гольца	Лісозабезпеченість в ОТГ, га/чол.
Вінницька	14,31	0,22
Волинська	57,31	1,18
Дніпропетровська	9,36	0,18
Донецька	19,12	0,18
Житомирська	73,74	0,95
Закарпатська	57,73	0,50
Запорізька	5,81	0,11
Івано-Франківська	45,61	0,43
Київська	26,12	0,26
Кіровоградська	9,42	0,21
Луганська	15,35	0,42
Львівська	30,05	0,39
Миколаївська	7,41	0,16
Одеська	15,04	0,25
Полтавська	19,85	0,35
Рівненська	51,12	0,86
Сумська	35,60	0,30
Тернопільська	17,35	0,16
Харківська	26,23	0,27
Херсонська	16,34	0,33
Хмельницька	25,45	0,34
Черкаська	23,68	0,48
Чернівецька	36,68	0,38
Чернігівська	59,74	1,17

Джерело: розраховано та створено авторами

Запропоновані показники дозволяють визначити наявний рівень раціонального використання земель лісгосподарського призначення, прийняти організаційно-управлінській рішення щодо охорони лісових землекористувань в межах ОТГ тощо.

Висновки. Аналіз нерівності в розрізі ОТГ в Україні через розрахунок коефіцієнта Гольца та показника лісозабезпеченості свідчать про нерівномірність у наявності лісових землекористувань та «дискримінацію» між населенням ОТГ у забезпеченні лісовими ресурсами.

У свою чергу низький рівень лісозабезпеченості та нерівність у доступі до природних ресурсів може впливати на економічну нерівність, яка визначається обсягом податкових надходжень до бюджетів громад та рівнем екологічної безпеки населеного пункту.

Запропонована система показників повинна бути врахована вітчизняною статистикою для загального віддзеркалення наявних процесів лісоземлекористування в умовах децентралізації влади. Перспективи сталого природокористування, на наш погляд, необхідно зорієнтовувати на досягнення рівності у розподілі лісових ресурсів (базис для розвитку громад) між ОТГ.

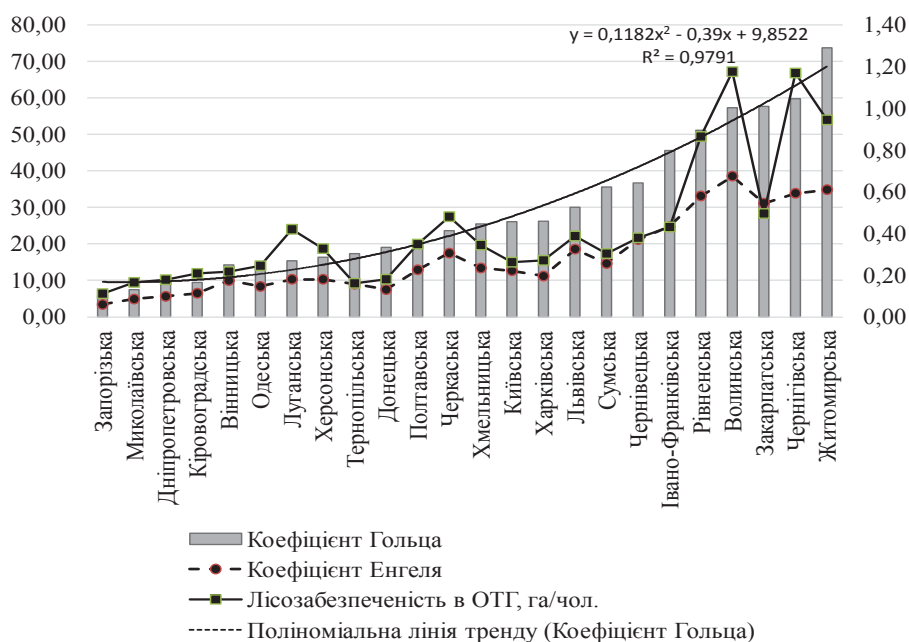

Рис. 3. Порівняльна діаграма показників, які характеризують рівень лісовабезпеченості в ОТГ у розрізі областей України

Джерело: розраховано та створено авторами

Список літератури:

1. FAO. Sustainable Development Goals. Reduce inequality within and among countries. URL: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/goals/goal-10/en/> (дата звернення: 18.11.2019).
2. Gylfason Th., Zoega G. Inequality and Economic Growth: Do Natural Resources Matter? Working Paper. 2002.
3. Гоноцкая Ж.А. Имущественное неравенство и ресурсное проклятие: точки зрения и эмпирические свидетельства. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М, Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 32 с.
4. Ross M.L. How Mineral Rich States Can Reduce Inequality. Escaping the Resource Curse. N.Y.: Columbia University Press. 2007. P. 237–255.
5. Lennart Erickson and Dietrich Vollrath. Dimensions of Land Inequality and Economic Development. International Monetary Fund. 2004. P. 23. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04158.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).
6. Faguet, Jean-Paul, Sanches, Fábio and Villaveces, Marta-Juanita. The paradox of land reform, inequality and local development in Colombia. The London School of Economics and Political Science, London, UK. 2016. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/67193/> (дата звернення: 18.11.2019).
7. Benra F., Nahuelhual L. A trilogy of inequalities: Land ownership, forest cover and ecosystem services distribution. Land Use Policy. 2019. 82, pp. 247–257.
8. Roa-García M.C., Brown S. Assessing equity and sustainability of water allocation in Colombia. Local Environment. 2017. 22(9), pp. 1080–1104.
9. Liu H., Chen S., Zhang M., Liu C. Measuring and Analyzing the Impact of Sloping Land Conversion Program on Rural Households'. Income Inequality-Shapley Value Decomposition Approach for Total Income Decision Equation Linxue/Kexue/Scientia Silvae Sinicae. 2017. 53(5), pp. 125–133.
10. Wüstemann, H., Kalisch, D., Kolbe, J. Access to urban green space and environmental inequalities in Germany. Landscape and Urban Planning, 2017. 164, pp. 124–131.
11. Martinelli L.A., Batistella M., da Silva R.F.B., Moran E. Soy expansion and socioeconomic development in municipalities of Brazil. Land, 2017. 6(3), Article № 62. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85046084776&doi=10.3390%2fland6030062&partnerID=40&md5=e486c2dd76d25cf10e843df2bb687278> DOI: 10.3390/land6030062 (дата звернення: 18.11.2019).
12. Von Bennewitz E. Land tenure in Latin America: From land reforms to counter-movement to neoliberalism. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 2017. 65(5), pp. 1793–1798.
13. Popescu A. Research on the distribution and concentration of the farms cultivating maize for grains in Romania using the GINI coefficient. Scientific papers-series management economic engineering in agriculture and rural development, 2015. volume 15, issue 3, pp. 261–264.
14. Борисов В.Н. Микроэкономика: В 5-х т. Общ. ред. Чеплянского Ю.В. СПб. Экономическая школа. 2015. Т. 7, 1171 с.
15. Naldi M., Flamini M. Interval estimation of the Herfindahl-Hirschman index under incomplete market information. In Computer Modelling and Simulation (UK Sim). UKSim-AMSS 16th International Conference on, 2014. IEEE, pp. 318–323. URL: <http://ijssst.info/Vol-15/No-4/data/4923a317.pdf> (дата звернення: 18.11.2019).

16. Toma E., Vlad I. M. Land concentration changes in Romania during 2002-2016 period. University of Agronomic Sciences and Veterinary Medicine of Bucharest. Agrolife Scientific Journal. 2018. Volume 7. Issue 1. P. 137–142. Access mode: http://agrolifejournal.usamv.ro/pdf/vol.VII_1/vol7_1.pdf.
17. CFI Education Inc. What is the Hoover Index? URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/hover-index/> (дата звернення: 18.11.2019).
18. Andersson, K.P., Smith, S.M., Alston, L.J., Duchelle, A.E., Mwangi, E., Larson, A.M., de Sassi, C., Sills, E.O., Sunderlin, W.D. and Wong, G.Y. Wealth and the distribution of benefits from tropical forests: Implications for REDD+. Land Use Policy, 2018. 72, pp. 510–522.
19. Vasylieva, N. Ukrainian agricultural contribution to the world food security: Economic problems and prospects. Montenegrin Journal of Economics, 2018. 14(4), pp. 215–224.
20. Coomes, O.T., Takasaki Y. and Rhemtulla J.M. Forests as landscapes of social inequality: tropical forest cover and land distribution among shifting cultivators. Ecology and Society, 2016. 21(3):20. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-08684-210320> (дата звернення: 18.11.2019).
21. Горський А.М. Дослідження нерівності сталого розвитку регіонів України в дискурсі екологічної безпеки. Ефективна економіка № 11, 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2511> (дата звернення: 18.11.2019).
22. Гранберга А.Г. Региональное развитие: опыт России и Европейского союза. М, Экономика, 2000, 435 с.
23. Чернышев А.А. Анализ взаимосвязи экономического развития регионов и показателей их обеспеченности железнодорожной инфраструктурой. Transport Business in Russia, №2, 2017, С. 141–143.
24. Дабиев Д.Ф., Дабиева У.М. Оценка транспортной инфраструктуры макрорегионов России. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015. № 11. С. 283–284.
25. Децентралізація. Про об'єднання громад. Інфографіка URL: <https://decentralization.gov.ua/gromadas/gallery> (дата звернення: 18.11.2019).
26. Open Street Map. URL: <https://www.openstreetmap.org/#map=7/49.835/31.825>
27. Децентралізація. Карта ОТГ. URL: <https://decentralization.gov.ua/map> (дата звернення: 18.11.2019).

References:

1. FAO (2010). Sustainable Development Goals. Reduce inequality within and among countries. Available at: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/goals/goal-10/en/> (accessed: 18.11.2019).
2. Gylfason Th., Zoega G. (2002) Inequality and Economic Growth: Do Natural Resources Matter? Working Paper.
3. Gonotskaya Zh.A. (2013). Imushchestvennoye neravenstvo i resursnoye proklyatiye: tochki zreniya i empiricheskiye svidetel'stva [Property inequality and the resource curse: points of view and empirical evidence]. Moscow: Vysshaya shkola ekonomiki, 32 p.
4. Ross M.L. (2007). How Mineral Rich States Can Reduce Inequality. Escaping the Resource Curse. N.Y.: Columbia University Press, pp. 237–255.
5. Lennart Erickson and Dietrich Vollrath (2004). Dimensions of Land Inequality and Economic Development. International Monetary Fund. 2004, pp. 23.
6. Faguet, Jean-Paul, Sanches, Fábio and Villaveces, Marta-Juanita (2016). The paradox of land reform, inequality and local development in Colombia. The London School of Economics and Political Science, London, UK. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/67193/> (accessed: 18.11.2019).
7. Benra F., Nahuelhual L. (2019). A trilogy of inequalities: Land ownership, forest cover and ecosystem services distribution. Land Use Policy. 82, pp. 247–257.
8. Roa-García M.C., Brown S. (2017). Assessing equity and sustainability of water allocation in Colombia. Local Environment. 22 (9), pp. 1080–1104.
9. Liu H., Chen S., Zhang M., Liu C. (2017). Measuring and Analyzing the Impact of Sloping Land Conversion Program on Rural Households'. Income Inequality-Shapley Value Decomposition Approach for Total Income Decision Equation Linze Kexue/Scientia Silvae Sinicae. 53(5), pp. 125–133.
10. Wüstemann, H., Kalisch, D., Kolbe, J. (2017). Access to urban green space and environmental inequalities in Germany. Landscape and Urban Planning, Vol. 164, pp. 124–131.
11. Martinelli L.A., Batistella M., da Silva R.F.B., Moran E. (2017). Soy expansion and socioeconomic development in municipalities of Brazil. Land, Vol. 6(3), Article № 62. Available at: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85046084776&doi=10.3390%2fand6030062&partnerID=40&md5=e486c2dd76d25cf10e843df2bb687278>. DOI: 10.3390/land6030062 (accessed: 18.11.2019).
12. Von Bennewitz E. (2017). Land tenure in Latin America: From land reforms to counter-movement to neoliberalism. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 65(5), pp. 1793–1798.
13. Popescu A. (2015). Research on the distribution and concentration of the farms cultivating maize for grains in Romania using the GINI coefficient. Scientific papers-series management economic engineering in agriculture and rural development, volume 15, issue 3, pp. 261–264.
14. Borisov V.N. (2015). Mikroekonomika [Microeconomics]: Moscow, Ekonomicheskaya shkola, 1171 p.
15. Naldi M., Flaminio M. (2014). Interval estimation of the Herfindahl-Hirschman index under incomplete market information. In Computer Modelling and Simulation (UK Sim). UKSim-AMSS 16th International Conference on, IEEE, pp. 318–323.
16. Toma E., Vlad I. M. (2018). Land concentration changes in Romania during 2002-2016 period. University of Agronomic Sciences and Veterinary Medicine of Bucharest. Agrolife Scientific Journal, vol. 7, no. 1, pp. 137–142.
17. CFI Education Inc. What is the Hoover Index? Available at: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/hover-index/> (accessed: 18.11.2019).

18. Andersson, K.P., Smith, S.M., Alston, L.J., Duchelle, A.E., Mwangi, E., Larson, A.M., de Sassi, C., Sills, E.O., Sunderlin, W.D. and Wong, G.Y. (2018). Wealth and the distribution of benefits from tropical forests: Implications for REDD+. *Land Use Policy*, 72, pp. 510–522.
19. Vasylieva, N. (2018). Ukrainian agricultural contribution to the world food security: Economic problems and prospects. *Montenegrin Journal of Economics*, 14(4), pp. 215–224.
20. Coomes, O.T., Takasaki Y. and Rhemtulla J.M. (2016). Forests as landscapes of social inequality: tropical forest cover and land distribution among shifting cultivators. *Ecology and Society*, 21(3):20. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-08684-210320>.
21. Gorsky A.M. (2013). Doslidzhennya nerivnosti staloho rozvytku rehioniv Ukrayiny v dyskursi ekolohichnoyi bezpeky [Research of inequalities of sustainable development of regions of Ukraine in the discourse of ecological safety]. *Efektivna ekonomika*, vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2511> (accessed: 18.11.2019).
22. Granberg A.G. (2000). Regional'noye razvitiye: opyt Rossii i Yevropeyskogo soyuza [Regional development: the experience of Russia and the European Union]: Moscow, Ekonomika, 435 p.
23. Chernyshev A.A. (2017). Analiz vzaimosvyazi ekonomicheskogo razvitiya regionov i pokazateley ikh obespechenosti zheleznodorozhnoy infrastrukturoy [Analysis of the relationship of the economic development of regions and indicators of their provision with railway infrastructure]. *Transport Business in Russia*, vol. 2, pp. 141–143.
24. Dabiyev D.F., Dabiyeva U.M. (2015). Otsenka transportnoy infrastruktury makroregionov Rossii [Assessment of the transport infrastructure of macro-regions of Russia]. *International Journal of Applied and Basic Research*. Vol. 11, pp. 283–284.
25. Decentralization. About community unions. Infographics. Available at: <https://decentralization.gov.ua/gromadas/gallery> (accessed: 18.11.2019).
26. Open Street Map. Available at: <https://www.openstreetmap.org/#map=7/49.835/31.825> (accessed: 18.11.2019).
27. Decentralization. UTC map. Available at: <https://decentralization.gov.ua/map> (accessed: 18.11.2019).

ОЦЕНКА НЕРАВЕНСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЛЕСНЫМИ РЕСУРСАМИ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН В УКРАИНЕ

В статье рассмотрена проблема неравенства в обеспечении лесными ресурсами общин в пределах территории Украины в контексте современной тенденции развития сельских территорий, устойчивого природопользования. Анализ неравенства в разрезе ОТГ в Украине с помощью коэффициента Гольца и показателя лесообеспеченности свидетельствует о неравномерности в наличии лесных земельпользования и «дискриминации» между населением ОТГ в обеспечении лесными ресурсами. В свою очередь низкий уровень лесообеспеченности и неравенство в доступе к природным ресурсам, может влиять на экономическое неравенство, которая определяется объемом налоговых поступлений в бюджеты общин и уровнем экологической безопасности населенного пункта. Предложенная система показателей должна быть учтена отечественной статистике для общего отражения существующих процессов лесопользования в условиях децентрализации власти.

Ключевые слова: неравенство, лесные ресурсы, земли лесного фонда, объединенные территориальные общины, лесообеспеченность, коэффициент Гольца.

EVALUATION OF INEQUALITIES IN THE PROVISION OF FOREST RESOURCES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

The article deals with the problem of inequality in the provision of forest resources to communities within the territory of Ukraine in the context of the current tendency of development of rural territories, sustainable use of nature. The proposed indicators make it possible to determine the existing level of rational use of forest land, to make organizational and management decisions on the protection of forest land use within UTC, etc. The analysis of UTC inequalities in Ukraine using the Goltz coefficient and the forestry indicator indicate unevenness in the presence of forest land use and “discrimination” between the UTC population in the provision of forest resources. With the help of geoinformation approach we found that the largest forest areas in UTC are concentrated in Zhytomyr (788.5 thousand hectares), Chernihiv (583.6 thousand hectares), Volyn (432.9 thousand hectares), Rivne (282, 8 thousand ha), Sumy (216,0 thousand ha) regions. Whereas the smallest forest area within UTC is concentrated in Kirovohrad (30.4 thousand hectares), Transcarpathian (39.0 thousand hectares), Mykolaiv (50.9 thousand hectares), Zaporizhzhia (56.3 thousand hectares), Vinnytsia (62.4 thousand hectares), Donetsk (65.2 thousand hectares), Lugansk (67.3 thousand hectares), Odessa (85.3 thousand hectares), Kherson (92.1 thousand hectares). According to our calculations, the highest Goltz coefficient and forest supply in UTC were determined in Ivano-Frankivsk, Rivne, Volyn, Transcarpathian, Chernihiv, Zhytomyr regions, which indicates favorable ecological and economic conditions for the life of the population. The lowest forest supply criteria in UTC are characterized in Zaporizhzhya, Mykolaiv, Dnipropetrovsk, Kirovograd, Vinnytsia, Odesa, Luhansk, Kherson, Ternopil regions. In turn, low levels of forestry and inequality in access to natural resources can affect the economic inequality, which is determined by the amount of tax revenues to community budgets and the level of environmental security of the settlement. The proposed system of indicators should be taken into account by national statistics, for a general reflection of the existing processes of forest management in the conditions of decentralization of power.

Key words: inequality, forest resources, forest lands, united territorial communities, forest security, Goltz coefficient.

Танасійчук А.М.

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу та реклами, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Середницька Л.П.

старший викладач кафедри маркетингу та реклами,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Мельник Ю.В.

ЗВО ОП «Маркетинг»,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Tanasiichuk Alona, Serednyts'ka Liudmyla, Melnyk Julia

Vinnitsa Institute of Trade and Economics of KNUTE

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ УПАКОВКИ ТОВАРІВ

У статті розглянуто перспективи розвитку екологічно чистої тари, а також особливості функціонування «зеленого» виробництва на прикладі відомих брендів. Визначено доцільність виробництва, використання та перспективи розвитку екологічно чистих пакувальних матеріалів, проблем і перспектив екологічного маркування. Розглянуто приклади екологічних символів, які використовують у Німеччині, США та Скандинавських країнах. Досліджено чинники та бар'єри, що впливають на придбання продукції в органічній упаковці. Виокремлено головні переваги переходу компанії на екологічно спрямований рівень. Визначено основні стратегії, які можна використати у бізнесі для оптимізації сталого розвитку під час переходу на екологічне виробництво. Наведено основні напрями, які можуть допомогти компаніям змінити ставлення та поведінку потенційного споживача екологічно чистої упаковки товарів.

Ключові слова: екологічна упаковка, екологічне виробництво, тара, екологічна стратегія, органічне упакування, екологічне маркування.

Постановка проблеми. Попит на екологічно чисту тару зростає. Згубний вплив пластмаси – це тема, яка все частіше зустрічається чи то в соціальних мережах, чи то в новинах. Щоб задовольнити потреби споживачів, виробники тяжіють до багаторазової та біологічно розкладної упаковки, щоб зменшити пагубний вплив на навколишнє середовище.

Українські бренди також починають замислюватися над створенням екологічно чистої упаковки, тому існує необхідність у систематизації зарубіжного досвіду та його адаптації для вітчизняних виробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи розвитку та можливості впровадження екологічно чистої упаковки товарів розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Г.К. Грунет, І.Р. Мерсі, З. Севіл, Ю. Шарма, Д. Якуп та ін. Їхні праці використовують у своїй діяльності найбільші світові виробники, такі як Starbucks, Unilever, IKEA тощо. Сформована література базується на результатах різних досліджень, проведених раніше. Вчені заклали основу для більш поглиблених досліджень стосовно доречності використання органічних матеріалів як у сфері виробництва, так і на споживчому рівні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження доцільності виробництва, використання та пер-

спективи розвитку екологічно чистих пакувальних матеріалів, проблем і перспектив екологічного маркування.

Виклад основного матеріалу. Упаковка є одним із найважливіших складників харчового продукту чи непродовольчого товару, оскільки добре упакований продукт може бути гарантією захисту споживачів. Тип упаковки є інструментом комунікації між бізнесом та кінцевими споживачами і здатний привертати увагу потенційного покупця.

Однак унаслідок нових напрямів охорони навколишнього середовища упаковка має не тільки захищати продукцію від зовнішнього впливу, а й повинна бути екологічно чистою. У сучасному суспільстві вона, безперечно, має відповідати як основним вимогам до продукту, так і конкретним екологічним цілям.

Упаковка, особливо пластикова, отримала погану репутацію, коли справа почала стосуватися впливу на навколишнє середовище. ЗМІ все частіше публікують зображення різних куточків природи, які раніше дивували своєю красою, проте нині нагадують сміттєзвалища, а також увагу привертають уразливі океанські тварини, що гинуть після ковтання пластикової упаковки.

Фірми можуть діяти у своїх так званих «зелених» комунікаційних кампаніях у трьох напрямках: на початку створення комунікації слід акцентувати увагу

на змісті, потім зосереджуватися на екологічній турботі, після чого акцент робиться на тому, що фірми змінюють виробничі процеси для просування «зеленого» способу виробництва, і в кінцевому підсумку комунікація вказує на імідж екологічно відповідальної фірми. Посилення використання таких упаковок споживачами може бути поліпшене відповідним змістом і формою комунікації, яка буде спрямована на зміну ставлення покупців до стійкості та вплине на їхні рішення щодо придбання. Отримання та розуміння цієї інформації також залежить від знань, якими володіють споживачі, що пов'язано зі зрілістю ринку [6, с. 159].

Якщо підприємство прагне досягти успіху на сучасному ринку, то потрібно зробити набагато більше, ніж продати своїм споживачам потрібний товар або вкласти гроші в якісну рекламну кампанію [2, с. 709].

Слід зазначити, що існують два мотиваційні чинники, які можуть вплинути на рішення придбати екологічну тару: економія шляхом переробки та захист навколишнього середовища. Високі витрати на екологічне пакування та відсутність інформації про переваги їх використання розглядаються як причини їх непридбання. Ще один бар'єр, що впливає на рішення про екологічну купівлю, – низький споживчий дохід, який не дає споживачам змоги платити більше, ніж зазвичай за продукцію в органічній упаковці. Споживачі, які піклуються про навколишнє середовище, скоріше за все, будуть лояльними та, ймовірно, купуватимуть у вас знову, якщо ви проявите прихильність до «зеленого» [7, с. 134].

Окрім очевидних переваг для навколишнього середовища, перетворення компанії на більш екологічно спрямовану може мати величезний спектр переваг, як от:

- міцність марки, тобто перехід на екологічне виробництво може допомогти підприємству виділитися з-поміж конкурентів, а також отримати дещо більше, ніж просто прибуток, зокрема лояльність клієнтів, збільшення кількості постійних покупців та, відповідно, продажів;
- створення професійної команди. Продемонструвавши свої соціально відповідальні цінності, підприємство може залучити персонал вищої кваліфікації, який більш умотивований, задля досягнення більшого успіху;
- зменшення накладних витрат, оскільки в більшості країн існують гідні податкові пільги для екологічно чистих підприємств, наприклад у Великобританії [5, с. 1801].

Екомаркування, що існує в закордонній і вітчизняній практиці, включає маркування, яке інформує про безпеку продукту для людини та безпеку для навколишнього середовища. Міжнародний екологічний фонд має право присвоювати спеціальний екологічний товарний знак продукції, яка розцінюється як безпечна для здоров'я, зроблена з урахуванням екологічних вимог і з екологічно чистої сировини та екологічно чистих районів. Найвідомішими є символи екомаркування, що підкреслюють безпеку продукту, пакувального матеріалу для навколишнього середовища. Подібне екомаркування може фіксувати небезпеку предмета для навколишнього середовища (наприклад, для речовин, які становлять небезпеку для флори і фауни під час їх перевезення водним шляхом).

Низка екологічних символів закликає до захисту навколишнього середовища, наприклад збирати і здавати використану тару в приймальні пункти для подальшої переробки. Особлива група знаків характеризує предмети, які повторно використовуються із символікою ресайклінгу. Країни, які входять до ЄС, розробили для упаковки систему знаків, що вказують на її різні екологічні особливості: можливість повторного або багаторазового використання, вторинної переробки або той факт, що упаковка частково або цілком виготовлена із вторинних ресурсів.

Символом екологічно чистого продукту та пакувального матеріалу в Німеччині є екологічний знак «блакитний ангел». Екологічний знак «білий лебідь» характеризує продукцію та упаковку Скандинавських країн [1, с. 177–189]. У США, наприклад, екологічно чисту, натуральну продукцію в екологічно небезпечній упаковці можна купити в особливих магазинах, які називаються «Свіжі поля».

Один зі світових лідерів на ринку харчових продуктів та побутової хімії компанія Unilever повідомляє, що третина споживачів зараз купує товари у брендів виходячи з їхнього соціального та екологічного впливу. Не дивно, що із цією статистикою бренди формують свої маркетингові кампанії навколо екологічності, стійкості та корпоративної соціальної відповідальності.

Наприклад, Starbucks лідирує в упаковці своєї продукції та виконує свою екологічну стратегію щодо сталого розвитку упаковки, плануючи усунути всі пластиківі соломинки до 2020 р. Мережа кав'ярень також використовує «зелені» матеріали для виготовлення, упаковки та доставки своєї продукції клієнтам. Компанія Starbucks навіть установила використані контейнери для збору соломинок у своїх магазинах у В'єтнамі, щоб створити скульптуру, яка закликала людей почати відмовлятися від одноразового використання пластмаси.

Один із провідних виробників меблів та товарів для дому фірма IKEA використовує різноманітні відновлювані джерела енергії та тактику поводження з відходами, щоб зберегти нашу планету. Завдяки своїй стратегії під назвою People & Planet Positive вони вважають, що споживачам не слід вибирати між дизайном, функціональністю, ціною або стійкістю під час покупки товару. Її лінійки товарів не тільки виробляються на основі екологічно чистих матеріалів, але й саме підприємство таким чином заохочує клієнтів вести більш екологічний спосіб життя [8].

Іноді виробникам просто не вистачає знань чи ресурсів, щоб успішно демонструвати стійкі практики. У цьому разі партнерські стосунки з питань сталого розвитку – це ідеальний спосіб донести ваш заклик до людей.

Французький бренд спортивного одягу Lacoste продемонстрував еко-шик, випустивши лінійку сорочок поло, щоб підкреслити численну популяцію зникаючих тварин. Бренд замінив свій підпис логотипом крокодила тваринами, які зазнають вимирання. Весь прибуток від проданих 1 775 сорочок поло було надано організаціям, які намагаються захистити ці зникаючі види.

Існує три надійні стратегії, які можна використати у бізнесі для оптимізації сталого розвитку екологічного пакування. Використовуючи легкі матеріали для упаковки продуктів, надаючи пріоритетність довговічності, щоб мінімізувати потребу в поверненні, й у цілому поліпшуючи обробку повернень, ви можете бути впевнені, що допомагаєте навколишньому середовищу, не приносячи шкоди споживачам.

1. Легкі пакувальні матеріали полегшують витрати на доставку та життя клієнтів. Легкі та стійкі матеріали стають найкращим вибором для екологічно орієнтованого та фінансово сприятливого бізнесу. Зрештою, чим легше упаковка, тим менше коштує перевезення вашої продукції, не кажучи вже про те, що вона робить меншою кількість відходів на приймальному кінці. Зважаючи на це, такі матеріали, як формована целюлоза, джутові та пластикові плівки, стали фаворитами у цій галузі.

2. Правильний баланс між легкою конструкцією та міцністю виключає відходи, захищаючи продукти. Матеріали, які ви використовуєте для доставки вашої продукції, повинні бути досить міцними, щоб захистити вміст будь-якої упаковки під час інтенсивної поїздки від складу до замовника.

Наприклад, компанія, що працює з електронікою, може використовувати упаковку, яка складається зі 100-відсоткових матеріалів, що переробляються після споживання, але якщо коробка доставки недостатньо сильна для захисту смарт-телевізора або ігрової консолі замовника, компанія зіткнеться з витратами, пов'язаними з обробкою повернення, а також потенційною втратою цінного клієнта, який отримав пошкоджений товар. Хоча екологічно чисті упаковки, безумовно, повинні бути пріоритетними, довговічність цих матеріалів повинна надаватися однаковою вагою.

3. Розумніший процес повернення зменшує логістичні головні болі для вашої команди, мінімізуючи сторонні упаковки та викиди вуглецю [4, с. 636].

Усе більше і більше компаній включають зворотний пакет із відвантаженням товарів. Це може допомогти клієнтам полегшити процес повернення, але це також додає додаткових витрат як компанії, так і навколишньому середовищу. Замість того щоб надавати додаткові мате-

ріали, потрібно включити етикетку зворотної розсилки та використовувати упаковку, яка може слугувати як для доставки товару, так і для обробки будь-яких повернень.

Зі зростанням електронної комерції та пропозицій усе більше споживачів переходять на Інтернет-магазини. Як результат, однією з найбільших проблем є море коричневих коробок, які накопичуються вдома. У квітні 2018 р. Fast Company поділилася дослідженням, яке демонструє, що у США щороку відправляється 165 млрд. пакетів, при цьому використання картону дорівнює 1 млрд. дерев. Із постійним зростанням покупок в Інтернеті та прагненням до зручності ця проблема марнотратської упаковки лише посилиться [3, с. 71–79]. Пакувальна промисловість знаходить різні способи вирішення цього питання, вводячи нові методи, але темп змін повільний.

Уважаємо, що будь-якому підприємству необхідно знати, які переваги та бар'єри сприймають споживачі у разі придбання «зеленої» тари, та розробити стратегії зміни споживчих звичок у бік стійкості. Щоб змінити ставлення та поведінку потенційного споживача, компанії повинні діяти у таких напрямках:

- інформувати населення про вплив екологічної упаковки на навколишнє середовище через комунікаційні кампанії, які сенсифікують споживачів та заохочують екологічне споживання;

- надавати інформацію про продукцію, створену на схемах маркування, щоб допомогти споживачам, надаючи детальну інформацію про екологічні показники товару та упаковки, і змусити їх купувати ці ж екологічно чисті продукти.

Висновки. Сміливе, нестандартне мислення, розуміння всіх ланцюгів поставок та належна науково-дослідна робота мають вирішальне значення для розвитку екологічно чистої упаковки. Коли політики створюють закони, які недостатньо продумані, це уповільнює нашу неминучу еволюцію до більш стійкої упаковки. Окрім регульованих норм переробки, нам потрібна обов'язкова оцінка життєвого циклу. Без таких регуляторних інструментів ми ризикуємо прийняти неправильні рішення, які лише затримують час, коли промисловості знову доведеться всебічно вирішувати цю проблему.

Список літератури:

1. Grunert G.K., Hieke S., Wills J. Sustainability labels on food Products: Consumer motivation, understanding, and use. *Food policy*. 2014. № 44. P. 177–189.
2. Jerzyk E. Design and communication of ecological content on sustainable packaging in young consumers' opinions. *Journal of Food Products Marketing*. 2016. № 22. P. 709.
3. Radulescu D.M., Ecological responsibility – part of sustainable development. *International Journal of Academic Research in economics and Management Sciences*. 2012. № 1. P. 71–79.
4. Yazdanifard R., Mercy I. R. The impact of green marketing on customer satisfaction and environmental safety. *International Conference on Computer Communication and Management* : materials of the the 5th international scientific practical conference, Sydney, 2nd to 4th May. 2011. P. 627–645.
5. Севіл З., Якуп Д. Теоретичний підхід до концепції зеленого маркетингу. *Міждисциплінарний журнал сучасних досліджень у бізнесі*. 2011. № 3(2). С. 1798–1805.
6. Шарма Ю. Зміна поведінки споживачів стосовно зеленого маркетингу: тематичне дослідження товарів тривалого користування та роздрібної торгівлі. *International Journal of Multidisciplinary Empirical Research*. 2011. № 1. С. 152–162.
7. Ятиш Дж., Зілур Р. Фактори, що впливають на поведінку зелених закупівель та майбутні напрямки досліджень. *International Journal of Strategic Management*. 2015. № 3. С. 128–143.

8. Kim Speier. Eco-friendly brands that will inspire you to go green. *Digital marketing agency*. 2016. URL : <https://www.mainstreethost.com/blog/eco-friendly-brands/> (дата звернення: 17.05.2016).

References:

1. Grunert G.K., Hieke S., Wills J. (2014) [Sustainability labels on food Products: Consumer motivation, understanding, and use]. *Food policy*, no. 44, pp. 177–189.
2. Jerzyk E. (2016) [Design and communication of ecological content on sustainable packaging in young consumers opinions]. *Journal of Food Products Marketing*, no. 22, pp. 709.
3. Radulescu D.M. (2012) [Ecological responsibility – part of sustainable development]. *International Journal of Academic Research in economics and Management Sciences*, no. 1, pp. 71–79.
4. Yazdanifard R., Mercy I.R. (2011) [The impact of green marketing on customer satisfaction and environmental safety]. *Proceedings of the International Conference on Computer Communication and Management (Australia, Sydney, May 2-4, 2011)* (eds. Zhang Ting), Sydney: ICCCM, pp. 627–645.
5. Sevil Z., Yakup D. (2011) Teoretychnyi pidkhid do kontseptsii zelenoho marketynhu [Theoretical approach to the concept of green marketing]. *Mizhdysyplynnyi zhurnal suchasnykh doslidzhen u biznesi*, no. 3(2), pp. 1798–1805.
6. Sharma Yu. (2011) Zmina povedinky spozhyvachiv stosovno zelenoho marketynhu: tematychnye doslidzhennia tovariv tryvaloho korystuvannia ta rozdribnoi torhivli [Changing consumer behavior in green marketing: a case study of durable goods and retail]. *International Journal of Multidisciplinary Empirical Research*, no. 1, pp. 152–162.
7. Yatysh Dzh., Ziliur R. (2015) Faktory, shcho vplyvaiut na povedinku zelenykh zakupivel ta maibutni napriamky doslidzhen. [Factors influencing green purchasing behavior and future research areas]. *International Journal of Strategic Management*, no. 3, pp. 128–143.
8. Kim Speier. (2016) [Eco-friendly brands that will inspire you to go green]. *Digital marketing agency* (electronic journal). Available at: <https://www.mainstreethost.com/blog/eco-friendly-brands/> (accessed 17 May 2016).

МИРОВОЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЧИСТОЙ УПАКОВКИ ТОВАРОВ

В статье рассмотрены перспективы развития экологически чистой тары, а также особенности функционирования «зеленого» производства на примере известных брендов. Определены целесообразность производства, использования и перспективы развития экологически чистых упаковочных материалов, проблем и перспектив экомаркировки. Рассмотрены примеры экосимволов, которые используют в Германии, США и Скандинавских странах. Исследованы факторы и барьеры, влияющие на приобретение продукции в органической упаковке. Выделены главные преимущества перехода компании на экологически направленный уровень. Определены основные стратегии, которые можно использовать в бизнесе для оптимизации устойчивого развития при переходе на экопроизводство. Приведены основные направления, которые могут помочь компаниям изменить отношение и поведение потенциального потребителя экологически чистой упаковки товаров.

Ключевые слова: экологическая упаковка, экологическое производство, тара, экологическая стратегия, органическая упаковка, экологическая маркировка.

WORLD EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTALLY PACKAGING GOODS

The packaging of the product affects the image of the brand and the manufacturer, and is an important tool in promoting products. Recently, more and more attention has been paid to the safety and environmental friendliness of production, use and disposal of products, and hence its packaging. With the deterioration of the environmental situation in the world, in the minds of consumers, environmental guidelines are not only becoming more popular, but also fundamental in the field of trade and economic relations. That is why in the article we discuss the prospects for the development of environmentally friendly packaging, as well as the features of functioning of “green” production on the example of well-known brands. Improving the quality of products, reducing the cost of production, environmental protection have become the main goals of almost all sectors of the world economy. With an eco-friendly consumer point-of-view on the rise, brands are realizing that they have to change their own mindset to meet the expectations of the forward-thinking market. Brands are also recognizing the need to be advocates for change and educate their target consumers to lead the change. Today, production of clean products contributes to the success of the business and is profitable. For the same reason, the article identifies the basic strategies that can be used in business to optimize sustainable development in the transition to eco-production. Food greening is a global problem as it is not only related to human health but also has an impact on the entire economy of the country. The article also outlines the main advantages of a company transition to an environmentally oriented level. It was important to investigate the factors and barriers that affect the purchase of products in organic packaging. The development of markets for environmental services, environmentally friendly products, technologies and equipment involves the adoption of a set of economic and administrative measures, including the regulation, licensing, certification and control of environmental products, taking into account international bans on export-import of non-organic goods. These measures are aimed at enhancing the competitiveness of environmental products.

Key words: eco-packaging, eco-production, packaging, eco-strategy, organic packaging.

6. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-40>

УДК 368.02: 330(32)

Павленко О.П.

кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Pavlenko Oksana

Dnipro State Agrarian and Economic University

СИСТЕМА АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

У статті розглянуто системи аграрного страхування як комплексного інструменту управління ризиками, наведено моделі страхування сільськогосподарської продукції в зарубіжних країнах та Україні, порядок аграрного страхування за міжнародними системами страхового захисту, які пропонують програми страхування за участі та підтримки державного субсидіювання. Стаття присвячена визначенню ролі адаптованих систем страхового захисту аграрних виробників за моделями міжнародного досвіду. Визначено функції Аграрного страхового пулу та особливості страхування сільськогосподарських ризиків на українському ринку. Запропоновано застосування сучасної системи аграрного страхування, яку можна використовувати як комплексний інструмент управління сільськогосподарськими ризиками. Запропоновано використання державних програм страхового захисту агровиробництва за рахунок обов'язкових страхових резервів, формування яких матиме цільове призначення.

Ключові слова: страхування, аграрне страхування, страховий захист, страховий ринок, страхові ризики.

Постановка проблеми. Нині сучасний ринок агрострахування зазнав позитивних змін, а основним фактором розвитку страхового сектору є неабияка роль державної участі. Водночас через недостатність асигнувань із бюджету урядом країни було прийняте рішення про відмову від фінансування раніше впровадженої програми страхового захисту в аграрній сфері з бюджетним субсидіюванням, так державне втручання знизилось з позиції управлінця на цьому ринку. Але в перспективі страхування ризиків агровиробників потребує подальшого розвитку за підтримки їхньої партнерської співпраці зі страховими компаніями та державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало вчених приділяли увагу у своїх наукових працях вивченню питань страхування ризиків в аграрній сфері, серед них: В.Д. Базилевич, А.І. Берlach, О.Д. Вовчак, О.Є. Гудзь, О.В. Сахно, О. Свістунов, Т.В. Сініцина. Але в реаліях сьогодення виникає гостра проблема обрання системи страхового захисту ризиків аграрних виробників із державною підтримкою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація методів страхового захисту аграрного виробництва як комплексного методу управління сільськогосподарськими ризиками. Під час визначення доцільності

аграрного страхування в Україні постає першочергова проблема державного субсидіювання, в таких ринкових умовах розвитку економіки сприятиме не тільки участь держави, а й взаємна підтримка аграріїв та фермерів – учасників Аграрного страхового пулу.

Виклад основного матеріалу. Підписана та ратифікована в 2014 р. угода про асоціацію між Європейським Союзом та Україною надала більш широкі можливості українським виробникам на європейському рівні. З огляду на складні умови для аграріїв на страховому ринку, вони прагнуть захистити не тільки свої майнові інтереси, а й виконати обов'язки постачальників якісної продовольчої сировини та продукції. Отже, для цього потрібно знаходити канали збуту і реалізації виробленої продукції, надійних партнерів в європейських країнах. Загалом слід відзначити, що Україна має достатній потенціал для експортування товарів і набуває світового визнання.

Крім того, варто вказати на високу ризикованість підприємницької діяльності в аграрній сфері, оскільки ринок перенасичений неякісною та несертифікованою продукцією, яка не відповідає вимогам та директивам ЄС.

Ринкова ситуація ускладнюється негативними фінансово-економічними явищами, політичною нестабільністю,

несприятливими природно-кліматичними й іншими ендегенними умовами. Здебільшого необхідно враховувати і той факт, що є людський фактор, тобто екзогенні ризики відіграють більший вплив, ніж інші, на діяльність агровиробників, тому доцільно використовувати ефективні програми страхового захисту.

Нині на українському ринку агрострахування застосовується регулювання відносин за державного втручання, відповідно до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який має мету забезпечити захист майнових інтересів аграрних товаровиробників і покращити умови виробництва в сільськогосподарській галузі [5].

У чинному законодавстві України надається чітке визначення, що під сільськогосподарським страховим ризиком розуміються ризики, які зазначені в договорі страхування, та включені в перелік страхових випадків, а саме: «загибель (втрата, пошкодження) застрахованих посівів (посадок), загибель (недобору, недоотримання) застрахованих врожаїв, загибель (втрата, вимушений забій, вимушене знищення, травматичне пошкодження або захворювання) застрахованих сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької продукції, що належать сільськогосподарському товаровиробникові на праві власності або на іншій законній підставі, внаслідок настання страхової події, яка передбачена договором страхування» [2, с. 73].

Провівши дослідження в міжнародній страховій справі, відзначимо, що практика поєднує декілька однотипних систем аграрного страхування, які можна поділити на «американську», «європейську» та «змішану» (рис. 1). Класичним прикладом застосування «американської» системи аграрного страхування є модель, яка має поширене використання в США і Канаді. Ця модель характеризується значною фінансовою підтримкою державних страхових компаній і передбачає обов'язкове страхування агровиробничих ризиків шля-

хом компенсації вартості страхових полісів. Такий підхід є вигідним для всіх учасників страхових відносин, але має значні бюджетні витрати.

«Європейська» система передбачає мінімальну участь державного втручання під час страхування аграрних ризиків, яка застосовується в Польщі, Німеччині та Франції. У цих країнах агрострахування здійснюється на підставі добровільного придбання страхових полісів сільськогосподарськими товаровиробниками за повну ціну, а держава здійснює лише нагляд та контроль за діяльністю приватних страховиків. Недоліком такої моделі є висока ціна за страхову послугу для сільськогосподарських товаровиробників [8, с. 87].

Щодо «змішаної» системи, то вона поєднує обидві вищезазначені моделі. Найкращим прикладом використання такої системи агропромислового страхування є Іспанія, досвід цієї країни вважається одним із найкращих у світовому просторі. Таким чином, ця країна займає лідерські позиції серед країн ЄС та має переваги у сфері страхування врожаїв сільськогосподарських культур, яке здійснюється приватними страховими компаніями і є добровільним. Одночасно програми страхового захисту передбачають і суттєву державну підтримку, а також надання технічної допомоги страховим компаніям і створення сільськогосподарських товариств взаємодопомоги. Крім цього, за окремими видами страхування створюються планові кошториси, заздалегідь затверджені уповноваженими бюджетними установами. Врегульовані та удосконалені іспанські нормативно-правові акти аграрного страхування налічують 15 законодавчих документів та Королівських декретів.

За радянських часів відбувалося становлення страхування агропродовольчої галузі в Україні, якому був притаманний директивний характер. Державні програми страхового захисту фактично були монопольними і передбачали ведення обов'язкового страхування врожаїв сільськогосподарських культур у колективних господарствах та інших державних сільськогосподарських підприємствах. У результаті застосованого

Системи аграрного страхування		
<i>Європейська:</i>	<i>Американська:</i>	<i>Змішана:</i>
Польща, Німеччина, Франція - сільськогосподарські виробники добровільно купують страховий поліс за його повною ціною, а держава здійснює нагляд та контроль щодо діяльності приватних страхових компаній у цьому секторі ринку	США, Канада – значна фінансова підтримка держави у страхуванні сільськогосподарських ризиків шляхом компенсації вартості страхових полісів, можливості звернення до державних страхових компаній та обов'язкового страхування.	Іспанія - створення сільськогосподарських товариств взаємодопомоги та надання технічної допомоги страховим компаніям

Рис. 1. Міжнародний досвід систем аграрного страхування

державного страхування в сільському господарстві відбувався ефективний та надійний страховий захист врожаїв, а Укрдержстрах забезпечував низькі ставки страхування [7, с. 69].

Сучасні заходи щодо мінімізації сільськогосподарських ризиків в Україні були впроваджені Декретом Кабінету Міністрів України «Про страхування», на підставі якого був розроблений Закон України «Про страхування». Цей нормативний акт визначає основи системи правового врегулювання страхової діяльності в Україні, визначає принципи державної демонополізації та державного контролю у сфері страхової справи.

На початку становлення економіки в ринкових умовах Україна намагалася запровадити «американську» систему. Так, із 01.01.2005 Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачалось створення ФАСС (Фонду аграрних страхових субсидій), який був державним спеціалізованим фондом. Він створювався з метою покриття збитків аграрним товаровиробникам за рахунок страхових субсидій державного призначення. ФАСС підпорядковується центральному органу виконавчої влади з питань формування та забезпечення державної аграрної політики. Але без цільового державного фінансування механізм ФАСС не працює [1].

У подальшому уряд України спробував застосувати «європейську» модель страхування. З метою полегшення доступу до страхування сільськогосподарської продукції сільськогосподарських товаровиробників, передусім середніх та дрібних, ще в 2012 р. було ухвалено Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який мав захищати майнові інтереси аграріїв, фермерів і товаровиробників сільськогосподарської продукції [5].

З метою забезпечення виконання зобов'язань страхових компаній перед страхувальниками під час страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою у 2012 р. в Україні було створено Об'єднання страховиків «Аграрний страховий пул», члени якого діють на умовах співстрахування, що підвищує гарантії виконання зобов'язань страховими компаніями перед сільгоспвиробниками у разі отримання останніми збитків. Однак через відсутність значної підтримки фактично сьогодні ми маємо Аграрний страховий пул, який фактично повинен «забезпечувати стабільність та координувати діяльність страховиків, які пропонують страхові послуги в аграрному секторі економіки за державної підтримки та виконувати певні встановлені законодавством функції:

1) забезпечувати взаємодію учасників системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику;

2) організовувати програми перестрахування сільськогосподарських ризиків з метою забезпечення гарантії виконання страховиком зобов'язань перед страхувальниками;

3) брати участь у розробленні стандартних страхових продуктів, методичних рекомендацій із страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, з урегулювання збитків та проведення експертиз за договорами страхування сільськогосподарської продукції;

4) створювати централізовану базу даних із страхування сільськогосподарської продукції, вести облік укладених договорів страхування за інформацією, наданою страховиками;

5) проводити дослідження у сфері аналізу ринку страхування сільськогосподарської продукції, у тому числі необхідні для актуарного розрахунку страхових тарифів;

6) здійснювати контроль за дотриманням умов договорів страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою та стандартних методик андеррайтингу, врегулювання збитків;

7) забезпечувати покриття катастрофічних ризиків у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

8) здійснювати управління фондом покриття катастрофічних ризиків, інвестувати накопичені фінансові ресурси».

Проведені дослідження під час аналізу фінансово-правових методів та нормативно-правових актів підтвердили, що на практиці агрострахування в Україні не здійснюється, оскільки в реаліях сьогодення відсутнє впровадження юридичних актів [4, с. 35].

У процесі реалізації окремих проектів відбувалося фінансування в обсязі 50 млн. дол. США, які надавались іноземними інвесторами у вигляді траншів протягом 2009–2015 рр., отримані кошти яких використані для реалізації інвестиційних проектів в аграрній сфері України.

Використані принципи класичного страхового захисту врожаїв як методу мінімізації сільськогосподарських ризиків без державної підтримки є формальними. Для розвитку аграрного страхування в Україні вкрай необхідне створення такого середовища та інфраструктури ринку, що підвищуватимуть економічне зростання виробників сільськогосподарської продукції, які зможуть користуватися послугами страхових компаній [3, с. 74].

Враховуючи вищевикладені положення, можемо відзначити, що одним із головних факторів стабільного фінансового становища підприємств аграрного виробництва у ринкових умовах залишається досить ефективним метод страхування, що забезпечуватиме ефективне сільськогосподарське виробництво, а функціонування аграрного ринку на міжнародному рівні може виступати джерелом інвестицій в агропромисловий сектор [1, с. 122].

Аналіз міжнародної практики свідчить, що поєднання діяльності держави та страховиків сприятиме успішному провадженню систем аграрного страхування за підтримки держави у вигляді субсидій, в яких його учасники постійно координують свої дії шляхом створення спеціалізованої структури, діяльність якої пов'язана з конкретним видом страхування. Такою структурою в Україні виступає Аграрний страховий

Пул. Але його функціонування потребує значних фінансових асигнувань з боку державного уряду, без яких неможливо досягти очікуваних результатів. Отже, виникає необхідність створення ефективного страхування аграрних ризиків на основі добровільної форми, а також застосування в Україні програм страхового захисту аграрних ризиків за участі створеного Аграрного страхового пулу, за державної підтримки, але не тільки для його учасників [6, с. 17].

Нині страхування аграрного виробництва за державної підтримки є «економічними відносинами щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених на законодавчому рівні, за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій, та доходів від розміщення коштів цих фондів, яке здійснюється від-

повідно до законодавства і визначається наявністю та особливостями ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини» [5].

Висновки. Провівши порівняльну характеристику різних систем та моделей страхування агровиробничих ризиків, виявили, що в усіх країнах світу сучасні страхові програми базуються на цільовому фінансуванні аграрного страхування за методом надання субсидій або за рахунок створення резервного страхового фонду.

Якщо проаналізувати вищевикладене, можна стверджувати, що імплементація міжнародного досвіду в українську страхову практику передбачає передусім залучення коштів із державного бюджету, а страхові компанії при цьому позитивно впливатимуть на розвиток систем агрострахування та можуть надати надійний захист своїм партнерам. Такий підхід повинен забезпечити стабільність розвитку сільського господарства через механізм відшкодування можливих завданих збитків.

Список літератури:

1. Базилевич В.Д. *Страховання*: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2008. 1019 с.
2. Берлач А.І. Становлення і шляхи розвитку системи сільськогосподарського страхування. *Фінанси України*. 1999. № 8. С. 89–98.
3. Гудзь О.Є. Страхування агроризиків та напрями розвитку агрострахування в Україні. *Економіка АПК*. 2006. № 8. С. 72–76.
4. Гудзь О.Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні. *Економіка АПК*. 2006. № 11. С. 35.
5. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України № 2041-VIII від 18.05.2017 р. / Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (дата звернення 12.09.2019р.).
6. Сахно О.В. Агрострахування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи. *Фондовий ринок*. 2010. № 25. С. 16–18.
7. Свістунов О. Роль страхування в управлінні ризиками сільського господарства в Україні та напрями підвищення його ефективності. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 66–70.
8. Сініцина Т.В. Страхування в системі методів управління ризиками в рослинництві: теоретико-практичні аспекти. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 2. С. 85–91.

References:

1. Bazilevich V.D., (2008), Strakhuvannya [Insurance] Znannya, Kyiv, Ukraine.
2. Berlach A.I., (1999), Stanovlennya i shlyapa sistemnogo obshchestva sibirskikh strakhovykh kompaniy [Becoming a knockout rozvitku system silskogospodarskogo fearing]. *Finansy Ukraine*, no. 8, pp. 89–98.
3. Gudz O.E., (2006), Strakhovaniye agrokhozyaystv i napryagayet agrokhirurgiyu v Ukraine [Insurance agrorazikiv that directly agrotrauvannya development in Ukraine]. *Economy of agroindustrial complex*, no. 8, pp. 72–76.
4. Gudz O.E., (2006), Do kontseptual'nykh sistem i agrotekhniki v Ukraine [Before the concept of development of the system of agro-education in Ukraine]. *Economy of agroindustrial complex*, no. 11, pp. 35.
5. Pro osoblyvosti strakhuvannya silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu: Zakon Ukrainy № 2041-VIII vid 18.05.2017 r. [On peculiarities of insurance of agricultural products with state support: Law of Ukraine No. 2041-VIII of May 18, 2017]. The Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (accessed 18 May 2017).
6. Sakhno A.V., (2010), Agrostrakhovaniye v Ukraine: sovremennoye sostoyaniye, problemy i perspektivy [Agro-insurance in Ukraine: current state, problems and prospects]. *Stock market*, no. 25, pp. 16–18.
7. Svistunov A., (2006), Rol' strakhovaniya v upravlenii riskami sel'skogo khozyaystva v Ukraine i napravleniya povysheniya yego effektivnosti [The Role of Insurance in Risk Management of Agriculture in Ukraine and the Directions of Increasing its Effectiveness]. *Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 66–70.
8. Sinitsyna T.V., (2010), Strakhovaniye v sisteme metodov upravleniya riskami v rasteniyevodstve: teoretiko-prakticheskiye aspekty [Insurance in the system of risk management methods in plant growing: theoretical and practical aspects]. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 2, pp. 85–91.

СИСТЕМА АГРАРНОГО СТРАХОВАНИЯ КАК КОМПЛЕКСНЫЙ ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ

В статье рассмотрены системы аграрного страхования как комплексного инструмента управления рисками, приведены модели страхования сельскохозяйственной продукции в зарубежных странах и Украине, порядок аграрного страхования по международным системам страховой защиты, которые предлагают программы страхования при участии и поддержке государственного субсидирования. Статья посвящена определению роли адаптированных систем страховой защиты аграрных производителей по моделям международного опыта. Определены функции Аграрного страхового пула и особенности страхования сельскохозяйственных рисков на украинском рынке. Предложено применение современной системы страхования, которую можно рассматривать как комплексный инструмент управления сельскохозяйственными рисками. Предложено использование государственных программ страховой защиты агропроизводства за счет обязательных страховых резервов, формирование которых будет иметь целевое назначение.

Ключевые слова: страхование, аграрное страхование, страховая защита, страховой рынок, страховые риски.

SYSTEM OF INSURANCE AGRARIAN AS A COMPLEX TOOL MANAGEMENT RISKS

Today, positive changes are taking place in the Ukrainian agricultural insurance market, and the major factor in the development of the insurance sector is the large role of the state. At the same time, due to lack of budget funds and other objective reasons, the government was forced to refuse to finance the previously implemented subsidized agricultural insurance program, thus the state lost the position of an active manager in this market. But in the future agrarian insurance through further systematic partnership of farmers, insurers and the state needs further development. Basic features of insurance in agriculture will contribute to the development of this industry. The purpose of the article is to systematize the systems of insurance protection of agricultural production as a comprehensive method of risk management. In determining the feasibility of agrarian insurance in Ukraine, the primary problem of state subsidization arises, in such market conditions of economic development will contribute not only the participation of the state, but also mutual support of agrarians and farmers – participants of the Agrarian Insurance Pool. The author considers agricultural insurance systems as an integrated risk management tool in the article, provides agricultural insurance models in foreign countries and Ukraine, considers the agricultural insurance procedure for international insurance protection systems that offer insurance programs with the participation and support of state subsidies. The article is devoted to the definition of the role of adapted insurance protection systems of agricultural producers according to international experience models. The functions of the Agrarian insurance pool and the features of agricultural risk insurance in the Ukrainian market are determined. The conducted research has shown the necessity of creation of an effective system of insurance protection of agrarian producers in order to ensure their financial reliability in the conditions of integration development of the insurance market. The use of a modern insurance system is proposed, which can be considered as a comprehensive tool for managing agricultural risks.

Key words: insurance, agriculture insurance, insurance coverage, insurance market, insurance risks.

Попова Л.В.кандидат економічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича**Федишин М.П.**кандидат економічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича**Білявська А.В.**магістр,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича**Popova Liubov, Fedyshyn Maiia, Bilyavska Anastasiia**

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Пришвидшення глобалізаційних та євроінтеграційних процесів сьогодні сприяє загостренню конкуренції на ринку фінансових послуг та в сегменті страхування як його складника зокрема. Потужна конкуренція з боку іноземних страхових організацій пояснюється їх багаторічним досвідом, високими стандартами якості надаваних послуг, а також продуктивним інноваційно-технологічним прогресом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку. У таких умовах однією з базових умов для поліпшення рівня конкурентоспроможності вітчизняних страховиків є інноваційний розвиток страхової діяльності в Україні. Актуальність даного питання зумовлюється також потребою активізації належного функціонування страхового сегмента України як складової частини фінансової системи на підтримці впровадження інновацій. Із метою практичного використання новітніх засобів, програмного забезпечення та технологій у страхову діяльність в Україні попередньо потрібно провести огляд зарубіжного досвіду їх впровадження, можливих векторів для подальшого розвитку у цій сфері, а також перешкод та можливих проблем у цьому напрямі, що існують сьогодні.

Ключові слова: інновація, страховий ринок, InsurTech, цілі зростання, дослідно-конструкторські роботи.

Постановка проблеми. Проблеми в управлінні інноваційними процесами у страхуванні в Україні спричинені численними чинниками, серед яких: слабкий розвиток інфраструктури вітчизняного страхового ринку, відсутність довгострокових стратегічних планів розвитку страхування, обмежені інвестиційні потоки в дану сферу зокрема, брак кваліфікованих кадрів в інноваційному сегменті, песимістичні очікування щодо економічного прогресу України загалом. Усе перелічене зумовлює високий рівень актуальності дослідження перспективних напрямів нарощення ефективності вітчизняної страхової галузі шляхом її інноваційно-технологічного реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теоретичних засад та характерних особливостей розвитку страхової діяльності на базі інноваційного розвитку займалися такі вітчизняні науковці, як В. Базилевич [1], Р. Пікус, О. Залетов, Н. Приказюк [2] та ін. Серед російських учених питання інновацій у страховій діяльності досліджено в працях Ю. Платонова [3], Л. Кисельова, А. Соломатіної, В. Шахова, Р. Фатхутдінова, С. Зав'ялова [4], Р. Юлдашева. Серед зарубіжних еконо-

містів питаннями інновацій у страхуванні цікавилися М. Рейнор, В. Зултовські, П. Віелрейчер, С. Крістенсен, С. Вілтрайт, Р. Косія, М. Мюлер-Рейхарт, К. Кйонсан та ін. При цьому більшість досліджень має загальноознайомчий характер. Конкретні особливості рівня розвитку інновацій у страхуванні на вітчизняному ринку не окреслено як такі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження значення та місця інновацій і новітніх технологій страховій діяльності загалом, а також особливостей та перспектив інноваційного прогресу вітчизняних страхових організацій.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» [5], інновації являють собою новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

У секторі страхування використовується специфічний термін, яким позначаються усі нові розробки та технології цієї галузі – InsurTech. Обсяги інвестицій

у сектор InsurTech насправді вагомий: починаючи з 2011 р. було інвестовано близько 4,74 млрд. доларів. Згідно з аналітичними прогнозами, у період між 2016 та 2020 рр. очікується щорічний приріст даного сектору в середньому на 10% [6].

При цьому не варто випускати з уваги той факт, що страховий ринок України у процесі свого розвитку та повноцінного становлення все ще стикається з низкою проблем. За своєю природою страховий ринок є досить динамічним, тому перш ніж оцінювати потенціал його інноваційного розвитку, за доцільне було б дослідити стан вітчизняного страхового ринку загалом. Інформацію про підсумки діяльності страховиків за 2016–2018 рр. візьмемо з даних, наданих Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [7–10].

Розглянемо кількісний потенціал суб'єктів вітчизняного страхового ринку впродовж останніх років.

Упродовж 2016–2018 рр. кількість діючих страховиків в Україні має стабільну тенденцію до зниження. Загалом за три роки кількість страхових компаній скоротилася на 29 од. (на 9,35%) – дев'ять компаній типу Life та 20 – Non-Life. Така динаміка на ринку продовжується й упродовж першого півріччя 2019 р. Станом на 30 червня 2019 р. на ринку діють 249 страховиків, з яких 26 – типу Life.

Основними індикаторами під час аналізу рівня стійкості, інвестиційної привабливості та надійності страховиків є загальні обсяги активів, якими вони оперують, обсяги сформованих ними резервів, а також рівень одержуваних ними страхових премій та здійснюваних ними страхових відшкодувань.

Дослідимо динаміку активів та сформованих страховиками резервів за останні роки (рис. 1).

Відповідно до динаміки, відображеної на графіку, поданому вище, варто відзначити щорічне зростання як сукупних активів страхових компаній (на 7 417,7 млн. грн за три роки), так і страхових резервів (на 6 038,9 млн. грн). Такі тенденції, своєю чергою, мають за наслідок розширення можливостей страхових компаній у розрізі інвестиційної діяльності.

Якщо розподілити страхові резерви за напрямками їх інвестування, структура за 2018 р. буде такою: 42,1% – банківські вклади, 28,9% – цінні папери, що емітуються державою, 13,9% – права вимоги до перестраховиків, 8,6% – грошові кошти на поточних рахунках. При цьому на розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції, ресурсо- та енергозберігаючих технологій інвестовано лише 0,001%! Коливання у структурі за роками були зовсім незначними.

Важливим джерелом забезпечення страхової діяльності страховиків є обсяги валових страхових премій, що ними одержуються. Обсяг страхових премій, одержуваних страховиками, на протипагу скороченню кількості страхових організацій стабільно зростає впродовж цих же аналізованих років на 14 197,2 млн. грн (на 40,37%). Цьому посприяло збільшення обсягів страхових контрактів за всіма типами контрагентів, а найбільше – від перестраховиків. Вартість страхових премій, що надійшла від них, лише за 2017 р. зросла на 5 867,8 млн. грн (в 1,647 рази) і лише незначно скоротилася у 2018 р. – на 1 350,1 млн. грн. Таке явище можна пояснити бажанням страхових компаній «залишатися на плаву» та не зазнавати занадто великих збитків за раптових масштабних ризиків, причинами яких можуть стати нестабільна економіка, військові дії, а також природні катаклізми, тенденції до яких спостерігаються дедалі більш виражено останніми роками.

Щоб досягти успіху в динамічному середовищі сучасного страхового ринку, інноваційні можливості, які колись уважалися такими, які б непогано було мати страховій компанії, повинні стати пріоритетними у їх повсякденному бізнесі. Інновації дають змогу страховикам упорядкувати надавані операції, трансформувати функції, створювати ефективність та розвивати продуктивні можливості.

За результатами досліджень, лише 30% респондентів зі страхування заявляють, що вони переслідують інновації як пріоритетні цілі своєї роботи. Основними перешкодами для інновацій вони називають нестачу ресурсів як у навичках, так і в грошах, а також консервативну

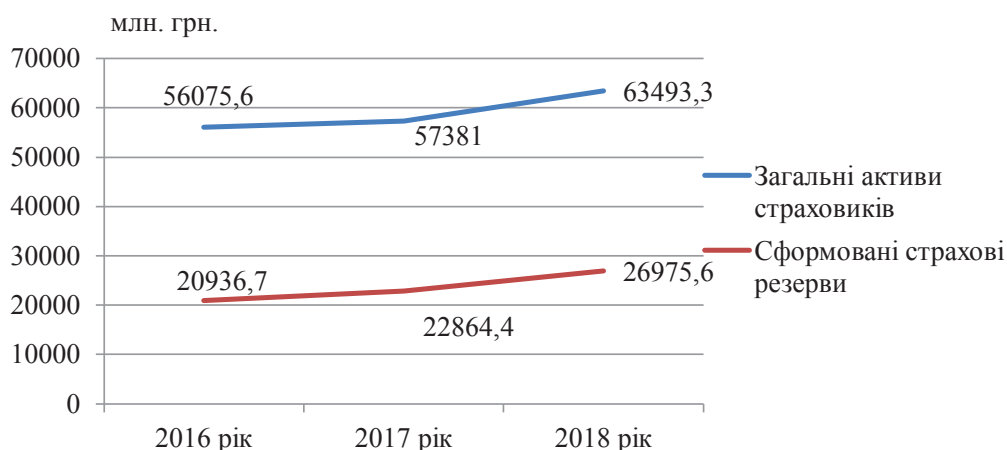

Рис. 1. Динаміка загальних активів та страхових резервів

культуру страхової галузі, яка стримує спроби та помилки – важливий елемент успішних інновацій [6].

При цьому керівники страхової галузі, на жаль, суттєво відстають в інноваційному розвитку від представників інших галузей. Наприклад, лише 35% страховиків дійсно узгоджують інноваційні стратегії із цілями «виробництва» продуктів та послуг, тоді як це роблять 53% передовиків інших галузей. При цьому страховики на 20% рідше узгоджують інноваційні стратегії із цілями зростання.

Зрештою, важливим є також створення спеціалізованих команд – більш високі шанси створити та підтримувати спеціалізовані групи з інновацій, які переважають, і ці команди, скоріше за все, будуть частиною спеціалізованого відділу інновацій. Однак лише 19% керівників страхових компаній повідомляють, що їхні організації мають спеціалізовані відділи інновацій порівняно з 29% представників інших галузей, що є інноваційними лідерами. Також страховики на 9% рідше мають спеціалізований інноваційний персонал.

Сьогодні найуспішніші страхові організації світу заохочують інновації з найрізноманітніших джерел. Вони безпосередньо фінансують нові ідеї та вимірюють ефективність інновацій. Організації-передовики використовують у своєму арсеналі значно більше каналів та джерел вкладу в процеси ідеалізації. Вони швидше використовують як big data, так і аналітику, щоб виявити нові можливості для свого бізнесу.

Керівники страхових компаній оцінюють свої організації на рівні з різними виробниками у використанні big data та опитуванні клієнтів для мотивації інновацій. Однак вони дають своїм організаціям значно нижчі оцінки за використання аналітичних інструментів, інструментів співпраці та середовищ, які працюють на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (рис. 2).

Окрім того, керівники страхових звітів повідомляють, що їхні організації застосовують фінансові показники до інновацій та вимірюють вплив інновацій на ринкові результати з меншою ймовірністю, ніж представники відмінних від страхової галузей. Унаслідок цього постає питання про те, наскільки реальною є їхня оцінка успішності інноваційних проектів, та правильність прийняття управлінських рішень на основі цієї

інформації. Важливою константою в прикладах та статистичних даних, які наведено попередньо, є той факт, що інновації та інноваційні зміни бралися до уваги у повному їх значенні, тобто звичайні оперативні вдосконалення самі по собі не вважаються інноваціями.

Висновки. Сьогодні на інноваційний розвиток вітчизняного страхового ринку впливає ціла низка чинників, серед яких:

- неефективне управління навіть наявними інноваційно-технологічними проектами;
- відсутність раціонально-аналітичного підходу до впровадження інновацій та під час проведення наукових досліджень;
- відсутність «гнучкості» у страховій сфері, майже повна відсутність адаптованості до потреб економіки та інтересів потенційних клієнтів;
- нераціональне використання навіть наявних інвестиційних ресурсів;
- відсутність комплексного підходу до впровадження нових ідей.

Із метою вирішення вищезазначених проблем, передусім для страхових компаній, було б доцільним ґрунтовне вивчення закордонних практик у сфері впровадження нового забезпечення та технологій. Позитивне значення у подальшому могли б мати прояви більш тісної співпраці між вітчизняними та прогресивними страховими компаніями не лише у консультативному, а й у практичному форматі.

Окрім упровадження інноваційних проектів «з нуля», цілком раціональним було б попереднє застосування на практиці субстратегій – нових технологій, нових каналів, нового демографічного курсу. По суті, всі вони є добре знайомими страховими послугами, але або з удосконаленими окремими характеристиками, або такими, що починають реалізовуватися без залучення посередників (що зменшує вартість послуг), або такими, що підлаштовуються за своєю типологією до нових демографічних груп потенційних клієнтів.

Такі стратегії на перших етапах упровадження є менш затратними, ніж розроблення повноцінних інноваційних продуктів «з нуля», адже база таких продуктів уже є в наявності. Але при цьому вони так чи інакше досягають вищого рівня попиту серед

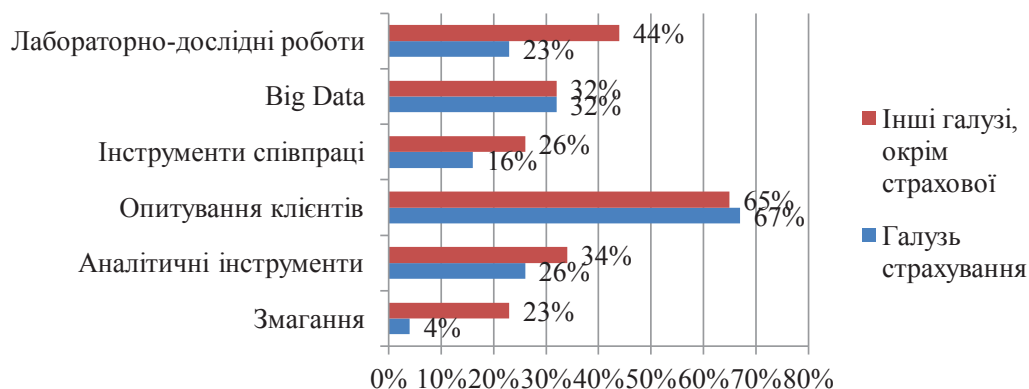

Рис. 2. Канали та інструменти, що застосовуються для створення інноваційних ідей у розрізі галузей

страхувальників та розширюють спектр послуг в арсеналі страхових компаній – відповідно, зростає прибутковість страховиків.

Для полегшення функціонування українських страхових компаній також безумовною є рекомендація щодо повної автоматизації процесів, тобто використання уже відомих штучного інтелекту, big data, Інтернету речей, хмарних обчислень і blockchain-технологій. Як мінімум їх упровадження буде в короткій перспективі окуплене тим фактом, що всі ці проекти сприяють

повноцінній оцінці ризиків під час прийняття їх на страхування, а також попередженню виникнення таких ризиків після укладення страхових полісів.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі може стати аналіз доцільності окремих інноваційних проєктів провідними страховими компаніями України, а також їхнього впливу на фінансовий ринок загалом, на результати діяльності самого страховика, а також соціальну зацікавленість потенційних клієнтів у послугах такого типу.

Список літератури:

1. Базилевич В.Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. Вип. 133. С. 5-8.
2. Приказюк Н.В. Страхування як механізм фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. Вип. 1(28). Т. 2. С. 236–247.
3. Платонов Ю.А. Инновационное развитие страховой деятельности в современной России : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Москва, 2007. С. 5.
4. Завьялов С.В. Развитие инновационной деятельности страховых компаний : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Москва, 2010. 21 с.
5. Про інноваційну діяльність : Закон України від 5 грудня 2015 р. № 5460-VI / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 20.11.2019).
6. European Commission. Innovation in Services: Issues at Stake and Trends, study coordinated by Jeremy Howells and Bruce Tether under Contract No. INNO03-01, Brussels, 2004.
7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : офіційний веб-сайт. URL : <https://www.nfp.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2019).
8. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік. URL : https://nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
9. Підсумки діяльності страхових компаній за 2017 рік. URL : <https://forinsurer.com/files/file00634.pdf> (дата звернення: 20.11.2019).
10. Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік. URL : <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf> (дата звернення: 20.11.2019).

References:

1. Bazylevych V.D. (2012) Novitni tendentsii ta protyrychchia na strakhovomu rynku Ukrainy. [Recent trends and contradictions in the Ukrainian insurance market.]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*. [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy.], iss. 13, pp. 5-8.
2. Prykaziuk N.V. (2014) Strakhuvannia yak mekhanizm finansuvannia ryzykiv ta instrument strakhovoho zakhystu derzhavy [Insurance as a risk financing mechanism and an instrument of state insurance protection.]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky: zb. nauk. prats*. [Theoretical and applied questions of economics: Coll. Sciences. wash.], vol. 1(28), no. 2, pp. 236–247.
3. Platonov Yu.A. (2007) Innovatsionnoe razvitie strahovoy deyatelnosti v sovremennoy Rossii: Avtoref. dis. na sois. uch. stepeni kand. ekon. nauk. [Innovative development of insurance activity in modern Russia: Abstract. dis. on sois. student degrees of cand. econ. sciences]. Moscow, P. 5.
4. Zavyalov S.V. (2010) Razvitie innovatsionnoy deyatelnosti strahovykh kompaniy: Avtoref. dis. na sois. uch. stepeni kand. ekon. nauk. [Development of innovative activities of insurance companies: Abstract. dis. on sois. student degrees of cand. econ. sciences.]. Moscow, 21 p.
5. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 5 hrudnia 2015 r. № 5460- VI [On innovative activity: Law of Ukraine, apl. on December 5, 2015 № 5460-VI]. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 20 November 2019).
6. European Commission. – Innovation in Services: Issues at Stake and Trends, study coordinated by Jeremy Howells and Bruce Tether under Contract No. INNO03-01, Brussels, 2004.
7. National Commission for the regulation of financial services markets: ofitsiinyi veb-sait [Official web-site]. Available at: <https://www.nfp.gov.ua/> (accessed 20 November 2019).
8. Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za 2016 rik. [Summary of activities of insurance companies for 2016]. Available at: https://nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf (accessed 20 November 2019).
9. Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za 2017 rik. [Summary of activities of insurance companies for 2017]. Available at: <https://forinsurer.com/files/file00634.pdf> (accessed 20 November 2019).
10. Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za 2018 rik. [Summary of activities of insurance companies for 2018]. Available at: <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf> (accessed 20 November 2019).

ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Ускорение глобализационных и интеграционных процессов сегодня способствует обострению конкуренции на рынке, в частности на рынке финансовых услуг и сегменте страхования как его составляющей. Мощная конкуренция со стороны иностранных страховых организаций объясняется их многолетним опытом, высокими стандартами качества предоставляемых услуг, а также продуктивным инновационно-технологическим прогрессом как на внутреннем, так и внешнем рынке. В таких условиях одним из базовых условий для улучшения уровня конкурентоспособности отечественных страховщиков является инновационное развитие страховой деятельности в Украине. Актуальность данного вопроса обуславливается также необходимостью активизации надлежащего функционирования страхового сегмента Украины как составляющей финансовой системы на почве внедрения инноваций. С целью внедрения в практику новейших средств, программного обеспечения и технологий в страховую деятельность в Украине предварительно нужно провести обзор зарубежного опыта их внедрения, возможных векторов для дальнейшего развития в этой сфере, а также препятствий и возможных проблем в этом направлении, существующих сегодня.

Ключевые слова: инновация, страховой рынок, InsurTech, цели роста, опытно-конструкторские работы.

INNOVATIVE AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

The acceleration of globalization and integration processes today contributes to increased competition in the market – and in particular in the financial services market and the insurance segment as its component. The strong competition from foreign insurance organizations explains with their many years experience, high standards of quality of services provided by them, as well as productive innovative and technological progress in both domestic and foreign markets. In such conditions, one of the basic factors for improving the competitiveness of domestic insurers is the innovative development of insurance activity in Ukraine. Providing a thorough innovative development of the activity of insurance organizations in Ukraine is a basic condition for enabling the proper competitiveness of domestic insurers. The most concentrated for foreign insurance companies today is the priceless competition, which is reflected in particular in innovative development. The relevance of this issue to this is also due to the need to enhance the proper functioning of the insurance segment of Ukraine as a component of the financial system precisely because of the introduction of innovations. In order to introduce into practical use the latest tools, software and technologies in insurance activities in Ukraine, it's important to review the foreign experience in their implementation, possible vectors for further development in this area, as well as obstacles and possible problems in this direction that exist for today. The object of this study is the insurance market of Ukraine. The subject consists of the features of its innovative and technological development in modern marketing conditions. Investigating the Ukrainian insurance market, we will try to identify the key factors that influence the most on its development, and identify the factors that are currently holding back innovative progress for the insurer. That's why, based on the results of this study, we will try to establish the main vectors for strategic development of innovations in the Ukrainian insurance market, and to identify possible examples of sub-strategies for conditions with limited upstream investment flows.

Key words: innovation, insurance market, InsurTech, growth goals, development work.

Тищенко О.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Tyshchenko Helena

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ДЕПОЗИТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕФЕКТИВНОЇ СТАВКИ

У статті досліджено ринок банківських депозитів як найбільш доцільний варіант інвестування коштів фізичних осіб. Проаналізовано динаміку обсягів залучених депозитів, відсоткових ставок за депозитами та чинники впливу на неї (середня ставка за ринку, потреба банку в ресурсах, ставка рефінансування НБУ). У результаті дослідження визначено характерні особливості, що склалися на депозитному ринку протягом 2017–2019 рр. Складено рейтинг банків різних банківських груп за рівнем відсоткових ставок за депозитами, де лідируючі позиції належать банкам із приватним капіталом. Із метою вибору найбільш доцільної депозитної програми для населення, що пропонують банки різних груп, було застосовано ефективну відсоткову ставку. У результаті проведених розрахунків визначено найбільш дохідний та зручний вид вкладу від певного банку.

Ключові слова: депозит, фізична особа, банк, відсоткова ставка, ефективна ставка, банківська група, населення, банки з державною часткою, банки з приватним капіталом, банки іноземних банківських груп.

Постановка проблеми. Для збереження тимчасового вільних коштів від інфляції та отримання додаткового пасивного доходу населення найчастіше використовує такий інструмент інвестування, як банківські депозити. Його популярність пов'язана з відносною доступністю депозитів, меншою ризикованістю порівняно з іншими інструментами. При цьому для відкриття депозитного рахунку не потрібна значна сума початкового капіталу як у разі купівлі облігацій внутрішньої державної позики, які останнім часом набувають популярності серед фізичних осіб. Оскільки даний інструмент є більш складним і містить у собі транзакційні витрати (тобто клієнт оплачує певні комісії під час покупки), то доцільність інвестицій у цей інструмент визначається в сумі не менш ніж 500 тис грн.

Банки сьогодні пропонують велику кількість депозитних програм для своїх клієнтів, що різняться не лише строками залучення та валютою платежу, а й додатковими умовами, головними серед яких стають можливість капіталізації відсотків, поповнення депозитного рахунку та дострокового зняття коштів. До того ж наявність величезної кількості банків ускладнює пошук оптимального варіанту розміщення тимчасово вільних коштів фізичних осіб. Хоча, на думку багатьох експертів, ринок банківських депозитів дещо стабілізувався, депозити фізичних осіб залишаються найбільш привабливим джерелом поповнення ресурсної бази банків, адже вони характеризуються найбільшою стабільністю і відносно невеликою вартістю,

тому вибір доцільної депозитної програми потребує використання певного інструментарію, який би дав змогу порівнювати депозитні програми різних банків із різними умовами залучення вкладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Депозитні операції банків є предметом багатьох наукових досліджень вітчизняних учених. У своїх роботах А. Мороз, О. Васюренко, Л. Примостка, А. Герасимович, В. Корнєєва, Н. Волкова, В. Коваленко, Г. Панова, Л. Сухова розглядали особливості здійснення депозитних операцій, їхній вплив на ресурсну базу банку, методологію здійснення депозитних операцій, шляхи підвищення ефективності управління депозитними операціями. Проте недостатньо уваги приділено саме проблемам вибору доцільних депозитних програм для інвестування коштів фізичних осіб.

Формулювання цілей статті. Метою статті є пошук доцільної депозитної програми для фізичних осіб за критерієм максимальної дохідності з використанням ефективної ставки відсотка.

Виклад основного матеріалу. Для вибору найбільш вигідного варіанту розрішення коштів фізичних осіб необхідно визначитися із загальною ситуацією, що склалася на банківському ринку.

Ціна на банківські депозити формується під впливом одночасно низки чинників. Під час розроблення продуктової лінійки вкладів та визначення їхньої дохідності банківські спеціалісти мають урахувати не лише середню ставку, що склалася на ринку, власну потребу

у ресурсах, а й ставку рефінансування НБУ. Вже в четвертий раз за 2019 р. Національний банк України знижує облікову ставку, яка з 25.10.2019 становить 15,5% річних. Зниження облікової ставки НБУ позитивно впливає на вартість фінансових послуг, тому що від неї залежать вартість міжбанківських кредитів та процентні ставки за кредитами і депозитами для населення [1]. Щодо середньої вартості депозитів, то протягом 2017–2019 рр. вона значно знизилася за депозитами у гривні (з 16,82% до 15,27%) й депозитами у доларах (із 4,92% до 2,29%) та євро (з 4,04% до 1,22%). Падіння відсоткових ставок у середньому становило 9,21% у гривні, 53,45% у доларах США та 69,8% у євро (рис. 1). Середні ставки за депозитами можна оцінити з використанням індексу UIRD (Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб). Він являє собою індикативні ставки, що розраховуються компанією Thomson Reuters за методикою, розробленою спільно з НБУ. Розрахунок проводиться на основі номінальних ставок депозитів фізичних осіб, які декларуються основними учасниками українського ринку банківських депозитів – 20 провідними комерційними банками України [2].

Така динаміка, на думку експертів, є свідченням відносної стабілізації банківського ринку та відновлення ресурсної бази банків після значного відпливу коштів у період кризи 2014 р.

Також на рівень депозитних ставок у банку впливає потреба у певній валюті для проведення операцій. На думку фахівців [2], розрізняють два типи покриття потреб банку в залучених коштах:

- 1) поповнення гривневого запасу коштів для виконання нормативів із ліквідності банку;
- 2) підтримка ліквідності під активне кредитування в роздрібному та корпоративному секторах.

До того ж рівень відсоткових ставок за депозитами в банках може визначитися індивідуальними особливостями банку або певними ситуаціями. Так, наприклад, судовий позов колишнього власника АТ «ПриватБанк» Ігоря Коломойського негативно позначився на ресурсній базі банку і спровокував значний відтік коштів (за даними НВ «Бізнес», у квітні-травні 2019 р. він становив 10 млрд. грн). При цьому керівництво банку було змушене підняти ставки за депозитами для збереження клієнтської бази (ставки за короткими депозитами в гривні на три місяці було збільшено на 2,75%, а на вклади на дев'ять місяців та 12 місяців – на 1,5%).

На думку банкірів, зниження ставок у деяких банках відбувається за рахунок формування надлишкової ресурсної бази в періоди погашення великих кредитів.

Аналіз депозитного ринку в Україні дав змогу визначити характерні особливості депозитної діяльності банків, що склалися протягом 2017–2019 рр. (табл. 1). Розглянемо детально кожний із них.

1. Збільшення суми вкладів, залучених від фізичних осіб, за загального зниження обсягів депозитного портфеля деяких банків. Банки впродовж 2017–2019 рр. продовжували нарощувати обсяги вкладів на депозитах, залучених від фізичних осіб (рис. 2), їхній загальний приріст становив 18,36%. При цьому у низці банків експерти відзначали «відплив» депозитних коштів, пов'язаний із перерахунком коштів, залучених в іноземній валюті, у гривневий еквівалент у зв'язку зі зміцненням гривні у другій половині 2019 р.

2. Збільшення розриву між відсотковими ставками за депозитами у гривні та іноземній валюті. Згідно з даними Українського індексу депозитних ставок фізичних осіб, що оприлюднює НБУ, середня дохідність річних вкладів на кінець листопада 2019 р.

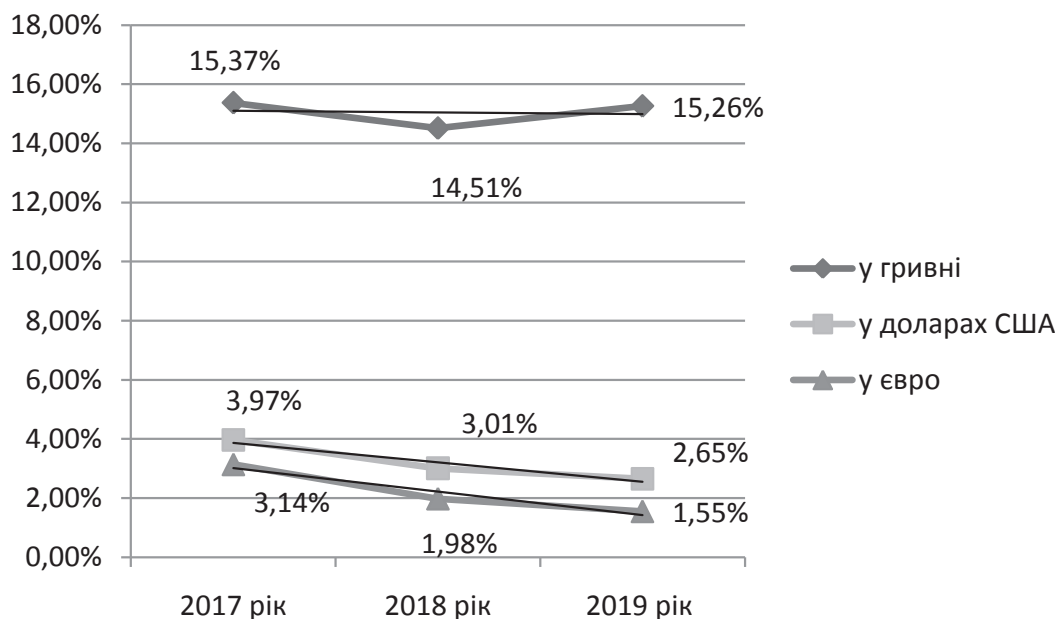

Рис. 1. Динаміка середніх відсоткових ставок за депозитами фізичних осіб у розрізі валют

Джерело: складено автором на основі [3]

Характерні особливості депозитної діяльності банків упродовж 2017–2019 рр.

№	Характерна особливість	Результат прояву
1	Збільшення суми вкладів, залучених від фізичних осіб за загального зниження обсягів депозитного портфеля деяких банків	Сталий розвиток депозитного ринку, зміцнення гривні призвели до зниження гривневих залишків депозитів, відкритих в іноземній валюті
2	Збільшення розриву між відсотковими ставками за депозитами у гривні та іноземній валюті	Найбільш вигідними є депозити у гривні
3	Диверсифікований підхід банків різних груп до формування ціни на депозитні ресурси	Найбільшу дохідність пропонують банки з приватним капіталом
4	Популяризація депозитів з онлайн-оформленням	Отримання додаткового відсотку (в межах 0,5–2%) до депозиту
5	Використання гнучких депозитів	Можливість отримати більший дохід за продовження дії депозитного договору

у гривні становила 15,7% річних, у доларах та євро відповідно – 2,92% та 1,91%.

У середньому розрив порівняно з 2017 р. збільшився на 2,27% у доларах та на 11,51% у євро [3]. Отже, вкладання коштів населення на депозитні рахунки є доцільним лише у гривневому еквіваленті. До того ж депозитні ставки у гривні, що пропонують банки, дають змогу не лише перекрити інфляцію, а й заробити її власникам додатковий дохід, що робить їх ще більш привабливими. За даними НБУ, у 2019 р. показник інфляції до кінця року має становити 6,3%, хоча в держбюджеті було закладено значення у 7,4%. Незважаючи на те що реальний показник інфляції в деякі періоди був вище 9% через неврожай в Україні, його значення значно відстає від ставок за депозитами [5].

3. Банки різних груп ведуть диверсифіковану політику щодо відсоткових ставок за депозитами. Найвищі ставки пропонують банки з українським капіталом. Найбільші банки, що входять до фінансово-промислових груп, пропонують ставки у межах 16–18% у гривні та 2,8–5% і 2,9–4,5% у доларах та євро відповідно. Так, найбільш дохідними є вклади у гривнях в банку «КредитДніпро», а в іноземній валюті – у «Мегабанку». У банках, які не входять до Топ-25 банків за обсягами активів, ставки за депозитами знаходяться майже на тому ж рівні [5].

Банки іноземних фінансових груп не особливо зацікавлені в залученні коштів від населення, оскільки переважно розраховують на фінансову підтримку своїх

материнських структур [2]. Тому депозитні ставки для фізичних осіб у них найнижчі на банківському ринку: 10,25–16% у гривні та 0,1–4,5% у доларах і 0,1–3,5% у євро. До того ж депозити в євро відкривають далеко не всі банківські установи цієї групи. Такі ставки в деяких банках балансують на межі очікуваної інфляції, а іноді її навіть не перекривають (наприклад, в «Укрсиббанку» ставка за гривневим депозитом становить лише 5% річних). Найвищі ставки у гривнях пропонує населенню «Кредобанк», тоді як в іноземній валюті ставки «Прокредит банку» наближаються до рівня банків з українським капіталом.

Помірною на фоні інших груп виглядає політика банків із державною часткою. Їхні відсоткові ставки найчастіше встановлюються вище, ніж середньоринкові. При цьому вони перекривають інфляцію та дають змогу отримати відсотковий прибуток. До того ж 100-відсоткова гарантія вкладів від держави стає додатковим стимулом для розміщення коштів населення. Найкращі відсотки пропонує у гривнях «Укрексімбанк» (16,6%), тоді як в іноземній валюті вклади краще відкривати в «Укргазбанку» (4,75% у доларах та 5% у євро).

Отже, рейтинг банків різних банківських груп за депозитними ставками має такий вигляд (табл. 2).

4. В останні роки набувають популярності депозити з онлайн-оформленням через вебінтерфейс або через мобільний додаток для Інтернет-банкінгу. Такі депозити є взаємовигідними як для банків, так і для клієнтів.

Кошти фізичних осіб (з ощадними (депозитними) сертифікатами), млн. грн.

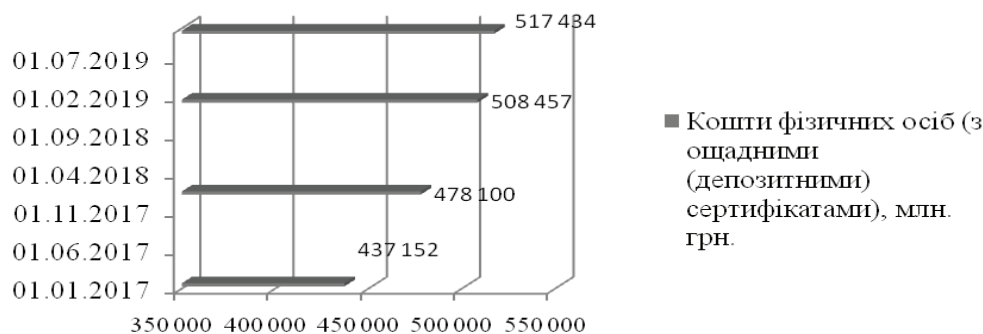

Рис. 2. Динаміка обсягів депозитного портфеля банків закладами фізичних осіб у 2017–2019 рр., млн. грн

Джерело: складено автором на основі [4]

Рейтинг банків різних банківських груп за розміром відсоткової ставки за депозитами

Назва банківської групи	Номер у рейтингу	Приклад банків із найбільшою дохідністю	Розмір відсоткової ставки
Банки з приватним капіталом	1	«КредитДніпро», «Мегабанк»	16-18% у гривні; 2,8–5% в іноземній валюті
Банки з державною часткою	2	«Укрексімбанк», «Укргазбанк»	13-16,6% у гривні; 1,25-5% в іноземній валюті
Банки іноземних банківських груп	3	«Кредобанк», «Прокредит банк»	10,25-16% у гривні; 0,1-4,5% в іноземній валюті

Джерело: складено автором на основі [5]

Підвищена відсоткова ставка стає можливою, оскільки банки не відволікають зайві ресурси та час на роботу з певним клієнтом, тобто економлять на операційних витратах. Для клієнта такий депозит є привабливим з декількох причин: 1) дає змогу економити час на відвідування банку; 2) є більш безпечним, оскільки не вимагає пересування великої суми готівкових грошей; 3) надається можливість детально ознайомитися з умовами договору не виходячи з дому; 4) підвищена порівняно зі звичайними вкладами відсоткова ставка (близько 0,5%).

До того ж окремі фінансові портали (наприклад, Minfin.com.ua) дають змогу клієнтам отримати бонус у вигляді додаткового відсотку до вкладу (від 0,5% до 2%), якщо оформлення депозитного договору здійснюється через них. Ця програма «Бонус к депозиту» активно використовується вже понад чотири роки і до неї приєдналися близько 26 банків (серед них – «Ідея банк», «Укрсиббанк», «ПУМБ», «Глобус банк», «Альфа банк», «Банк «Кліринговий дім», «ВТБ банк»). Вона вже довела свою життєдіяльність і дала змогу банкам отримати нових клієнтів, а вкладникам – додатковий дохід.

5. Для заохочення клієнтів щодо подовження депозитної угоди на новий термін банки пропонують гнучкі депозити, ставка за якими зростає з кожним новим терміном і може досягнути 20% наприкінці терміну. Привабливість таких вкладів полягає у капіталізації процентів щомісяця та можливості дострокового зняття грошей без утрати вже нарахованих відсотків. Періодичний моніторинг за акціями банків та використання додаткових бонусів дає змогу клієнту отримати найвищий дохід за такими вкладами. Так, наприклад в «ОТП банку» діє новий депозитний продукт терміном на сім місяців, за яким протягом перших 30 днів за вкладом нараховується відсоткова ставка 99% річних, тоді як в інші місяці ставка становить лише 0,1% [2]. Гнучкий депозит від «ПУМБу» «Розумні гроші» також передбачає прогресуючу проценту ставку – чим довше термін депозиту, тим ставка стає більшою. Так для депозитів строком на 2–6 днів банк пропонує ставку 6,75%, на строк 7–13 днів – 8,5%. За розміщення коштів на 14–29 днів ставка збільшується до 10,25%, а на строк понад 30 днів ставка вже становить 12% [6].

Отже, підводячи підсумки дослідження тенденцій на ринку банківських депозитів, слід зазначити, що для клієнтів банки пропонують велику кількість депозитних програм. Головне завдання, що постає перед потенційним вкладником, – вибрати надійний депозит із найбільшою прибутковістю. Для цього можна використовувати

різні інструменти, втім, найбільш доцільним вважається застосування ефективної відсоткової ставки. Ця ставка може значно відрізнитися від ставки, яка вказана в договорі, – номінальної. Очевидно, що за одного і того ж терміну за вкладами з капіталізацією дохід буде більшим, аніж за депозитами з виплатою відсотків у кінці терміну дії договору. За допомогою ефективної процентної ставки можна порівняти вклади з різними умовами, тобто ефективна процентна ставка за вкладом – це така ставка, яка дає рівнозначний дохід за таким же вкладом, тільки без капіталізації відсотків (1):

$$r_{ef} = \left(1 + \frac{r}{m}\right)^m - 1, \quad (1)$$

де r_{ef} – ефективна процентна ставка;

r – номінальна процентна ставка;

m – кількість періодів капіталізації.

Для надання порівняльної характеристики різних пропозицій банків за депозитними вкладами для фізичних осіб проведемо аналіз банків, що пропонують найбільшу дохідність за вкладами, – банків із приватним капіталом (Банк «Глобус», Банк «Альянс», Банк «Південний») та банків із державною часткою («Ощадний банк», «Укрексімбанк», «ПриватБанк»). Депозитні програми вибирались за однаковими критеріями: сума вкладу – 100 тис грн, строк – один рік, наявність капіталізації відсотків, що дасть змогу забезпечити максимальну об'єктивність порівняно з депозитними програмами інших банків. Вибірка банків здійснювалася за допомогою сайту minfin.com.ua. Результати вибірки представлено в табл. 3.

Розрахуємо ефективні процентні ставки банків двох груп для вкладів із капіталізацією і порівняємо їх зі ставками без капіталізації та результати занесемо у таблицю (табл. 4). Якщо порівняти розраховані ефективні ставки з номінальними, то можна помітити, що найбільша різниця між ними складається за вкладом «Капітальний» від банку «Альянс», що свідчить про його найбільшу прибутковість порівняно з іншими депозитами банків із приватним капіталом.

Проведені розрахунки за банками з державною часткою показали, що найбільшу доходність клієнтам приносить вклад «Джуніор» від «ПриватБанку». Отже, урахуовуючи інші параметри розрахунків (можливість дострокового зняття, поповнення рахунку та онлайн-оформлення), які прописані у договорі банківського вкладу, найбільш привабливим для фізичних осіб стає вклад від «ПриватБанку». До того ж 100-відсоткова

Таблиця 3

Вхідні параметри для проведення порівняльного аналізу депозитних програм

Назва банку	Назва вкладу	Строк вкладу	Відсоткова ставка, %	Можливість дострокового зняття	Поповнення рахунку	Онлайн-оформлення
Банки з приватним капіталом						
Банк Альянс	Капітальний	Від 62 днів	17,5	-	+	-
Банк Глобус	Накопичувальний	Від 32 днів	16,75	-	+	-
Банк Південний	Комфортний	Від 92 днів	16,25	-	+	-
Банки з державною часткою						
Укресімбанк	Зручний	Від 184 днів	15,9	+	+	-
ПриватБанк	Джуніор	Від 365 днів	16,0	+	+	+
Ощадний банк України	Мій депозит	Від 92 днів	13,75	-	+	+

Джерело: складено автором на основі [7]

Таблиця 4

Результати порівняльного аналізу депозитних програм із використанням ефективної ставки

Назва банку	Назва вкладу	Ефективна ставка, r_{ef}	Місце у рейтингу
Банки з приватним капіталом			
Банк Альянс	Капітальний	18,97%	1
Банк Глобус	Накопичувальний	18,097%	2
Банк Південний	Комфортний	17,51%	3
Банки з державною часткою			
Укресімбанк	Зручний	17,11%	2
ПриватБанк	Джуніор	17,22%	1
Ощадний банк України	Мій депозит	14,65%	3

гарантія повернення вкладів, що заявлена державою, робить цей вклад ще більш привабливим.

Таким чином, за допомогою розрахунку ефективної процентної ставки можна визначити найбільш вигідний варіант вкладу. Ефективна процентна ставка допомагає вкладнику правильно розрахувати свій прибуток. Саме на неї варто орієнтуватися під час оцінки прибутковості тієї чи іншої депозитної програми.

Висновки. Проведені дослідження показали, що найбільш популярним та дохідним варіантом розміщення кошів клієнтів залишаються банківські вклади. Незважаючи на нестабільність в економічній та політичній системах, обсяги банківських вкладів продовжу-

ють збільшуватися. Найбільш дохідними та зручними є вклади у національній валюті, що розміщені в банках із приватним капіталом та з державною часткою, особливо які можна оформити онлайн або з використанням платформи minfin.com.ua. Для визначення найбільш прибуткового вкладу банків різних груп було використано ефективну ставку. Проведені розрахунки показали, що найвищу дохідність можна отримати за вкладом «Капітальний» від банку «Альянс». Проте, ураховуючи інші параметри депозитної угоди, доцільніше вкладати гроші в ПАТ «ПриватБанк» на вклад «Джуніор». Отже, використання ефективної ставки дає змогу знаходити доцільніші варіанти вкладання грошей.

Список літератури:

1. Банківські кредити та депозити 2019: огляд ринку. *Все про фінанси в Україні*. URL : <https://financer.com/ua/kredits-deposits-2019/> (дата звернення: 06.12.2019).
2. Де грошам лежати. Чи вигідно зараз відкривати банківські депозити. *Сайт журналу НВ*. URL : <https://nv.ua/ukr/biz/finance/depozit-v-banku-chomu-zaraz-vigidno-vidkrivati-depoziti-novini-ukrajini-50033908.html> (дата звернення: 06.12.2019).
3. Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб. *Сайт Національного банку України*. URL : <https://bank.gov.ua/files/UIRD.xls> (дата звернення: 06.12.2019).
4. Основні показники діяльності банків України. *Сайт Національного банку України*. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 (дата звернення: 06.12.2019).
5. Где и в какой валюте лучше разместить депозит в 2019. Анализ процентных ставок украинских банков. *Сайт Интернет-журналу Gidmining*. URL : <https://gidmining.com/ru/procentnie-stavki-po-depozitam/> (дата звернення: 06.12.2019).
6. Гнучкі депозити. *ПУМБ*. URL : https://b2b.pumb.ua/deposit/smart_deposit (дата звернення: 06.12.2019).
7. Депозити українських банків. *Сайт Міністерства фінансів України*. URL : <https://minfin.com.ua/deposits/476-udobnyu/?sku=3320&term=365> (дата звернення: 06.12.2019).

References:

1. All about finance in Ukraine (2019). *Bankivski kredyty ta depozyty 2019: ohliad rynku* [Bank loans and deposits 2019: market overview]. Available at: <https://financer.com/ua/kredits-deposits-2019/> (accessed: 06 December 2019).

2. Website of HB magazine (2019). *De hrosham lezhaty. Chy vyhidno zaraz vidkryvaty bankivski depozyty* [Where the money lies. Is it profitable to open bank deposits now?]. Available at: <https://nv.ua/ukr/biz/finance/depozit-v-banku-chomu-zaraz-vigidno-vidkryvaty-depoziti-novini-ukrajini-50033908.html> (accessed: 06 December 2019).
3. Website of the National Bank of Ukraine (2019). *Ukrainskyi indeks stavok za depozytamy fizychnykh osib* [Ukrainian Index of Rates on Deposits of Individuals]. Available at: <https://bank.gov.ua/files/UIRD.xls> (accessed: 06 December 2019).
4. Website of the National Bank of Ukraine (2019). *Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy* [Key performance indicators of Ukrainian banks]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 (accessed: 06 December 2019).
5. Website of the Gidmining online magazine (2019). *Gde i v kakoj valjute luchshe razmestit' depozit v 2019. Analiz procentnykh stavok ukrainskikh bankov* [Where and in what currency is it best to place a deposit in 2019. Analysis of interest rates of Ukrainian banks]. Available at: <https://gidmining.com/ru/procentnie-stavki-po-depozitam/> (accessed: 06 December 2019).
6. *Hnuchki depozyty* [Flexible deposits] (2019) Website of First Ukrainian International Bank. Available at: https://b2b.pumb.ua/deposit/smart_deposit (accessed: 06 December 2019).
7. *Depozyty ukrainskykh bankiv* [Deposits of Ukrainian banks] (2019) Website of the Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://minfin.com.ua/deposits/476-udobnyy/?sku=3320&term=365> (accessed: 06 December 2019).

ИССЛЕДОВАНИЕ РЫНКА БАНКОВСКИХ ДЕПОЗИТОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭФФЕКТИВНОЙ СТАВКИ

В статье исследован рынок банковских депозитов как наиболее целесообразный вариант инвестирования средств физических лиц. Проанализированы динамика объемов привлеченных депозитов, процентных ставок по депозитам и факторы влияния на нее (средняя ставка на рынке, потребность банка в ресурсах, ставка рефинансирования НБУ). В результате исследования определены характерные особенности, сложившиеся на депозитном рынке в течение 2017–2019 гг. Составлен рейтинг банков различных банковских групп по уровню процентных ставок по депозитам, где лидирующие позиции принадлежат банкам с частным капиталом. С целью выбора наиболее целесообразной депозитной программы для населения, которые предлагают банки разных групп, была применена эффективная процентная ставка. В результате проведенных расчетов определен наиболее доходный и удобный вид вклада от определенного банка.

Ключевые слова: депозит, физическое лицо, банк, процентная ставка, эффективная ставка, банковская группа, население, банки с государственной долей, банки с частным капиталом, банки иностранных банковских групп.

RESEARCH OF THE MARKET OF BANK DEPOSITS OF INDIVIDUALS USING AN EFFECTIVE RATE

Bank deposits are the most profitable option for investing funds by individuals. Their popularity is associated with their general accessibility to people and lower risk. Banks offer customers a wide range of deposit programs that differ in different parameters. Therefore, in order to choose the most profitable option of placing funds, it is necessary to use a suitable tool. This tool is called the effective interest rate. The article uses the methods of analysis, synthesis, graphical method, tabular method, coefficient method. The purpose of the article is to choose the most profitable deposit using an effective rate. The dynamics of interest rates on deposits is analyzed under the influence of three factors (average market rate, bank demand for resources and NBU refinancing rate). According to the results of the bank deposit market research during 2017–2019, the main characteristic features of the market were revealed: an increase in the deposit amount with a general decrease in the volume of the deposit portfolio of banks; widening of the gap between interest rates in hryvnias and foreign currency; differentiated approach of banks of different groups to the formation of the deposit rate; popularization of deposits with online clearance; use of flexible deposits. As a result of the analysis, the rating of banks of different groups was determined by the value of the interest rate. The most profitable are the deposit programs of banks with private capital, in second place are banks with a state share. To select the most appropriate option for investing money on a deposit, the effective interest rate was used. It allows you to compare deposit programs with different conditions. For comparison, deposits of two groups of banks (with private capital and with a state share) with the same initial parameters were used: deposit term - one year; deposit amount 100,000 UAH; the deposit provides for the capitalization of interest. The results of the calculations showed that the "Capital" deposit differs from Alliance Bank in the highest yield. The results of the calculations showed that the most profitable deposit is "Capital" deposit from Alliance Bank and "Junior" deposit from Privatbank. Taking into account the additional parameters of the deposit transaction (the possibility of replenishing the deposit, early withdrawal of funds and online processing), the most beneficial can be considered a deposit from Privatbank. Thus, using the effective interest rate, you can choose the most profitable deposit. An effective interest rate helps the investor to properly calculate his income.

Key words: deposit, individual, bank, interest rate, effective rate, banking group, population, banks with state shares, banks with private capital, banks of foreign banking group.

7. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-43>

УДК 330.14.01

Tatar M.C.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Tur I.Yu.

старший викладач,
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Huseynaliyev O.G.

студент
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Tatar Maryna, Tur Iryna, Huseynaliyev Orhan

National Aerospace University H.E. Zhukovsky
«Kharkiv Aviation Institute»

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто порядок формування джерел інформації для аналізу фінансової стійкості підприємства, визначено, які документи використовуються під час ретроспективного та перспективного аналізу фінансової стійкості підприємства. Розглянуто структуру механізму управління фінансовою стійкістю підприємства. Визначено, що ефективне управління фінансовою стійкістю може бути досягнуто лише за поєднання спрямованого взаємовпливу всіх елементів механізму управління фінансовою стійкістю, налаштованості кожного елемента фінансового механізму на виконання властивого йому завдання й за наявності зворотного зв'язку всіх елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів. Проаналізовано зміст аналітичного процесу оцінки фінансової стійкості підприємства. Запропоновано організаційно-технологічну модель аналізу фінансової стійкості та визначено місце формування джерел інформації.

Ключові слова: аналіз, джерела інформації, механізм, первинні документи, порядок формування, управління, фінансова стійкість, фінансова звітність.

Постановка проблеми. У сучасних умовах невизначеності та динамізму зовнішнього середовища виняткового значення набуває формування джерел інформації для діагностики фінансової стійкості, визначення кількісних і якісних величин, які б характеризували стабільність, надійність підприємства як партнера в ринкових відносинах, його здатність маневрувати фінансовими ресурсами для досягнення ефективної підприємницької діяльності. Тому важливим є вдосконалення порядку формування джерел інформації для діагностики фінансової стійкості й обґрунтування методики визначення та управління фінансовою стійкістю підприємства.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що сьогодні підприємства різних галузей працюють у мінливих умовах зовнішнього середовища, коли джерела

інформації постійно модифікуються, тому для стабільної роботи підприємства і його розвитку необхідно постійно аналізувати звітність, яка дає змогу проаналізувати фінансову стійкість. Підприємства, на яких створена система для аналізу й ефективного управління фінансовою стійкістю, повинні бути впевнені, що навіть за несприятливої економічної ситуації в країні вони зможуть продовжити свою роботу за рахунок власних резервів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу і діагностики фінансової стійкості підприємств та пошуку напрямів її забезпечення завжди були об'єктом вивчення науковців. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили такі відомі вчені, як: Л.А. Лахтіонова, Г.В. Савицька, В.М. Родіонова, О.В. Павловська,

Г.П. Скляр, А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін, Н.М. Негашев, Т.Р. Карлін, В.І. Оспішев, Ю.М. Вердієва, Л.М. Докієнко, І.І. Приймак та багато інших. Досі не повною мірою розглянуто питання формування джерел інформації для аналізу фінансової стійкості.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення порядку формування джерел інформації для аналізу фінансової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні запропоновано такі методичні підходи до оцінки та аналізу фінансової стійкості із зазначенням джерел інформації, необхідних для проведення аналізу (табл. 1).

Одним із джерел інформації для аналізу фінансової стійкості є первинний документ, визначення якого є у таких нормативних актах:

– у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1];

– у Положенні про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене Наказом Міністерства фінансів України [2].

Первинний документ – документ, який містить відомості про господарську операцію. Первинні документи – це документи, створені в письмовій чи електронній формі, які містять відомості про господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення. Первинні та зведені облікові документи можуть бути складені у паперовій або в електронній формі та повинні мати такі обов’язкові реквізити:

– назву документа (форми);

– дату складання;

Таблиця 1

Методичний підхід до визначення основних джерел інформації для аналізу фінансової стійкості

Вид аналізу		Методичні підходи до оцінки та аналізу фінансової стійкості	Джерела інформації
Ретроспективний	Оперативний	Оцінка здібностей організації розраховуватися за своїми боргами, тобто аналіз її платоспроможності згідно зі шкалою діагностики стійкості фінансового стану	Первинні документи, дані аналітичного обліку, оборот-носальдові відомості, дані бухгалтерської звітності
	Поточний	Комплексна оцінка стійкості фінансового стану; оцінка відповідності активів джерелам фінансування	Дані бухгалтерської звітності
Перспективний	Короткостроковий (від 1 місяця до 1 року)	Складання прогнозних балансів із метою загальної оцінки фінансової стійкості, що очікується	Первинні документи, дані аналітичного обліку, оборот-носальдові відомості, дані бухгалтерської звітності, дані аналітичних досліджень
	Середньостроковий (1–3 роки)	Прогнозування платоспроможності організації залежно від обсягу продаж, що очікується, в умовах невизначеності	
	Довгостроковий (стратегічний) (більше 3-х років)	Оцінка нефінансових показників із метою укріплення фінансової стійкості	

Джерело: розроблено авторами за [3, с. 57]

Таблиця 2

Класифікація видів аналізу фінансової стійкості

Види аналізу фінансової стійкості	Характеристика
Залежно від мети і характеру аналізу	
Попередній	Проводиться до здійснення діяльності для обґрунтування управлінських рішень і планових завдань, прогнозування й оцінки очікуваного виконання плану, попередження небажаних результатів
Оперативний	Проводиться відразу після якої-небудь діяльності або у разі зміни ситуації за короткий проміжок часу (добу, декаду тощо) здійснюється в процесі поточної роботи підприємства для оцінки дотримання запланованих показників
Підсумковий	Проводиться за певний звітний період часу (місяць, квартал, півріччя, рік). Його цінність полягає у тому, що діяльність підприємства вивчається комплексно й усебічно за звітними даними за відповідний період, цей вид аналізу застосовується для визначення ефективності діяльності за звітний період, оцінки фінансового стану, а також виявлення резервів
Перспективний	Застосовується для прогнозування основних фінансових показників (капіталу, валюти балансу) і результатів діяльності
Залежно від об’єкта дослідження	
Функціональний	Дає змогу виявити спеціалізацію діяльності підприємства, його місце на ринку, форми і перспективи взаємодії з іншими контрагентами ринку, а також оцінити ефективність і доцільність функцій, ним виконуваних. У результаті такого аналізу виявляються можливості підвищення прибутковості і ліквідності підприємства шляхом виключення неефективних
Структурний	Проводиться за видами діяльності підприємства і дає змогу визначити склад і питому вагу контрагентів, а також його структуру доходів, витрат та прибутку
Операційно-вартісний	Завдяки цьому аналізу розширюється уявлення про прибутковість підприємства, вартість і рентабельність (або збитковість) конкретних видів діяльності. Дає змогу оцінити значення кожного виду діяльності у формуванні прибутку і розробити основні напрями політики за кожним контрагентом

Джерело: розроблено авторами за [7, с. 70]

- назву підприємства, від імені якого складено документ;
- зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції;
- посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення;
- особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Первинні документи, складені в електронній формі, застосовуються у бухгалтерському обліку за умови дотримання вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг.

За суб'єктами (користувачами) аналіз фінансової стійкості підприємств розрізняють на внутрішній,

тобто для внутрішнього користування (при цьому результати аналізу можуть являти собою комерційну таємницю), і зовнішній, що проводиться на підставі фінансової і статистичної звітності органами державного нагляду, акціонерами, інвесторами, аудиторам.

Розрізняють окремі види аналізу фінансової стійкості, класифікацію яких наведено в табл. 2.

Ефективне управління фінансовою стійкістю із застосуванням відповідного механізму може бути досягнуто лише за поєднання спрямованого взаємовпливу всіх його елементів. Для цього він повинен відповідати таким вимогам: налаштованість кожного елемента фінансового механізму на виконання властивого йому завдання; зворотний зв'язок усіх елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних

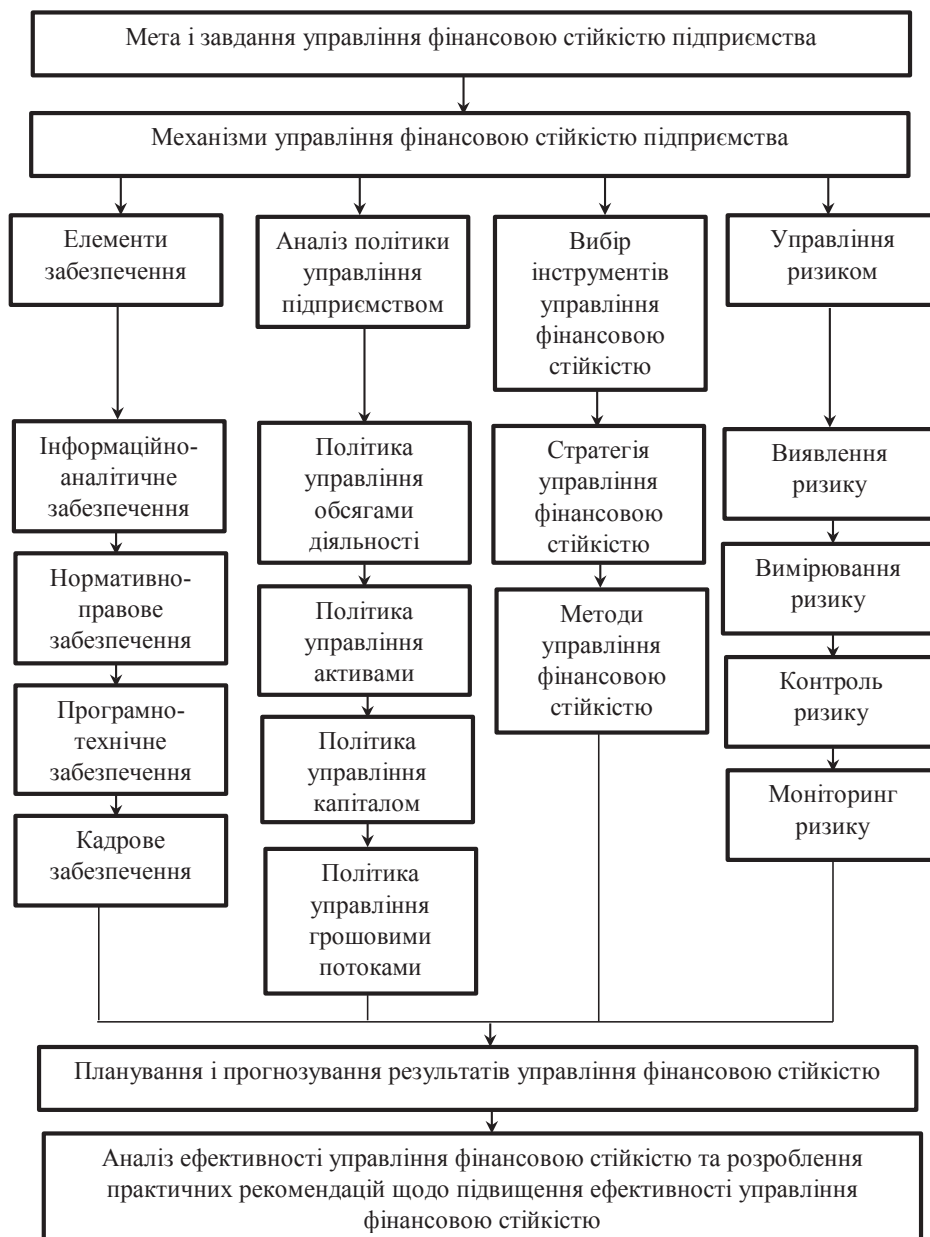

Рис. 1. Основні складники механізму управління фінансовою стійкістю підприємства

Джерело: розроблено авторами за [5, с. 385]

рівнів. Структуру механізму управління фінансовою стійкістю підприємства наведено на рис. 1.

Дослідження процедурної сторони аналізу фінансової стійкості підприємства дало змогу зробити висновок про те, що в організаційному аспекті технологічний процес формування джерел інформації для оцінки фінансової стійкості доцільно розподіляти на три етапи:

- підготовчий (попередній);
- основний (саме аналітична обробка інформації);
- заключний.

Метою першого підготовчого (попереднього) етапу є ухвалення рішення щодо доцільності аналізу бухгалтерської звітності підприємства, перевірка, вибір та підготовка до аналізу даних і показників звітності. Без цього етапу може не мати сенсу подальша аналітична робота. Уже на цьому етапі виділяється проблема, що вимагає

пильної уваги до себе і, звичайно, до бухгалтерської звітності, визначаються мета й завдання аналізу. Даний етап особливо важливий під час оцінки фінансової стійкості підприємства, що є потенційним партнером.

На даному етапі здійснюється проведення візуальної і найпростішої рахункової перевірки показників бухгалтерських форм звітності за формальними ознаками і, власне кажучи, якісними ознаками; визначається наявність усіх необхідних форм і додатків; перевіряється правильність і ясність заповнення звітних форм (назва підприємства чи галузі, вид діяльності, організаційно-правова форма, тобто реквізити, а також звітна дата, необхідні підписи тощо); виконується арифметична перевірка, що полягає у встановленні правильності підрахунку підсумкових і проміжних результатів; погоджуються показники різних форм звітності.

Таблиця 3

Зміст аналітичного процесу оцінки фінансової стійкості підприємства

Ч.ч.	Етап аналітичного процесу	Аналітичні процедури	Коментар щодо реалізації аналітичних процедур
1	Підготовчий	1.1. Уточнення об'єктів, мети і завдання аналізу, складання плану аналітичної роботи з означенням термінів її проведення та виконавців	Об'єкт – фінансова стійкість Мета – пошук потенційних можливостей підвищення рівня фінансової стійкості підприємства. План аналітичної роботи складається залежно від потреб управління
		1.2. Розроблення системи оціночних і аналітичних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт дослідження	Оціночні показники – середньорічна вартість активів і капіталу підприємства (у цілому й у розрізі окремих видів), абсолютні та відносні показники фінансової стійкості. Аналітичні показники – структура активів і капіталу, динаміка оціночних показників і ступінь відповідності їх нормативам, структурна динаміка, середньорічний темп росту, абсолютне значення одного відсотку приросту тощо
		1.3. Збір і підготовка до аналізу необхідної інформації (перевірка її точності, забезпечення порівнянності даних та ін.)	Узагальнюється інформація даних статистичного та бухгалтерського обліку, перевіряється достовірність відображення даних у фінансовій звітності
		1.4. Вибираються методи і способи дослідження	Методи – горизонтальний і вертикальний аналіз, трендовий аналіз, метод фінансових коефіцієнтів, методи факторного аналізу, інтегральний аналіз тощо
		1.5. Назначаються відповідальні особи та виконавці	Виконавець – економіст-аналітик. Відповідальний – фінансовий директор
		1.6. Вибираються технічні засоби та форми подання результатів аналізу	Технічні засоби – ПЕВМ, програмне забезпечення, калькулятор тощо. Форми представлення результатів аналізу – види таблиць, їх кількість, порядок групування та реквізити
2	Основний	2.1. Детальний аналіз відповідності сформованої інформації щодо показників фінансової стійкості підприємства обраним методами економічного аналізу	Обчислення оціночних показників аналізу фінансової стійкості підприємства, складання відповідних аналітичних таблиць
		2.2. Фактичні значення оціночних показників фінансової стійкості порівнюються з нормативом, показниками плану звітного періоду, фактичними даними минулих років (періодів), основними показниками конкурентів тощо	Оцінка ступеня виконання плану та динаміки показників фінансової стійкості підприємства тощо
		2.3. Виявлення причин зміни оціночних показників фінансової стійкості в динаміці, та їх кількісна оцінка	Проведення факторного аналізу оціночних показників, які характеризують фінансову стійкість підприємства (залежно від потреб і глибини аналізу)
		2.4. Здійснюється підготовка висновків за результатами аналітичної роботи	Формування попередніх висновків за результатами аналізу і представлення їх головному бухгалтеру
3	Заключний	3.1. Експертна оцінка результатів аналізу	Перевірка і підтвердження достовірності результатів аналізу фінансовим директором. Формування аналітичного висновку
		3.2. Розроблення на підставі результатів аналізу рекомендацій щодо вдосконалення управління фінансовою стійкістю підприємства	Рекомендації щодо поліпшення фінансової стійкості підприємства

Джерело: розроблено авторами за [6, с. 78; 7, с. 67–73]

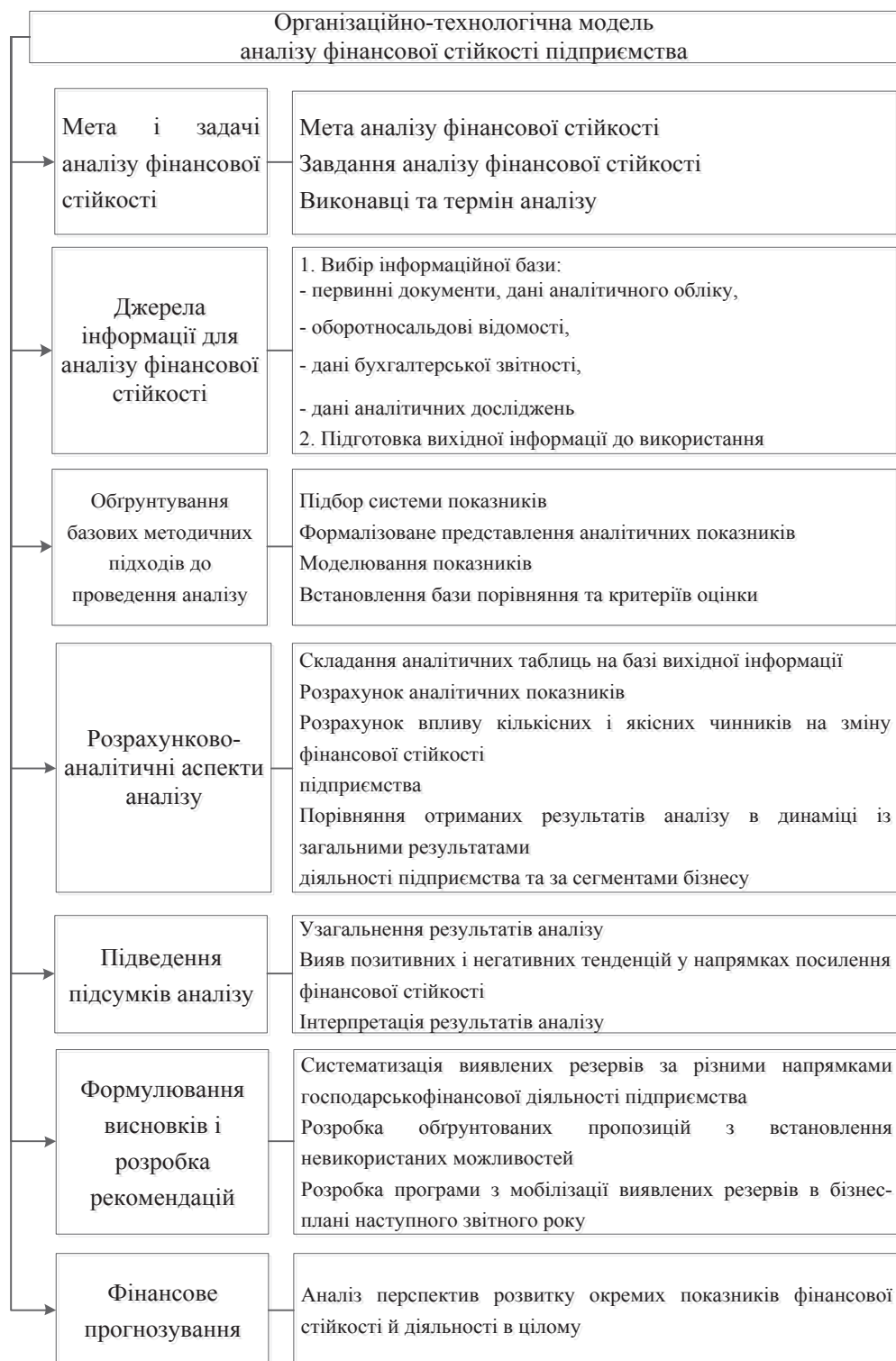

Рис. 2. Організаційно-технологічна модель аналізу фінансової стійкості

Джерело: розроблено авторами за [8, с. 13]

За результатами виконаної роботи робиться висновок про вірогідність бухгалтерської звітності і можливості її використання для оцінки фінансової стійкості підприємства, а також про те, чи бажано мати його як ділового партнера.

Другий (основний) – етап проведення аналітичних процедур, тобто розрахунку системи кількісних і якіс-

них показників, що дають комплексну характеристику й оцінку фінансової стійкості підприємства і можуть бути використані у просторово-часових зіставленнях. Більш детальний аналіз для пошуку резервів і напрямів зміцнення фінансової стійкості пов'язаний із вибором оптимальних рішень із коректування поточної діяльності і прогнозування результатів.

На третьому (заключному) етапі узагальнюються результати аналізу, формуються висновки, здійснюється розроблення заходів, спрямованих на посилення фінансової стійкості підприємства, оформляються результати дослідження із забезпеченням їх гласності. У загальному вигляді технологічну структуру процесу аналізу фінансової стійкості представлено в табл. 3.

Організаційно-технологічну модель аналізу фінансової стійкості та визначення місця формування джерел інформації наведено на рис. 2.

Висновки. Отже, реалізація процедур аналізу фінансової стійкості кожного окремого підприємства зумовлюється як специфікою його роботи, так і вибраними видами аналізу й методами його проведення виходячи із цілей і завдань аналізу, інформаційної бази, технічного забезпечення, досвіду та кваліфікації аналітика. Аналітичні розрахунки є базою для прийняття управлінських рішень, однак остаточний їх варіант повинен прийматися з урахуванням додаткових чинників.

Список літератури:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 25.12.2019).
2. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку від 24.05.1995 № 88 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95/print> (дата звернення: 25.12.2019).
3. Еремейчук Р.А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия. *Економіка розвитку*. 2010. № 2(22). С. 56–60.
4. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) : монографія. Луганськ, 2013. 268 с.
5. Мисак Н.В. Стратегічні аспекти досягнення фінансової стійкості підприємства. *Науковий вісник*. 2005. Вип. 15.5. С. 384–389.
6. Пліса В.Й. Управління ризиком фінансової стійкості підприємства. *Фінанси України*. 2001. № 1. С. 67–73.
7. Рубан Т. Механізм управління фінансовою стійкістю підприємства. *Економіка*. 2014. № 6(120). С. 67–73.
8. Малинин К.Г. Устойчивость функционирования предприятия в рыночной экономике : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.04. Москва, 2010. 21 с.

References:

1. Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini :Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 roku № 996-XIV [Pro bukhgalterskyi form ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 rok № 996-XIV]. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed: 25.12.2019).
2. Polozhennia pro dokumentalne zabezpechennia zapysiv u bukhgalterskomu obliku vid 24.05.1995 № 88 [Regulation on documentary support of records in accounting dated 24.05.1995 № 88]. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95/print> (accessed: 25.12.2019).
3. Eremehychuk R.A. (2010) Obosnovanye stratehyi ustoichyvoho razvytyia predpriyatiya [Rationale for the strategy of sustainable development of the enterprise]. *Development Economics*, no. 2(22), pp. 56–60.
4. Ivanov V.L. (2013) Upravlinnia ekonomichnoiu stiikistiu promyslovykh pidpriemstv (na prykladi pidpriemstv mashynobudivnoho kompleksu): monografiya [Management of economic stability of industrial enterprises (for example, enterprises of machine-building complex): monograph]. Lugansk: SNU named by V. Dahl, 268.
5. Misak N.V. (2005) Stratehichni aspekty dosiahnennia finansovi stiikosti pidpriemstva [Strategic Aspects of Achieving Financial Sustainability of the Enterprise]. *Scientific Bulletin*, no. 15, pp. 384–389.
6. Plisa V.Y. (2001) Upravlinnia ryzykom finansovoi stiikosti pidpriemstva [Managing the risk of financial stability of the enterprise]. *Finance of Ukraine*, no. 1, pp. 67–73.
7. Ruban T. (2014) Mekhanizm upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpriemstva [The mechanism of management of financial stability of the enterprise]. *Economy*, no. 6(120), pp. 67–73.
8. Malinin K.G. (2010) Ustoichyvost funktsionirovaniya predpriyatiya v rynochnoy ekonomike [Sustainability of enterprise functioning in a market economy] (PhD Thesis), Moscow: MGAHM.

ПОРЯДОК ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОЧНИКОВ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрен порядок формирования источников информации для анализа финансовой устойчивости предприятия, определены документы, которые используются при ретроспективном и перспективном анализе финансовой устойчивости предприятия. Рассмотрена структура механизма управления финансовой устойчивостью предприятия. Определено, что эффективное управление финансовой устойчивостью может быть достигнуто только при сочетании направленного взаимовлияния всех элементов механизма управления финансовой устойчивостью, настроенности каждого элемента финансового механизма на выполнение присущего ему

задания и при наличии обратной связи всех элементов финансового механизма различных вертикальных и горизонтальных уровней. Проанализировано содержание аналитического процесса оценки финансовой устойчивости предприятия. Предложена организационно-технологическая модель анализа финансовой устойчивости и определено место формирования источников информации.

Ключевые слова: анализ, источники информации, механизм, первичные документы, порядок формирования, управление, финансовая устойчивость, финансовая отчетность.

THE ORDER OF INFORMATION SOURCES FORMATION FOR ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY ANALYSIS

Enterprise financial sustainability is one of the main conditions for the vital activity, development and ensuring a high level of competitiveness of the enterprise. It is the financial stability of the enterprise that characterizes the effectiveness of operational, investment and financial development, contains the necessary information for investors, suppliers, owners. Financial stability is a qualitative characteristic of the enterprise financial condition and is certainly one of the main financial components of financial security, so development the mechanism of financial stability management as part of the overall strategy of enterprise management. Determination of enterprise financial sustainability at a particular date helps to answer the question how the company managed financial resources, how it used property, what structure of property, how rationally it combined its own and borrowed financing sources, which is a return on production potential. In order to properly evaluate financial sustainability, it is necessary first of all to determine the sources of information for its analysis and the order of their formation. The article examines the order of formation of sources of information for the analysis of the enterprise financial stability, determines what documents are used in the retrospective and prospective analysis of the enterprise financial stability. The classification of types of financial stability analysis is analyzed according to the purpose and nature of the analysis and depending on the object of research. The structure of the mechanism of enterprise financial stability management is considered. It is determined that the effective management of financial stability can be achieved only by combining the directed interplay of all elements of the financial stability management mechanism, the readiness of each element of the financial mechanism to perform its own task and the feedback of all elements of the financial mechanism of different vertical and horizontal levels. The content of the analytical process of enterprise financial stability estimation is analyzed. The organizational and technological model of financial stability analysis is proposed and the place of formation of information sources is determined.

Key words: analysis, sources of information, mechanism, primary documents, order of formation, management, financial stability, financial reporting.

8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-6-44>

УДК 519.8

Горбачук В.М.

доктор фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
відділу математичних методів дослідження операцій,
Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

Дунаєвський М.С.

магістр, аспірант,
Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

Сулейманов С.-Б.

магістр, аспірант,
Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

Gorbachuk Vasyi, Dunaievskyi Maxym, Suleimanov Seit-Bekir

V.M. Glushkov Institute of Cybernetics, National Academy of Sciences of Ukraine

ІНСТИТУЦІЙНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНІХ ВОДНИХ ШЛЯХІВ УКРАЇНИ ТА СУСІДНІХ ДЕРЖАВ ЧЕРЕЗ БАСЕЙН ДУНАЮ

Дунай є найбільшою рікою Європейського Союзу (ЄС), має протяжність 2 850 км і загальну площу басейну понад 801 тис км². Цей басейн включає 11 із 28 держав ЄС, а також ще вісім держав, зокрема Україну. Україна має близько 4% площі басейну Дунаю, яка співвимірна з територіями цілих держав цього басейну: Швейцарії, Молдови, Албанії, Північної Македонії, Словенії, Чорногорії. Водночас здебільшого гірські Швейцарія та Молдова, які не мають прямого виходу до моря, досягли більшого, ніж Україна, показника щільності внутрішніх водних шляхів – відношення довжини водних шляхів до квадратного кореня площі своєї території; Угорщина, яка не має прямого виходу до моря, також досягла більшого такого показника, ніж Україна. Найбільшого показника досягли такі держави басейну Дунаю, як Німеччина, Польща, Італія, що посідають провідні позиції в ЄС. Тому Дунай для України є стратегічним водним шляхом для сполучення з ЄС, який потребує належного системного аналізу, інтегрованого менеджменту, фінансово-економічної організації, міжнародної кооперації, технологій навігації.

Ключові слова: водні шляхи, басейн, судноплавство, кооперація, інтегрований менеджмент.

Постановка проблеми. Недостатнє усвідомлення ролі річкового та морського флотів для держави стало однією з причин наявних інституційних проблем України. Наприклад, протягом 1993–2018 рр. дефліт торговельного флоту України зменшився у майже 20 разів – від 6,18 млн. т до 0,37 млн. т. Дослідження розвитку водних шляхів у басейні р. Дунай дає глибше розуміння стратегічної ролі судноплавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Присутність України на р. Дунай означає безпосередню взаємодію принаймні з 18 іншими європейськими державами басейну, а також опосередковану взаємодію майже з усіма найбагатшими країнами світу, зважаючи на наявність водного шляху Майн – Дунай загальною протяж-

ністю 677 км. Питання експлуатації басейну р. Дунай висвітлювали В. Вінніков, Ю. Єрмольєв, Т. Єрмольєва, А. Кулько, В. Поліщук, В. Вінівартер, У. Вінівартер, а відповідні інституційні питання міжнародних відносин – В. Горник, В. Корнєєв, І. Смирнов, А. Філіпенко, І. Казан, Н. Спалбер, Д. Тарнок та ін. Підтримка природного водного сполучення, експлуатація існуючих і створення нових водних шляхів потребують відповідних суспільних і державних інституцій [1; 2], здатних до міжнародної конкуренції та кооперації [3]. Інтегрований менеджмент водних ресурсів потребує цілісного й усебічного системного аналізу [4-8].

Формулювання цілей статті. Оскільки Україна має множинну присутність у басейні р. Дунай (Кілійське

гірло й основні притоки – річки Прут, Тиса, Сірет), то має користуватися цими перевагами для розвитку взаємовигідних соціально-економічних зв'язків, основаних на всебічному розумінні історії, культури, екології, економіки, фінансів, політики, права у міжнародних вимірах. Провідні європейські держави дають численні приклади застосування своїх переваг у басейні р. Дунай.

Виклад основного матеріалу. На лівому березі р. Дунай Україна має порт у м. Рені (128 км від гирла), а також порти у Кілійському гірлі – у м. Усть-Дунайськ (0 км від гирла) (морський рейдовий порт, створений наприкінці 1970-х років у мілководній Жебріянській бухті (де зосереджено понад 90% усієї флори Дунайського біосферного заповідника) на відстані 2 км від с. Приморське та 15 км від м. Вилкове), м. Кілія (47 км від гирла), м. Ізмаїл (93 км від гирла).

У р. Дунай на відстані 134 км від її гирла біля порту м. Рені (Україна) впадає її ліва притока р. Прут (довжиною 967 км), яка починається на східному схилі найвищої точки України – г. Говерла масиву Чорногора Східних Карпат на Івано-Франківщині.

В Україні бере початок р. Тиса (довжиною 965 км), яка на відстані 22 км від м. Чоп входить в Угорщину, а потім впадає в р. Дунай (довжиною 2860 км) на відстані 1214 км від її гирла у Сербії між м. Нові Сад і м. Белград. На відстані 173 км від гирла р. Тиса в Угорщині розташоване м. Сегед, а на відстані 550 км від м. Сегед – м. Токай, відоме одноіменними винами та діяльністю українського філософа Григорія Сковороди (1722–1794), зображеного на банкноті 500 грн, протягом 1745–1750 рр. у складі Токайської комісії із заготівлі вин до царського двору після закінчення Києво-Могилянської академії. На цій ділянці

р. Тиса є пристані та причали. У м. Токай р. Бодрог довжиною 188 км, яка починається у Словаччині, впадає у р. Тиса у підніжжя Лисої гори. До Другої світової війни р. Бодрог була важливим водним транспортним шляхом Центральної Європи, а шлях Бодрог – Тиса – Дунай – Чорне море був найзручнішим виходом до Середземного моря. На р. Бодрог розташована фортеця Шарошпатак, зображена на банкноті 500 форинтів.

Серед 19 держав басейну р. Дунай Угорщина посідає третє місце (після Німеччини і Швейцарії) за показником щільності водних шляхів (табл. 1).

Словаччина. По сусідній Словаччині протікає ліва притока р. Дунай – р. Морава, яка має довжину 329 км і впадає у р. Дунай на відстані 1880 км від її гирла біля фортеці Девін Словаччини. Р. Морава починається у підніжжя гори Краліцький Снежник у Східних Судетах Чехії на кордоні з Польщею, протікає між Чехією та Словаччиною, між Словаччиною та Австрією, є судноплавною до м. Годонін у Чехії на відстані 130 км від свого гирла. Згадана гора є вододілом Чорного, Балтійського і Північного морів.

Судноплавний комерційний шлях р. Дунай по Словаччині має довжину 172 км і шлюз Габчіково (названий на честь словацького солдата Йозефа Габчіка (1912–1942)) розміром 275,00×24,50. На лівому березі р. Дунай є порти Словаччини м. Братислава, м. Комарно (на правому березі – м. Комаром Угорщини, м. Штурово (на правому березі – м. Естергом Угорщини). Вище порту м. Братислава розташовано порти Австрії та Німеччини, а також численні шлюзи. Найбільша у Словаччині р. Ваг має довжину 402 км, впадає в р. Дунай біля м. Комарно на відстані 1766 км від її гирла, є судноплавною до м. Середь і далі до м. Нове Место над Вагом, після якого

Таблиця 1

Площа басейну (ПБ) (км²) р. Дунай [9], частка басейну (ЧБ) (%) р. Дунай, територія (Т) (км²), довжина водних шляхів (ДВШ) (км) [10], відношення ДВШ/(Т0,5) для держав басейну р. Дунай

Рік				2004	2005	2006	2008	2009	2010	2012	
Держава/Показник	ПБ	ЧБ	Т	ДВШ	ДВШ	ДВШ	ДВШ	ДВШ	ДВШ	ДВШ	ДВШ/(Т0,5)
Румунія	232193	28,99	238397	1731	1731	1731			1731		3,55
Угорщина	93030	11,61	93030	1622		1622			1622		5,32
Сербія	81560	10,18	88361	587				587			1,97
Австрія	80423	10,04	83879			358					1,24
Німеччина	56184	7,01	357386	7300	7467	7467			7467	7467	12,49
Болгарія	47413	5,92	110994	470		470		470			1,41
Словаччина	47084	5,88	49035	172	172			172		172	0,78
Боснія і Герцеговина	36636	4,57	51129								
Хорватія	34965	4,36	56594	785		785		785			3,30
Україна	30520	3,81	603628	1672		2253		2150	2185	1672	2,15
Чехія	21688	2,71	78866	664	664	664			664		2,36
Словенія	16422	2,05	20273								
Молдова	12834	1,60	33846	424	424	424	558				3,03
Чорногорія	7075	0,88	13812								
Швейцарія	1809	0,23	41285				65		1292		6,36
Італія	565	0,07	301340	2400		2400		2400	2400	2400	4,37
Польща	430	0,05	312696		3997	3997		3997			7,15
Албанія	126	0,02	28748	43		43			41		0,24
Північна Македонія	109	0,01	25713								
Сумарна площа	801066										

розташовано п'ять гребель без шлюзів. Загалом на р. Ваг побудовано 20 гідроелектростанцій (ГЕС) (Вазький каскад), здебільшого між м. Глоговець і м. Жиліна.

Свою чергою, р. Нітра має довжину 197 км і впадає у р. Ваг біля м. Комарно. Судноплавний шлях р. Ваг і р. Нітра становить 250 км і має вісім шлюзів розміром 70,00×9,00. Канал сполучає м. Коларово (назване на честь словацького політика, філософа, лютеранського священника, родоначальника панславізму в поезії Яна Коллара (1793–1852) на р. Ваг і м. Нове Замки на р. Нітра, яка є судноплавною до м. Нітра і далі до с. Пресешани.

Нижче за течією у р. Дунай біля м. Коларово впадає її ліва притока р. Грон (довжиною 289 км) на відстані 1 716 км від її гирла. До Другої світової війни р. Грон використовувалася для транспортування шерсті.

У р. Дунай впадає також її ліва притока р. Іпель (довжиною 233 км, із них – 140 км між Словаччиною та Угорщиною) на відстані 1 708 км від її гирла.

Угорщина. У р. Дунай біля м. Дьєр Угорщини впадає її права притока р. Раба (довжиною 398 км) на відстані 1 794 км від її гирла [11]. Р. Раба починається у федеральній землі Штирія в Австрії й є судноплавною до м. Керменд в Угорщині.

У р. Дунай біля м. Осіек Хорватії впадає її права притока р. Драва (довжиною 720 км) на відстані 1 383 км від її гирла [11]. Р. Драва починається в Карнійських Альпах (названі на честь провінції Карнія Римської імперії) в Італії, протікає через Австрію, Словенію, між Хорватією та Угорщиною, є судноплавною до м. Філлах в Австрії на відстані 610 км від свого гирла.

У Західних Румунських Карпатах починається ліва притока р. Тиса – р. Кереш загальною довжиною 580 км і довжиною водного шляху 245 км, яка має три шлюзи розміром 70,00×12,50. Навколо р. Кереш створено мережу зрошувальних каналів для сільськогосподарської меліорації болотистих ділянок рівнини Південного Альфельда в Угорщині.

Сполучає р. Дунай з озером Балатон канал Шіо шириною 20–30 м, який починається шлюзом у м. Шіофок, проходить через м. Сексард і використовується для відведення надлишку води з Балатону. Цей канал побудовано у 1929 р. Римською імперією та перебудовано у 1863 р. Австро-Угорською імперією (АУІ).

Озеро Балатон, сформоване близько 12–20 тис років тому тектонічними зсувами, є традиційним місцем відпочинку. Площа поверхні озера Балатон становить 593 км², площа басейну – 5 181 км², максимальна глибина – 12,50 м, середня глибина – 3,25 м.

Сербія. Канал Дунай – Тиса – Дунай на півночі Сербії є унікальною гідротехнічною спорудою для контролю паводків і водного менеджменту, меліорації, лісівництва, водопостачання, водовідведення, судноплавства, туризму, рибництва, мисливства. Цей канал із максимальною глибиною 5 м, розташований у регіонах Бачка і Банат автономії Войводина, має загальну довжину 929 км і включає 24 воріт, 16 шлюзів, п'ять воріт безпеки, шість насосних станцій, 180 мостів (62 вантажних, 19 залізничних і три пішохідних мости

збудовано протягом 1958–1976 рр.), 14 вантажних портів, а також численні субканали, серед яких виділяють канал Велика Бачка довжиною 118 км і канал Мала Бачка; канал імператора АУІ Франца Йосипа; канал короля Югославії Олександра довжиною 66 км.

У р. Тиса біля м. Тител Сербії впадає її ліва притока р. Бега довжиною 244 км [11], яка починається у горах Пояне-Руске Західних Карпат, протікає 169 км по Румунії і 75 км по Сербії. Канал Бега довжиною 69 км починається у м. Тімішоара у Румунії, протягом перших 40 км прямує до кордону із Сербією, а протягом наступних 29 км протікає по Сербії і впадає у р. Бега біля с. Клек. Цей канал служив транспортним коридором з 1718 р.

Загалом р. Тиса є судноплавною до м. Тисакарад в Угорщині, розташованого на відстані 60 км автомобільного шляху до м. Чоп України. Це створює переваги для транспортних засобів, здатних пересуватися як сухоходом, так і по водній поверхні автомобілями-амфібіями.

Румунія. На р. Дунай біля ущелини Залізні Ворота, де зближаються Карпати і Стара-Планина, Римська імперія збудувала обхідний канал, перебудований у 1896 р. АУІ як Сіпський канал (Сипски канал у Сербії). Тут у 1964–1972 рр. Югославія, Румунія та СРСР збудували ГЕС Джердап I і Джердап II, а також сучасну судноплавну систему.

У р. Дунай на відстані 1 076 км від її гирла біля с. Банацька Паланка (Банатська Паланка) Сербії впадає її ліва притока р. Нера (довжиною 124 км) [11]. Р. Нера починається у Західних Румунських горах Банат.

Уздовж 400 км р. Дунай протікає між Румунією та Болгарією, після м. Сілістра Болгарії – по Румунії, після впадіння р. Прут – між Україною та Молдовою. Загальна протяжність р. Дунай по Румунії перевищує 1 000 км.

Канал Дунай – Чорне море (довжиною 64 км) між м. Чернаводе (на відстані 299 км від природного гирла р. Дунай) і м. Констанца у Румунії скорочує судноплавний шлях від Центральної Європи до Чорного моря майже на 250 км, орієнтуючись на комерційні судна. Канал проходить шляхом колишньої правої притоки р. Карасу (Karasu з турецької перекладається як «чорна вода»). Північний рукав каналу йде до морського шлюзу та нафтового терміналу м. Неводарі, а південний – до контейнерного терміналу м. Аджіджея.

За Адріанопольським договором 1829 р. князівства Волощина (Валахія) і Молдавія отримали дозвіл будувати свої власні флоти. При цьому Оттоманська (Османська) імперія (ОІ) контролювала судноплавний режим р. Дунай, а Російська імперія – дельту р. Дунай і Чорне море. Тому Волощина і Молдавія підтримали рішення АУІ 1834 р., за ініціативою графа Іштвана Сеченьї (1791–1860) (його портрет зображений на банкноті 5 000 форинтів), про поширення пароплавного судноплавства до дунайського Причорномор'я. Російська імперія вважала, що це рішення підвищуватиме конкурентоспроможність дунайських портів м. Браїла та м. Галац (де встановлено пам'ятник гетьману Івану Мазепі) порівняно з портами м. Одеса та Криму, а тому з 1836 р. ввела обов'язковий карантин на острові Летєя між Сулінським і Кілійським

гирлами р. Дунай і податковий збір. Тоді АУІ запропонувала проєкт обхідного каналу від м. Чернавода до м. Констанца з паралельною залізницею, але ОІ його спочатку відхилила. Експлуатація проєкту в 1839–1844 рр. виявилася збитковою, а замість нього використовувався маршрут від м. Браїла до м. Стамбул.

Міжнародна боротьба за судноплавство на Дунаї. У 1850 р. молдавський учений Іон Іонеску де ла Брад (1818–1891) (зображений на срібній румунській монеті 10 лей) запропонував інший проєкт обхідного каналу, що підтримав Іон Гіка (1816–1897), математик і автор книги «Розмови з економіки», який декілька разів очолював уряд Румунії (Об'єднаного князівства Волощини і Молдавії) і Румунську академію. Невдовзі проєкт підтримали Британська імперія (БІ) та ОІ.

У липні 1853 р. війська Російської імперії (РІ) окупували Румунію, яка перебувала під сюзеренітетом ОІ, перетнули р. Дунай і були зупинені ОІ біля м. Сілістра. Водночас РІ організувала облогу фортеці Карс (на кордоні з Вірменією) ОІ. У жовтні 1853 р. ОІ оголосила війну Російській імперії, а РІ – ОІ. У листопаді 1853 р. військовий флот РІ напав на порт Синоп ОІ у Чорному морі. Тоді Французька імперія (ФІ) та БІ висадили свої війська на півострові Галліполі в Егейському морі на схід від проливу Дарданелли, а у червні 1854 р. рушили до порту Варна в Чорному морі. Війська РІ залишили Волощину та Молдавію.

В одному зі своїх численних воєнних оглядів «Європейська війна», написаному на прохання німецького економіста і філософа Карла Маркса (1818–1883), німецький підприємець і журналіст Фрідріх Енгельс (1820–1895) зазначав: «Війні на Азіатському побережжі Чорного моря міг би бути покладений край негайно завдяки флотам; проте на Європейському побережжі вона тривала би без суттєвих перерв. Росіяни, розгромлені на Чорному морі, позбавлені Одеси і Севастополя, не змогли би перетинати Дунай, не зазнаючи великого ризику (за винятком напрямку Сербії із цілями підготовки повстання), але вони цілком могли би утримувати Князівства до тих пір, поки їх не змусили би піти з Валахії, переважаючи сили та ризик висадки крупних військових з'єднань на їхньому фланзі та з тилу. З Молдавії вони могли би не евакуюватися за відсутності загальних військових дій, бо демонстрації з'єднань на фланзі та в тилу мали би менше значення, коли Хотин і Кишинів забезпечували б їм безпечний зв'язок із Росією» [12].

У вересні 1854 р. сотні кораблів союзників (БІ, ФІ, ОІ, Королівство Сардинія) висадили десант у Каламітській затоці південніше порту Євпаторія на Кримському півострові у Чорному морі. Союзники завдали поразки РІ у битві на р. Альма (алма з кримськотатарської перекладається як «яблуко») й обложили порт Севастополь. У жовтні 1854 р. РІ у битві біля бухти Балаклава вдалося стримати наступ союзників. У листопаді 1854 р. РІ прогала союзникам битву біля м. Інкерман (м. Білокам'янськ) на гирлі р. Чорна. Дії союзників поширилися на Балтійське і Біле моря, Північну Атлантику, Кавказ. ФІ підтри-

мала ідею Іонеску, проклавши у 1855–1856 рр. дорогу між м. Чернавода і м. Констанца під орудою французького інженера Шарля Лаланна. Водночас у 1855 р. міністр фінансів АУІ заснував акціонерну компанію для будівництва каналу. АУІ, БІ, ФІ звернулися до ОІ щодо концесії каналу, відповідного налаштування порту Констанца і тривалої оренди землі для колоністів. Гарантувалося вільне судноплавство з податком, пропорційним вазі товару. У січні 1856 р. султан ОІ видав фірман, за яким консорціуму компаній АУІ, БІ, ФІ дозволялося будувати канал, що несе ім'я султана.

Під час Кримської війни почався процес переходу Аляски від РІ до США, завершений у 1867 р. Після 11 місяців облоги РІ здала Севастополь, а коло союзників стало розширюватися. Відчуваючи ізоляцію та зіштовхуючись із суворю перспективою подальших утрат, у березні 1856 р. РІ попросила миру. Паризький мирний договір від 30 березня 1856 р. заборонив РІ базувати військові кораблі на Чорному морі. Волощина і Молдавія, васальні держави ОІ, отримали більшу незалежність. РІ погоджувалася на свободу міжнародного судноплавства по Дунаю, відмовлялася від протекторату над Волощиною, Молдавським князівством і Сербією, віддавала Молдавському князівству Південну Бессарабію (південно-східну частину області Буджак (Busak у перекладі з турецької означає «кут») за смугою м. Кагул – м. Ізмаїл – м. Болград) та гирла Дунаю.

За Паризьким мирним договором 1856 р. була заснована Європейська комісія з Дунаю, в яку входили учасники Кримської війни, а також АУІ та Королівство Пруссія. Комісія була відповідальна за очищення гирл Дунаю від річкових осадов і за усунення природних перешкод, щоб забезпечувати належні умови для судноплавства. Тоді АУІ, БІ, ФІ замість каналу між м. Чернавода і м. Констанца побудували залізницю протягом 1856–1860 рр. У 1859 р. ФІ та королівство Сардинія перемогли АУІ, продовживши об'єднання Італії. Оскільки Волощина і Молдавія залишалися васалами ОІ, а Добруджа (Мала Скіфія, область між Дунаєм і чорноморськими узбережжями Румунії та Болгарії) безпосередньо керувалася ОІ, то ідея Іонеску здійснювалася сухопутними транспортними шляхами.

Останнім канцлером РІ був князь Олександр Горчаков (1798–1883), син генерал-майора князя Михайла Горчакова (1768–1831) і баронесси Олени Доротеї Ферзен (Олени Василівни фон Остен-Сакен) (1766–1822), дочки підполковника барона Отто-Вільгельма Ферзена і удови саксонського посланника до РІ барона Йоганна-Густава фон дер Остен-Сакена (1727–1793). Олександр Горчаков постійно підтримував канцлера Пруссії Отто фон Бісмарка (1815–1898) в її війнах з королівством Данії, АУІ, ФІ. Скориставшись поразкою ФІ у війні з Пруссією, РІ у Лондонській конвенції 1871 р. скасувала заборону на базування своїх військових кораблів у Чорному морі та розпочала підготовку до війни проти ОІ. Створивши коаліцію з православними Сербією, Чорногорією, Болгарією, Румунією, РІ перемогла ОІ у війні 1877–1878 рр. День підписання Сан-Стефанського мирного договору 3 березня

1878 р. став Днем визволення Болгарії, яка перебувала у складі ОІ майже півтисячоліття. Де-факто незалежні Сербія, Чорногорія і Румунія отримали незалежність де-юре. Фортеця Карс на Південному Кавказі, порт Батум на Чорному морі, Буджак відійшли до РІ, а Північна Добруджа відійшла Румунії. Берлінський конгрес улітку 1878 р. дозволив АУІ зайняти Боснію і Герцеговину, а БІ – зайняти Кіпр.

Під час Першої світової війни АУІ, окупувавши Румунію, планувала проєкт каналу між м. Чернавода і м. Констанца через м. Мурфатлар (Murfatlar; murvet у перекладі з турецької означає «щедра людина»), включаючи підземний тунель. Між Першою і Другою світовими війнами румунський інженер Жан Стоєнеску-Дунаре запропонував інші проєкти [4].

Післявоєнний період. На Потсдамській конференції 1945 р. президент США Гаррі Трумен (1884–1972) запропонував забезпечення вільного судноплавства на всіх внутрішніх водних шляхах Європи, оскільки союзники Великобританія та Франція потребували відновлення свого довоєнного стану в Європейській комісії з Дунаю. Паризькі мирні угоди 1947 р., підписані з Румунією, Угорщиною, Болгарією, гарантували вільне судноплавство.

У 1948 р. у столиці Югославії м. Белград відбулася Дунайська конференція, де сторона США (США, Великобританія, Франція) мала менше голосів, ніж сторона СРСР (СРСР, Україна, Болгарія, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Югославія); Австрія та Німеччина не мали права голосу. Система р. Дунай була розділена на три адміністрації: регулярну комісію, двосторонню адміністрацію Румунії та СРСР між м. Браїла та Сулінським гирлом, двосторонню адміністрацію Румунії та Югославії на Залізних Воротах. У 1948 р. керівник Румунії Георге Георгіу-Деж (1901–1965) звернувся до керівника СРСР Йосипа Сталіна (Джугашвілі) (1878–1953) про будівництво каналу. Сталін підтримав це звернення, зважаючи на досвід будівництва каналів у СРСР та потребу у захищеному порті Мідія для підводних човнів північніше м. Констанца і ближче до протоки Босфор. У травні 1949 р. було підготовлено і схвалено технічний проєкт каналу, а у жовтні 1949 р. було засновано генеральну дирекцію з робіт і пенітенціарних установ каналу, яку очолив Георге Хоссу. Під час будівництва каналу міністр іноземних справ Румунії Анна Паукер (1893–1960) висунула гасло: «Ми будемо канал без буржуазії і проти буржуазії». У 1951 р. дирекцію очолив Меїр Грюнберг, а в 1952 р. – Міхаїл Повстанскі. У 1952 р. дирекція перейшла під пряме підпорядкування Міністерства внутрішніх справ і Департаменту державної безпеки Румунії. Американська журналістка, лауреатка Пулітцерівської премії 2004 р., почесна докторка Національного університету «Києво-Могилянська академія» Енн Епплбом оцінювала людські втрати близько 200 тис осіб на будівництві цього каналу. У 1952 р. один із керівників Румунії Йосиф Кишиневскі (1905–1963) ініціював суворі покарання за невиконання планів будівництва, а в 1953 р. будівництво каналу було призупинено.

У 1973 р. новий керівник Румунії Ніколає Чаушеску (1918–1989) реабілітував попередніх будівників каналу і висунув проєкт «Блакитна магістраль» з метою зменшення залежності від СРСР, сформованої Дунайською конференцією 1948 р. Південний рукав каналу був завершений у 1984 р., а завершення північного рукава планувалося на 1987 р. Очікуваний термін окупності каналу становив пів віку.

У р. Дунай на відстані 601 км від її гирла впадає двома рукавами біля порту м. Турну-Мегуреле (заснованого візантійським імператором Юстиніаном I (485–565)), її ліва притока р. Олт (довжиною 615 км), яка починається у Східних Карпатах, протікає Трансильванським плато, через Південні Карпати по Нижньодунайській рівнині. Судноплавною р. Олт є від м. Турну-Мегуреле до м. Слатіна.

У р. Дунай на відстані 155 км від її гирла біля м. Галац (Румунія) впадає її ліва притока р. Сірет (довжиною 706 км), яка починається біля с. Долішній Шепіт Вижницького району Чернівецьчини при злитті р. Бурсуки (довжиною 9 км) і р. Ластун (довжиною 6 км), протікає територією України 110 км і територією Румунії 596 км. Судноплавною р. Сірет є до від м. Галац до с. Сурая біля гирла її лівої притоки р. Бирлад (довжиною 250 км).

Молдова. Протягом 31 км р. Прут є природним кордоном між Румунією та Україною, а протягом ще 711 км – природним кордоном між Румунією та Молдовою. Р. Прут є судноплавною від свого гирла до порту м. Леова, де народився Віктор Тома (1922–2008), який у 1957 р. створив перший румунський комп'ютер CIFA (Calculatorul Institutului de Fizică Atomică). У Молдові на р. Прут вище м. Леова у 1897 р. збудовано річковий порт у великому транспортному вузлі м. Унгени, а нижче м. Леова розташовані м. Кантемир (назване на честь Дмитра Кантемира (1676–1723), господаря Молдавського князівства та світлішого князя РІ) і м. Кагул. АУІ планувала подовжити судноплавство по р. Прут від м. Унгени до м. Чернівці (Україна) шляхом створення відповідного відкритого акціонерного товариства, а також сполучити судноплавним шляхом басейни р. Дністер і р. Вісла через р. Західний Буг. У 1972–1978 рр. на кордоні Румунії та Молдови на р. Прут вище м. Унгени побудовано водосховище Стинка-Костешти між м. Костешти (Молдова) та прикордонним пунктом Стинка (Румунія) біля м. Штефанешти (Румунія) з площею дзеркала 59 км². Від м. Рені до м. Штефанешти існує водний шлях по р. Прут. Від м. Унгени через р. Жижія (довжиною 275 км), праву притоку р. Прут і через р. Бахлуй (довжиною 104 км), праву притоку р. Жижія, існує водний шлях до м. Ясси, столиці Молдавського князівства у 1565–1882 рр., звідки походить Митрополит Київський Петро Могила (1596–1647) [13]. Після Першої світової війни 12 жовтня 1924 р. була утворена Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (МАРСР) у складі Української РСР (УРСР). 2 серпня 1940 р. на місці МАРСР створено Молдавську РСР (МРСР), куди були включені м. Кишинів, Бельцький, Бендерський, Кагульський, Кишинівський, Оргеєвський, Сорокський повіти Бессарабії, Григоріопольський, Дубоссарський,

Каменський, Рибницький, Слободзейський, Тираспольський райони колишньої МАРСР. Зважаючи на демографічний стан, у листопаді 1940 р. до МРСР відійшли 76 населених пунктів Хотинського повіту, 14 – Аккерманського, 6 – Ізмайльського, а до УРСР відійшли 46 населених пунктів Бендерського повіту, 14 населених пунктів – районів колишньої МАРСР, 1 – Кагульського повіту. 27 серпня 1991 р. була проголошена Республіка Молдова, крайньою південною точкою якої є с. Джурджулешти Кагульського району, розташоване на р. Прут на кордоні з Румунією і засноване у 1806 р. некрасівськими козаками, нащадками повстанців під проводом бахмутського сотника Кондратія Булавина (1660–1708).

За даними звіту Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) за 1996 р., ЄБРР вкладав інвестиційні кошти в Дунайський фонд. Дунайський фонд планував співпрацю з дрібними та середніми підприємствами Румунії та Молдови. ЄБРР належало 20% цього фонду, який став першою приватною інвестиційною компанією, для якої Молдова є однією з основних країн операцій [14, с. 24]. У грудні 1996 р. ЄБРР підписав портовий проєкт – приватний нафтовий термінал у с. Джурджулешти, співфінансований грецькими спонсорами і банками [14, с. 28].

Висновки. Сучасний стан басейну р. Дунай історично формувався під істотним впливом України: з Україною тісні зв'язки підтримував молдовський господар Василь Лупул (1595–1661), одна дочка якого була одружена з Тимішем Хмельницьким (1632–1653), а інша – з великим гетьманом литовським Янушем Радзивіллою (1612–1655). У 1640 р. ректор Київського братського колегіуму Стефан Почаський (чернець ім'я – Софроній) та інспектор (наставник) Іван Євлевич (чернець ім'я – Гнат), випускник цього колегіуму, заснували в м. Ясси друкарню й колегіум на кшталт Київського – Слов'яно-греко-латинську академію, що фактично стала першою вищою школою Молдови – «світільником культури, запаленим у Києві». Успішне міжнародне співробітництво є ключовим для досягнення стратегічних цілей України у політиці безпеки, добросусідства та євроатлантичної інтеграції. У такому співробітництві важливий економічний складник, для реалізації якого важливі транспортні коридори, зокрема водні шляхи басейну р. Дунай.

Україна як повноправний учасник Дунайської конференції 1948 р. і відповідної Дунайської комісії має широкі інституційні можливості для використання водних шляхів басейну р. Дунай у своїх інтересах.

Список літератури:

1. Корнєєв В.В. Інституційні орієнтири ринкових перетворень. *Економіка і прогнозування*. 2002. № 3. С. 82–90.
2. Винников В.В. Речной транспорт Украины как фактор развития Причерноморья и Приднубья в системе международных транспортных коридоров. *Вісник економіки і транспорту промисловості*. 2010. № 30. С. 18–22.
3. Горник В.Г. Оцінка ролі та місця України у міжнародних економічних відносинах. *Економіка та держава*. 2011. № 3. С. 125–127.
4. Cazan I. The Danube – Black Sea canal: between geography and politics (the 1850's). *The Balkans*. 2017. № 5(1). P. 47–54.
5. Stochastic optimization models for risk-based reservoir management / Yu. Ermoliev et al. *Cybernetics and Systems Analysis*. 2019. № 55(1). P. 55–64.
6. Robust decision support system for the integrated Tisza river basin nutrients management under climatic change and extreme precipitation events / Yu. Ermoliev et al.. *Теорія прийняття рішень*. Ужгород : УжНУ, 2019. С. 51–52.
7. Горбачук В.М., Ермольєв Ю.М., Ермольєва Т.Ю. До інтегрованого менеджменту верхньої Росії. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 6(17). С. 390–400.
8. Haidvogel H., Winiwarter V., Brumat S. Natural history of the Danube region. *Danube: Future Interdisciplinary School – Proceedings 2017*. C.Hanus, G.Steiner (eds.). Donau-Universität Krems, 2019. P. 42–53.
9. Countries of the Danube river basin. URL : <http://www.icpdr.org/main/danube-basin/countries-danube-river-basin> (дата звернення: 29.11.2019).
10. Europe's navigable waterways. URL : <http://www.european-waterways.eu/e/index.php> (дата звернення: 29.11.2019).
11. Справочник судоводителя. Будапешт : Дунайская комиссия, 2006. 260 с.
12. Engels F. The European war. *New-York Daily Tribune*, 1854, February 2.
13. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. : енциклопедичне видання / упоряд. З.І. Хижняк ; за ред. В.С. Брюховецького. Київ : НаУКМА ; КМ Академія, 2001. 736 с.
14. Годовой отчет 1996. Лондон : Европейский банк реконструкции и развития, 1996. 105 с.

References:

1. Kornieiev V.V. (2002) Instytutsiini oriientyry rynkovykh peretvoren [Institutional guides of market transformations]. *Ekonomika i prohnozuvannia* [Economics and forecasting], № 3, pp. 82–90. (In Ukrainian)
2. Vinnikov V.V. (2010) Rechnoy transport Ukrainy kak faktor razvitiya Prichernomor'ya i Pridnub'ya v sisteme mezh-dunarodnykh transportnykh koridorov [River transport of Ukraine as the factor for development of Black Sea and Danube regions in the system of international transport corridors]. *Visnik ekonomiki i transportu promislovosti* [The bulletin of transport and industry economics]. № 30, pp. 18–22. (In Russian)
3. Hornyk V.H. (2011) Otsinka roli ta mistsia Ukrainy u mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh [Assessment of the role and place for Ukraine in international economic relations]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state], № 3, pp. 125–127. (In Ukrainian)

4. Cazan I. (2017) The Danube – Black Sea canal: between geography and politics (the 1850s), *The Balcans*, 5 (1), pp. 47–54.
5. Ermoliev Yu., Ermolieva T., Kahil T., Obersteiner M., Gorbachuk V., Knopov P. (2019) Stochastic optimization models for risk-based reservoir management, *Cybernetics and Systems Analysis*, 55(1), pp. 55–64.
6. Ermoliev Y., Ermolieva T., Höglund Isaksson L., Winiwarter W., Gorbachuk V., Knopov P. (2019) Robust decision support system for the integrated Tisza river basin nutrients management under climatic change and extreme precipitation events, *Teoriia pryiniattia rishen* [Theory of decision making]. Uzhhorod: UzhNU, pp. 51–52.
7. Gorbachuk V.M., Yermoliev Yu.M., Yermolieva T.Yu. (2019) Do intehrovanoho menedzhmentu verkhnoi Rosi [To integrated management of the upper Ros basin]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk* [Pryazov economic herald], 6 (17), pp. 390–400. (In Ukrainian)
8. Haidvogel H., Winiwarter V., Brumat S. (2019) Natural history of the Danube region. *Danube: Future Interdisciplinary School – Proceedings 2017*. C.Hanus, G.Steiner (eds.). Donau-Universität Krems, pp. 42–53.
9. Countries of the Danube river basin. Available at: <http://www.icpdr.org/main/danube-basin/countries-danube-river-basin> (accessed: 29 November 2019).
10. Europe's navigable waterways. Available at: <http://www.european-waterways.eu/e/index.php> (accessed: 29 November 2019).
11. Spravochnik sudovodytelia [The guide of skipper] (2006) Budapest: Danube Commission. 260 p. (In Russian)
12. Engels F. (1854) The European war, *New-York Daily Tribune*, February 2.
13. Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.: Entsyl. vyd. [Kyiv-Mohyla academy in the names: Encycl. ed.] (2001) Z.I.Khyzhniak (compl.); V.S.Briukhovetskyj (ed.), Kyiv: NaUKMA; KM Akademiia, 736 p. (In Ukrainian)
14. Hodovoi otchet 1996 [Annual report 1996] (1996) London: European Bank for Reconstruction and Development, 105 p. (In Russian)

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННИХ ВОДНЫХ ПУТЕЙ УКРАИНЫ И СОСЕДНИХ ГОСУДАРСТВ ЧЕРЕЗ БАСЕЙН ДУНАЯ

Дунай является наибольшей рекой Европейского Союза (ЕС), имеет протяженность 2 850 км и общую площадь бассейна свыше 801 тыс км². Этот бассейн включает 11 из 28 государств ЕС, а также еще восемь государств, в частности Украину. Украина имеет около 4% площади бассейна Дуная, которая соизмерима с территориями целых государств этого бассейна: Швейцарии, Молдовы, Албании, Северной Македонии, Словении, Черногории. В то же время по большей части горные Швейцария и Молдова, не имеющие прямого выхода к морю, достигли большего, чем Украина, показателя плотности внутренних водных путей – отношения длины водных путей к квадратному корню площади своей территории; Венгрия, не имеющая прямого выхода к морю, также достигла большего такого показателя, чем Украина. Наибольшего такого показателя достигли такие государства бассейна Дуная, как Германия, Польша, Италия, занимающие ведущие позиции в ЕС. Поэтому Дунай для Украины является стратегическим водным путем для сообщения с ЕС, требующим надлежащего системного анализа, интегрированного менеджмента, финансово-экономической организации, международной кооперации, технологий навигации.

Ключевые слова: водные пути, бассейн, судоходство, кооперация, интегрированный менеджмент.

INSTITUTIONAL ISSUES FOR DEVELOPMENT OF NAVIGABLE INLAND WATERWAYS OF UKRAINE AND NEIGHBORING STATES BY THE DANUBE BASIN

The Danube is the largest river of the European Union (EU), has 2850 kilometers in length and over 801 thousand square kilometers of general drainage basin area. This basin comprises 11 of 28 EU states as well as 8 more states, including Ukraine. Ukraine has around 4% of the Danube total basin area, comparable with the territories of entire states in this basin – Switzerland, Moldova, Albania, North Macedonia, Slovenia, Montenegro. At the same time, mostly mountainous Switzerland and Moldova, not having a direct sea access (being landlocked), achieved the higher, in comparison with Ukraine, density indicator of inland waterways – the ratio of waterways length to square root of its territory area; Hungary, not having a direct sea access, also achieved the higher, in comparison with Ukraine, density indicator of inland waterways. Germany, Italy, and Poland, taking leading positions within the EU, have the highest values of that indicator among the Danube basin countries. Therefore, the Danube is a strategic waterway for connecting Ukraine with the EU, demanding due systems analysis, integrated management, financial-economic organization, international cooperation, technologies of navigation, shipping, shipbuilding, water transport. The presence of Ukraine on the Danube river stands for immediate interaction with at least 18 other European states of the basin as well as intermediate interaction with almost all richest countries of the world, taking into account availability of the Main – Danube waterway with 677 kilometers in length. Such an interaction needs the relevant systems analysis. As Ukraine has the multiple presence in the Danube river basin (Chillia mouth, Prut, Tisza, Siret rivers), it should make use of those advantages for developing mutually beneficial social-economic relations, based on the comprehensive understanding of history, culture, ecology, economy, finance, policy, law in international dimensions. The leading European countries provide numerous instances for application of their advantages in the Danube river basin. Successful international cooperation is a key element for achieving the goals of Ukraine in policy of security, good neighborhood, and Euro-Atlantic integration.

Key words: waterways, basin, navigation, cooperation, integrated management.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабіченко Віктор Володимирович – доктор економічних наук, професор, Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

Білявська Анастасія Вадимівна – магістр, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Височина Аліна Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач, Сумський державний університет

Головач Наталія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Горбачук Василь Михайлович – доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу математичних методів дослідження операцій, Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

Гудзь Сергій Миколайович – бакалавр, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Гусейналієв Орхан Гаріб огли – студент кафедри фінансів Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Дашко Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і менеджменту, Криворізький факультет Запорізького національного університету

Дмитренко Геннадій Анатолійович – доктор економічних наук, професор, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Дунаєвський Максим Сергійович – магістр, аспірант, Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

Зайчук Катерина Анатоліївна – аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Клименко Ірина Станіславівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Національний транспортний університет

Кміть Віра Мирославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка

Костенко Вікторія Володимирівна – магістрантка, Сумський державний університет

Костинець Валерія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну

Кривенко Олена Костянтинівна – старший викладач кафедри економіки, Національний транспортний університет

Кривошесва Світлана Вікторівна – старший викладач кафедри економіки, Національний транспортний університет

Маланчак Олена Андріївна – студентка спеціальності «Фіскальне адміністрування та митна справа» Львівський національний університет імені Івана Франка

Мельник Альона Олексіївна – доктор економічних наук, завідувач кафедри бізнес-економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

Мельник Тетяна Степанівна – кандидат економічних наук, начальник відділу прогнозування ризиків, Департаменту оперативного моніторингу, Акціонерне товариство «Українська залізниця»

Мельник Юлія Василівна – ЗВО ОП «Маркетинг», Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Нісходовська Олена Юріївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Подільський державний аграрно-технічний університет

Опенько Іван Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри геодезії та картографії, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Павленко Оксана Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пасайлюк Романа Іванівна – магістр, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Попова Любов Василівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Руденко Микола Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН

Сахно Юлія Сергіївна – магістр, Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського

Середницька Людмила Петрівна – старший викладач кафедри маркетингу та реклами, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Степчук Яніна Анатоліївна – лаборант кафедри геодезії та картографії, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Сулейманов Сейт-Бекір – магістр, аспірант, Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

Супруненко Світлана Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Університет державної фіскальної служби України

Танасійчук Альона Миколаївна – доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та реклами, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Татар Марина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Тимошенко Олена Валеріївна – аспірантка кафедри бізнес-економіки та туризму, Київський національний університет технологій та дизайну

Тищенко Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Тур Ірина Юріївна – старший викладач, Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Углярєнко Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Цвях Олег Миколайович – кандидат економічних наук, викладач кафедри земельного кадастру, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Яскал Ігор Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Економіка і управління

**Том 30 (69). № 6, 2019
Частина 2**

Коректура • *О. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Телефон редакції: +38 (095) 430 01 12

Електронна пошта: editor@econ.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.econ.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 15,10. Ум. друк. арк. 15,11.

Підписано до друку 27.12.19. Замов. № 1120/05. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.